

Projekt Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

Wrocław, 25 października 2013 r.

Spis treści

Wstęp	4
WKŁAD PROGRAMU W REALIZACJĘ STRATEGII EUROPA 2020 ORAZ W OSIĄGNIĘCIE SPÓJNOŚCI GOSPODARczo-SPOŁECZNEJ I TERYTORIALNEJ	
    Wkład programu w realizację celów strategicznych unijnych i krajowych	5
Diagnoza wyzwań, potrzeb i potencjałów obszarów/sektorów objętych programem.....	18
Uzasadnienie wyboru celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych.....	85
ROZKŁAD ŚRODKÓW FINANSOWYCH.....	88
Uzasadnienie podziału środków pomiędzy cele tematyczne i priorytety inwestycyjne	88
ZAŁOŻENIA I OPIS OSI PRIORYTETOWYCH.....	97
Przedsiębiorstwa i innowacje	97
Technologie informacyjno-komunikacyjne	111
Gospodarka niskoemisyjna.....	116
Środowisko i zasoby	131
Transport	140
Infrastruktura spójności społecznej	146
Infrastruktura edukacyjna	155
Rynek pracy	163
Włączenie społeczne	178
Edukacja	188
Pomoc techniczna	199
PLAN FINANSOWY PROGRAMU	202
Tabela alokacji w podziale na fundusze i lata	202
Plan finansowy Programu w podziale na osie priorytetowe.....	202
Tabela z alokacją przeznaczoną na inicjatywę YEI.....	202
Plan finansowy Programu w podziale na cele tematyczne	203
ZINTEGROWANE PODEJŚCIE TERYTORIALNE.....	203
Ramy realizacji przedsięwzięć z zakresu zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich (w tym ZIT), szacunkowa kwota wsparcia z EFRR oraz szacunkowa alokacja EFS.....	204
ROZWIĄZANIA DEDYKOWANE OBSZAROM DOTKNIĘTYM ZJAWISKIEM UBÓSTWA, DYSKRYMINACJI LUB WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO ORAZ NATURALNYMI LUB DEMOGRAFICZNYMI BARIERAMI ROZWOJU	208

ROZWIĄZANIA DEDYKOWANE OBSZAROM DOTKNIĘTYM POWAŻNYMI NATURALNYMI I DEMOGRAFICZNYMI UTRUDNIENIAMI.	212
SYSTEM INSTYTUCJI ZAANGAŻOWANYCH W REALIZACJĘ PROGRAMU	213
Identyfikacja IZ, IC, IA, IP	213
Rola partnerów zaangażowanych w przygotowanie, wdrażanie, monitorowanie, ewaluację PO..	220
KOORDYNACJA Z INNYMI FUNDUSZAMI I INSTRUMENTAMI	222
KOORDYNACJA Z INNYMI FUNDUSZAMI I INSTRUMENTAMI	222
WARUNKOWOŚĆ EX ANTE	230
Identyfikacja zakresu stosowania warunków ex ante mających zastosowanie do PO oraz ocena ich spełnienia	230
REDUKCJA OBCIĄŻEŃ ADMINISTRACYJNYCH	234
WKŁAD PROGRAMU W REALIZACJĘ ZASAD HORYZONTALNYCH	236
Promowanie równości szans i niedyskryminacji	236
Promowanie równouprawnienia kobiet i mężczyzn	236
Zrównoważony rozwój	237
ZAŁĄCZNIKI	239
Wykaz dużych projektów	239
Lista partnerów zaangażowanych w przygotowanie RPO	239
Wykaz stosowanych skrótów	242

Wstęp

Szanowni Państwo,

kończy się siedmioletni okres, w którym udało nam się zainwestować w dynamiczny rozwój Dolnego Śląska blisko 5 mld zł unijnych funduszy. W tym czasie powstały nowe drogi, mosty, szkoły, szpitale, wytyczono szlaki turystyczne, odrestaurowano zabytki. Skorzystali na tym wszyscy Dolnoślązacy – mieszkańcy dużych miast i niewielkich gmin. Najwięcej unijnego wsparcia, bo co czwarta złotówka, trafiła do przedsiębiorców. Kilkaset firm unowocześniło swoje zakłady, powstały nowe miejsca pracy. To wszystko udało nam się osiągnąć dzięki wspólnym wysiłkom.

Przed nami kolejny okres programowania, w którym będziemy mieć jeszcze więcej unijnych pieniędzy. Chcemy wydać je jak najlepiej, z myślą o wszystkich mieszkańcach naszego regionu i w ten sposób zrealizować cele zawarte w „Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020r.”. Naszym priorytetem będzie stworzenie dobrych warunków dla rozwoju biznesu. Stawiamy na innowacyjność i prężnie rozwijające się firmy, które zapewnią Dolnoślązakom nowe miejsca pracy. Nie zapomnimy też o innych aspektach życia Dolnoślązaków. Powstaną nowe drogi, jeszcze bardziej rozwiniemy turystykę. Zaproponujemy miastom nieco inne spojrzenie na rewitalizację.

Jednak, aby to wszystko zrobić, potrzebujemy Państwa wsparcia, wiedzy i doświadczenia. Wspólnie zdecydujemy, które inwestycje i inicjatywy warte są pomocy unijnej. Zachęcam Państwa do czynnego udziału w konsultacjach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020. Razem podejmiemy decyzje, które zaowocują zrównoważonym rozwojem naszego regionu i większą szansę na sukces przyszłych pokoleń. Liczę na Państwa pomoc w tym zakresie.

Mamy szansę sprawić, że Dolny Śląsk stanie się miejscem do życia, z którego będziemy bardzo dumni. Zaplanujmy wspólnie przyszłość regionu.

Serdecznie zapraszam

Rafał Jurkowlaniec
Marszałek Województwa Dolnośląskiego

WKŁAD PROGRAMU W REALIZACJĘ STRATEGII EUROPA 2020 ORAZ W OSIĄGNIĘCIE SPÓJNOŚCI GOSPODARCZO-SPOŁECZNEJ I TERYTORIALNEJ

Wkład programu w realizację celów strategicznych unijnych i krajowych

Strategia Europa 2020

Dnia 17 czerwca 2010 r. Rada Europejska przyjęła strategię na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (Europa 2020). Określono w niej główne cele Unii Europejskiej w zakresie badań i innowacji, zmian klimatu, energii, zatrudnienia, edukacji i zmniejszenia ubóstwa do 2020 r., które powinny zostać przełożone na cele krajowe.

Strategia wyznacza 3 priorytety, których realizacja odbywać się będzie na szczeblu unijnym oraz krajowym: wzrost inteligentny (zwiększenie roli wiedzy, innowacji, edukacji i społeczeństwa cyfrowego), zrównoważony (produkcja efektywniej wykorzystująca zasoby, przy jednoczesnym zwiększeniu konkurencyjności) oraz sprzyjający włączeniu społecznemu (zwiększenie aktywności zawodowej, podnoszenie kwalifikacji i walka z ubóstwem). Efektem realizacji priorytetów strategii Europa 2020 będzie osiągnięcie 5 wymiernych, współzależnych celów, które należy osiągnąć do 2020 r., dotyczących:

- 1) wzrostu wydatków na działalność B+R,
- 2) wzrostu poziomu zatrudnienia,
- 3) wzrostu udziału osób z wyższym wykształceniem w społeczeństwie oraz zmniejszenia odsetka osób wcześniej kończących naukę,
- 4) ograniczenia emisji gazów i osiągnięcia celów 20/20/20 w zakresie klimatu i energii,
- 5) ograniczenia liczby osób żyjących w ubóstwie.

Wybór osi priorytetowych oraz priorytetów inwestycyjnych RPO WD odpowiada przytoczonym wyżej celom strategicznym zdefiniowanym w strategii Europa 2020.

W RPO WD przyjęto także, jako obowiązującą, zasadę komplementarności interwencji EFRR i EFS (na etapie programowania i realizacji) z innymi funduszami WRS 2014-2020 i innymi politykami UE. Zakłada się, że wdrażane priorytety RPO WD zapewnią spójność interwencji z EFRROW (wspólnej polityki rolnej) i EFMR (wspólnej polityki rybołówstwa i zintegrowanej polityki morskiej). Ponadto przedsięwzięcia wspierane z EFRR i EFS w ramach RPO WD będą komplementarne z innymi obszarami polityk UE, takimi jak środowisko, działania w dziedzinie klimatu, edukacja i zatrudnienie, ale również pośrednio w dziedzinach takich jak, np.: jednolity rynek wewnętrzny, a także w ramach instrumentów zarządzanych bezpośrednio przez Komisję Europejską, np. w przypadku Instrumentu „Łącząc Europę” 2014-2020 – w dziedzinie infrastruktury, Inicjatywy „Horyzont 2020” – w dziedzinie badań naukowych i innowacji, Programu „Erasmus dla wszystkich” – w dziedzinie kształcenia i szkoleń, Programu „Leonardo da Vinci” – w dziedzinie kształcenia i szkolenia zawodowego, Programu na rzecz przemian i innowacji społecznych – w dziedzinie zatrudnienia i włączenia społecznego, Inicjatywy na rzecz zatrudnienia ludzi młodych – „YEI” (Youth Employment Initiative) lub Programu „LIFE” – w dziedzinie środowiska i działań w dziedzinie klimatu. Komplementarność zostanie zapewniona także z krajowymi programami operacyjnymi obowiązującymi w Polsce w okresie programowania 2014-2020, w tym w obszarze EWT.

Wdrożenie RPO WD zakłada, na co zwraca szczególnie uwagę Komisja Europejska, możliwość szerokiego wsparcia dla projektów realizowanych w partnerstwie.

Zalecenia Rady z dnia 29.05.2013 r. w sprawie krajowego programu reform Polski z 2013 r. oraz zawierające opinię Rady na temat przedstawionego przez Polskę programu konwergencji na lata 2012–2016 (Aktualizacja 2013)

Co roku Komisja Europejska proponuje konkretne zalecenia dla poszczególnych krajów, które są następnie zatwierdzane przez Radę Europejską. Zalecenia dla poszczególnych krajów są następnie uwzględniane w krajowych decyzjach gospodarczych i budżetowych oraz w Krajowym Programie Reform w roku następnym. Zalecenia dla poszczególnych krajów dotyczące funduszy WRS mają charakter długookresowy i odzwierciedlają podstawowe wyzwania strukturalne, które powinny stać się przedmiotem wieloletnich strategii inwestowania. Niektóre zalecenia Rady mają charakter regulacyjny, a inne zalecenia mają bezpośrednie znaczenie dla obszarów interwencji w ramach funduszy WRS, co wymaga połączenia decyzji regulacyjnych i budżetowych, w tym inwestycji publicznych.

Rada UE w 2013 r. sformułowała 7 zaleceń dla Polski na lata 2013-2014.

Poniżej przedstawiono wybrane zalecenia realizowane przez RPO WD:

Zalecenie nr 3. Zwiększenie wysiłków na rzecz obniżenia bezrobocia osób młodych, na przykład poprzez gwarancję dla młodzieży, większe udostępnienie przyuczania do zawodu i uczenia się poprzez praktykę, zacieśnienie współpracy szkół i pracodawców oraz poprawę jakości nauczania; Przyjęcie projektu strategii na rzecz uczenia się przez całe życie; Zwalczanie ubóstwa pracujących oraz segmentacji rynku pracy poprzez lepsze przechodzenie z zatrudnienia na czas określony do stałego zatrudnienia oraz ograniczenie nadmiernego wykorzystania umów cywilnoprawnych.

Zgodność RPO WD z tym zaleceniem zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
7 (Infrastruktura edukacyjna), 8 (Rynek pracy), 9 (Włączenie społeczne), 10 (Edukacja).

Zalecenie nr 4. Kontynuowanie wysiłków na rzecz zwiększenia udziału kobiet w rynku pracy, szczególnie przez inwestowanie w wysokiej jakości, przystępną cenowo opiekę nad dziećmi i nauczanie przedszkolne, zapewnienie stabilnego finansowania i wykwalifikowanego personelu.

Zgodność RPO WD z tym zaleceniem zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
6 (Infrastruktura spójności społecznej), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 8 (Rynek pracy), 9 (Włączenie społeczne), 10 (Edukacja).

Zalecenie nr 5. Przedsięwzięcie dodatkowych środków w celu stworzenia otoczenia biznesu sprzyjającego innowacjom poprzez skoordynowanie polityki w obszarach badań, innowacji i przemysłu, dalszy rozwój instrumentów odnawialnych i zachęt podatkowych, a także lepsze dostosowanie istniejących instrumentów do poszczególnych etapów cyklu innowacji.

Zgodność RPO WD z tym zaleceniem zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne).

Zalecenie nr 6. Odnowienie i rozbudowę mocy produkcyjnych oraz poprawę wydajności w całym łańcuchu energii (...) zapewnienie skutecznego i bezzwłocznego wdrożenia projektów inwestycyjnych w kolejnictwie; Poprawa gospodarki odpadami i gospodarki wodnej.

Zgodność RPO WD z tym zaleceniem zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 5 (Transport).

Podkreślić należy, iż CSR będą określane przez Radę względem Polski corocznie. Powoduje to, że przedstawione powyżej założenia i przyporządkowane im priorytety RPO WD mogą ulegać zmianom.

Krajowy Program Reform na rzecz realizacji Strategii Europa 2020 (aktualizacja na lata 2013/2014)

Zgodnie z dokonaną oceną sytuacji polskiej gospodarki w 2011 r. (oraz jej aktualizacją z dnia 30 kwietnia 2013 r.), wyzwań przed jakimi ona stoi oraz istniejących barier wzrostu, Rada Ministrów RP przyjęła, że w Krajowym Programie Reform (KPR) należy skupić się na działaniach, które mają na celu odrabianie zaległości rozwojowych oraz budowę nowych przewag konkurencyjnych w trzech obszarach priorytetowych:

Infrastruktura dla wzrostu zrównoważonego

Działania zaplanowane w obszarze *Infrastruktura dla wzrostu zrównoważonego* bezpośrednio wpisują się w realizację celu strategii Europa 2020 w zakresie klimatu i energii oraz pośrednio pozostałych celów, tj. dotyczących zatrudnienia, nakładów na B+R, edukacji i przeciwdziałania ubóstwu. Dodatkowo wpisują się one w projekty przewodnie: Europa efektywnie korzystająca z zasobów, Europejska agenda cyfrowa. Interwencje w tym obszarze KPR mają na celu przewyższenie zidentyfikowanej dla Polski bariery wzrostu dotyczącej niedostatecznego ogólnego poziomu wydatków inwestycyjnych.

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPR zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne), 3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), pośrednio:
1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 5 (Transport), 6 (Infrastruktura spójności społecznej), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 8 (Rynek pracy), 9 (Włączenie społeczne), 10 (Edukacja).

Innowacyjność dla wzrostu inteligentnego

Działania zaplanowane w obszarze *Innowacyjność dla wzrostu inteligentnego* bezpośrednio wpisują się w realizację celu strategii Europa 2020 w zakresie zwiększania nakładów na B+R oraz w zakresie edukacji. Ponadto, ich realizacja pośrednio wpłynie na osiągnięcie celów dotyczących energii i klimatu, zatrudnienia oraz przeciwdziałaniu ubóstwu. Podejmowane działania wpisują się w projekty przewodnie: Unia Innowacji, Europejska agenda cyfrowa, Polityka przemysłowa w erze globalizacji i Mobilna młodzież. Interwencje w tym obszarze KPR mają na celu przewyższenie zidentyfikowanych dla Polski barier wzrostu dotyczących nadmiernych obciążeń regulacyjnych i administracyjnych oraz niedostatecznego poziomu zdolności innowacyjnych przedsiębiorstw.

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPR zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 10 (Edukacja),
pośrednio:

2 (Technologie Informacyjno-Komunikacyjne), 3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 8 (Rynek Pracy), 9 (Włączenie społeczne).

Aktywność dla wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu

Działania zaplanowane w obszarze *Aktywność dla wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu* bezpośrednio wpisują się w realizację celu strategii Europa 2020 w zakresie zatrudnienia i przeciwdziałania ubóstwu oraz pośrednio przyczyniają się do osiągnięcia celu dotyczącego edukacji. Dodatkowo ich realizacja wpisuje się w projekty przewodnie: Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia, Mobilna młodzież oraz Europejski program walki z ubóstwem. Interwencje w tym obszarze KPR mają na celu przezwyciężenie zidentyfikowanej dla Polski bariery wzrostu dotyczącej niskiego poziomu podaży pracy połączonego z nieadekwatną jej strukturą.

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPR zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

6 (Infrastruktura spójności społecznej), 8 (Rynek Pracy), 9 (Włączenie społeczne),
pośrednio:

10 (Edukacja).

Podkreślić należy, iż zgodnie ze strategią Europa 2020, od stycznia 2011 r. każde państwo członkowskie co roku ma obowiązek dokonywania aktualizacji KPR i Programu Konwergencji, uwzględniając coroczne zalecenia Rady UE dla każdego państwa członkowskiego oraz elementy paktu EURO+. Powoduje to, że przedstawione powyżej założenia i przyporządkowane im priorytety RPO WD mogą ulegać zmianom.

Agenda Terytorialna Unii Europejskiej 2020

Agenda Terytorialna Unii Europejskiej 2020 (AT2020) jest dokumentem określającym ramy polityki ukierunkowanej na działania i służącej wsparciu spójności terytorialnej jako nowego celu Unii Europejskiej. Celem AT2020 jest zapewnienie strategicznych wytycznych rozwoju terytorialnego, wsparcie włączania wymiaru terytorialnego do różnych dziedzin polityki, na wszystkich szczeblach zarządzania rozwojem oraz zagwarantowanie realizacji strategii Europa 2020 zgodnie z zasadami spójności terytorialnej.

AT2020 wskazuje sześć priorytetów terytorialnych dla Unii Europejskiej:

1. Wspieranie policentrycznego i zrównoważonego rozwoju terytorialnego:

Zgodność RPO WD z tym priorytetem AT2020 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 6 (Infrastruktura spójności społecznej).

Dodatkowo spójność z tym priorytetem AT 2020 zapewnią instrumenty terytorialne stosowane w RPO WD.

2. Wspieranie zintegrowanego rozwoju w miastach oraz regionach wiejskich i na obszarach o szczególnych uwarunkowaniach:

Priorytet ten jest w sposób horyzontalny realizowana przez wszystkie osie priorytetowe RPO WD.

Dodatkowo spójność z tym priorytetem AT 2020 zapewnią instrumenty terytorialne stosowane w RPO WD.

3. Integracja terytorialna w transgranicznych i ponadnarodowych regionach funkcjonalnych:

Priorytet ten będzie realizowany w ramach programów operacyjnych europejskiej współpracy terytorialnej oraz programów ponadnarodowych.

Dodatkowo, zgodnie z zaleceniami AT2020 oraz mając na uwadze transgraniczne położenie Dolnego Śląska, potrzeba intensyfikacji współpracy ponad granicami została uwypuklona w zapisach nowej SRWD.

4. Zapewnienie globalnej konkurencyjności regionów w oparciu o silne gospodarki lokalne:

Zgodność RPO WD z tym priorytetem AT2020 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

- 1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 8 (Rynek pracy), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 10 (Edukacja), pośrednio:
- 2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne).

5. Usprawnienie powiązań terytorialnych na rzecz obywateli, społeczności i przedsiębiorstw:

Zgodność RPO WD z tym priorytetem AT2020 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

- 3 (Gospodarka niskoemisyjna), 5 (Transport), 6 (Infrastruktura spójności społecznej), 9 (Włączenie społeczne),
- pośrednio:
- 2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne).

6. Zarządzanie i budowanie powiązań między ekologicznymi, krajobrazowymi i kulturowymi walorami regionów:

Zgodność RPO WD z tym priorytetem AT2020 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

- 3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 6 (Infrastruktura spójności społecznej).

Podsumowując powyższe zestawienie wskazać należy na fakt, iż zapisy RPO WD realizują wytyczne sformułowanych w AT2020 zarówno poprzez skonstruowane osie priorytetowe, jak również instrumenty terytorialne przewidziane do realizacji w latach 2014-2020.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności oraz Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności (DSRK) oraz Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo (SRK) stanowią elementy nowego systemu zarządzania rozwojem kraju.

DSRK jest dokumentem określającym główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat. SRK jest dokumentem określającym podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym, obejmujący okres od 4 do 10 lat. SRK wskazuje ponadto, w jaki sposób osiągnąć cele strategii Europa 2020, przy uwzględnieniu polskiej specyfiki i uwarunkowań, które przyczynią się do realizacji założonych krajowych celów rozwojowych.

Obszary strategiczne zawarte w DSRK są ściśle i wzajemnie powiązane z ich odpowiednikami w SRK, a zakres wpisywania się w te obszary zapisów RPO WD został przedstawiony poniżej.

Obszar strategiczny I DSRK - **Konkurencyjność i innowacyjność gospodarki**, któremu odpowiada obszar strategiczny II SRK - **Konkurencyjna gospodarka**:

Zgodność RPO WD z tymi obszarami DSRK i SRK zapewnią cele i zakres wsparcia wszystkich osi priorytetowych.

Obszar strategiczny II DSRK - **Równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski**, któremu odpowiada obszar strategiczny III SRK - **Spójność społeczna i terytorialna**:

Zgodność RPO WD z tymi obszarami DSRK i SRK zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne), 4 (Środowisko i zasoby), 5 (Transport), 6 (Infrastruktura spójności społecznej), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 9 (Włączenie społeczne), 10 (Edukacja).

Obszar strategiczny III DSRK – **Efektywność i sprawność państwa**, któremu odpowiada obszar strategiczny I SRK – **Sprawne i efektywne państwo**:

Zgodność RPO WD z tymi obszarami DSRK i SRK zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

2 (Technologie informacyjno – komunikacyjne), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 10 (Edukacja), 11 (Pomoc techniczna finansowana z EFS).

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Ramy przestrzenne dla realizacji wszystkich działań rozwojowych tworzy Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030), która jest najważniejszym dokumentem dotyczącym ładu przestrzennego Polski. Jej celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej

(terytorialnej) w długim okresie. KPZK 2030 kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa.

1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności:

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPZK 2030 zapewni przede wszystkim instrument Zintegrowane Inwestycje Terytorialne oraz inne instrumenty terytorialne stosowane w RPO WD.

2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów:

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPZK 2030 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne), 5 (Transport), 6 (Infrastruktura spójności społecznej), pośrednio:
9 (Włączenie społeczne),
jak również poprzez instrument Zintegrowane Inwestycje Terytorialne oraz inne instrumenty terytorialne stosowane w RPO WD.

3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej:

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPZK 2030 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia osi priorytetowej 5 (Transport).

4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski:

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPZK 2030 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby),
pośrednio:
5 (Transport).

5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej na zagrożenia naturalne i utratę bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa:

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPZK 2030 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby).

6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego:

Zgodność RPO WD z tym obszarem KPZK 2030 zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
4 (Środowisko i zasoby), 6 (Infrastruktura spójności społecznej),
pośrednio:
5 (Transport).

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, obszary wiejskie

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 (KSRR) jest jedną z 9 krajowych zintegrowanych strategii rozwoju, odnoszącą się do prowadzenia polityki rozwoju społeczno-gospodarczego kraju w ujęciu regionalnym. Dokument ten określa cele i priorytety rozwoju Polski w wymiarze terytorialnym, zasady i instrumenty polityki regionalnej, nową rolę regionów w ramach polityki rozwoju kraju oraz zarys mechanizmu koordynacji działań podejmowanych przez poszczególne ministerstwa. **Celem strategicznym polityki regionalnej zawartym w KSRR jest efektywne wykorzystywanie specyficznych regionalnych i innych terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.**

1. Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów:

Zgodność RPO WD z tym celem KSRR zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 2 (Technologie Informacyjno-Komunikacyjne), 3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 8 (Rynek pracy), 10 (Edukacja),
pośrednio:
5 (Transport).

2. Budowa spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych:

Zgodność RPO WD z tym celem KSRR zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
5 (Transport), 6 (Infrastruktura spójności społecznej) 7 (Infrastruktura edukacyjna), 9 (Włączenie społeczne), 10 (Edukacja),
pośrednio:
2 (Technologie Informacyjno-Komunikacyjne).

3. Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie:

Zgodność RPO WD z tym celem KSRR zapewnią wszystkie cele i zakresy wsparcia osi priorytetowych oraz instrumenty terytorialne stosowane w RPO WD.

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020

Strategia Rozwoju Województwa jest dokumentem strategicznym na poziomie regionalnym, który kierunkuje działania władz samorządu regionalnego oraz stanowi podwaliny dla systemowej współpracy wszystkich podmiotów zaangażowanych w realizację polityki rozwoju Dolnego Śląska.

Nowa Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 (SRWD) została przyjęta przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr XXXII/932/13 z dnia 28 lutego 2013 r.

Wizję i cel główny oraz cele szczegółowe SRWD określono w następujący sposób:

Wizja: Blisko siebie – Blisko Europy. Dolny Śląsk 2020 jako zintegrowana wspólnota regionalna, region konkurencyjny, spójny, otwarty, dynamiczny...

Cel główny: Nowoczesna gospodarka i wysoka jakość życia w atrakcyjnym środowisku. Dolny Śląsk regionem koncentracji innowacyjnych podmiotów produkcyjnych i usługowych współpracujących z rozwiniętym sektorem badawczym oraz intensywnego rozwoju nowoczesnej turystyki opartej o współpracę międzyregionalną i transgraniczną, tworzących razem atrakcyjne miejsce do życia dla mieszkańców o coraz wyższych kwalifikacjach i rozwiniętej kulturze obywatelskiej.

Cele szczegółowe: 1. Rozwój gospodarki opartej na wiedzy; 2. Zrównoważony transport i poprawa dostępności transportowej; 3. Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw, zwłaszcza MSP; 4. Ochrona środowiska naturalnego, efektywne wykorzystanie zasobów oraz dostosowanie do zmian klimatu i poprawa poziomu bezpieczeństwa; 5. Zwiększenie dostępności technologii informacyjno-komunikacyjnych; 6. Wzrost zatrudnienia i mobilności pracowników; 7. Włączenie społeczne, podnoszenie poziomu i jakości życia; 8. Podniesienie poziomu edukacji, kształcenie ustawiczne.

Cel główny i cele szczegółowe RPO WD są zgodne i spójne z celami SRWD. Podczas procesu przygotowywania RPO WD uwzględnione zostały wnioski wynikające z diagnozy społeczno-gospodarczej i przestrzennej (terytorialnej) regionu, jak również analizy SWOT zawartej w SRWD.

Realizacja celów szczegółowych SRWD będzie następowała poprzez wyznaczone Makrosfery, które stanowią zgrupowania kluczowych działań:

Makrosfera Infrastruktura - grupa działań zakładających poprawę dostępności transportowej i powiązań wewnętrznych regionu oraz realizację kluczowych dla województwa inwestycji energetycznych.

Zgodność RPO WD z tym obszarem SRWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
3 (Gospodarka niskoemisyjna), 5 (Transport).

Makrosfera Rozwój Obszarów Miejskich i Wiejskich - grupa działań zakładająca wzmocnienie węzłowych funkcji i rewitalizację ośrodków miejskich oraz wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich przy ochronie najcenniejszych zasobów rolnych.

Makrosfera realizowana głównie przez oś 4 (Środowisko i Zasoby) oraz oś 6 (Infrastruktura spójności społecznej) w zakresie rewitalizacji zdegradowanych obszarów.

Makrosfera Zasoby - grupa działań zakładających podniesienie efektywności wykorzystania zasobów środowiska naturalnego i kulturowego regionu (w tym potencjału rozwiniętej, policentrycznej sieci osadniczej).

Zgodność RPO WD z tym obszarem SRWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
4 (Środowisko i zasoby),
pośrednio:

1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 3 (Gospodarka niskoemisyjna), 5 (Transport).

Makrosfera Turystyka - grupa działań zakładających wykorzystanie walorów krajobrazowych, kulturowych i środowiskowych Dolnego Śląska dla zapewnienia rozwoju społecznego i gospodarczego regionu poprzez wzmocnienie przemysłu turystycznego, w szczególności w oparciu o dolnośląskie uzdrowiska.

Zgodność RPO WD z tym obszarem SRWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 4 (Środowisko i zasoby), 8 (Rynek pracy),
pośrednio:

2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne), 5 (Transport), 10 (Edukacja).

Makrosfera Zdrowie i Bezpieczeństwo - grupa działań zakładających poprawę jakości i dostępności usług medycznych oraz ograniczenie negatywnych skutków powodzi i innych zjawisk katastrofalnych na Dolnym Śląsku, a także poprawę bezpieczeństwa publicznego i ratownictwa.

Zgodność RPO WD z tym obszarem SRWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

6 (Infrastruktura spójności społecznej), 9 (Włączenie społeczne).

Makrosfera Edukacja, Nauka, Kultura, Sport i Informacja - grupa zadań zakładająca poprawę dostępu do wysokiej jakości edukacji, kształtowanie postaw obywatelskich, prozdrowotnych, aktywności kulturalnej oraz przygotowująca do wyzwań i potrzeb rynku pracy, a także szerokie otwarcie przestrzeni informacyjnej na potrzeby mieszkańców, firm i instytucji regionu.

Zgodność RPO WD z tym obszarem SRWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 8 (Rynek pracy), 9 (Włączenie społeczne) 10 (Edukacja).

Makrosfera Społeczeństwo i Partnerstwo - grupa działań zakładających kształtowanie pozytywnej tożsamości i solidarności międzypokoleniowej na Dolnym Śląsku, a także partnerstwa międzyinstytucjonalnego, publiczno-publicznego i publiczno-prywatnego.

Zgodność RPO WD z tym obszarem SRWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

6 (Infrastruktura spójności społecznej), 8 (Rynek Pracy) , 9 (Włączenie społeczne),
pośrednio:

10 (Edukacja)

Makrosfera Przedsiębiorczość i Innowacyjność - grupa działań wspierających rozwój mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, w szczególności umożliwienie implementacji rozwiązań naukowych i patentów oraz transfer wiedzy w relacji gospodarka – nauka.

Zgodność RPO WD z tym obszarem SRWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

1 (Przedsiębiorstwa i innowacje).

Projekt Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego (PZPWD)

Obecnie trwa aktualizacja Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego, z którym RPO WD będzie zgodne i ściśle powiązane.

Cele strategiczne rozwoju przestrzennego województwa dolnośląskiego:

1) **umocnienie jego wewnętrznej i zewnętrznej integracji przestrzennej**, społeczno-gospodarczej oraz infrastrukturalnej w powiązaniu z sąsiednimi regionami Polski, Czech i Niemiec oraz ukształtowanie Dolnego Śląska jako harmonijnie rozwiniętego, europejskiego regionu węzłowego o wysokim stopniu konkurencyjności i gospodarce opartej na wiedzy;

Zgodność RPO WD z tym obszarem projektu PZPWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne), 5 (Transport), 6 (Infrastruktura spójności społecznej).

2) **zintegrowana ochrona zasobów przyrodniczo-krajobrazowych** i racjonalne ich wykorzystanie oraz udostępnienie, a także stworzenie spójnego, regionalnego systemu obszarów chronionych;

Zgodność RPO WD z tym obszarem projektu PZPWD zapewnią cele i zakres wsparcia osi priorytetowej 4 (Środowisko i zasoby).

3) **zintegrowana ochrona i rewitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego** oraz utrzymanie tożsamości i odrębności kulturowej regionu;

Zgodność RPO WD z tym obszarem projektu PZPWD zapewnią cele i zakres wsparcia osi priorytetowej 4 (Środowisko i zasoby).

4) harmonijny, zintegrowany rozwój przestrzenny i społeczno-gospodarczy oraz integracja **Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego** jako głównego węzła sieci osadniczej województwa;

Zgodność RPO WD z tym obszarem projektu PZPWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

1 (Przedsiębiorstwa i innowacje), 3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), jak również poprzez instrument Zintegrowane Inwestycje Terytorialne oraz inne instrumenty terytorialne stosowane w RPO WD.

5) harmonizowanie rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego i aktywne przekształcanie pozostałych elementów **systemu osadniczego województwa**;

Zgodność RPO WD z tym obszarem projektu PZPWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 6 (Infrastruktura spójności społecznej).

6) efektywne **wykorzystanie własnych zasobów województwa** dla poprawy jakości życia i standardów zaspokajania potrzeb społeczeństwa;

Zgodność RPO WD z tym obszarem projektu PZPWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby).

7) **ukształtowanie sprawnych, bezpiecznych systemów transportu i komunikacji**, powiązanych z systemem krajowym i europejskim oraz sprawnych, sieci infrastruktury technicznej, zapewniających dostawę wody i energii, właściwą gospodarkę odpadami oraz zapobieganie awariom i negatywnym skutkom klęsk żywiołowych.

Zgodność RPO WD z tym obszarem projektu PZPWD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 5 (Transport).

W związku z potrzebą wdrożenia zintegrowanego podejścia do rozwoju i skoordynowania ze sobą planowania strategicznego i przestrzennego wraz z przyjęciem nowej SRWD 2020 zintensyfikowano prace nad projektem PZPWD, tak aby wzajemnie i ściśle powiązać ze sobą oba dokumenty. Spójność i wzajemne uzupełnianie się SRWD 2020 i PZPWD pozwoli na racjonalne ukierunkowanie interwencji w ramach RPO WD, która przyczyni się do osiągnięcia wyznaczonych w obu wspomnianych wcześniej dokumentach celów rozwojowych dla województwa dolnośląskiego.

Inne strategie i programy rozwoju szczebla regionalnego

Treść RPO WD, zarówno w części analityczno-diagnostycznej, jak i dotyczącej obszarów wsparcia w konkretnych priorytetach jest spójna z innymi strategiami oraz programami rozwoju szczebla regionalnego, w tym m.in. z:

Regionalna Strategia Innowacji dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2011-2020

Regionalna Strategia Innowacji dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2011-2020 (RSI WD) została przyjęta uchwałą nr 1149/IV/11 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 30 sierpnia 2011 r. RSI WD stanowi narzędzie realizacji polityki innowacyjnej Samorządu Województwa Dolnośląskiego, koncentrującej się na celach związanych z promowaniem i wspieraniem rozwoju, dyfuzji i wydajnego użycia nowych produktów, usług i procesów, zarówno wewnątrz organizacji (niezależnie od tego czy dotyczy podmiotów publicznych czy prywatnych), jak i w ujęciu rynkowym.

Misja RSI WD została określona jako: **Dolny Śląsk - miejscem inspiracji dla innowacyjnego rozwoju**
Cele strategiczne:

1. Wzmacnianie innowacyjnych umiejętności i postaw, kluczowych dla gospodarki opartej na wiedzy.
2. Zwiększenie szansy na sukces innowacyjnych projektów biznesowych.
3. Wzrost potencjału innowacyjnych dolnośląskich jednostek naukowych.
4. Rozwój współpracy w gospodarce w obszarze innowacji.

Zgodność RPO WD z wszystkimi celami strategicznymi RSI WD zapewnią cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
1 (Przedsiębiorstwa i innowacje),

pośrednio:

2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne), 8 (Rynek pracy).

Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012

Celem Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012 (WPGO) jest wprowadzenie nowego, uporządkowanego oraz sprawnie i efektywnie zarządzanego systemu gospodarki odpadami komunalnymi w województwie. Dodatkowo WPGO wskazuje konieczne do realizacji cele i działania w zakresie poszczególnych rodzajów odpadów oraz przedstawia ogólny zarys funkcjonowania całego systemu gospodarowania odpadami na terenie województwa.

Nadrzędnym celem WPGO jest: ***Stworzenie systemu gospodarki odpadami zgodnego z zasadą zrównoważonego rozwoju i opartego na hierarchii sposobów postępowania z odpadami komunalnymi.***

Zgodność RPO WD z tak określonym celem nadrzędnym WPGO zapewnią cele i zakres wsparcia osi priorytetowej RPO WD 4 (Środowisko i zasoby).

Diagnoza wyzwań, potrzeb i potencjałów obszarów/sektorów objętych programem

Przedsiębiorstwa i innowacje

Dolny Śląsk jest jednym z najprężniej rozwijających się gospodarczo regionów w Polsce. O dużym potencjale rozwojowym świadczą czołowe lokaty pod względem wartości Produktu Krajowego Brutto, PKB na 1 mieszkańca, udziału w tworzeniu krajowego PKB i dynamiki PKB. Stopniowo maleje dystans dzielący region względem średniej rozwojowej w Unii Europejskiej. W strukturze sektorowej gospodarki przeważa zróżnicowany branżowo przemysł oraz usługi. Ze względu na korzystne położenie geograficzne i powiązania komunikacyjne z Europą Zachodnią, a także dobrze wykształcone kadry, region jest atrakcyjny dla inwestorów zagranicznych, ma także wysoki potencjał w kierunku internacjonalizacji gospodarki. Lokalizacji nowych inwestycji sprzyjają m. in. Specjalne Strefy Ekonomiczne oraz przebiegi międzynarodowych korytarzy transportowych. Istotnym czynnikiem lokalizacji inwestycji jest także Port Lotniczy we Wrocławiu, którego znaczenie rośnie z roku na rok.

PKB

PKB w regionie w 2010 r. ukształtował się na poziomie 120,1 mld zł, co stanowiło 8,5% dochodu krajowego i klasyfikowało na 4. miejscu w kraju (za mazowieckim, śląskim i wielkopolskim). Dynamika wzrostu gospodarczego w województwie w 2010 r. wyniosła 8,7% - Dolny Śląsk był w tym okresie najszybciej rozwijającym się regionem w Polsce. Wzrost gospodarczy liczony na 1 mieszkańca w 2010 r. wyniósł 41,8 tys. zł, co było wartością wyższą o 12,5% od średniej krajowej i plasowało region na 2. miejscu w kraju, po województwie mazowieckim.

Pomimo korzystnie kształtujących się wskaźników gospodarczych na poziomie całego regionu, w skali subregionów występuje bardzo duże zróżnicowanie. Wskaźnik dyspersji subregionalnego PKB per capita wynosi na Dolnym Śląsku powyżej 34% i jest to drugi po Małopolsce region o tak wyraźnym zróżnicowaniu wewnętrznym (dla porównania zróżnicowanie wewnętrzne regionów w kraju wynosi ok. 20%). Wysoki wskaźnik zróżnicowania wewnętrznego potwierdza wyraźny podział w regionie na 2 lokomotywy rozwojowe (Legnicko-Głogowski Obszar Przemysłowy oraz Wrocław) oraz słabsze rozwojowo południe i północ regionu. Dwa najsilniejsze subregiony, tj. legnicko-głogowski i miasto Wrocław znajdują się w czołówce krajowej w zakresie PKB per capita (3. i 4. miejsce), a ich wskaźnik stanowi odpowiednio 180% i 152% średniej krajowej. W tych dwóch subregionach ma miejsce koncentracja wytwarzanego dochodu województwa – blisko 55% PKB regionu. Rozwój Legnicko-Głogowskiego Obszaru Przemysłowego (LGOP) oparty jest na zasobach miedzi oraz surowców towarzyszących, Wrocław jako stolica województwa jest centrum aktywności gospodarczej regionu, z dobrze rozwiniętym sektorem usług, zróżnicowaną działalnością przemysłową, koncentrującym potencjał naukowy i innowacyjny.

Największy udział w wytwarzaniu PKB na Dolnym Śląsku mają jednostki działające w sektorze usług (55,1%), sektor przemysłowy w 2010 r. wytworzył 35,4%, budowlany – 7,5%, a rolniczy – 1,9%. W ostatnich latach nie odnotowuje się znaczących zmian w tej strukturze.

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ

W województwie dolnośląskim w końcu grudnia 2012 r. w rejestrze REGON zarejestrowanych było 336,9 tys. podmiotów gospodarki narodowej (bez indywidualnych gospodarstw rolnych), w tym 232,1 tys. osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. W województwie koncentruje się 8,5% wszystkich podmiotów gospodarczych w kraju, co klasyfikuje je na 5. miejscu (po mazowieckim, śląskim, wielkopolskim i małopolskim). W porównaniu do 2011 r. liczba podmiotów ogółem zwiększyła się o 9,3 tys. tj. o 2,8%.

Zdecydowaną większość (321,6 tys. jednostek), tj. 95,4% ogólnej liczby podmiotów, stanowią jednostki sektora prywatnego. Podmioty te prowadziły działalność gospodarczą głównie w sekcjach: handel i naprawa pojazdów samochodowych (26,1%), budownictwo (12,4%) oraz działalność profesjonalna, naukowa i techniczna (9,4%). Podmioty sektora publicznego, których w 2012 r. było 15,3 tys., stanowiły w rejestrze 4,6%. Prowadziły one głównie działalność gospodarczą związaną z obsługą rynku nieruchomości (64,3%) oraz edukacją (20,4%).

W końcu 2012 r. najwięcej podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych było we Wrocławiu – 105,1 tys. oraz w powiatach: wałbrzyskim – 20,2 tys., świdnickim – 17,9 tys. i kłodzkim – 17,6 tys., a najmniej w powiatach: górowskim – 2,7 tys., milickim – 3,3 tys. i strzelińskim – 3,7 tys. W końcu 2012 r. w rejestrze REGON odnotowano 30,2 tys. podmiotów gospodarczych z zawieszoną działalnością, co stanowiło 9% wszystkich podmiotów. Ponad 90% z nich stanowiły osoby fizyczne. Liczba podmiotów z zawieszoną działalnością wzrosła w porównaniu z 2011 r. o blisko 40%.

Rozwojowi przedsiębiorczości, wzmocnieniu i wzrostowi konkurencyjności sprzyja tworzenie sieci klastrowych, które znajdują się w województwie, podobnie jak w całej Polsce, w początkowej fazie swego rozwoju. Inicjatywy klastrowe powstają w branżach, które posiadają duży udział w regionalnej gospodarce lub posiadają duży udział w eksporcie regionu. Ich działalność dotyczy produkcji ceramik, energii ze źródeł odnawialnych, artykułów gospodarstwa domowego oraz takich branż jak ochrona zdrowia, motoryzacja, biotechnologia, techniki informacyjne, budownictwo związane z drewnem eko, przemysł drzewny i metalowy.

Sektor MŚP

Przedsiębiorstwa małe i średnie zaliczane są do filarów rozwoju gospodarki Dolnego Śląska. Ich znaczenie wynika nie tylko z przewagi liczbowej, lecz także z rzeczywistego wkładu w tworzenie miejsc pracy, udziału w tworzeniu PKB, generowania innowacji, udziału w eksporcie, zapewnianiu społeczeństwom alternatywnych wyborów dostarczając produkty regionalne. MŚP umożliwiają najbardziej racjonalne wykorzystanie lokalnych i regionalnych zasobów naturalnych, ludzkich i kapitałowych. Jednocześnie, zauważa się brak umiejętności radzenia sobie przez MŚP z problemami finansowymi, trudności w nawiązaniu współpracy sieciowej i słabe umiejętności menedżerskie właścicieli, które ograniczają wdrażanie innowacyjności i ekspansję na rynki zagraniczne.

W 2012 r. w województwie dolnośląskim w rejestrze REGON zarejestrowanych było 336,6 tys. mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, co stanowi 99,9% wszystkich podmiotów. W strukturze MŚP przeważającą część wszystkich podmiotów stanowiły podmioty mikro, o liczbie pracujących do 9 osób (96,2%). Udział małych podmiotów, zatrudniających od 10 do 49 osób, wyniósł 3,0%, a jednostek średnich zatrudniających od 50-249 osób – 0,7%. Większość podmiotów, które prowadziły działalność w sekcjach handel i naprawa pojazdów samochodowych (82,1 tys., tj. 25,3%) oraz budownictwo (38,5 tys., tj. 11,9%) zatrudniało poniżej 10 pracowników. Sektor MŚP, choć przeważający pod względem liczby podmiotów gospodarczych nie jest już tak dominujący ze względu na generowane przychody i dokonywane inwestycje. W sektorze MŚP pracuje 67,1% ogółu zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw. Sektor ten odpowiada za 52,9% przychodów ogółu przedsiębiorstw oraz 50,8% nakładów inwestycyjnych ponoszonych przez firmy.

Największe przedsiębiorstwa

O rozwoju gospodarki województwa decydują w znacznym stopniu jego największe przedsiębiorstwa, mimo ich nieznacznego liczbowego udziału w strukturze sektorowej podmiotów. Duże przedsiębiorstwa tworzą największą część produkcji sprzedanej (odnotowują największe przychody ze sprzedaży), generując przy tym znaczącą dla gospodarki podaż miejsc pracy oraz są źródłem znaczącej części innowacji w regionie. W 2012 r. w na Dolnym Śląsku funkcjonowało 370 dużych podmiotów gospodarczych (8,1% dużych przedsiębiorstw w kraju), przy czym zdecydowana ich część

zlokalizowana była w stolicy regionu. W latach 2007-2010 można było zaobserwować wzrost liczby podmiotów, natomiast od 2011 r. obserwuje się tendencję spadkową. Wśród podmiotów największych, zatrudniających co najmniej 1 000 osób, ponad połowa z 63 występujących w 2012 r. na Dolnym Śląsku zlokalizowanych było we Wrocławiu (7,9% liczby podmiotów w kraju).

Atrakcyjność inwestycyjna regionu sprzyja lokalizowaniu w jego obszarze znaczących inwestycji i stymulowaniu rozwoju nowoczesnych gałęzi przemysłu, takich jak: przemysł motoryzacyjny, produkcja sprzętu AGD oraz modułów ciekło-krystalicznych do telewizorów i monitorów. Lokalizowane są tu także centra logistyczne oraz wyspecjalizowane usługi outsourcingu.

EKSPORT

Eksport stanowi katalizator wzrostu gospodarczego województwa - od lat jego wartość plasuje województwo w czołówce największych eksporterów w kraju, po województwie mazowieckim i śląskim. Pod względem eksportu małych i średnich przedsiębiorstw, którego wielkość stanowi 7,7%, Dolny Śląsk jest jednym z dominujących województw w kraju (5 pozycja). Najważniejszym rynkiem eksportowym województwa jest rynek niemiecki, z udziałem ponad 53% całości eksportu. Kolejne istotne rynki to francuski (blisko 7%) oraz brytyjski, czeski i belgijski, gdzie trafiło około 4% dolnośląskiego eksportu. Analiza udziałów Dolnego Śląska w eksporcie na poszczególne rynki wykazuje wyraźną ich asymetrię i bardzo mocną przewagę krajów UE, gdzie trafia około 90% całości tzw. masy eksportowej. Stosunkowo najmniejszy jest udział województwa w eksporcie towarów i usług na rynki pozaeuropejskie.

Innowacyjność i sektor B+R

Ogólny poziom innowacyjności

Zgodnie z przeprowadzonym przez PARP badaniem innowacyjności regionów pt.: „*Regionalne Systemy Innowacji w Polsce*” województwo dolnośląskie należy do regionów o wysokim poziomie innowacyjności i wg ogólnego wskaźnika innowacyjności zajmuje 3. miejsce w kraju (po mazowieckim i śląskim).

Innowacyjność przedsiębiorstw

W 2011 r. nakłady na działalność innowacyjną poniosło w regionie 7,23% przedsiębiorstw z sektora usługi 13,99% z sektora przemysłu, co plasuje region odpowiednio na 10. i 5. miejscu w kraju. W porównaniu z latami poprzednimi oznacza to nieznaczny spadek nakładów ponoszonych na działalność inwestycyjną przez przedsiębiorstwa usługowe i nieznaczny wzrost nakładów ponoszonych przez przedsiębiorstwa z sektora przemysłu. Powyższe dane świadczą mogą o odpowiednim poziomie świadomości dotyczącej wprowadzania innowacji oraz dopasowaniu ofert wsparcia służących rozwojowi innowacji do potrzeb przedsiębiorstw działających w sektorze przemysłu oraz potrzebie objęcia szczególnym wsparciem w ww. zakresie przedsiębiorstw świadczących usługi.

W 2011 r. nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle wyniosły około 1 754,0 mld zł (5. miejsce w skali kraju). W tym samym czasie wielkość nakładów na działalność innowacyjną w usługach osiągnęła poziom 327,4 mld zł (4. miejsce w skali kraju). Zarówno w przypadku wielkości nakładów ponoszonych na inwestycje w usługach, jak i w przemyśle oznacza to spadek w stosunku do 2010 r. o jedno miejsce.

Według danych GUS na Dolnym Śląsku wśród przedsiębiorstw w sektorze usług innowacyjne przedsiębiorstwa stanowią 9,56% i plasuje to region na 11. miejscu w kraju (średnia dla kraju wynosi 11,57%). Jako przedsiębiorstwo innowacyjne rozumieć należy przedsiębiorstwo, które wprowadziło

w danym roku przynajmniej 1 innowację produktową bądź procesową. Niska pozycja województwa dolnośląskiego w tym zestawieniu, pomimo dość wysokich w skali kraju nakładów, może świadczyć o niskiej efektywności wykorzystania środków przeznaczonych na działalność innowacyjną. 7,8% przedsiębiorstw z sektora usług wprowadziło przede wszystkim innowacje dotyczące nowych lub istotnie ulepszonych procesów.

Wśród przedsiębiorstw przemysłowych na Dolnym Śląsku 15,04% można uznać za innowacyjne, co w 2011 r. uplasowało region na 12. miejscu w kraju. Poczynione przez przedsiębiorstwa przemysłowe inwestycje w innowacje związane są również w większości z wprowadzaniem nowych bądź istotnie ulepszonych procesów. Głównym odbiorcą innowacji jest przede wszystkim przemysł. Wśród branż, w których w 2011 r. podmioty na Dolnym Śląsku poniosły największe nakłady na innowacje, wyróżnić można: produkcję komputerów, wyrobów elektronicznych i optycznych (135,257 mln zł), produkcję pojazdów samochodowych, przyczep i naczep (133,640 mln zł), produkcję wyrobów z mineralnych surowców niemetalicznych (113,539 mln zł). Inwestycje o charakterze innowacyjnym stanowią zarówno w usługach, jaki w przemyśle, w pierwszej kolejności nakłady na wszelkiego rodzaju środki trwałe, a w drugiej na działalność badawczo-rozwojową.

Badania i rozwój

Dolny Śląsk cechuje duży potencjał badawczo-rozwojowy bazujący w dużej mierze na wysoko wykwalifikowanej kadrze akademickiej. W regionie w 2011 r. działalność badawczo-rozwojową prowadziło 207 podmiotów (4. miejsce w kraju) z czego 169 w sektorze przedsiębiorstw (3. miejsce w skali kraju). Wśród wszystkich podmiotów prowadzących działalność B+R, wyróżnić można było 38 jednostek naukowych i badawczo-rozwojowych (w tym między innymi 3 placówki Polskiej Akademii Nauk i 2 instytuty badawcze, 22 szkoły wyższe). Większość podmiotów skoncentrowana jest we Wrocławiu.

Ogółem w 2011 r. zatrudnionych było w B+R w województwie 9 302 osób, z czego zdecydowana większość w szkołach wyższych (6 707 osób), a dopiero w dalszej kolejności w podmiotach gospodarczych i jednostkach naukowo-badawczych. Zarówno poziom przygotowania kadry naukowo-badawczej, jak i stan infrastruktury do prowadzenia badań i prac wdrożeniowych uzależnione są w dużej mierze od wielkości nakładów na działalność badawczo-rozwojową. Województwo charakteryzuje się umiarkowanymi nakładami w tym zakresie. W 2011 r. ich wielkość wyniosła 725,2 mln zł (5. miejsce w kraju). W relacji do PKB z 2010 r. (w cenach bieżących) oznacza to, że nakłady te stanowią 0,52% PKB, co plasuje Dolny Śląsk na 8. miejscu w skali kraju. Blisko 77% nakładów inwestycyjnych na B+R stanowiły wydatki bieżące, a pozostałe 23% wydatki inwestycyjne. W kategorii nakładów bieżących 48% stanowiły nakłady na prace rozwojowe (269,7mln zł). W ostatnich latach obserwuje się wzrost udziału nakładów na prace rozwojowe i badania. W 2011 r. nakłady przedsiębiorstw na działalność badawczo-rozwojową stanowiły 43,1% (wartość dla kraju to 28,1%). Obserwowany jest tutaj znaczny wzrost udziału przedsiębiorstw w finansowaniu prac B+R (w 2009 r. wynosił 26,2%). Na Dolnym Śląsku podmioty gospodarcze zgłosiły w 2011 r. 335 wynalazków (4. miejsce w Polsce za województwami mazowieckim – 774, śląskim – 539 i wielkopolskim – 410), co stanowiło 8,64% ogółu wynalazków w kraju. W tym samym czasie Urząd Patentowy RP udzielił 257 patentów na wynalazki Dolnoślązaków, co stanowiło 12,92% udzielonych patentów w kraju (3. miejsce za mazowieckim – 411 i śląskim – 321). W porównaniu z latami poprzednimi obserwuje się w regionie wzrost liczby zgłaszanych patentów. W zakresie ochrony wzorów użytkowych, w 2011 r. w regionie zgłoszono 75 takich wzorów co stanowiło 7,97% wartości dla kraju (5. miejsce w skali kraju), zaś 36 wzorom udzielono ochrony prawnej, co stanowiło 7,23% wartości dla kraju (również 5. miejsce w skali kraju).

Działalność funduszy pożyczkowych i poręczeniowych

Na koniec 2012 r. na Dolnym Śląsku działało 5 funduszy pożyczkowych o charakterze regionalnym (Karkonoska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Fundusz Rozwoju Przedsiębiorczości Fundacji Wałbrzych 2000, Dolnośląski Regionalny Fundusz Pożyczkowy przy AGROREG S.A., Fundusz Regionu Wałbrzyskiego, Sudeckie Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych) i 1 ponadregionalny związany z działalnością Polskiej Fundacji Przedsiębiorczości ze Szczecina. W 2013 r. działalność tego typu rozpoczął na Dolnym Śląsku dodatkowo Dolnośląski Fundusz Gospodarczy Pożyczki Sp. z o.o., który jest spółką córką DFG Sp. z o.o.

Kapitał pożyczkowy funduszy wyniósł 34,8 mln zł. natomiast przeciętna wartość jednej pożyczki opiewała na nieco ponad 100 tys. zł. Ponieważ inwestycje stanowią trwałą podstawę rozwoju firm pożądane byłoby, aby w strukturze udzielanych pożyczek największy udział miały pożyczki przeznaczane na cele typowo inwestycyjne.

Fundusze poręczeniowe działające na Dolnym Śląsku to: Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o. o w Jeleniej Górze, Fundusz Poręczeń Kredytowych Sp. z o. o. w Złotoryi, Funduszu Poręczeń Kredytowych Powiatu Dzierżoniowskiego Sp. z o. o i Dolnośląski Fundusz Gospodarczy Sp. z o. o., Samorządowy Fundusz Poręczeń Kredytowych - Stowarzyszenie Inicjatyw Społeczno-Gospodarczych. Kapitał funduszy poręczeniowych na koniec 2011 r. wyniósł 28,8 mln zł.

Struktura klientów funduszy pożyczkowych w województwie dolnośląskim wskazuje, że główną grupę stanowili klienci, którzy poszukiwali środków pieniężnych na rozwój i kontynuację działalności gospodarczej (ok. 90%), pozostałe 10%, którzy pozyskiwali środki pieniężne na rozpoczęcie działalności, a dolnośląskie instytucje udzielały wsparcia wyłącznie mikro (94%) i małym firmom (6%). Pozycja regionu na tle kraju w zakresie działalności funduszy pożyczkowych i poręczeniowych nie jest zadowalająca.

O ile pod względem poziomu rozwoju gospodarczego i wskaźników przedsiębiorczości zajmujemy czołowe miejsca w kraju, o tyle nasz udział w sektorze funduszy pożyczkowych to 4% w kapitale funduszy i 6% w wartości udzielonych pożyczek. Widać więc, że w tym zakresie istnieje jeszcze potencjał do wykorzystania, który może korzystnie wpłynąć na poprawę poziomu życia społeczno-gospodarczego w ujęciu lokalnym.

Inicjatywa JEREMIE

Fundusze pożyczkowe i poręczeniowe, jak również inne instytucje finansowe wspierają dolnośląskich przedsiębiorców środkami, które otrzymały w ramach Inicjatywy JEREMIE, udzielając im pożyczek i poręczeń.

Od początku realizacji Inicjatywy do końca 2012 r., do dwunastu pośredników finansowych, którymi są fundusze pożyczkowe i poręczeniowe oraz inne instytucje finansowe, przekazane zostały środki o wartości ponad 197 mln PLN, które przeznaczone są na wsparcie dla MŚP.

Według danych na koniec grudnia 2012 r. do ponad 1200 dolnośląskich przedsiębiorców trafiły środki o wartości prawie 170 mln zł (w tym ze środków Dolnośląskiego Funduszu Powierniczego (inicjatywa JEREMIE) 105 mln zł), które przekazane zostały w formie pożyczek udzielonych przez pośredników finansowych z udziałem środków Dolnośląskiego Funduszu Powierniczego lub w formie kredytów, które zabezpieczone zostały poręczeniem ze środków Dolnośląskiego Funduszu Powierniczego.

Kwestią istotną jest właściwa sieć dystrybucji środków przeznaczonych na inicjatywę JEREMIE (Pośredników Finansowych), ponieważ istnieją w przestrzeni województwa miejsca, których odległość do najbliższej siedziby pośrednika finansowego jest znaczna i może to ograniczać dostęp do produktów pożyczkowych i poręczeniowych (np. relatywnie wysokie w stosunku do wartości pożyczki

koszty dojazdu). Alternatywnym rozwiązaniem może być, w takich przypadkach, zastosowanie narzędzi internetowych.

Przedsiębiorstwa i innowacje

POTENCJAŁY:

- Atrakcyjne położenie na styku trzech państw, korzystne ze względu na położenie europejskich szlaków transportowych (w szczególności w układzie wschód-zachód), bliskość zagranicznych rynków zbytu i dużych centrów miejskich.
- Bogate zasoby naturalne (miedź, srebro, węgiel brunatny, surowce skalne).
- Zróżnicowany przemysł o wzrastającej roli w tworzeniu PKB.
- Wysoki poziom internacjonalizacji gospodarki.
- Kapitał ludzki o wysokich kwalifikacjach.
- Wysoka aktywność gospodarcza i przedsiębiorczość mieszkańców (zróżnicowane obszarowo).
- Potencjał naukowo-badawczy w sektorze nauki.
- Dobrze rozwinięty sektor otoczenia biznesu.
- Wysoka atrakcyjność inwestycyjna, występowanie dogodnych obszarów dla inwestycji gospodarczych i tworzenia miejsc pracy.
- Stosunkowo duża koncentracja inwestycji zagranicznych.
- Wysoki na tle kraju poziom rozwoju gospodarczego oraz wysoka dynamika rozwojowa regionu.
- Dynamiczny rozwój stref aktywności gospodarczej, w tym SSE.
- Zróżnicowane warunki przyrodnicze sprzyjające rozwojowi różnych form turystyki, w tym turystyki aktywnej i uzdrowiskowej.
- Znaczny udział firm w branży średnio-wysokich i wysokich technologii w strukturze gospodarczej w porównaniu do sytuacji na poziomie kraju.
- Wysoka ocena atrakcyjności inwestycyjnej regionu, w szczególności w zakresie technologii zaawansowanych.
- Zaawansowany stopień wdrażania i stosowania nowatorskich metod diagnostyczno – terapeutycznych w zakresie innowacyjnych technologii medycznych.
- Zróżnicowana struktura gospodarcza, w tym rosnące znaczenie w strukturze PKB i eksportu sektorów i branż, takich jak: branża chemiczna, branża farmaceutyczna, branża informatyczna, branża motoryzacyjna, sektor RTV i AGD, branża usługowa typu BPO.
- Kosztowo-efektywne łańcuchy dostaw w silnych branżach: motoryzacyjnej, RTV i AGD (dyfuzja wiedzy).
- Gotowość małych i średnich przedsiębiorstw innowacyjnych do wprowadzania zmian.
- Relatywnie znaczna aktywność innowacyjna wśród dolnośląskich przedsiębiorstw.
- Rozwijająca się współpraca między przedsiębiorstwami i jednostkami naukowymi w ramach klastrów,
- Wysoka dostępność usług instytucji otoczenia biznesu w ocenie przedsiębiorstw.
- Wyspecjalizowanie się instytucji otoczenia biznesu świadczących usługi proinnowacyjne.

WYZWANIA:

- Zwiększenie dostępności komunikacyjnej. Zmniejszenie zróżnicowania wewnętrznego w zakresie rozwoju gospodarczego mierzonego PKB per capita oraz produkcją sprzedaną przemysłu.
- Zmniejszenie dystansu rozwojowego do średniej unijnej PKB per capita.
- Zwiększenie nakładów na działalność B+R i inwestycyjną przez MŚP i sektor prywatny.
- Wykorzystanie potencjału naukowego regionu przez sektor przedsiębiorstw.
- Zwiększenie liczby jednostek naukowych oferujących przedsiębiorcom możliwość pozyskania

licencji lub know-how.

- Stworzenie warunków sprzyjających poprawie konkurencyjności dolnośląskich firm.
- Wsparcie wprowadzania na rynek nowych produktów i usług oraz ich ekspansji i promocji na rynkach krajowym i zagranicznych.
- Zwiększenie poziomu kooperacji między przedsiębiorstwami oraz wzrostu zaangażowania przedsiębiorstw w inicjatywy klastrowe i inne - o charakterze współpracy sieciowej firm.
- Rozwój i upowszechnianie zwrotnych instrumentów finansowania przedsiębiorczości i innowacyjności.
- Odbudowa części tradycyjnych branż lokalnego przemysłu.
- Lokalizacja instytucji otoczenia biznesu blisko przedsiębiorcy.
- Wzmocnieniu silnego endogenicznego potencjału regionu.
- Rozwój gospodarki opartej na wiedzy, poprzez promocję nowych wzorców współpracy wśród przedsiębiorstw i jednostek naukowych.
- Rozwój w oparciu o specjalizacje regionalne.

Technologie informacyjno-komunikacyjne

Infrastruktura internetowa

Europejska Agenda Cyfrowa (EAC) wyznacza trzy podstawowe cele dotyczące dostępu do Internetu: podstawowy dostęp szerokopasmowy dla 100% obywateli do 2013 r.; dostęp do Internetu o przepustowości 30 Mb/s dla 100% obywateli do 2020 r.; dostęp do Internetu o przepustowości min. 100 Mb/s dla 50% gospodarstw domowych do 2020 r.

Na Dolnym Śląsku w 2012 r. 1% gospodarstw domowych było pozbawionych dostępu do Internetu szerokopasmowego (zdefiniowanego jako sieć o przepustowości 2 Mb/s). Na obszarach, w których działają przynajmniej dwie takie sieci leży 71% gospodarstw domowych.

W obliczu realizacji celów EAC znacznie ważniejsze są jednak sieci NGA (NextGeneration Access), w tym o przepustowości większej niż 30 Mb/s. Na Dolnym Śląsku 29% gospodarstw domowych nie ma obecnie dostępu do sieci NGA. Najgorsza sytuacja – pod względem dostępu zarówno do sieci tradycyjnych, jak i NGA – jest na obszarach wiejskich i w małych miastach. Na 2 608 miejscowości na Dolnym Śląsku, tylko w 235 oferuje się lub planuje w ciągu trzech najbliższych lat usługi NGA – a nawet w tych przypadkach obejmują one jedynie niewielkie części tych miejscowości, gdzie gęstość zaludnienia jest największa.

Dostęp do Internetu – gospodarstwa domowe

W 2011 r. gospodarstwa domowe na Dolnym Śląsku miały średnio nieco mniejszy dostęp do komputerów osobistych i Internetu niż w innych województwach. Wyższy jest za to dostęp do Internetu szerokopasmowego (57%, przy średniej dla kraju 48,2%), jednak wciąż znacznie niższy niż w Unii Europejskiej (w 2011 r. – 67 %). Według danych GUS¹ w całej Polsce ponad 9,8 mln osób w wieku 16-74 nigdy nie korzystało z Internetu (to 32,4% populacji w tej grupie wiekowej). W regionie południowo-zachodnim (rozumianym jako województwa dolnośląskie i opolskie) ten odsetek jest jeszcze wyższy: 35,3%. Wyższy odsetek jest tylko w regionie wschodnim. Jeden z celów Europejskiej Agendy Cyfrowej wskazuje, że w Unii Europejskiej należy do 2015 r. zmniejszyć o połowę liczbę osób, które nigdy nie korzystały z Internetu (do 15%).

Dostęp do Internetu – przedsiębiorstwa.

¹ GUS, Wykorzystanie technologii informacyjno-(tele)komunikacyjnych w przedsiębiorstwach i gospodarstwach domowych w 2012 r.

Według danych GUS z 2012 r. dolnośląskie przedsiębiorstwa są w krajowej czołówce pod względem wykorzystania komputerów i dostępu do Internetu. Również dostęp do Internetu szybkiego (minimum 10 Mb/s) jest znacznie wyższy niż średnia krajowa.

67,6% przedsiębiorstw prowadzi stronę Internetową, 49,7% prezentuje w ten sposób katalogi, wyroby lub cenniki. Relatywnie dużo dolnośląskich przedsiębiorstw korzysta z zamówień poprzez sieci komputerowe.

W 2011 r. 11,5% otrzymywało w ten sposób zamówienia, a 21% składało, co jest odpowiednio trzecim i drugim wynikiem w Polsce. Jeden z celów Europejskiej Agendy Cyfrowej w zakresie e-handlu przewiduje, że 33% małych i średnich przedsiębiorstw powinno prowadzić kupno/sprzedaż w Internecie w 2015 r.

W 2011 r. 90,8% dolnośląskich przedsiębiorstw wykorzystywało Internet do kontaktów z administracją publiczną. To więcej niż średnia krajowa, która wynosiła 90,2%.

E-administracja

Dane GUS z 2012 r.² wskazują, że region południowo-zachodni Polski charakteryzuje się stosunkowo wysokim zaangażowaniem społecznym i politycznym w Internecie. 8,4% ankietowanych (pytano o okres ostatnich 3 miesięcy) czytało i wysyłało opinie związane z tą tematyką, przy wyniku krajowym 7,4%, natomiast 3,2% uczestniczyło w konsultacjach lub głosowaniach przez Internet (kraj: 2,2%). Lepsze wyniki w tych dwóch kategoriach ma tylko region centralny (odpowiednio: 10% i 3,5%). We wszystkich regionach wyższe wskaźniki odnotowano w miastach, niż na terenach wiejskich (w południowo-zachodnim, w miastach 9,8 i 3,6 %, a na wsiach 5,7 i 2,4%).

Tę tendencję potwierdzają dane dotyczące kontaktów przez Internet z administracją publiczną. W regionie korzystało z nich (w okresie 12 miesięcy przed przeprowadzeniem ankiety) 34,6% mieszkańców miast i 24,6% mieszkańców wsi. Ogólny wynik regionu południowo-zachodniego w tym zakresie wynosi 31,2% i jest słabszy od średniej krajowej (31,6%). Mniej osób wyszukiwało informacje na stronach administracji publicznej (odpowiednio: 22,8%; 24,9%) i pobierało formularze urzędowe (14,9%; 15,1%). Region ma natomiast lepsze wyniki dotyczące wypełniania lub wysyłania formularzy online (12,7%; 10,6%), w tym wysyłania deklaracji podatkowych (8,6%; 6,7%). Jeden z celów Europejskiej Agendy Cyfrowej wskazuje, że do 2015 r. 50% obywateli UE powinno korzystać z e-administracji, w tym ponad połowa tej grupy powinna przekazywać tą drogą wypełnione formularze. Według danych MSWiA z 2011 r.³ 79% pracowników dolnośląskich urzędów ma dostęp do własnego służbowego konta poczty elektronicznej. To najlepszy wynik wśród województw. 95% urzędów miało elektroniczną skrzynkę podawczą (to również najlepszy wynik), ale 15% z nich nie informowało o tym na stronie BIP. 70% dolnośląskich urzędów miało elektroniczny system zarządzania dokumentacją (drugie miejsce, najlepsze było województwo śląskie – 71%), a 78% z pozostałych planuje go wprowadzić. Zdecydowanie słabiej dolnośląskie urzędy wykorzystują natomiast platformę ePUAP. Tylko 36% podawało na swoich stronach internetowych informację o możliwości realizacji usługi za jej pośrednictwem. Nie jest z nią zintegrowanych aż 80% systemów elektronicznego zarządzania dokumentacją i 35% elektronicznych skrzynek podawczych. 77% urzędów planuje w większym stopniu wykorzystać możliwości platformy ePUAP.

W większości spraw urzędowych możliwe jest wyłącznie pobranie formularza do utworzenia dokumentu papierowego. Złożenie elektronicznego wniosku, który nie wymaga dodatkowo składania dokumentów papierowych, nie jest w ogóle możliwe w przypadku składania ofert dotyczących zamówień publicznych. W przypadku wniosków o wydanie zaświadczenia potwierdzającego wpis do EDG i o wydanie wtórnika prawa jazdy, jest zdecydowanie lepiej. Umożliwia to odpowiednio 15% i 17 % urzędów, co należy do najlepszych wyników w kraju.

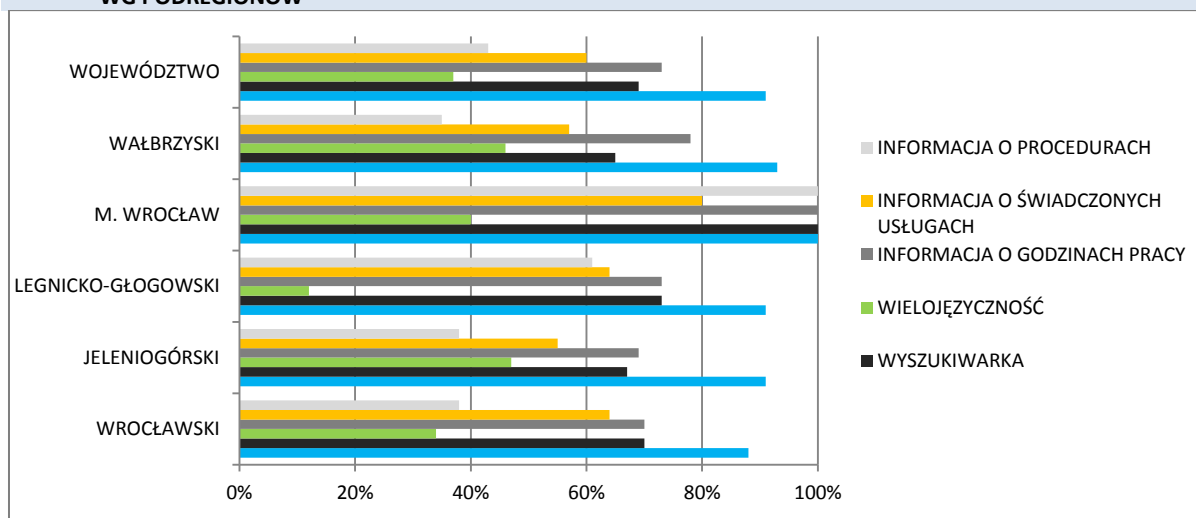
² *Ibidem*

³ MSWiA, *Badanie wpływu informatyzacji na działanie urzędów administracji publicznej w Polsce w 2011 roku*

W 2010 r. urzędy na Dolnym Śląsku, miały średnio największe wydatki na informatyzację w Polsce (982 939 zł brutto). 73% zatrudniało wydzielonych pracowników zajmujących się obsługą informatyczną (średnio 2 osoby).

Badania ankietowe wśród JST sugerują, że wciąż największą barierą dla rozwoju usług on-line na Dolnym Śląsku są ograniczone środki budżetowe (50%), w drugiej kolejności słaba infrastruktura (12%). Analiza zawartości i funkcjonalności portali internetowych JST wskazuje, że często nie zawierają one nawet podstawowych informacji. Może to świadczyć o tym, że problemem jest również jakość obsługi informatycznej. Na przykład 27% stron dolnośląskich samorządów nie zawiera informacji o godzinach pracy urzędu, 31% nie posiada wyszukiwarki a 63% dostępnych jest wyłącznie w języku polskim. Aż 67% portali nie zawierało informacji o procedurach a 40% o świadczonych przez urząd usługach. Większość JST nie oferowało usługi składania i wypełniania formularzy przez Internet (z wyjątkiem miasta Wrocławia, gdzie umożliwiało to 100% urzędów), płatności online ani możliwości monitorowania stanu realizacji usługi. Większość, bo 68% dolnośląskich urzędów umożliwiało pobieranie formularzy, jednak jest to jedynie podstawowa usługa z zakresu e-administracji.

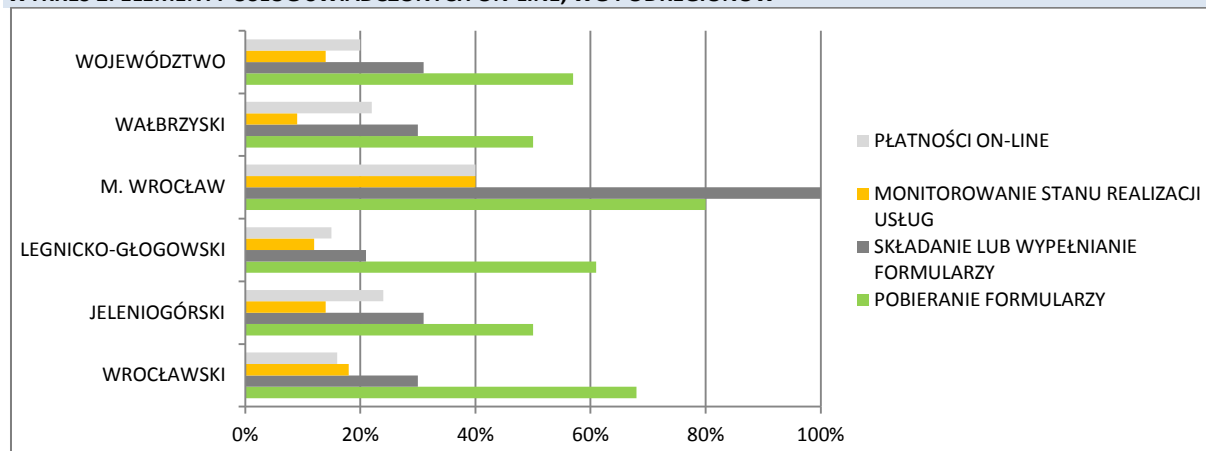
WYKRES 1. ERGONOMIA PORTALU ORAZ OBECNOŚĆ INFORMACJI PODSTAWOWYCH O FUNKCJACH URZĘDU, WG PODREGIONÓW

Źródło: Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informatycznego na Dolnym Śląsku do roku 2020

WYKRES 2. ELEMENTY USŁUG ŚWIADCZONYCH ON-LINE, WG PODREGIONÓW

Źródło: Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na Dolnym Śląsku do roku 2020

E-edukacja i e-zdrowie

Według danych GUS, w placówkach bibliotecznych na Dolnym Śląsku w 2011 r. było 2 770 komputerów podłączonych do Internetu, a kolejnych 2 266 w bibliotekach fachowych. Odpowiednio 55% i 40% z nich było dostępnych dla czytelników. Stawia to region w krajowej czołówce za województwem mazowieckim, śląskim i małopolskim.

Jak wskazało badanie ankietowe, przeprowadzone na potrzeby diagnozy sporządzonej w 2011 r. w ramach prac nad Strategią Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na Dolnym Śląsku do 2020 roku, najpilniejszą potrzebą bibliotek w zakresie komputeryzacji jest zakup oprogramowania (70%) i sprzętu (65%). W dalszej kolejności (po ok. 50%): zwiększenie dostępu do Internetu i rozbudowa sieci. Za największą barierę uniemożliwiającą świadczenie usług drogą elektroniczną został uznany budżet (70%). Drugim wskazaniem była infrastruktura (ponad 40%).

Z diagnozy⁴ sporządzonej w 2011 r. wynika, że 18% dolnośląskich gmin wykorzystywało wówczas dziennik elektroniczny w przynajmniej jednej szkole na swoim terenie (w podregionie wrocławskim – 23%). Usługę WiFi oferowało 42% szkół podstawowych, 58% gimnazjów i 41% szkół ponadgimnazjalnych. W 2010 r. własną stroną internetową miało na Dolnym Śląsku 58,2% podstawówek (kraj: 57,1%), 64,8% gimnazjów (kraj: 67,8%) i 71,5% szkół ponadgimnazjalnych (kraj: 75%).

Według danych GUS z 2012 r., w okresie ostatnich 3 miesięcy, 34,7% osób w wieku 16-74 w regionie południowo-zachodnim Polski korzystało z Internetu, by szkolić się i kształcić (wynik krajowy: 36,5%). 30,8%, próbuje uzupełniać wiedzę, np. korzystając z Wikipedii (w całym kraju: 31,9%). W szkoleniach online brało udział 4,1% ankietowanych, co jest najlepszym wynikiem obok regionu centralnego.

Z badań GUS wynika, iż mieszkańcy Polski chętnie czerpią z Internetu wiedzę na temat zdrowia, natomiast usługi z zakresu e-zdrowia są wciąż na wstępnym etapie rozwoju. Region południowo-zachodni ma w tym zakresie wyniki zbliżone do średniej krajowej. Najwięcej osób korzysta z zamawiania produktów medycznych przez Internet.

Technologie informacyjno-komunikacyjne

POTENCJAŁ:

- Liczna i dobrze wykształcona kadra zajmująca się obsługą informatyczną, duże nakłady na informatyzację oraz wysoki poziom komputeryzacji i dostępu do Internetu w urzędach daje podstawy do rozwoju zaawansowanej e-administracji.

⁴ Strategia Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na Dolnym Śląsku do 2020 roku

- Wysoka pozycja wśród województw w możliwości składania elektronicznego wniosku (który nie wymaga dodatkowo składania dokumentów papierowych), o potwierdzenie wpisu do Ewidencji Działalności Gospodarczej.
- Zaangażowanie społeczne i polityczne w Internecie oraz aktywność w życiu publicznym za jego pośrednictwem, jest wyższa niż w innych regionach i jeśli będzie się wciąż rozwijać może przyczynić się do budowy społeczeństwa obywatelskiego i partycypacji społecznej.
- Stosunkowo dobry rynek dla e-handlu. Przedsiębiorstwa są skomputeryzowane i mają dostęp do Internetu, oraz posiadają doświadczenia w e-handlu, co może się przyczynić do rozwoju tej formy sprzedaży.
- Szansa na rozwój usług e-edukacji i e-zdrowia. Internet jest źródłem wiedzy dla około 1/3 mieszkańców, także w tematach związanych z ochroną zdrowia.

WYZWANIA:

- Zmniejszenie liczby osób, które nigdy nie korzystały z Internetu, poprzez m.in. inwestycje infrastrukturalne (np. budowa hotspotów) oraz pobudzanie popytu, zapewnienie odpowiedniej podaży e-usług i ich promocję oraz działania edukacyjne.
- Tworzenie i rozwój systemów dedykowanych konkretnym sferom życia – np. bezpieczeństwu.
- Rozwój e-administracji przez wszystkie zainteresowane podmioty, zwłaszcza jst, w oparciu o tzw. pięciostopniowy model dojrzałości (informacja, jednostronna interakcja, dwustronna interakcja, transakcja, nakierowanie usług) – szczególnie preferując projekty wprowadzające usługi z najwyższych stopni tego modelu.
- Wspieranie integracji systemów, baz danych i zasobów cyfrowych w celu ich efektywniejszego wykorzystania.
- Udostępnianie danych publicznych i digitalizacja dóbr kultury.
- Przekształcanie szkół i bibliotek w sublokalne, multimedialne, interaktywne centra edukacji, wiedzy i aktywności.
- Wprowadzenie nowych usług medycznych świadczonych drogą elektroniczną zwiększających dostępność do tych usług, pozwalających na wykorzystanie drogą elektroniczną wiedzy i doświadczenia najlepszych specjalistów.
- Wykorzystanie Internetu do zwiększenia dostępności tradycyjnych usług medycznych (np. e-zdrowie, telemedycyna, teleopieka, e-rejestracja).
- Zapewnienie profesjonalnej informacji o zdrowiu i chorobach, by zapobiec korzystaniu z niepewnych źródeł wiedzy w Internecie.

GOSPODARKA NISKOEMISYJNA

Energia elektryczna

Podstawowym źródłem energii elektrycznej na terenie województwa jest jedna elektrownia systemowa konwencjonalna zlokalizowana w gminie Bogatynia, wytwarzająca energię elektryczną na skalę przemysłową. PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Turów jest trzecią co do wielkości elektrownią w kraju. Po modernizacji dysponowała mocą osiągalną 2106 MW, natomiast moc osiągalna na koniec 2010 r. wynosiła 1900 MW – po wyłączeniu z eksploatacji bloku nr 8. Podstawowym paliwem jest węgiel brunatny, dostarczany przekaźnikami taśmowymi z KWB Turów oraz biomasa leśna i rolno-współspalania w dwóch blokach. Udział produkcji energii elektrycznej Elektrowni Turów w produkcji krajowej wyniósł około 7% w 2010 r.⁵ Sprawność i niezawodność funkcjonowania elektrowni Turów ma zasadniczy wpływ na bezpieczeństwo energetyczne województwa i kraju. Energia elektryczna na

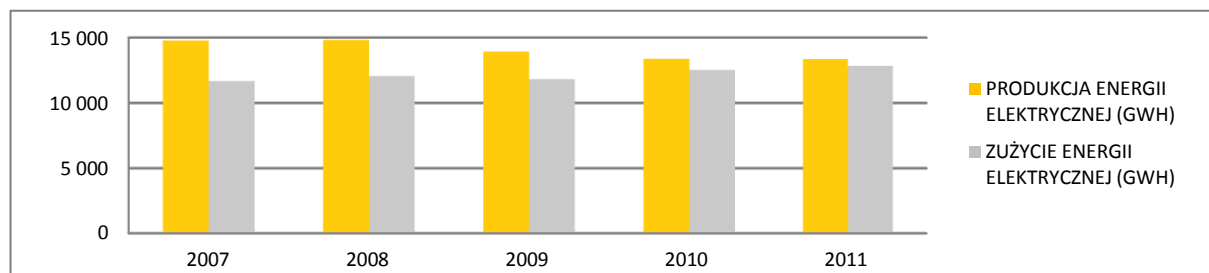
⁵ <http://www.pgegiiek.pl/index.php/elektrownie/elektrownia-turow/>

skalę przemysłową wytwarzana jest również przez Zespół Elektrociepłowni Wrocławskich KOGENERACJA S.A., która składa się z dwóch zakładów produkcyjnych: Elektrociepłowni Wrocław i Elektrociepłowni Czechnica, o łącznej mocy elektrycznej 363 MW. Produkcja energii elektrycznej w kraju w 2011 roku wynosiła ogółem 163,5 TWh, z czego w województwie dolnośląskim wyprodukowano około 13,3 TWh, co stanowiło 8,13% energii wyprodukowanej ogółem w Krajowym Systemie Elektroenergetycznym. W 2011 r. udział produkcji energii elektrycznej z odnawialnych nośników energii w województwie dolnośląskim wyniósł 0,7 TWh, co stanowi 5,3 % energii wyprodukowanej w regionie⁶.

Zużycie energii elektrycznej w gospodarstwach domowych na terenie województwa dolnośląskiego w 2011 r. wyniosło 12,8 TWh, to jest 8,7% ogólnego zużycia energii elektrycznej w kraju, przy czym zużycie na 1 mieszkańca było niewiele niższe od średniego zużycia na obszarze Polski i wyniosło 741 kWh/mieszkańca⁷. Liczba odbiorców energii elektrycznej w regionie w 2011 r. wynosiła 836,8 tys., co stanowi 8,8% ogólnej liczby odbiorców w kraju⁸.

WYKRES 3. PRODUKCJA I ZUŻYCIE ENERGII ELEKTRYCZNEJ W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM W LATACH 2007-2011.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

W strukturze zużycia energii elektrycznej w województwie dolnośląskim znaczące udziały dotyczą przemysłu, sektora energetycznego i gospodarstw domowych⁹, natomiast ogólny bilans energetyczny ma wartość dodatnią.

Sieć przesyłowa

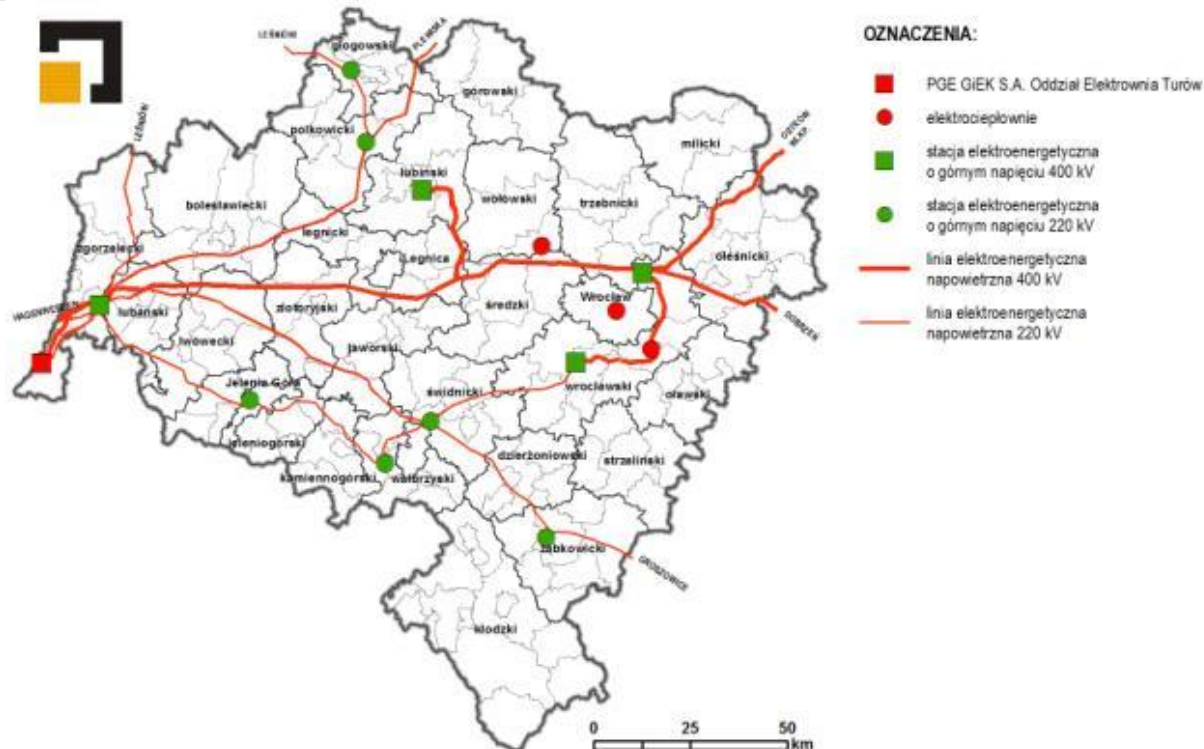
Ważnymi elementami sieci przesyłowej krajowego systemu elektroenergetycznego są rozmieszczone na terenie województwa dolnośląskiego obiekty elektroenergetyczne najwyższych napięć (400 kV i 220 kV), które zostały przedstawione na Mapie 1. Umożliwiają one wyprowadzenie mocy z Elektrowni Turów i Elektrowni Opolo oraz współpracę systemu krajowego z systemem międzynarodowym poprzez powiązanie dwoma liniami napowietrznymi 400 kV z elektroenergetycznym systemem niemieckim. Na terenie województwa dolnośląskiego zlokalizowanych jest 11 stacji elektroenergetycznych najwyższych napięć (systemowych), w tym 4 o górnym napięciu 400 kV (Mikułowa, Czarna, Wrocław i Pasikowice) oraz 7 o górnym napięciu 220 kV.

⁶ Bank Danych Lokalnych, GUS

⁷ Bank Danych Lokalnych, GUS

⁸ Rocznik Statystyczny Województw 2012, GUS

⁹ Bank Danych Lokalnych, GUS

MAPA 1. SYSTEMY PODSTAWOWEJ ELEKTROENERGETYCZNEJ SIECI PRZESYŁOWEJ (WG PSE-OPERATOR SA).

Źródło: opracowanie IRT

Natomiast system elektroenergetyczny wysokich napięć w województwie składa się ze 114 stacji WN/SN oraz około 3 177 km linii 110 kV. Stacje elektroenergetyczne o górnym napięciu 110 kV zlokalizowane są przeważnie w miastach, za wyjątkiem 30 mniejszych miast, które korzystają ze stacji sąsiednich miast.

Województwo dolnośląskie posiada dobrze rozwiniętą, lecz w znacznym stopniu zdekapitalizowaną, sieć elektroenergetyczną, która wymaga remontów oraz modernizacji. Urządzenia wysokich napięć (WN) są najstarszą grupą elementów sieci energetycznej, a ich średni wiek użytkowania wynosi 35-39 lat¹⁰. Podobnie część sieci średniego napięcia, jak i stacji transformatorowych, jest znacząco wyeksploatowana i wymaga modernizacji oraz budowy nowych obiektów. Sieci nie są przystosowane do aktualnie występujących obciążeń i generują znaczne straty przesyłowe. Stan niektórych odcinków sieci może być przyczyną braku możliwości przyłączenia do sieci urządzeń wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych.

Odnawialne źródła energii

Od kilku lat w województwie dolnośląskim, podobnie jak w całym kraju, wzrasta zainteresowanie pozyskiwaniem energii ze źródeł odnawialnych, które spowodowane jest dążeniem do osiągnięcia przyjętego w międzynarodowych porozumieniach udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym kraju, ograniczenie emisji dwutlenku węgla i zastępowanie wyczerpujących się złóż paliw kopalnych technologiami wykorzystującymi zasoby odnawialne. Dynamiczny wzrost zainteresowania zastosowaniem instalacji związanych z odnawialnymi źródłami energii i rozwój energetyki rozproszonej, szczególnie mikroinstalacji (wykorzystanie OZE w liniach produkcyjnych MŚP oraz budynkach użyteczności publicznej), warunkuje jednak przede wszystkim wzrost cen energii elektrycznej, przy jednoczesnym upowszechnianiu się i zmniejszającej się cenie urządzeń związanych z technologią OZE.

¹⁰ Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego 2011, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne

TABELA 1. STAN ROZWOJU ODNAWIALNYCH ŹRÓDEŁ ENERGII W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM

RODZAJ INSTALACJI	POLSKA		DOLNOŚLĄSKIE	
	LICZBA INSTALACJI	MOC (MW)	LICZBA INSTALACJI	MOC (MW)
ELEKTROWNIE BIOGAZOWE	199	131,247	14	10,855
wytwarzające z biogazu z oczyszczalni ścieków	76	41,167	5	2,558
wytwarzające z biogazu rolniczego	29	31,782	4	3,952
wytwarzające z biogazu składowiskowego	94	58,298	5	4,345
ELEKTROWNIE BIOMASOWE	27	820,700	1	100,000
wytwarzające z biomasy mieszanej	13	660,150	1	100,000
wytwarzające z biomasy z odpadów leśnych, rolniczych, ogrodowych	9	14,950	-	-
wytwarzające z biomasy z odpadów przemysłowych drewnopochodnych i celulozowo-papierowych	5	145,600	-	-
ELEKTROWNIE SŁONECZNE	9	1,290	1	0,124
ELEKTROWNIE WIATROWE	696	2 496,748	6	62,265
ELEKTROWNIE WODNE	770	966,103	97	64,460
elektrownia wodna przepływowa do 0,3 MW	604	44,725	61	6,528
elektrownia wodna przepływowa do 1 MW	90	54,923	23	12,347
elektrownia wodna przepływowa do 5 MW	61	138,695	11	28,280
elektrownia wodna przepływowa do 10 MW	6	49,280	2	17,305
elektrownia wodna przepływowa powyżej 10 MW	6	295,800	-	-
elektrownia wodna szczytowo-pompowa	3	382,680	-	-
ELEKTROWNIE REALIZUJĄCE TECHNOLOGIĘ WSPÓŁSPALANIA	43	-	3	-
realizujące technologię współspalania (paliwa kopalne i biomasa)	42	-	3	-
realizujące technologię współspalania (paliwa kopalne i biogaz)	1	-	-	-
RAZEM	1744	4 416,088	122	237,704

Źródło: opracowanie własne na podstawie URE, Mapa odnawialnych źródeł energii, na podstawie danych z 31.12.2012 r.

Ze względu na położenie i ukształtowanie terenu region posiada zróżnicowane warunki do rozwoju energetyki wiatrowej, nieco lepsze słonecznej oraz opartej na biomacie. Istnieje natomiast możliwość zwiększenia udziału energii wytwarzanej w małych i średnich elektrowniach wodnych oraz energii geotermalnej (na południu województwa), przy czym ze względów geologicznych, mających zastosowanie przede wszystkim do celów leczniczych i rekreacyjnych.

Według informacji Urzędu Regulacji Energetyki¹¹ ilość instalacji wykorzystujących odnawialne źródła energii na terenie województwa dolnośląskiego stale wzrasta. Ich liczba w 2012 r. wynosiła 122, co stanowi 7% liczby instalacji wykorzystujących odnawialne źródła energii w Polsce, a łączna moc zainstalowana (bez elektrowni realizujących technologię współspalania) wynosi 237,704 MW i jest to 5,4% mocy zainstalowanej we wszystkich instalacjach tego typu na terenie kraju. Funkcjonujące instalacje znajdują się w 25 powiatach województwa dolnośląskiego.

Energia wiatru

Dolny Śląsk charakteryzuje się wystarczającymi warunkami wietrznymi dla rozwoju energetyki wiatrowej, jednak mniej korzystnymi niż tereny Polski północnej i północno-zachodniej. Odpowiednie warunki występują na dużych obszarach Przedgórze Zachodniosudeckiego i obszarach nizinnych, natomiast najbardziej niekorzystnymi warunkami charakteryzują się kotliny śródgórskie.

Do końca 2012 r. na terenie województwa dolnośląskiego zainstalowano 6 turbin wiatrowych przyłączonych do sieci średniego napięcia. Są to pojedyncze urządzenia zlokalizowane w miejscowościach Słup (gmina Męcinka) i Gruszów (gmina Marcinowice) oraz grupa 4 urządzeń

¹¹ Mapa odnawialnych źródeł energii, Urząd Regulacji Energetyki, <http://www.ure.gov.pl/uremapoze/mapa.html>

w miejscowości Gaj Oławski w gminie Oława. Od stycznia 2012 r. działa również pierwsza na Dolnym Śląsku farma wiatrowa, przyłączona do sieci elektroenergetycznej wysokich napięć 110 kV, w miejscowości Modlikowice (12 turbin o łącznej mocy 24 MW) i Łukaszów (17 turbin o mocy 34 MW). W 2012 r. trwały również prace przy budowie farm wiatrowych o łącznej mocy 70 MW w gminach Sulików i Zgorzelec.

Energia słońca

Warunki dogodne do wykorzystania energetyki słonecznej na terenie Dolnego Śląska znajdują się głównie we wschodniej części województwa (nasłonecznienie powyżej 3800 MJ/m²/rok). Podobne warunki panują również w okolicy na południe od Jeleniej Góry. Nasłonecznienie od 3700-3800 MJ/m²/rok panuje w środkowo-wschodniej części regionu, a od 3600-3700 MJ/m²/rok w pasie od Bolesławca, Chojnowa po Dzierżoniów, Niemczę i Piławę Górną. W porównaniu do przeciętnego nasłonecznienia w kraju, które wynosi ~3500 MJ/m²/rok (~1100 kWh/m²/rok) na poziomą powierzchnię, nasłonecznienie województwa dolnośląskiego wynosi 1030 kWh/m²/rok.

Wykorzystanie promieniowania słonecznego jako źródła energii staje się coraz bardziej popularne. Możliwe jest przetworzenie energii promieniowania słonecznego na ciepło lub bezpośrednio na energię elektryczną za pomocą ogniw fotowoltaicznych. Obecnie na terenie województwa dolnośląskiego obserwuje się nieznaczne zainteresowanie produkcją energii elektrycznej w ogniwach fotowoltaicznych. Według danych URE z końca 2012 r., w województwie dolnośląskim funkcjonuje 1 instalacja o mocy 0,124 MW wytwarzająca energię elektryczną z promieniowania słonecznego zlokalizowana na terenie powiatu polkowickiego. Natomiast w szybszym tempie wzrasta popularność cieplnej energetyki słonecznej (kolektory słoneczne). Znacząca większość (ponad 70%¹²) zainstalowanych kolektorów słonecznych wykorzystywana jest na potrzeby ogrzewania wody użytkowej w budynkach mieszkalnych.

Na terenie Dolnego Śląska bezpośrednio wykorzystuje się energię słoneczną do produkcji ciepła w instalacjach indywidualnych, które nie odgrywają znacznej roli w zaspokojeniu potrzeb energetycznych regionu. Obserwuje się wzrost zainteresowania instalacjami solarnymi w obiektach publicznych i budownictwie jednorodzinnych. Łączna ilość i moc tych instalacji jest trudna do oszacowania, ponieważ nie ma podmiotu zajmującego się zbieraniem takich danych.

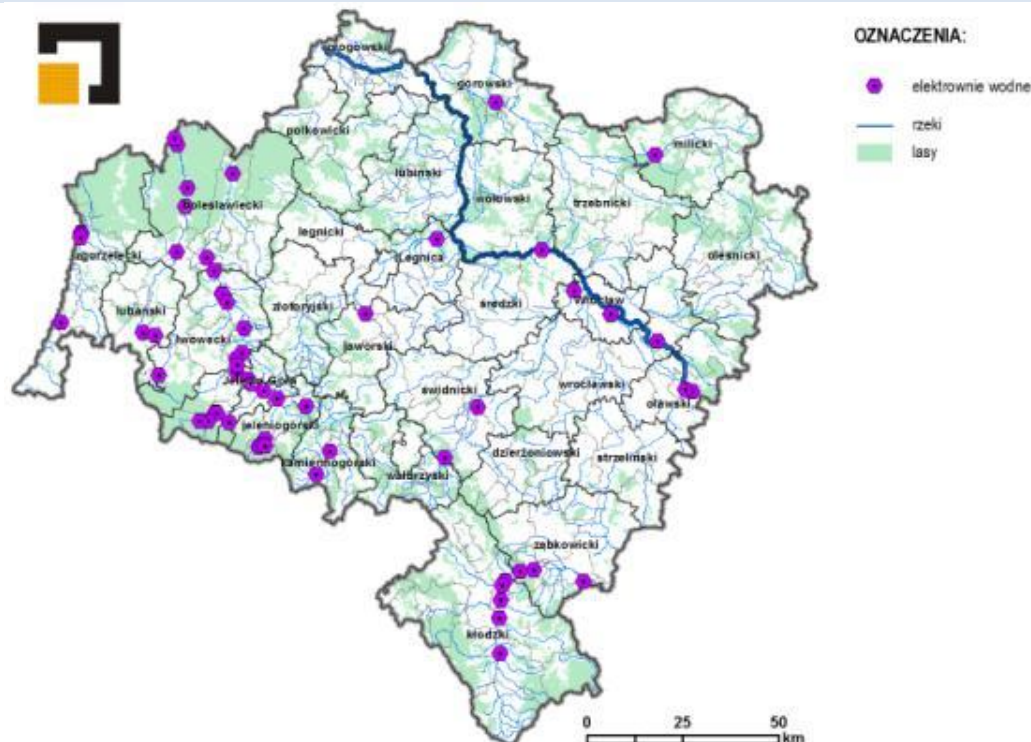
Z informacji NFOŚiGW wynika, że na terenie województwa dolnośląskiego do końca 2011 r., korzystając ze wsparcia finansowego, zainstalowano 922 kolektory słoneczne o powierzchni całkowitej 5 598,09 m². Najwięcej instalacji solarnych do końca 2011 r. zostało zainstalowanych przy wsparciu Programu NFOŚiGW w powiatach: kłodzkim i wrocławskim; w mieście Wrocławiu oraz w gminach: Bystrzyca Kłodzka, Międzyzlesie i Strzelin.

Energia wody

W województwie dolnośląskim istnieją dobre warunki do rozwoju energetyki wodnej ze względu na duży potencjał płynących wód powierzchniowych. Główne rzeki to Odra, Bóbr, Nysa Łużycka, Nysa Kłodzka, Barycz, Kwisa, Widawa, Bystrzyca, Oława, Kaczawa, Ślęza. Po uwzględnieniu potencjału energetycznego rzek (wielkości spadku rzeki, wielkości zlewni, wielkości odpływu wody ze zlewni, przepływów minimalnych, ilości i czasu niżówek) można stwierdzić, iż najlepsze warunki do rozwoju energetyki wodnej występują na obszarze Sudetów i Przedgórze Sudeckiego (około 15–20% potencjału polskich rzek).

¹² dane Instytutu Energetyki Odnawialnej

MAPA 2. ELEKTROWNIE WODNE O MOCY POWYŻEJ 100 KV.

Źródło: opracowanie IRT

Potencjał hydroenergetyczny dla rozwoju energetyki ze źródeł odnawialnych mają również historyczne obiekty, takie jak koła wodne, młyny, nieczynne elektrownie wodne, jazy i inne przegrody na rzekach, zlokalizowane w regionie. Według informacji na temat lokalizacji takich obiektów szacuje się, że na terenie Dolnego Śląska znajdują się 84 miejsca, które można wykorzystać do lokalizacji małych elektrowni wodnych¹³.

Rola elektrowni wodnych w piętrzeniu wód wiąże się z ich ważną funkcją retencyjną i przeciwpowodziową. Znaczącą rolę pełnią także w systemie energetycznym, ponieważ umożliwiają lepsze zarządzanie energią, a nawet jej magazynowanie. Duże znaczenie w systemie bezpieczeństwa energetycznego regionu mają obiekty tzw. energetyki zawodowej – elektrownie zbiornikowe i przepływowe. Pozostałe urządzenia energetyki wodnej to małe prywatne elektrownie wodne o mocy mniejszej niż 0,5 MW (MEW).

Największym wytwórcą energii elektrycznej z wody jest TAURON Ekoenergia spółka z o.o., która na terenie województwa dolnośląskiego eksploatuje 23 elektrownie wodne, w tym 6 zbiornikowych, o łącznej mocy wynoszącej ponad 48 MW. Przeważająca liczba elektrowni wodnych TAURON Ekoenergia wykorzystuje potencjał energetyczny rzeki Bóbr¹⁴. Natomiast według danych URE (stan na 31.12.2012 r.) w regionie działa 97 elektrowni wodnych, głównie do 0,3 MW i do 1 MW, o łącznej mocy 64,46 MW. Największa liczba instalacji hydrotechnicznych skoncentrowana jest na rzekach Bóbr i Nysa Kłodzka. Rozmieszczenie istniejących elektrowni wodnych na terenie Dolnego Śląska przedstawia Mapa 2. Znacząca inwestycja hydrotechniczna realizowana jest obecnie przy budowanym stopniu wodnym Malczyce na Odrze, gdzie powstaje nowa duża elektrownia wodna o planowanej mocy 9 MW.

¹³ <http://www.restor-hydro.eu/tools/mills-map/>

¹⁴ <http://www.tauron-ekoenergia.pl/elektrownie/Strony/mapa.aspx>

Energia geotermalna

Województwo dolnośląskie ze względu na strukturę geologiczną regionu nie posiada najlepszych warunków do wykorzystania energii geotermalnej. Ponieważ istniejące zasoby geotermalne to wody o stosunkowo niskich temperaturach, ich eksploatacja w instalacjach ciepłowniczych nie jest opłacalna na terenie Dolnego Śląska. Najbardziej znaczące zasoby wód geotermalnych zlokalizowane są głównie w Sudetach. We wschodniej ich części wody termalne charakteryzują się temperaturą od 20 do 45°C, natomiast w zachodniej części Sudetów wody termalne mają wyższą temperaturę 22 – 61°C. Zasoby wód geotermalnych występują również lokalnie w rejonie Wrocławia na głębokości 3000 m p.p.m. (ok. 50°C) i 4000 m p.p.m. (ok. 100°C)¹⁵.

Złoża geotermalne są obecnie wykorzystywane w uzdrowiskach w celach leczniczych. Najbardziej znane na Dolnym Śląsku są trzy lokalizacje — Łądek-Zdrój, Duszniki-Zdrój i Cieplice Śląskie-Zdrój. Promocja dolnośląskich uzdrowisk, będących jedną z najistotniejszych atrakcji turystycznych Dolnego Śląska oraz występujących w nich wód leczniczych i mineralnych, zdeterminuje konieczność dalszego ich poszukiwania i rozpoznawania (zwłaszcza w obszarze przedsudeckim). Dotyczy to również wód termalnych, które oprócz balneologii mogą być wykorzystywane w celach energetycznych obniżając znacznie koszty utrzymania obiektów, szczególnie w miejscowościach uzdrowiskowych. Przykładem takiego rozwiązania może być projekt „Termy Cieplickie” realizowany w Cieplicach.

Na terenie Dolnego Śląska wykorzystywana jest również płytka geotermia (niskotemperaturowa) wykorzystywana głównie w budownictwie jednorodzinym, która stanowi alternatywę dla tradycyjnych rozwiązań grzewczych i klimatyzacyjnych w budynkach i opiera się głównie na instalacjach wykorzystujących ciepło z gruntu i powietrza (pompy ciepła).

Energia biomasy i biogazu

W rejonie Dolnego Śląska na Nizinie Śląskiej potencjał dla produkcji bioenergii jest wyższy niż w innych obszarach kraju. Ze względu na odpowiednie nasłonecznienie i odpowiednie opady wegetacja roślin zachodzi na Dolnym Śląsku w tempie porównywalnym z wegetacją roślin w rejonach świata znacznie lepiej nasłonecznionych, ale za to bardziej suchych. Stwarza to na Dolnym Śląsku relatywnie korzystne warunki dla konkurencyjnej produkcji bioenergii.

Kotłownie na biomase (słoma, odpady drzewne, rośliny energetyczne) znajdują się głównie w budynkach użyteczności publicznej lub wielorodzinnych budynkach mieszkalnych. Jednak na szerszą skalę wykorzystanie biomasy z odpadów komunalnych i ścieków jako paliwa energetycznego, odbywa się w 11 instalacjach biogazowych usytuowanych przy oczyszczalniach ścieków oraz w 5 biogazowniach na składowiskach odpadów. Do produkcji biogazu na Dolnym Śląsku wykorzystuje się również odpady z przemysłu spożywczego oraz biomase z produkcji rolniczej. W 2012 r. eksploatowane były trzy biogazownie rolnicze, w tym dwie w zakładach przetwórstwa spożywczego, natomiast pięć znajdowało się w fazie budowy lub rozruchu¹⁶.

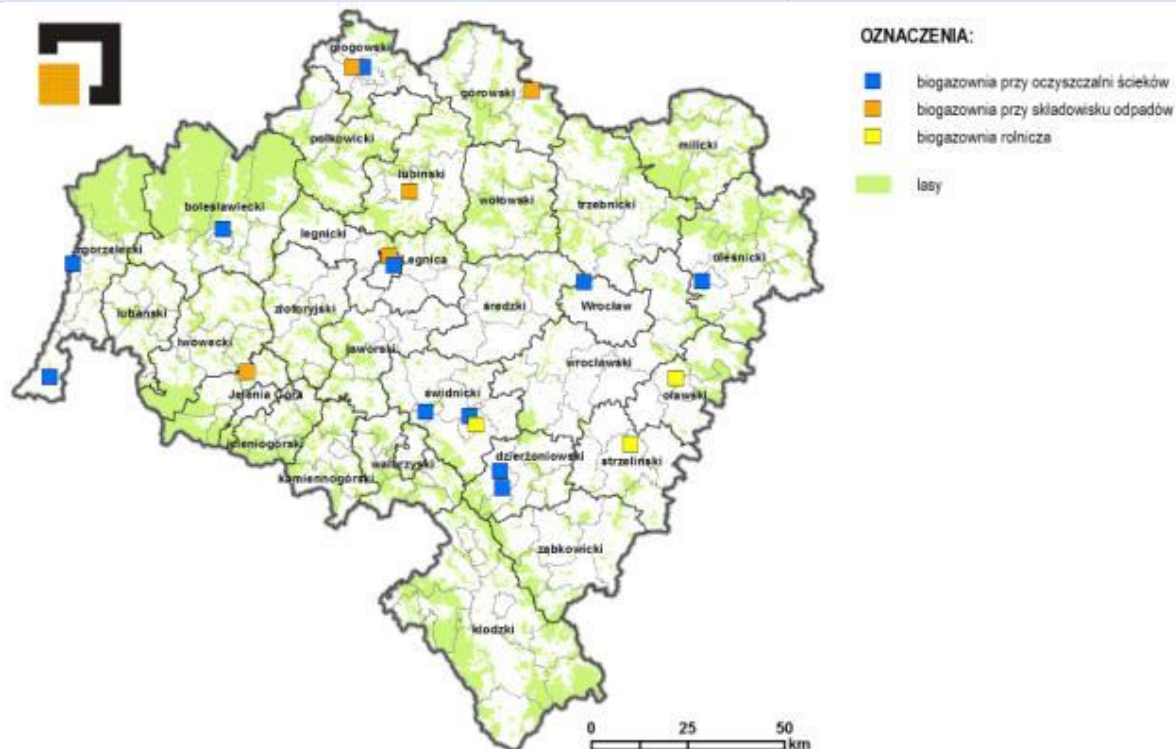
Z uwagi na dużą ilość odpadów zielonych (trawy, części drzew) istnieje dalszy potencjał na kolejne elektrownie biogazowe zlokalizowane na obrzeżach dużych miast. Surowcem uzupełniającym mogłyby być w nich rośliny energetyczne, jak np. kukurydza. Potrzebny jest także rozwój biogazowni typowo rolniczych zlokalizowanych w mniejszych gminach. Pozornie optymistyczny, ponad 8% w 2012 r. udział województwa na tle kraju w wielkości mocy zainstalowanej w elektrowniach

¹⁵ Określenie potencjału energetycznego regionów Polski w zakresie odnawialnych źródeł energii - wnioski dla Regionalnych Programów Operacyjnych na okres programowania 2014-2020, Instytut Energetyki Odnawialnej

¹⁶ Odzysk energii z odpadów na Dolnym Śląsku oraz w innych Regionach Basenu Morza Bałtyckiego, praca zbiorowa pod redakcją: Emilii den Boer, Agnieszki Łukaszewskiej, Ryszarda Szpadta, 2012

biogazowych (10,85 MW w województwie i 131,25 MW w kraju¹⁷) jest wynikiem zupełnego braku dostatecznego rozwoju tego rodzaju OZE w innych województwach.

MAPA 3. ROZMIESZCZENIE ISTNIEJĄCYCH INSTALACJI WYKORZYSTUJĄCYCH BIOGAZ DO PRODUKCJI ENERGII ELEKTRYCZNEJ I/LUB CIEPŁA NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Źródło: opracowanie własne IRT

Ciepłownictwo

Zgodnie z informacją URE na Dolnym Śląsku koncesję na wytwarzanie ciepła lub jego przesył albo obrót ciepłem posiada 35 firm (dane na 23 lipca 2013 r.)¹⁸. Ciepło przeznaczone do ogrzewania pochodzi na Dolnym Śląsku głównie ze spalania paliwa stałego (węgiel kamienny), a tylko ok. 12% to paliwo gazowe. W 2011 r. 63,5% ciepła w województwie dolnośląskim wytworzono w kogeneracji¹⁹. Miasta regionu zaopatrywane są w ciepło przez 13 ciepłowni miejskich oraz lokalne kotłownie (213 spośród wszystkich 1 380 znajduje się w spółdzielniach mieszkaniowych). Mieszkańcy obszarów wiejskich w największym stopniu korzystają z indywidualnych palenisk domowych lub niewielkich kotłowni mieszczących się w budynkach użyteczności publicznej. Ponadto stale rosnąca cena ciepła (wg URE w 2011 r. jednostkowa cena ciepła w stosunku do roku poprzedniego wzrosła o 7%), a także rosnąca wrażliwość środowiskowa społeczeństwa powodują coraz większe zainteresowanie innymi technologiami produkcji ciepła, takimi jak kolektory słoneczne, pompy ciepła oraz kotły na biomase, które stają się na Dolnym Śląsku coraz powszechniejsze.

Należy jednak zauważyć, że infrastruktura ciepłownicza jest w znacznym stopniu zdekapitalizowana (w większej mierze dotyczy to sieci) i wymaga prac remontowych i modernizacyjnych, szczególnie wynikających z coraz wyższych norm środowiskowych oraz ogólnościowego dążenia do

¹⁷ Mapa odnawialnych źródeł energii, Urząd Regulacji Energetyki, <http://www.ure.gov.pl/uremapoze/mapa.html>

¹⁸ http://bip.ure.gov.pl/porta/bip/import/13/Baza_koncesji.html

¹⁹ Energetyka ciepła w liczbach 2011, Warszawa 2012, s. 69

ograniczania emisji zanieczyszczeń pyłowych oraz gazowych. Wiele kotłów, sieci ciepłych, sieci wewnętrznych oraz odbiorników ciepła jest w złym stanie technicznym, bez odpowiedniej armatury i układów kontrolno-pomiarowych oraz automatyzacji. Jest to jedna z głównych przyczyn strat ciepła związanych z przesyłem, które na Dolnym Śląsku sięgają 13% całego wytworzonego ciepła. Jest to drugi najwyższy wynik w Polsce (po województwie łódzkim – 13,2%)²⁰. Dla porównania straty te w województwach lubelskim i kujawsko-pomorskim wynoszą odpowiednio 6,5 oraz 4,2%²¹.

Z zagadnieniem modernizacji wiąże się również konieczności promocji nowych rozwiązań technicznych, zazwyczaj o wyższej sprawności i lepszej regulacyjności. Wspieranie procesu zastępowania starych układów ciepłowniczych nowymi może być źródłem tzw. białych certyfikatów, mających znaczenie na rynku energii. Województwo dolnośląskie znajduje się w grupie regionów o ponad dwukrotnie niższych nakładach inwestycyjnych niż liderzy w tej dziedzinie (województwa mazowieckie i śląskie), przy czym dekapitalizacja majątku trwałego daje mu 6. najlepszą pod tym względem pozycję. Przy tym odsetek dekapitalizacji sięga niemal 50%. W celu podniesienia standardów tego sektora, a w konsekwencji jakości życia mieszkańców. W regionie stosunkowo niewielka część (40%) odbiorców ogrzewana jest centralnie w sposób zbiorowy, podczas gdy duże koncentracje mieszkańców Dolnego Śląska w miastach i w zwartej zabudowie wiejskiej są korzystnym czynnikiem do rozwoju ogrzewnictwa układami kogeneracji średniej lub małej wielkości o wyższej wydajności i generującej mniejsze straty energetyczne. Zapewnienie dostaw ciepła jest szczególnie istotne w świetle danych dotyczących przeznaczenia zużytej energii w gospodarstwach domowych w 2009 r. 70% z ogółu energii posłużyło do ogrzewania pomieszczeń, natomiast kolejne 15% do podgrzania wody.

Analiza danych dotyczących ciepłownictwa w regionie wskazuje na konieczność podjęcia szeregu działań z systemami ogrzewania związany jest również problem tzw. niskiej emisji (czyli emisji pyłów i gazów pochodzących ze środków transportu oraz indywidualnych kotłowni węglowych i domowych pieców grzewczych, w których spalanie węgla, a często też domowych odpadów, odbywa się w sposób nieefektywny i nieekologiczny). Pod względem emisji zanieczyszczeń do powietrza Dolny Śląsk znajduje się corocznie na jednym z czołowych miejsc w kraju (w 2011 r. – 4. miejsce pod względem zanieczyszczenia pyłowego i 6. pod względem zanieczyszczenia gazowego)²².

W tym kontekście ważną kwestią pozostaje podjęcie działań w celu ograniczenia niskiej emisji związanej z ciepłownictwem. Poczynione dotąd inwestycje w sektorze komunalnym miały na celu likwidację i modernizację nieefektywnych kotłowni (np.: kotłowni oraz ciepłowni osiedlowej w Dzierżoniowie, ciepłowni C3 w Wałbrzychu), podłączanie nowych obiektów do istniejącej sieci ciepłej, budowę nowych obiektów energetyki ciepłej i uruchamianie nowych sieci grzewczych.

Polegały również na wymianie odcinków sieci ciepłej na rury preizolowane itp. Pozytywne efekty przyniosła także zmiana sposobu opalania z węglowego na gazowe, olejowe czy biopaliwo, powszechnie stosowane w obiektach użyteczności publicznej i obiektach uzdrowiskowych (w Kotlinie Kłodzkiej zmodernizowano wszystkie kotłownie uzdrowiskowe).

Istotne inwestycje zostały także przeprowadzone w stolicy Dolnego Śląska. W latach 1998-2005 MPEC Wrocław S.A. (obecnie „Fortum Wrocław” S.A.) przeprowadziło inwestycje służące poprawie czystości powietrza poprzez likwidację niskich źródeł emisji oraz optymalizację systemu ciepłowniczego – zlikwidowano 63 kotłownie lokalne w większości wykorzystujące paliwa stałe (koks, węgiel, miał).

Dla dalszego ograniczania niskiej emisji istotne jest postępujące zastępowanie pieców i kotłów opalanych węglem przez systemy opalane lepszym paliwem (np. gazem ziemnym) lub dostarczanie

²⁰ *Energetyka ciepła w liczbach 2011, Warszawa 2012, s. 69*

²¹ *Ibidem, s. 69.*

²² „Ocena poziomów substancji w powietrzu oraz wyniki klasyfikacji stref województwa dolnośląskiego za 2012 rok”. WIOŚ we Wrocławiu, 2013r.

ciepła z innych źródeł (ciepło odpadowe lub ciepło z systemów kolektorów słonecznych lub innych), a także wykorzystanie biopaliw w transporcie miejskim. Cel ten osiągnąć można także przez wspieranie różnych działań termomodernizacyjnych.

W celu ograniczenia zanieczyszczenia powietrza przez źródła komunikacyjne, szczególnie na obszarach miejskich województwa, prowadzono inwestycje polegające m.in. na przebudowie i remontach odcinków dróg, przebudowie mostów i budowie obwodnic, pozwalających na wyprowadzenie ruchu tranzytowego z centralnych części miast.

Podsumowując, należy stwierdzić, że Dolny Śląsk posiada duży potencjał poprawy efektywności energetycznej (w tym zmniejszenie niskiej emisji) poprzez m.in. wykorzystanie możliwości zagospodarowania odpadów na cele energetyczne, promowanie działań służących obniżaniu energochłonności (termomodernizacja budynków użyteczności publicznej i budynków mieszkalnych, energooszczędne urządzenia i instalacje wykorzystywane w procesach przemysłowych, odzysk energii w procesach przemysłowych oraz ograniczanie strat sieciowych), wykorzystanie OZE, w tym rozwój energetyki rozproszonej (zwłaszcza na terenach wiejskich), wprowadzanie rozwiązań wysokosprawnej kogeneracji oraz zasad zrównoważonego transportu.

Istotnym dokumentem, który służy kreowaniu lokalnej polityki energetycznej są założenia do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe. Opracowanie planów przez gminy wynika z przepisów Prawa Energetycznego i zobowiązuje gminę do racjonalnego zaplanowania zaopatrzenia oraz wykorzystania energii. Do końca 2012 roku 37% gmin województwa dolnośląskiego posiadało opracowane i przyjęte założenia do planu zaopatrzenia. Integralną częścią nowotworzonych, bądź już istniejących planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe (lub założeń do tych planów) lub innych dokumentów gmin (np. Miejskie Audyty Energetyczne), związanych z lokalnym bezpieczeństwem energetycznym, powinny być plany gospodarki niskoemisyjnej zawierające działania realizujące cele energetyczne Unii Europejskiej.

GOSPODARKA NISKOEMISYJNA

POTENCJAŁ:

- Znaczące wykorzystanie zasobów województwa do produkcji energii elektrycznej,
- Duże możliwości rozwoju w zakresie wytwarzania energii z odnawialnych źródeł, przede wszystkim energetyki wodnej, geotermalnej, słonecznej, opartej na biomasie oraz energetyki wiatrowej,
- Wzrost zainteresowania pozyskiwaniem energii ze źródeł odnawialnych,
- Rozwinięty system zaopatrzenia w ciepło scentralizowane w dużych miastach regionu.

WYZWANIA:

- Rosnące zapotrzebowanie na energię w regionie.
- Wymagająca modernizacji i rozbudowy sieć elektroenergetyczna i ciepłownicza związana z ograniczeniem strat sieciowych oraz możliwością przyłączenia do sieci urządzeń wytwarzających energię ze źródeł odnawialnych.
- Niski udział wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.
- Poprawa efektywności energetycznej w przedsiębiorstwach, budynkach użyteczności publicznej oraz obiektach mieszkalnych.
- Wysoki poziom emisji pyłów i gazów (tzw. niskiej emisji) pochodzących ze środków transportu oraz systemów ciepłowniczych.
- Ograniczenie niskiej emisji zgodnie z planami gospodarki niskoemisyjnej oraz zwiększenie udziału transportu niskoemisyjnego w miastach.

ŚRODOWISKO I ZASOBY

Zasoby przyrodnicze i krajobrazowe

Dolny Śląsk wyróżnia się w skali kraju pod względem bogactwa i różnorodności zasobów środowiska naturalnego. Do obszarów województwa wyróżniających się szczególnym nagromadzeniem cennych siedlisk i gatunków należą przede wszystkim: doliny rzeczne stanowiące ważne korytarze ekologiczne, obszar Sudetów i Przedgórze Sudeckie, obszar Borów Dolnośląskich oraz północna część regionu tj. Dolina Baryczy z kompleksami stawów hodowlanych. Mało zmienione fragmenty dolin rzecznych Odry, Bystrzycy, Strzegomki, Bobru czy Kwisy charakteryzują się występowaniem cennych, zbliżonych do naturalnych, fragmentów lasów łągowych, grądów i olsów. Natomiast w Sudetach spotyka się gatunki endemiczne i reliktowe typowe dla Europy północnej. Na terenie województwa występują także cenne łąki i pastwiska o różnym stopniu uwilgotnienia, coraz rzadsze torfowiska, wydmy śródleśne, starorzecza, oczka wodne i stawy rybne.

Obszary o najcenniejszych walorach zostały objęte ochroną w ramach regionalnego systemu ochrony przyrody i krajobrazu w formie: 2 parków narodowych – Gór Stołowych i Karkonoskiego, 66 rezerwatów przyrody ożywionej i nieożywionej, 12 parków krajobrazowych, 18 obszarów chronionego krajobrazu oraz 15 zespołów przyrodniczo –krajobrazowych²³. Łącznie ochroną prawną zostało objęte 18,6% powierzchni województwa²⁴.

Najcenniejsze siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin i zwierząt zostały objęte ochroną w ramach europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000. W województwie ustanowiono 10 Obszarów Specjalnej Ochrony oraz 86 obszarów ochrony siedlisk i gatunków uznano za ważne dla Wspólnoty (OZW) oraz zaproponowano 2 nowe.

Zasoby wodne i jakość wód

Województwo dolnośląskie niemal w całości położone jest w dorzeczu środkowej Odry. Lewostronnymi dopływami Odry są głównie rzeki górskie, należą do nich: Nysa Łużycka, Bóbr, Kaczawa, Bystrzyca i Nysa Kłodzka. Charakter nizinny mają dwa lewostronne dopływy Oława i Ślęza oraz wszystkie prawostronne, z których największymi w obszarze województwa dolnośląskiego są Barycz i Widawa. Rzeki Nysa Kłodzka i Oława połączone są kanałem przerzutowym. Przerzut ten służy utrzymaniu odpowiedniego poziomu wody w rzece Oławie zasilającej ujęcia wody dla miasta Wrocławia.

Na system wodny województwa oprócz rzek składa się również 12 dużych wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, stawy (ponad 1 700 obiektów) i zbiorniki małej retencji (ok. 200 zbiorników o powierzchni zalewu ponad 1 ha i wiele mniejszych). Największe zespoły stawów występują w dorzeczu Baryczy (Stawy Milickie), w dolinie Szprotawy (Stawy Przemkowskie, rejon Chocianowa, Chojnowa, Kunic), w Borach Dolnośląskich oraz Kotlinie Jeleniogórskiej. Pod względem ilości obiektów małej retencji województwo dolnośląskie znajduje na 4., a pod względem pojemności na 2. miejscu w kraju.

Mimo prowadzenia wielu działań dla minimalizowania negatywnych skutków powodzi, nadal istnieje na terenie województwa realne zagrożenie powodziowe. Koncentruje się ono w następujących rejonach podwyższonego ryzyka powodziowego:

- Aglomeracja wrocławska (obszar związany z obiektami Wrocławskiego Węzła Wodnego) - wskazany ze względu na duże zagęszczenie ludności, wielkość zgromadzonego majątku i unikalne wartości kulturowe oraz zlokalizowanie urządzeń przemysłowych o wysokim potencjale

²³ RDOŚ, Wrocław

²⁴ GUS, 2012

- zagrożenia a także strategicznych elementów warunkujących funkcjonowanie terenów zurbanizowanych;
- Kotlina Kłodzka - obszar wskazany ze względu na wyjątkowo intensywne narażenie na katastrofalne w skutkach powodzie;
  - Sudety Zachodnie - ze względu na intensywne narażenie na katastrofalne w skutkach powodzie;
  - Kotlina Żyawska - ze względu na straty poniesione w wyniku powodzi w 2010 r. (obszar przygraniczny).

Poprawie bilansu wodnego, który nie jest w województwie zbyt korzystny, służą różne rodzaje retencji (glebowa, leśna, retencja koryt i dolin rzecznych oraz retencja zbiornikowa). Pozytywne efekty retencionowania wody w środowisku to m.in. poprawa ochrony powodziowej, zwiększenie zasobów wód powierzchniowych oraz zasilanie wód podziemnych (co służy przeciwdziałaniu skutkom suszy), poprawa możliwości wykorzystania wód do nawodnień rolniczych i leśnych, hodowli ryb, poprawa czystości wód. Nie bez znaczenia jest również wpływ zbiorników małej retencji na poprawę mikroklimatu oraz walorów przyrodniczo – krajobrazowych.

Stan wód powierzchniowych województwa wg oceny przeprowadzonej w ramach monitoringu diagnostycznego przez WIOŚ we Wrocławiu w 2011 r. jest bardzo zróżnicowany. Dominującym stanem ekologicznym jest stan/potencjał umiarkowany, występujący w 60% badanych punktów. Wyniki monitoringu operacyjnego wykazały, że w 16% badanych punktów stan ekologiczny wód jest zły. Najgorsze warunki występują na mniejszych ciekach przyjmujących znaczny ładunek zanieczyszczeń lub przepływających przez tereny o nieuporządkowanej gospodarce wodno – ściekowej. Ocena jakości wód powierzchniowych będących miejscem bytowania ryb wykazała, że tylko w 1/3 punktów pomiarowych są spełnione wymagania, jakim powinny odpowiadać wody śródlądowe będące środowiskiem życia ryb w warunkach naturalnych.

Monitoring wód powierzchniowych wykorzystywanych do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia wykazał, że pod względem wymogów w zakresie kategorii jakości wody dla bardzo dobrego lub dobrego stanu ekologicznego (maksymalnego lub dobrego potencjału ekologicznego), jakość wód w 16 przekrojach pomiarowo – kontrolnych (57%) spełniała określone wymagania (tj. odpowiadała kategorii A1 lub A2), a poziom zanieczyszczeń mikrobiologicznych nie przekraczał kategorii A3. Natomiast w 12 punktach (43%) jakość wody nie spełniała takich wymagań.

Jakość powietrza

Badania jakości powietrza zrealizowane w 2011 r. wykazały, że na przeważającym obszarze województwa dolnośląskiego w ostatnich latach występują niskie stężenia dwutlenku siarki, tlenu węgla i metali ciężkich. Najpoważniejszym problemem związanym z ochroną jakości powietrza jest wysoki, ponadnormatywny poziom zapylenia powietrza (pył PM10 i PM2.5), ponadnormatywne stężenia bezo(a)pirenu, przekroczenia dwutlenku azotu w pobliżu dróg i skrzyżowań o znacznym natężeniu ruchu oraz wysoki poziom arsenu w Legnicy.

Pod względem emisji zanieczyszczeń do powietrza Dolny Śląsk znajduje się corocznie na jednym z czołowych miejsc w kraju (w 2010 – 3. miejsce zanieczyszczenia pyłowe i 4. – zanieczyszczenia gazowe)²⁵. Występowanie przekroczeń i znaczny wzrost zanieczyszczenia powietrza tymi substancjami w okresie zimowym wskazują, że główną przyczyną złego stanu powietrza jest emisja z systemów indywidualnego ogrzewania budynków. Szczególnie trudna sytuacja występuje w miejscowościach zlokalizowanych w kotlinach górskich, często charakteryzujących się znacznym odsetkiem budynków o dużych stratach ciepła i z przestarzałymi systemami grzewczymi (piece węglowe, kotły węglowe starego typu).

²⁵ „Ocena poziomów substancji w powietrzu oraz wyniki klasyfikacji stref województwa dolnośląskiego za 2011 rok”. WIOŚ we Wrocławiu, 2011r.

Na podstawie klasyfikacji stref województwa dolnośląskiego za 2011 r. stwierdzono potrzebę opracowywania programów ochrony powietrza ze względu na ochronę zdrowia ludzi dla wszystkich 4 stref województwa głównie ze względu na przekroczenia wartości normatywnych pyłu PM10 i benzo(a)pirenu, natomiast według kryteriów dla ochrony roślin wskazane jest opracowanie programu naprawczego w strefie dolnośląskiej ze względu na ponadnormatywne stężenia ozonu.

Zasoby środowiska kulturowego

Kultura jest jednym z kluczowych obszarów życia społecznego, który ma również wpływ na gospodarkę. Stanowi podstawowy element budowy tożsamości regionalnej i lokalnej. Poprzez działania związane z rozwojem nowych i promowaniem istniejących obszarów kultury, możliwe jest zwiększenie atrakcyjności regionu zarówno dla mieszkańców, jak i inwestorów oraz potencjalnych turystów. Może więc być czynnikiem wzrostu konkurencyjności województwa. Sferę kultury w umowny sposób można podzielić na dwa zasadnicze komponenty: aktywność kulturalną wyrażoną poprzez aktywność siatki instytucjonalnej oraz dziedzictwo kulturowe.

Dolny Śląsk jest ważnym ośrodkiem kultury w Polsce, związane to jest z bogatą historią regionu oraz różnorodnością kulturową, terytorialną i demograficzną. W 2016 r. Wrocław będzie pełnił funkcję Europejskiej Stolicy Kultury - sprostanie temu tytułowi, jak i zwiększenie zainteresowania dolnośląską ofertą kulturalną będzie stanowiło duże wyzwanie.

Dolny Śląsk jest regionem o najbogatszych zasobach zabytkowych w kraju. Według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, województwo dolnośląskie posiada łącznie 8 173 obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków²⁶. Są to m.in. historyczne zespoły staromiejskie, obiekty sakralne, zamki, pałace, dwory, obiekty przemysłowe i komponowane założenia zieleni. Około 76 tys. zabytków znajduje się w ewidencji konserwatorskiej. Ponadto region zajmuje czołową pozycję pod względem liczby stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (1 469 obiektów archeologicznych²⁷).

Na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO figurują trzy, dolnośląskie obiekty - Hala Stulecia we Wrocławiu, Kościół Pokoju w Jaworze i Kościół Pokoju w Świdnicy. Ponadto mocną stroną (2. miejsce w kraju) stanowią obiekty ruchome, do których należą zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego (34 458 obiektów²⁸).

Na terenie województwa zlokalizowane są następujące pomniki historii:

- Młyn Papierniczy w Dusznikach Zdroju (obecnie siedziba Muzeum Papiernictwa),
- Zespół dawnego opactwa cystersów w Krzeszowie,
- Pobenedyktyński zespół klasztorny w Legnickim Polu,
- Twierdza w Srebrnej Górze,
- Wrocław- zespół historycznego centrum miasta obejmujący Stare i Nowe Miasto oraz wyspy odrzańskie,
- Hala Stulecia we Wrocławiu,
- Zespół pałaców i parków krajobrazowych Kotliny Jeleniogórskiej.
- Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Strzegomiu²⁹.

Turystyka i leczenie uzdrowiskowe

Walory przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe województwa stanowią bazę dla rozwoju różnorodnych form turystyki, takich jak.:

- miejska i kulturowa - w atrakcyjnych kulturowo ośrodkach całego województwa;

²⁶ stan na 31.12.2012 r.

²⁷ stan na 30.04.2013 r.

²⁸ stan na 31.03.2013 r.

²⁹ Narodowy Instytut Dziedzictwa, <http://www.nid.pl>

- aktywna (wędrówkowa, piesza, rowerowa, konna) - w różnych rejonach województwa i centrach turystyczno-wypoczynkowych, odpowiednio do lokalnych uwarunkowań;
- biznesowa (związana ze spotkaniami biznesowymi) - we Wrocławiu, Legnicy i innych atrakcyjnych turystycznie dużych ośrodkach miejskich oraz w miejscowościach turystycznych i uzdrowiskowych;
- uzdrowiskowa - w dolnośląskich uzdrowiskach w paśmie Sudetów oraz w rejonie Trzebnicy;
- wiejska - w atrakcyjnych turystycznie obszarach wiejskich całego regionu, szczególnie w otoczeniu miast, które położone są poza jego głównymi obszarami turystycznymi (Wrocławia, Legnicy i Lubina, Świdnicy oraz Zgorzelca);
- tranzytowa - w obszarze oddziaływania autostrady A4 oraz innych, głównych dróg tranzytowych i tras kolejowych województwa.

Na obszarze województwa funkcjonuje 11 statutowych uzdrowisk, posiadających zróżnicowane profile lecznicze, wynikające z właściwości udostępnianych w ich obszarach naturalnych komponentów leczniczych. Koncentrują się one głównie w rejonie Kotliny Kłodzkiej (gdzie położone są Kudowa Zdrój, Duszniki Zdrój, Polanica Zdrój oraz Łądek Zdrój i Długopole Zdrój), w regionie jeleniogórskim (gdzie położone są Cieplice Zdrój, dysponujące unikalnymi źródłami wód termalnych i Świeradów-Czerniawa Zdrój) oraz w regionie wałbrzyskim (gdzie funkcjonują Szczawno Zdrój, Jedlina Zdrój oraz Przerzeczyn Zdrój). Walory uzdrowiskowe na Dolnym Śląsku posiadają również Bolków, Kowary oraz Trzebnica, a także Oborniki Śl., Sokołowsko, Szklarska Poręba i Wleń. Baza uzdrowiskowa regionu liczyła w 2010 r. łącznie 54 obiekty w tym 28 szpitali uzdrowiskowych i 26 obiektów sanatoryjnych.

Tereny poprzemysłowe, zdegradowane obszary miejskie i obiekty zabytkowe

Łączna powierzchnia gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w końcu 2011 r. wyniosła ok. 8,2 tys. ha (2,4% powierzchni województwa), w tym 70% stanowiły grunty zdewastowane, a 30% zdegradowane³⁰. Województwo dolnośląskie jest jednym z dwóch regionów w Polsce o największej liczbie terenów poprzemysłowych i zdegradowanych. To obszar występowania licznych złóż surowców i bogactw naturalnych – był przez lata przedmiotem intensywnej eksploatacji przemysłowej. Pozostałością po przemysłowej działalności jest zdewastowane środowisko i pozostawione (porzucone) hałdy, wyrobiska, osadniki, składowiska odpadów, rozwijające się szkody górnicze, grunty pozbawione wartości użytkowej, zdekapitalizowane i zdewastowane budowle przemysłowe (budowle „widma”), itp. Obiekty te stanowią zagrożenie dla środowiska, dla zdrowia ludzi i zwierząt. Stanowią też barierę uniemożliwiającą właściwe gospodarowanie terenem. Skala tego problemu w województwie dolnośląskim jest bardzo duża. Dalsza degradacja środowiska generuje określone straty gospodarcze i społeczne. Szczególną uwagę należy zwrócić również na rewitalizację terenów zdegradowanych w obszarach miejskich.

Na obszarze województwa dolnośląskiego szczególną uwagę należy zwrócić również na konieczność rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich oraz obiektów zabytkowych. Odnowa zespołów staromiejskich i rewitalizacja zespołów uzdrowiskowych to coraz częściej obserwowane w ostatnich latach działania na rzecz uporządkowania i odbudowy zabytkowych układów urbanistycznych. Najczęściej obejmują one tylko wybrane obiekty lub większe obszary w zespołach staromiejskich i prowadzone są w zawężony do powierzchniowych remontów sposób.

Gospodarka odpadami

Na terenie województwa dolnośląskiego w 2011 r. wytworzono łącznie 1069 tys. Mg odpadów komunalnych, co stanowiło czwartą najwyższą wartość pośród wszystkich regionów Polski. Z tego odpady zebrane wyniosły 915 tys. Mg (w tym 705 tys. Mg z gospodarstw domowych)³¹. Jednak w

²⁸ *Rocznik Statystyczny Województw 2012, GUS, Warszawa 2013 r., s.194.*

³¹ *Ochrona środowiska 2012, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012 r.*

przeliczeniu na mieszkańca na Dolnym Śląsku wytworzonych zostało najwięcej odpadów komunalnych w porównaniu do innych województw – 357 kg³². Podobnie sytuacja kształtowała się w przypadku wielkości odpadów zebranych w przeliczeniu na mieszkańca, gdzie 314 kg (w tym w gospodarstwach domowych 245 kg) plasowało region na pierwszym miejscu w kraju. Należy jednak zauważyć, że między 2009 a 2011 rokiem spadła zarówno masa zebranych odpadów komunalnych ogółem, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca:

TABELA 2. MASA ZEBRANYCH ODPADÓW KOMUNALNYCH OGÓŁEM ORAZ W PRZELICZENIU NA MIESZKAŃCA W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM W LATACH 2009 I 2011.

	2009		2011	
	w tys. Mg	w kg na mieszkańca	w tys. Mg	w kg na mieszkańca
dolnośląskie	990	344	915	314

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Ochrona środowiska 2012*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012 r.

Głównym sposobem unieszkodliwiania odpadów komunalnych na Dolnym Śląsku jest deponowanie ich na składowiskach, co jest najmniej pożądaną metodą zagospodarowania odpadów komunalnych. W 2010 r. procesowi składowania poddano 766,8 tys. Mg odpadów, co stanowi 83% wytworzonych odpadów komunalnych.

Słabością systemu gospodarki odpadami na Dolnym Śląsku jest kwestia związana z selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych, choć ten sposób zbierania odpadów pozwala zmniejszyć masę odpadów gromadzonych na składowiskach. Ogółem w regionie rośnie udział odpadów zebranych selektywnie, jednak wciąż ich odsetek w ogóle zebranych odpadów komunalnych wynosi jedynie nieco ponad 7%. Wynik ten jest drugim najniższym w Polsce i ponad dwukrotnie mniejszym niż w województwie małopolskim, gdzie udział selektywnie zebranych odpadów w ogólnej masie zebranych odpadów komunalnych w 2011 r. wyniósł 15%. Wśród odpadów komunalnych zebranych selektywnie na Dolnym Śląsku dominowały szkło oraz odpady biodegradowalne, co odpowiadało ogólnej strukturze zebranych selektywnie odpadów komunalnych w 2011 r. w Polsce³³.

Do 31 grudnia 2020 r. gminy zobowiązane są do osiągnięcia poziomu recyklingu i przygotowania do ponownego użycia odpadów komunalnych na poziomie co najmniej 50% masy wytwarzanych odpadów (szacunkowo będzie to ok. 70 kg na jednego mieszkańca³⁴). Tymczasem na koniec 2010 r. wartość ta w przypadku selektywnie zebranych odpadów opakowaniowych wynosiła jedynie 9 kg w przeliczeniu na jednego mieszkańca³⁵. W 2011 r. województwo dolnośląskie osiągnęło poziom 41,3% recyklingu odpadów opakowaniowych, co stanowiło piąty najniższy wynik wśród wszystkich województw³⁶. Największy, ponad 60% udział w tej grupie miały opakowania z papieru i tektury, natomiast w najmniejszym zakresie recykling dotyczył odpadów opakowaniowych z tworzyw sztucznych.

Odpady przemysłowe są odpadami szczególnie szkodliwymi lub uciążliwymi dla środowiska. W 2012 r. na Dolnym Śląsku wytworzonych zostało 345 19 tys. ton odpadów przemysłowych, co stanowi 107% wartości masy odpadów przemysłowych z 2000 r.³⁷, 68% z nich zostało poddanych odzyskowi. Udział odpadów poddanych odzyskowi od 2002 r. systematycznie spada (w 2002 r. wynosił 76%). Odpady przemysłowe składowane są na terenie województwa na 37 składowiskach.

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Raport o stanie środowiska w województwie dolnośląskim w 2011 r., Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu, 2012; s. 80.*

³⁵ *Ibidem, s. 80*

³⁶ *Ochrona środowiska 2012, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012 r.*

³⁷ *BDL, GUS.*

W największym stopniu odpady niebezpieczne na Dolnym Śląsku generuje przemysł wydobywczy oraz chemiczny³⁸. Odpady tego rodzaju pochodzą jednak również z rolnictwa, transportu, służby zdrowia, a także gospodarstw domowych. W 2010 r. wśród odpadów niebezpiecznych przeważały odpady z instalacji i urządzeń służących zagospodarowaniu odpadów, z oczyszczalni ścieków oraz uzdatniania wody pitnej i do celów przemysłowych (45%), a także odpady z procesów termicznych (29%)³⁹.

Zgodnie z *Raportem o stanie środowiska w województwie dolnośląskim* WIOŚ na Dolnym Śląsku w 2011 r. funkcjonowało 13 czynnych składowisk odpadów niebezpiecznych, w tym przeznaczony do usunięcia jedyny w województwie mogilnik znajdujący się w Starym Julianowie w gminie Walim. Jego likwidację planuje się przeprowadzić do 2017 r.⁴⁰

W wyniku przystąpienia Polski do Unii Europejskiej nasz kraj zobowiązał się do usunięcia do 2032 r. ze swojego terytorium produktów oraz odpadów zawierających azbest. Działania do tego zmierzające podejmowane są w ramach realizacji Krajowego Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032 (POKA) będącego aktualizacją Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski z 2002 r.⁴¹. Na Dolnym Śląsku zinwentaryzowano ogółem 59,28 tys. ton wyrobów z azbestu, z czego do 2012 r. unieszkodliwiono 1,13 tys. ton⁴².

Ramy gospodarki odpadami na Dolnym Śląsku wyznacza *Wojewódzki Program Gospodarki Odpadami dla województwa dolnośląskiego 2012*. Planowanie gospodarki odpadami odbywać się ma na dwóch poziomach: krajowym oraz wojewódzkim. Zgodnie z odniesieniem regionalnym WPGO 2012 wyznacza 6 regionów gospodarki odpadami (Mapa 4) obejmujących od kilkunastu do kilkudziesięciu gmin, w obrębie których zlokalizowane zostaną regionalne instalacje przetwarzania odpadów komunalnych (RIPOK).

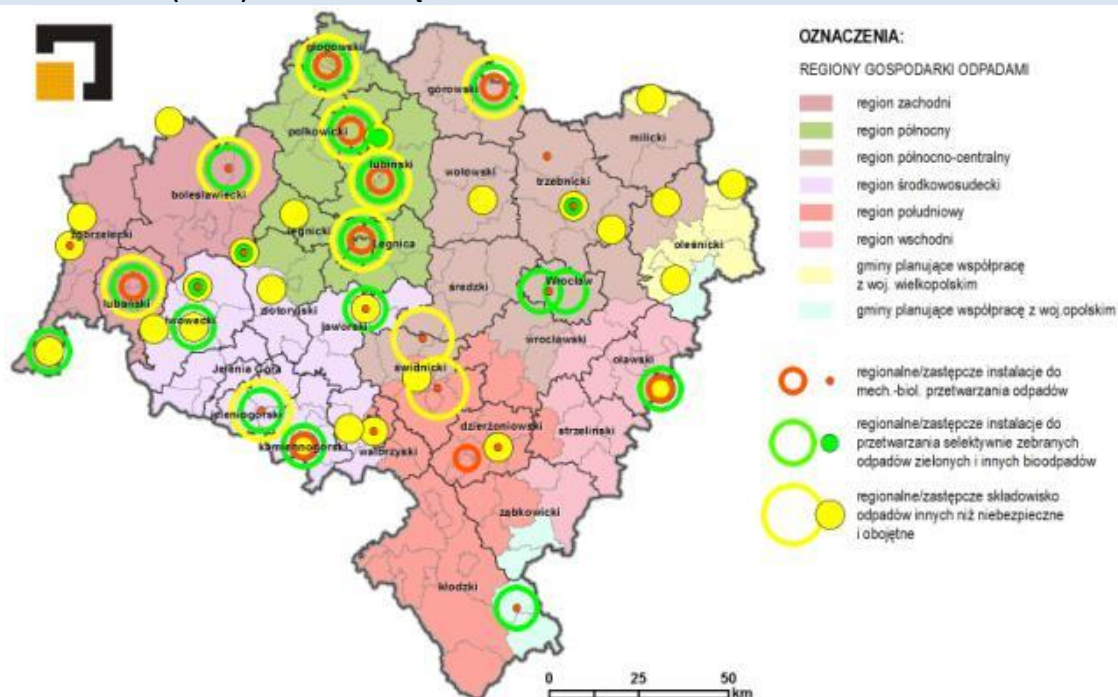
³⁸ *Raport o stanie środowiska w województwie dolnośląskim w 2011 r., Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu, 2012; s. 81.*

³⁹ *WPGO, Wrocław 2012, s. 88.*

⁴⁰ *Ibidem, s. 128.*

⁴¹ *Ibidem, s. 57.*

⁴² <https://www.bazaazbestowa.gov.pl/stats/index>

MAPA 4. REGIONY GOSPODAROWANIA ODPADAMI ORAZ ISTNIEJĄCE REGIONALNE INSTALACJE PRZETWARZANIA ODPADÓW (RIPOK) NA DOLNYM ŚLĄSKU W 2012 R.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla województwa dolnośląskiego 2012, s. 23

W każdym z regionów powinny również zostać wyznaczone instalacje zastępcze, które pełniłyby obsługę zastępczą w przypadku awarii instalacji regionalnej. Rolę RIPOK mogą pełnić instalacje: mechanicznego przetwarzania odpadów, mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów, przetwarzania odpadów zielonych i innych bioodpadów oraz składowiska odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne. Ich lokalizacja przedstawiona została na Mapie 4. Taka organizacja ma przyczynić się do bardziej efektywnego działania systemu gospodarowania odpadami w województwie, a także odzyskiwania i recyklingu frakcji odpadów komunalnych przy równoczesnym ograniczeniu składowania odpadów (w tym odpadów ulegających biodegradacji).

Gospodarka wodno-ściekowa

Zużycie wody w województwie dolnośląskim w 2011 r. wynosiło 427 hm³ (w tym 120 hm³ na cele przemysłowe), co sytuuje region na 6. miejscu w kraju⁴³. Istotną tendencją jest spadek zużycia wody przez gospodarstwa domowe w latach 2000-2011, który wyniósł 19, 5 hm³, tj. o 17,5%, co świadczy o coraz lepszej umiejętności racjonalnego gospodarowania tym zasobem przez mieszkańców województwa, a także mniejszymi stratami wody związanymi z awariami sieci⁴⁴.

Większość wodociągów komunalnych województwa zasilana jest z ujęć wód podziemnych, a największe miasta tj. Wrocław, Legnica, Jelenia Góra oraz częściowo Wałbrzych zaopatrywane są z ujęć wód powierzchniowych. Długość czynnej wodociągowej sieci rozdzielczej w 2011 r. liczyła na Dolnym Śląsku 14 345,2 km (w porównaniu do 1998 r. wzrost długości sieci wyniósł ok. 30%). Stopień zwodociągowania miast i terenów wiejskich regionu jest bardzo wysoki i średnio wynosi 84%, choć zaznaczają się wyraźne różnice wewnątrzregionalne. Najniższym poziomem zwodociągowania

⁴³ BDL. GUS.

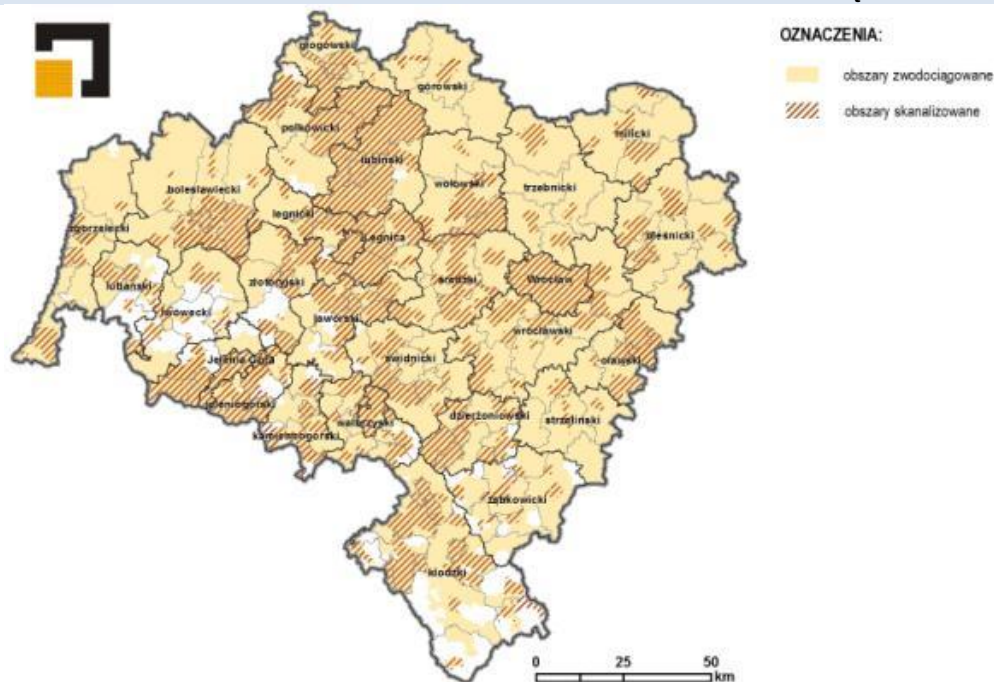
⁴⁴ Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego 2011, WBU, Wrocław 2011. s. 72.

charakteryzują się gminy południowej części województwa, zwłaszcza gminy powiatu kłodzkiego⁴⁵ (Mapa 5).

W porównaniu do dobrze rozwiniętej sieci wodociągowej gospodarka ściekowa wykazuje się znacznie słabszym poziomem rozwoju. W przypadku miast 89 na 91 z nich odprowadza ścieki do komunalnych oczyszczalni (z wyjątkiem Prusic oraz Międzyborza), choć należy zauważyć, że część z obsługujących je oczyszczalni jest nadmiernie przeciążona, wymaga modernizacji i dostosowania do wymogów ochrony środowiska⁴⁶. Trudniejsza sytuacja występuje na terenach wiejskich, gdzie w 2009 r. udział terenów skanalizowanych wynosił 22,6%⁴⁷. Jednocześnie odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków na Dolnym Śląsku wzrasta bardzo powoli (w 2002 r. – 73%, natomiast w 2011 r. 76,8%) i w 2011 r. wciąż w niektórych powiatach więcej niż połowa mieszkańców nie miała do nich dostępu (powiaty górski, trzebnicki oraz strzebiński)⁴⁸. Ogólnie w miastach z oczyszczalni korzystało 95,2%, natomiast na wsi tylko 34,3% ludności.

Od 2000 r. spada objętość odprowadzanych ogółem ścieków komunalnych (z 123 hm³ do 102 hm³), natomiast rośnie objętość odprowadzanych ścieków przemysłowych (z 96,4 hm³ do 123,4 hm³). W 2011 r. z terenu województwa dolnośląskiego odprowadzono do wód powierzchniowych lub do ziemi 223,4 hm³ ścieków, z czego 121,2 hm³ pochodziło bezpośrednio z zakładów przemysłowych (w tym 48,8 hm³ to wody chłodnicze – umownie czyste), natomiast 102,2 hm³ odprowadzono siecią kanalizacyjną. Ze 174,7 hm³ ścieków komunalnych i przemysłowych wymagających oczyszczenia oczyszczono 97,0%. Tylko 46,9% ścieków (komunalnych przemysłowych) oczyszczonych zostało z podwyższonym usuwaniem biogenów, natomiast 30,7 % oczyszczono biologicznie i chemicznie⁴⁹.

MAPA 5. WYPOSAŻENIE GMIN W SIECI INFRASTRUKTURY KANALIZACYJNEJ ORAZ WODOCIĄGOWEJ.

Źródło: opracowanie IRT

⁴⁵ *Ibidem*, s. 72.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 72

⁴⁷ *Ibidem*, s. 72.

⁴⁸ BDL, GUS.

⁴⁹ BDL, GUS.

ŚRODOWISKO I ZASOBY

POTENCJAŁ

- Zróżnicowane zasoby krajobrazowe i przyrodnicze, w tym bogate zasoby surowców mineralnych
- Bogata sieć hydrograficzna i ukształtowanie terenu sprzyjające retencjonowaniu wód i poprawie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego,
- Zróżnicowana oferta kulturalna w regionie,
- Duża liczba instytucji kultury i innych podmiotów działających w sferze kultury,
- Ważna pozycja Wrocławia jako centrum kultury oraz istotna rola pozostałych większych miast, tj. Jeleniej Góry, Wałbrzycha i Legnicy,
- Największe nasycenie obiektami zabytkowymi w skali kraju,
- Czołowa pozycja pod względem ilości stanowisk rejestrowych zabytków archeologicznych,
- Znaczna liczba zachowanych zespołów pałacowo - parkowych oraz dworów z założeniami folwarcznymi.
- Wysoki stopień zwodociągowania,
- Rosnąca powierzchnia terenów skanalizowanych i odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej

WYZWANIA

- Stworzenie spójnego systemu obszarów objętych ochroną prawną, przy społecznej akceptacji dla ich funkcjonowania,
- Ochrona bioróżnorodności przyrodniczej i przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków
- Poprawa stanu środowiska – jakości wód powierzchniowych i podziemnych, jakości powietrza oraz stanu gleb i powierzchni ziemi
- Stworzenie nowych produktów, usług turystycznych i uzdrowiskowych,
- Zmniejszenie powierzchni obszarów zdewastowanych i zdegradowanych w wyniku działalności człowieka.
- Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich oraz obiektów zabytkowych.
- Rozwój systemu gospodarowania odpadami, zgodnego z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz opartego na hierarchii sposobów postępowania z odpadami komunalnymi - zapewnienie odpowiedniej infrastruktury umożliwiającej spełnienie wymagań związanych z pełną implementacją dyrektywy 2006/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2006 r. w sprawie *odpadów* (tzw. dyrektywy ramowej o odpadach) (Dz. Urz. WE L 114 z 27.04.2006, str. 9, z późn. zm.), tj.:
  - ograniczenie ilości wytwarzanych odpadów komunalnych oraz zagospodarowanie zgodne z przyjętą hierarchią postępowania z odpadami w systemie zbierania i zagospodarowania wytwarzanych odpadów,
  - ograniczenie ilości odpadów ulegających biodegradacji kierowanych na składowiska odpadów,
  - osiągnięcie określonych przez UE poziomów odzysku i recyklingu odpadów opakowaniowych.
- Realizacja działań służących minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych, w tym realizacja programu Małej Retencji
- Niwelowanie dysproporcji w dostępie mieszkańców do sieci, przede wszystkim kanalizacyjnej (a także wodociągowej), szczególnie na obszarach wiejskich.
- Podejmowanie działań mających na celu zwiększenie stopnia oczyszczania ścieków.
- Edukacja ekologiczna.

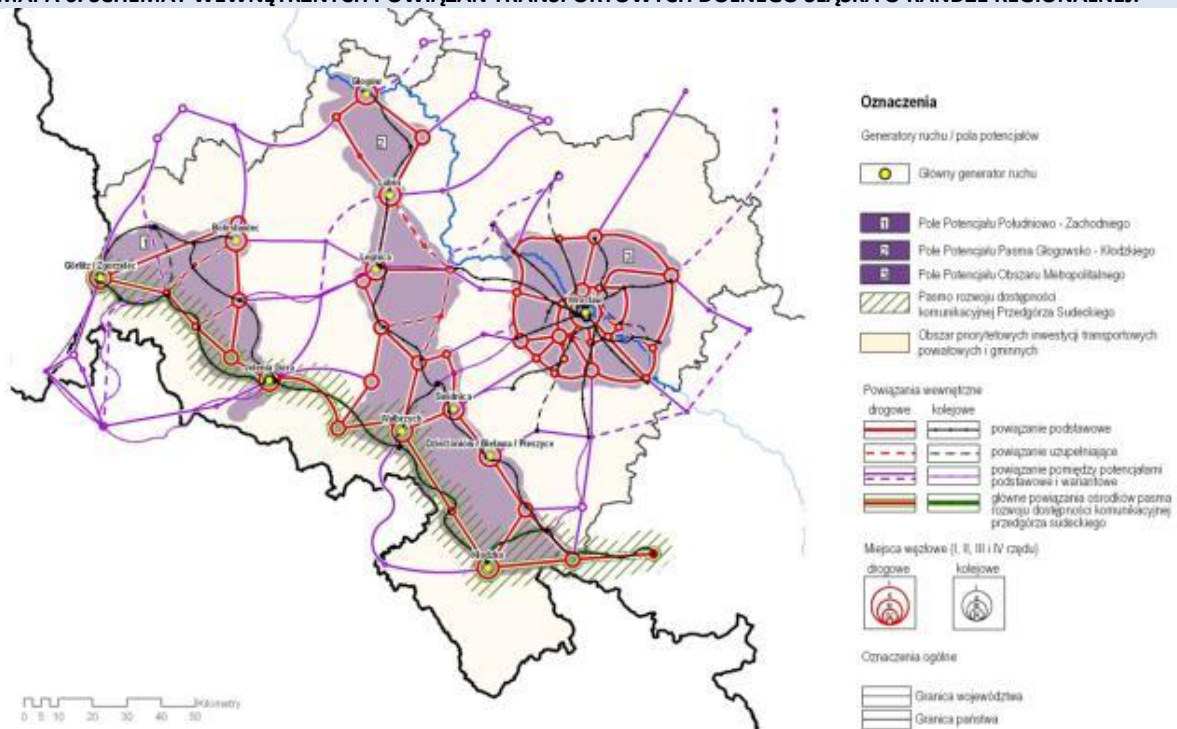

TRANSPORT

Województwo dolnośląskie znajduje się w zasięgu oddziaływania Trzeciego Paneuropejskiego Korytarza Transportowego będącego jednym z elementów „central axis” – osi łączącej Europę Środkową m.in. z Ukrainą, Morzem Czarnym i Morzem Kaspijskim. Gęstość sieci drogowej jak i kolejowej na 1 km² powierzchni na Dolnym Śląsku jest wyższa od średniej krajowej. Równoleżnikowe powiązania drogowe i kolejowe znajdujące się w obszarze Trzeciego Paneuropejskiego Korytarza Transportowego w większości spełniają standardy europejskie, czego nie można powiedzieć o powiązaniach południkowych.

Przez wiele lat infrastruktura drogowa i kolejowa na Dolnym Śląsku były zaniedbywane. dokonano niewiele poważnych inwestycji, które wpłynęłyby na podniesienie standardu sieci. Równocześnie stale notuje się wzrost popytu na usługi transportowe oraz przyrost środków transportu drogowego, co powoduje że sieć komunikacyjna w województwie jest niewydolna. Stan techniczny podstawowej sieci drogowej (szczególnie dróg wojewódzkich i powiatowych) i sieci kolejowej (szczególnie linii kolejowych nie włączonych do sieci AGC i AGTC) jest zły⁵⁰.

MAPA 6. SCHEMAT WEWNĘTRZNYCH POWIĄZAŃ TRANSPORTOWYCH DOLNEGO ŚLĄSKA O RANDZE REGIONALNEJ.

Źródło: „Wytyczne kierunkowe do kształtowania sieci drogowej i kolejowej w województwie dolnośląskim”

W województwie dolnośląskim zostały zidentyfikowane 3 główne generatory ruchu - jednostki osadnicze o największej ilości miejsc pracy i największej ilości mieszkańców (Pola Potencjałów):

- Pole Potencjału Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego;
- Pole Potencjału Pasma Głogowsko – Kłodzkiego;
- Pole Potencjału Południowo – Zachodniego.

Wymienione pola potencjałów to obszar stanowiący około 1/3 powierzchni województwa, zamieszkiwany przez około 74% mieszkańców regionu. Ponadto znajduje się w nim 81% miejsc pracy całego województwa. Struktura przestrzenna tych pól potencjałów wskazuje, że wykształciły się one i

⁵⁰ Źródło: „Wytyczne kierunkowe do kształtowania sieci drogowej i kolejowej w województwie dolnośląskim”

wpisały w obszar województwa względnie harmonijnie i stanowią o sile gospodarczej województwa dolnośląskiego.

Sieć drogowa

Sieć drogowa województwa dolnośląskiego należy do najgęstszych w kraju. Regionalna sieć dróg publicznych o twardej nawierzchni liczyła w 2011 r. ponad 18,8 tys. km długości i była o ponad 700 km (tj. o 3,8%) dłuższa niż w 2005r. Wskaźnik gęstości sieci w stosunku do 2005 r. zwiększył się o 3,7 km/100 km². W 2011 r. wynosił 94,4 km/100 km² (przy średniej krajowej wynoszącej 87,6 km/100 km²), co lokuje region dolnośląski na 4. miejscu w kraju (po województwach: śląskim, małopolskim i świętokrzyskim). Drogom publicznym regionu towarzyszy ponad 4,8 tys. mostów i wiaduktów oraz 1 przeprawa promowa.

W regionie niemal połowa długości (46%) dróg wojewódzkich i krajowych charakteryzuje się zadowalającym stanem technicznym nawierzchni (klasa B), 25% odcinków stanowią drogi o klasie technicznej C (stan niezadowalający), natomiast nieco ponad 20% to drogi w stanie dobrym (klasa A). Najwyższa klasa techniczna dotyczy przede wszystkim autostrad (A4, A8, A18), drogi ekspresowej S8 oraz fragmentarycznie dróg krajowych nr 3, 8, 12, 15, 94.

W województwie dolnośląskim najważniejszymi drogami w ujęciu tranzytowym są: A4,A18, A8 (Autostradowa Obwodnica Wrocławia), S8, drogi krajowe nr: 3, 5, 8, 46 (połączenie Śląsk/Częstochowa – Opole –Nysa – Kłodzko – granica z Republiką Czeską), a także uzupełniająco DK12 (łącząca południową Wielkopolskę, Głogów, województwo lubuskie z A18 i granicą Niemiecką), DK15 (w kierunku na Milicz i Gniezno – jako trasa omijająca Poznań), DK33 (Kłodzko – Boboszków o dużym znaczeniu dla ruchu turystycznego),DK36 (Lubin – Rawicz – Ostrów Wlkp.), a także DK94 (alternatywna trasa do A4).

Sieć drogowa województwa dolnośląskiego jest gęsta, jednak nie jest wydolna z powodu złego stanu nawierzchni, niskiej klasy technicznej, a co za tym idzie ograniczonej przepustowości. Wymagana jest modernizacja dróg wojewódzkich, które efektywnie wspomagałyby generatory ruchu w regionie oraz usprawniały drogowy wewnątrz-regionalny system transportowy.

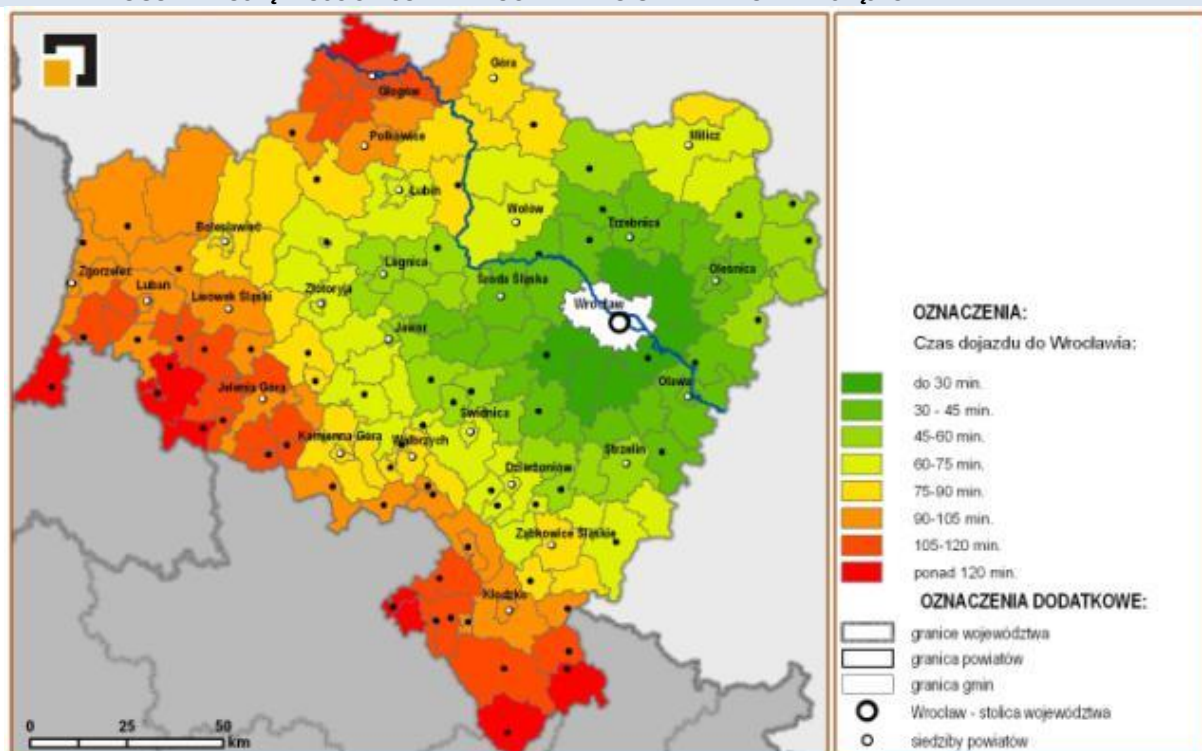
Publiczny transport autobusowy na terenie województwa jest obsługiwany przez prawie 1 500 linii regularnej komunikacji krajowej, których długość sięga prawie 80 tys. km. Ponadto rozwinięta jest sieć komunikacji miejskiej obsługująca 18 miast i wiele podmiejskich miejscowości (długość linii tej komunikacji w 2011 roku wynosiła 2,5 tys. km). Środkami komunikacji miejskiej w regionie w 2011 r. przewieziono łącznie prawie 216 mln pasażerów.

Znacznie rozwijająca się motoryzacja pociągająca za sobą liczne potrzeby dotyczące rozwoju sieci drogowej i wzrostu bezpieczeństwa ruchu drogowego. W 2011 r. na 1 000 osób w województwie dolnośląskim przypadało 483 zarejestrowanych samochodów osobowych(w 2005 roku – 319) i 77 samochodów ciężarowych(w 2005 r. – 57). W kraju wskaźniki te kształtowały się odpowiednio na poziomie 468 i 81. Pod względem liczby samochodów osobowych na 1 000 mieszkańców województwo dolnośląskie zajmuje 8. miejsce wśród województw kraju (najwyższy wskaźnik cechuje województwo wielkopolskie - 535). W krajach „starej” Unii Europejskiej wskaźniki zmotoryzowania ludności oscylują przeciętnie w granicach 500 samochodów osobowych na 1 000 ludności. Przewóz ładunków w ramach zarobkowego transportu samochodowego z Dolnego Śląska w transporcie międzynarodowym wzrósł wielokrotnie – z prawie 942 tys. ton w 2000 r. do 5 547 tys. ton w 2011 r.

Rozwój motoryzacji przy braku znaczących postępów w zakresie rozwoju i modernizacji sieci drogowej wywiera wpływ na rosnącą liczbę wypadków drogowych w regionie dolnośląskim. W 2011 r. na drogach województwa odnotowano 2 948 wypadków drogowych (ich ofiarami było ponad 4 tys. osób, w tym 258 zabitych). Liczba wypadków drogowych w przeliczeniu na 100 tys. pojazdów silnikowych w regionie w 2011 r. wyniosła 14,6 (w kraju przeciętnie 17). Mniejsze natężenie wypadków drogowych dotyczy jedynie województw: małopolskiego (12,4), śląskiego (14) i wielkopolskiego (14,6).

Największymi problemami układu drogowego Dolnego Śląska wymagającymi interwencji są: niedokończona budowa południowej jezdni autostrady A-18, brak sieci dróg ekspresowych zapewniających powiązania zewnętrzne, niedostateczna ilość obwodnic miejscowości w ciągach dróg obciążonych intensywnym ruchem tranzytowym, ograniczona dostępność komunikacyjna południowej oraz częściowo północnej części województwa (szczególnie powiązań z głównymi tranzytami w regionie), niedostosowanie parametrów technicznych znacznej części dróg i niektórych mostów.

MAPA 7. DROGOWA DOSTĘPNOŚĆ CZASOWA WROCŁAWIA DO GMIN NA DOLNYM ŚLĄSKU

Źródło: Projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego – Perspektywa 2020

Sieć kolejowa

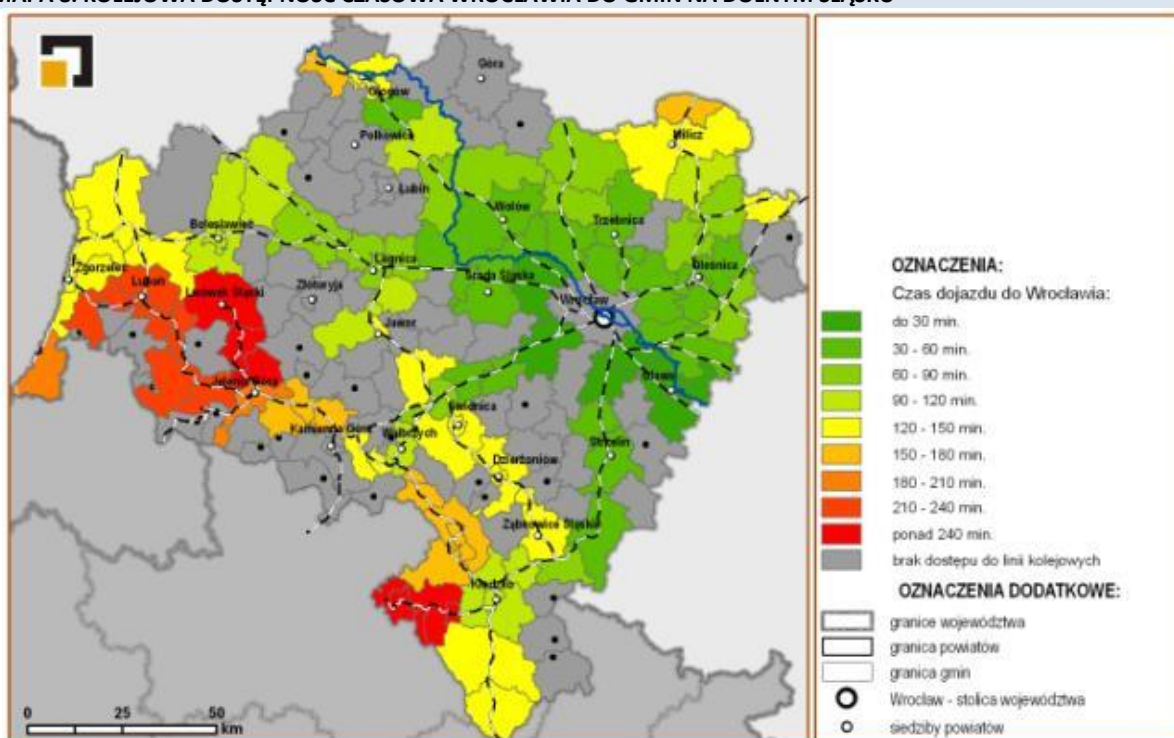
Przez obszar Dolnego Śląska w 1999r. przebiegało 2 042 km czynnych linii kolejowych. W ostatnich latach, ze względu na stan techniczny linii, lub też z przyczyn ekonomicznych, długość eksploatowanych linii wyraźnie się zmniejszyła. O ile stan linii kolejowych objętych umowami międzynarodowymi jest dobry, o tyle brak nakładów inwestycyjnych na pozostałych spowodował ich znaczną degradację, a w konsekwencji fizyczne zniszczenie. Pogorszeniu parametrów technicznych linii kolejowych towarzyszy spadek prędkości przewozu towarów, co w konsekwencji powoduje odpływ klientów zniechęconych zarówno długim czasem przewozu towarów, jaki i wysoką ceną dostępu do infrastruktury.

Według danych na koniec 2011 r. w województwie dolnośląskim eksploatowanych było 1 779 km linii kolejowych (3. miejsce po województwie śląskim i wielkopolskim), co stanowiło 8,8% ich łącznej długości w całym kraju. Pod względem gęstości sieci linii kolejowych województwo dolnośląskie (8,9 km linii kolejowych na 100 km²) zajmuje 3. miejsce w kraju (po województwie śląskim - 17,2 km/100 km² i opolskim - 9,0 km/100 km²). Jest to wyraźnie więcej niż średnia dla kraju, która w 2011 r. wynosiła 6,4 km linii kolejowych na 100 km². Także w relacji do krajów Unii Europejskiej Dolny Śląsk prezentuje się korzystnie.

Główne trasy kolejowe w województwie (magistralne i pierwszorzędne) są zelektryfikowane. Długość linii zelektryfikowanych w 2011r. wynosiła 1 053 km, a linii dwu i więcej torowych – 772 km, przy czym elektryfikacji wymagają niektóre odcinki linii. Na obszarze województwa nie ma czynnych linii wąskotorowych.

Jakość usług proponowanych przez przewoźników na dolnośląskiej sieci kolejowej ulega znacznej poprawie. W ostatnich latach Koleje Dolnośląskie dokonują systematycznie zakupu nowoczesnego taboru, który poprawia jakość usług kolejowych w regionie. Wciąż jednak czas przejazdu i dostępność do linii kolejowych oraz infrastruktury towarzyszącej (dworców i przystanków), nie odpowiada oczekiwaniom społecznym i nie jest w stanie konkurować z innymi formami transportu. Aby stało się inaczej, sieć kolejowa wymaga gruntownej modernizacji i rewitalizacji.

MAPA 8. KOLEJOWA DOSTĘPNOŚĆ CZASOWA WROCŁAWIA DO GMIN NA DOLNYM ŚLĄSKU

Źródło: Projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego – Perspektywa 2020

TRANSPORT

POTENCJAŁY:

- Jedna z najgęstszych w kraju sieć drogowa, która nadal się rozwija.
- Stosunkowo niska wypadkowość na drogach na tle kraju.
- Duże znaczenie tranzytowe Dolnego Śląska, przez którego obszar przebiegają europejskie korytarze transportowe.
- Gęsta sieć kolejowa, wiążąca wszystkie ośrodki stanowiące zarówno główne generatory ruchu jak również generatory o znaczeniu lokalnym. Potencjał ten nie jest jednak wykorzystywany. Wyłączona z eksploatacji część infrastruktury kolejowej pozostała w przestrzeni oraz zachowała swoje przeznaczenie funkcjonalne. Jest to znaczne ułatwienie dla procesu reaktywacji kolei, gdyż pozwala na przywracanie ruchu na poszczególnych liniach bez konieczności wytyczania nowych przebiegów i stosowania czasochłonnnych procedur prawnych związanych z ustaleniem lokalizacji inwestycji. Równocześnie w wyniku spadku poziomu swobody ruchu transportu drogowego i braku możliwości rozbudowy istniejącego układu drogowego, zaistnieje potrzeba rozwoju

transportu kolejowego na odcinkach wspólnych korytarzy transportowych. Mimo zawieszenia ruchu na wielu liniach kolejowych, możliwe jest jeszcze zorganizowanie efektywnego transportu kolejowego w oparciu o dostępną sieć oraz racjonalny rachunek ekonomiczny. Tylko inwestycje w kolej regionalną, zapobiegające dalszej degradacji infrastruktury kolejowej i taboru, pozwolą na osiągnięcie zamierzonego celu.

- W celu stworzenia systemu zrównoważonej gospodarki wodnej w dorzeczu Odry w 2001 r. Parlament przyjął Program dla Odry 2006, przewidujący działania inwestycyjne w zakresie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, transportu wodnego, poprawy jakości wody i innych dziedzin. Program, który realizowany będzie do 2016 r., stanowi obecnie podstawowy instrument poprawy sytuacji odrzańskiego transportu wodnego. Ponadto inwestycje w infrastrukturę wodną finansowane są w ramach innych projektów z funduszy unijnych (głównie POiŚ).

WYZWANIA:

- Pilne i niezbędne skoncentrowanie możliwych sił i środków do stworzenia nowoczesnej sieci dróg i linii kolejowych.
- Działania zmierzające do uzyskania zewnętrznej i wewnętrznej spójności komunikacyjnej drogowej i kolejowej (właściwe do rangi i znaczenia regionu).
- Zapewnienie sprawnej komunikacji pomiędzy polami potencjałów jak i wewnątrz nich (wiązania potencjałów).
- Budowa drogi ekspresowej S5 : Wrocław – Poznań (węzeł Widawa, Kryniczno, Trzebnica, Prusice, Krościna, Żmigród, Żmigródek, Korzeńsko – granica województwa) ,
- Budowa drogi ekspresowej S5 : Wrocław – Kłodzko – granica państwa,
- Dokończenie budowy drogi ekspresowej S3: Nowa Sól – Legnica – Bolków,
- Budowa drogi S3: Bolków - Kamienna Góra – Lubawka – granica państwa,
- Modernizacja jezdni południowej A18 Olszyna-Golnice, wraz z węzłem na wysokości Olszyny
- Realizowanie w pierwszej kolejności zadań charakteryzujących się najwyższą stopą zwrotu, istotnie wpływających na redukcję kosztów transportu, zmniejszających pola konfliktu społecznego i przyrodniczego, generujących impulsy dla rozwoju społecznego i gospodarczego, wpływających na nawiązywanie kooperacji gospodarczej oraz będących elementem systemu dyfuzji innowacji.
- Dążenie do założeń zawartych w opublikowanej w marcu 2011 r. przez Komisję Europejską Białej Księgi „Plan utworzenia jednolitego europejskiego obszaru transportu – dążenie do osiągnięcia konkurencyjnego i zasobooszczędnego systemu transportu”.

Infrastruktura spójności społecznej

Infrastruktura zdrowotna i społeczna

Dostępność do podstawowych usług w zakresie ochrony zdrowia można zobrazować na podstawie danych dostępnych w GUS m.in.: liczby szpitali, placówek opieki zdrowotnej, liczby lekarzy, ilości żłobków. Na Dolnym Śląsku w 2011 r. swoją działalność prowadziły 72 szpitale ogólne (bez oddziałów i filii), tylko w województwie śląskim (116) i mazowieckim (106) odnotowano więcej. Stan techniczny blisko 20% budynków i obiektów w których podmioty lecznicze na Dolnym Śląsku udzielają świadczeń medycznych jest mierny lub niedostateczny. Ponad 60% budynków wymaga modernizacji. 15,4% ogółu obiektów wykorzystywanych wyłącznie do realizacji świadczeń medycznych liczy ponad 100 lat. Poddając analizie stopień nasycenia województwa dolnośląskiego w sprzęt i aparaturę medyczną w stosunku do danych krajowych, wg stanu na rok 2011, wskazać należy, że w większości przypadków dane przemawiają na niekorzyść regionu. Około 50% sprzętu i aparatury medycznej przekroczyło okres „starzenia technologicznego”, w związku z czym wymaga wymiany lub modernizacji.

Przeliczając ilość łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. ludności sytuacja wygląda gorzej, województwo dolnośląskie ze wskaźnikiem 48,4 zajęło 5 miejsce w kraju, jednak jest to wskaźnik wyższy od średniej dla Polski 46,9. Problemem pozostaje kwestia asymetrii zasobów, rozumiana w kontekście niedostosowania rodzajów łóżek do długoterminowych trendów demograficzno – epidemiologicznych, zwłaszcza w układzie relacji liczby łóżek „ostrych” (zabiegowych), w stosunku do łóżek opieki długoterminowej. Stan taki, w połączeniu ze stopniem wykorzystania (obłożenia) łóżek, prowadzi do powstawania problemu tzw. „mocy niewykorzystanych”. Tylko w odniesieniu do analizy działalności szpitali ogólnych w roku 2011 stwierdzić należy, że województwo dolnośląskie charakteryzuje się znacząco niższym wskaźnikiem wykorzystania łóżek (234,7 dni w roku wobec 244,5 średniej krajowej). Przyjmując jako pożądany standard docelowy wskaźnika wykorzystania łóżek w dniach na poziomie 300 (82%), przy przeciętnym okresie pobytu chorego wynoszącym 5,2 dnia, różnica (nadmiar) pomiędzy rzeczywistą liczbą łóżek (14 722), a liczbą optymalną (10 749) wynosi 3 97351, co oznacza, że ok. 26% zasobu ogółem łóżek w dolnośląskich szpitalach ogólnych w ciągu roku nie jest wykorzystywane. Jednocześnie wskazać należy na występowanie zjawiska „hipreobłożenia” łóżek w sferze opieki psychiatrycznej i długoterminowej. Ważną kwestią są placówki opieki zdrowotnej i dostęp do nich. W 2011 r. z 1 343 placówek na Dolnym Śląsku tylko 15,9% (214) to placówki publiczne, pozostałe 84,1 % (1 129) to placówki niepubliczne. Podobnie wygląda sytuacja w kraju 14,4% to placówki publiczne, 85,6% niepubliczne. Z 29 powiatów tylko pięć ma wskaźnik większy od średniej dla województwa, z czego dwa powiaty to miasta na prawach powiatu: Wrocław (6,5) i Jelenia Góra (5,8), pozostałe to powiaty: kłodzki (5,7), milicki (5,3), dzierżoniowski (5,2). Analiza danych dotyczących liczby i struktury zachorowań oraz prognoz opartych o długoterminowe trendy epidemiologiczne dla Dolnego Śląska prowadzi do wyodrębnienia obszarów (dziedzin medycyny) stanowiących główne przyczyny umieralności, niezdolności do pracy oraz wyłączenia społecznego.

Rozwój nowoczesnych metod diagnostycznych i terapeutycznych oraz poprawa kondycji zdrowotnej Polaków, realizowana dzięki prozdrowotnemu stylowi życia, znajdują odzwierciedlenie w trwającym już od ponad dwudziestu lat spadku natężenia zgonów, a tym samym wydłużaniu przeciętnego trwania czasu życia. Według danych przedstawionych w „Diagnozie stanu województwa dolnośląskiego, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”, w 2010 r. przeciętne trwanie życia dla mężczyzn na Dolnym Śląsku wyniosło 71,7 lat, a dla kobiet 80,2 lata (wydłużenie w stosunku do roku 1990 odpowiednio o 5,5 roku oraz 5 lat).

W 2004 roku mieszkańcy Dolnego Śląska w wieku 65. i więcej lat stanowili 13,3% populacji (w kraju zaś nieco mniej – 13,1%). Prognozuje się, że w 2020 roku wskaźnik ten wyniesie ponad 18,3% ogółu mieszkańców województwa dolnośląskiego. Oznacza to, że ludność Dolnego Śląska będzie starzeć się intensywniej niż ludność reszty kraju. Według prognoz przewidywanych zmian w strukturze ludności Dolnego Śląska (Źródło: GUS), proces starzenia się populacji będzie wynikiem zmniejszania się udziału roczników młodszych i dynamicznego wzrostu udziałów ludzi w wieku 65 lat i więcej. Mieszkańcy województwa dolnośląskiego w wieku do 0 do 19 lat w 2030 roku stanowiąc będą 18,1% udziału całej populacji. W stosunku do roku 2011 ich udział w życiu społecznym zmniejszy się o 1,4%. W roku 2030 liczba ludność w wieku od 20 do 64 lat ulegnie zmniejszeniu o 8,2%. Populacja mieszkańców województwa w wieku 65 lat i więcej w roku 2030 zwiększy się o 9,6% i stanowić będzie 23,3% ogółu ludności na Dolnym Śląsku.

W województwie dolnośląskim obserwuje się negatywny trend szybszego przyrostu odsetka osób w wieku poprodukcyjnym, w stosunku do osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym. Ponadto region charakteryzuje się ponadto ujemną wartością wskaźnika przyrostu naturalnego, co implikuje systematyczny spadek liczby ludności.

⁵¹ Metodologia wyliczenia – liczba leczonych X okres pobytu / optymalne obłożenie.

Demograficzne prognozy długoterminowe (2003 – 2035) dla Dolnego Śląska wskazują na długookresową tendencję spadkową wartości przyrostu naturalnego. Liczba urodzeń będzie drastycznie maleć, natomiast zgonów utrzymywać na wysokim poziomie, co oznacza istotny spadek liczby ludności regionu.

Wpływ na uwarunkowania demograficzne w województwie dolnośląskim mają występujące w różnym nasileniu w ostatnich latach zjawiska, w tym m.in.:

- zmniejszanie się liczby urodzeń;
- stosunkowo wysoki poziom umieralności niemowląt;
- przedwczesna umieralność mężczyzn w wieku produkcyjnym;
- wydłużanie się przeciętnego, dalszego trwania życia.

Wobec dalece uprawdopodobnionego scenariusza dalszego starzenia się populacji mieszkańców Dolnego Śląska oraz stałego spadku ich liczebności niezbędne są działania mające z jednej strony prowadzić do odwrócenia niekorzystnych trendów – wsparcie działań prowadzących do podniesienia poziomu diety, poprzez m.in. wzmoczenie szeroko rozumianej opieki nad matką i dzieckiem, z drugiej zaś przeciwdziałanie postępującemu wykluczeniu społecznemu osób w wieku senioralnym oraz poprawie stanu opieki zdrowotnej nad nimi, zwłaszcza w zakresie schorzeń geriatrycznych.

Celem właściwego przeorientowania zasobów oraz maksymalizacji efektu w aspekcie oddziaływania na stopień zdrowotności populacji mieszkańców Dolnego Śląska koniecznym jest koncentracja na projektach o charakterze kluczowym opracowane w oparciu o wytyczne dla tworzenia regionalnych map potrzeb zdrowotnych, na które składać się będą zarówno komponenty o charakterze infrastrukturalnym (budowa, rozbudowa, modernizacja budynków i budowli oraz zakup sprzętu i aparatury medycznej) jak i działań socjalnych (akcje społeczne, cykle szkoleniowe, działania edukacyjno-badawcze i doradcze itp.).

Dobra sytuacja ma miejsce w lecznictwie sanatoryjnym i uzdrowiskowym, co jest wynikiem korzystnego położenia geograficznego. Pasma Sudetów cechuje wysoki stopień wyposażenia w infrastrukturę uzdrowiskową. W województwie dolnośląskim w 2011 r. odnotowano najwięcej szpitali uzdrowiskowych i sanatoriów uzdrowiskowych (54). Najwięcej zlokalizowanych jest w podregionie wałbrzyskim (47) w powiecie: dzierzoniowskim, kłodzkim, wałbrzyskim oraz w podregionie jeleniogórskim (7) w powiecie: lubańskim i mieście Jelenia Góra.

Inną formą opieki zdrowotnej są hospicja sprawujące opiekę paliatywną, zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze i zakłady opiekuńczo-lecznicze świadczące całodobowe lub całodziennie świadczenia zdrowotne osobom tego wymagającym. W 2011 r. na Dolnym Śląsku odnotowano 9 hospicjów publicznych w powiatach: jeleniogórskim, lubińskim, świdnickim, bolesławieckim, trzebnickim wałbrzyskim oraz mieście Wrocław⁵², co dało nam trzecią pozycję w kraju. W 2011 r. odnotowano w nich 144 łóżka i 1 873 pacjentów. Przeliczając liczbę łóżek na 10 tys. mieszkańców wskaźnik dla województwa dolnośląskiego równy jest 0,49 i jest wyższy od wskaźnika dla Polski, który wynosi 0,33. Według Forum Hospicjów Polskich w Krakowie i Ośrodka Hospicjum Domowe w Warszawie⁵³ w województwie dolnośląskim znajdowało się 38 hospicjów i zakładów opieki paliatywnej publicznych i niepublicznych (stan na 1.07.2013 r.).

W 2011 r. odnotowano 61 zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych i opiekuńczo-leczniczych. W 2011 r. liczba łóżek w tych zakładach wynosiła 3 627 łóżek, co w przeliczeniu na 10 tys. ludności dało wskaźnik równy 12,4 był to najwyższy wskaźnik ze wszystkich województw i wyższy od wskaźnika dla Polski (7,0). Zwiększająca się w społeczeństwie grupa osób powyżej 64 roku życia powoduje konieczność dostosowania zakładów opieki zdrowotnej i lekarzy do opieki nad nimi. Pomoc społeczna

⁵² Dolnośląski Urząd Wojewódzki, *Biuletyn statystyczny ochrony zdrowia województwa dolnośląskiego 2011/Załącznik* (<http://www.duw.pl/porta1/pl/2346/2443/Biuletyn.html>)

⁵³ http://www.hospicjum-domowe.waw.pl/?page_id=19

oferuje osobom, które ze względu na wiek czy chorobę wymagają pomocy innych, pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w codziennych potrzebach życiowych, może to być: robienie zakupów, sprząatanie, gotowanie, załatwianie spraw w urzędach, mycie, ubieranie, dozowanie leków, zapobieganie powstawaniu odleżyn i odparzeń, karmienie. Natomiast specjalistyczne usługi opiekuńcze świadczone są przez osoby z odpowiednim przygotowaniem zawodowym dostosowanym do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności osoby wymagającej opieki i mogą to być: pielęgniarki, rehabilitanci, fizjoterapeuci. Osoby wymagające całodobowej opieki mają możliwość starania się o umieszczenie w domu pomocy społecznej.

W 2012 r. na Dolnym Śląsku zanotowano 105 placówek (z filiami) opieki społecznej, z czego 65 to domy opieki społecznej wraz z filiami. W 2012 r. odnotowano w nich 8 101 miejsc i 7 889 mieszkańców z czego 1 058 (13,4%) to osoby w podeszłym wieku, tylko w województwie wielkopolskim (12,0%) świętokrzyskim (11,5%) i zachodniopomorskim (8,8%) odsetek osób w podeszłym wieku zamieszkujących placówki pomocy społecznej był niższy.

Z uwagi na fakt, iż dostęp do usług zdrowotnych dla osób zagrożonych wykluczeniem lub wykluczonych społecznie jest utrudniony i w głównej mierze mogą oni liczyć wyłącznie na publiczny system opieki zdrowotnej, wsparcie zostanie skierowane do podmiotów świadczących usługi w ramach publicznego systemu ochrony zdrowia.

INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

POTENCJAŁ:

- Koncentracja specjalistycznych placówek ochrony zdrowia (klinik i szpitali specjalistycznych)

WYZWANIA:

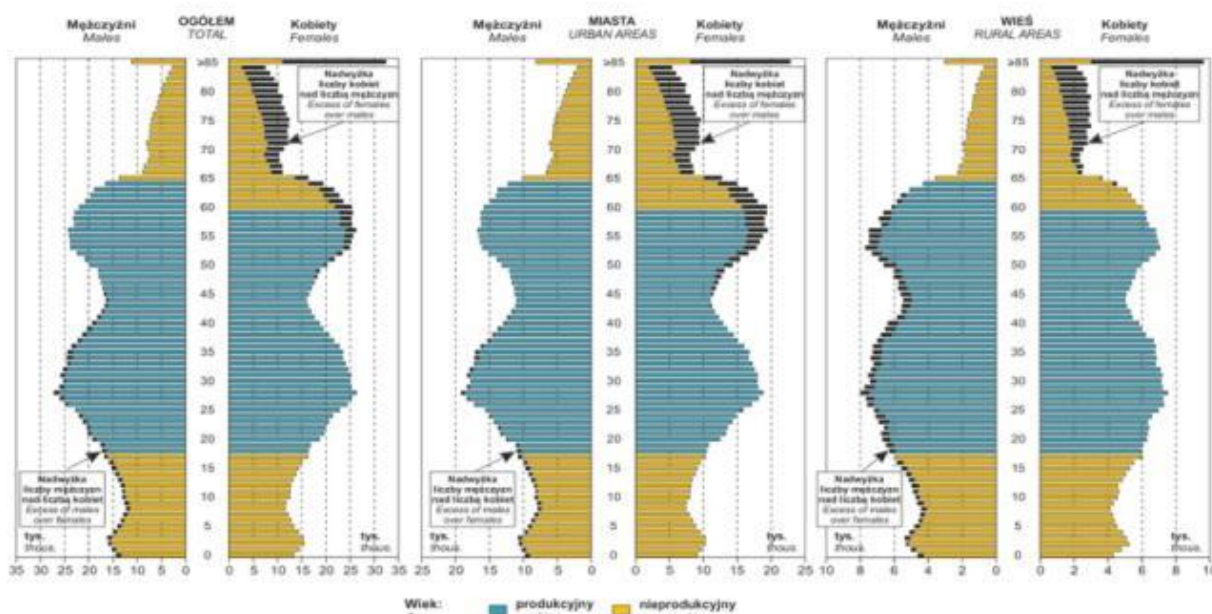
- Dostosowanie regionalnej opieki zdrowotnej do długookresowych trendów demograficznych i epidemiologicznych.
- Zwiększenie zasobów kadrowych (m.in. lekarzy oraz pomocniczego personelu medycznego) i placówek opieki zdrowotnej oraz dostosowanie ich do potrzeb zwiększającego się w społeczeństwie grupy osób po 64 roku życia, dostosowywanie oddziałów pod kątem sprzętu jak i specjalistów z zakresu geriatricy.
- Tworzenie ośrodków pomocy społecznej dla osób starszych, wymagających opieki i pomocy innych.
- Stworzenie większej ilości żłobków oraz innych form opieki nad dziećmi do lat 3.
- Dostosowanie wolnych lokali do opieki nad małymi dziećmi, remont, przebudowa. Dofinansowanie żłobków (w przypadku posiadania więcej niż jednego dziecka w wieku żłobkowym lub żłobkowym i przedszkolnym to często bardzo wysoki koszt w porównaniu do niskich dochodów, zwłaszcza jeśli pracuje tylko jedna osoba w rodzinie).
- Adaptacja obiektów zdegradowanych na obiekty potrzeby działalności społecznej.

Edukacja oraz infrastruktura edukacyjna

Uwarunkowania demograficzne

Jednym z istotnych czynników mających wpływ na rozwój województwa dolnośląskiego, w tym również sferę związaną z edukacją i nauką, jest jego potencjał demograficzny. Województwo dolnośląskie charakteryzuje się ujemną wartością wskaźnika przyrostu naturalnego. W 2011 r. wskaźnik ten był jednym z najniższych w całym kraju i wynosił -0,6 w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców (0,9% dla Polski), choć w ujęciu wewnątrzregionalnym daje się zauważyć wyraźne zróżnicowanie rozkładu wartości tego wskaźnika. W powiatach: bolesławieckim, głogowskim, polkowickim, lubińskim, milickim, oławskim, oleśnickim, trzebnickim oraz wrocławskim w 2011 r. odnotowano dodatni współczynnik przyrostu naturalnego, natomiast w powiatach południowej części województwa (wałbrzyski, jeleniogórski, kłodzki, dzierżoniowski, lubański oraz kamiennogórski) przyjmuje on najniższe wartości (od -4,5‰ do -2,2‰)⁵⁴.

WYKRES 4. LUDNOŚĆ WEDŁUG PŁCI I WIEKU W 2011 R., STAN W DNIU 31.12.2011 R.

Źródło: Urząd Statystyczny we Wrocławiu

Na Dolnym Śląsku wyraźnie zaznacza się szybsze tempo wzrostu odsetka osób starszych w porównaniu do osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym co wskazuje na postępujący proces starzenia się społeczeństwa regionu. Wskaźnik starości, który jest relacją liczby ludności w wieku 65 lat i więcej do liczby dzieci i młodzieży poniżej 20 lat wzrósł z 66,7 w 2009 r. do 67,7 w 2010 r., co oznacza, iż w województwie dolnośląskim na każde 100 osób w wieku poniżej 20 lat przypadało 67,7 osób powyżej 65 roku życia⁵⁵.

W połączeniu z omawianą już ujemną wartością współczynnika przyrostu naturalnego oraz wydłużaniem się przeciętnego dalszego trwania życia mamy do czynienia z podwójnym starzeniem się społeczeństwa (tzw. starzenie się „od dołu” – coraz mniejsza liczba dzieci, oraz „od góry” – coraz więcej osób starszych, którzy żyją coraz dłużej), co negatywnie wpływa na strukturę wieku ludności Dolnego Śląska. W 2010 r. w województwie dolnośląskim przeciętne trwanie życia dla mężczyzn

⁵⁴ Województwo dolnośląskie. Podregiony, powiaty, gminy, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2012 r.

⁵⁵ Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego, Wrocław 2012, s. 12

wyniosło 71,7 lat, a dla kobiet 80,2 lata, przy czym średnie wartości dla Polski wynoszą odpowiednio 71,5 oraz 80,1 lat (co daje województwu 12. miejsce w kraju)⁵⁶. Dodatkowo na Dolnym Śląsku zwiększeniu uległ wiek środkowy (mediana) ludności. W 2010 r. wynosiła ona 38,9 lat (w Polsce 38 lat). Taki układ struktury wiekowej w województwie dolnośląskim będzie wpływać m.in. na sytuację gospodarczą regionu, ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy i edukacji⁵⁷.

Prognozy demograficzne wskazują, że ludność Dolnego Śląska będzie starzeć się w szybszym tempie niż ludność reszty kraju. W okresie od 2010 do 2035 r. liczba osób powyżej 65 roku życia wzrośnie o ponad 238 tys. (tj. 62%), a ich odsetek w ogóle społeczeństwa na terenie województwa wyniesie 23,84% w porównaniu do 23,22% szacowanego dla Polski. Co jednak najistotniejsze z punktu widzenia rozwoju edukacji na terenie Dolnego Śląska, prognozowany spadek liczby osób w edukacyjnych grupach wieku, a zatem liczących od 3 do 24 lat, będzie wynosił 13,5% (92,5 tys. osób; w 2012 r. – 22%), przy czym dla Polski przewiduje się, że będzie to 12,8%⁵⁸ (Tabela 3). Spadek ten najdotkliwiej odczuwalny będzie w przedszkolnej i ponadgimnazjalnej grupie wieku, a także wśród osób znajdujących się w 2020 r. w wieku między 19 a 24 rokiem życia.

Intensywne starzenie się populacji Dolnego Śląska będzie zatem implikować liczne konsekwencje społeczne i ekonomiczne⁵⁹. Jednocześnie jednak będzie motywatorem do kreowania lokalnej polityki społecznej. Dlatego też niezbędna jest świadomość zachodzących zmian i obecnych oraz prognozowanych uwarunkowań demograficznych Dolnego Śląska, aby móc kształtować odpowiadającą na nowe wyzwania sieci placówek oświaty i wychowania w regionie.

TABELA 3. PROGNOZOWANA LICZBA OSÓB W EDUKACYJNYCH GRUPACH WIEKU NA DOLNYM ŚLĄSKU DO 2021 R.

Lata	Liczba osób w edukacyjnych grupach wieku					Razem
	przedszkolne	szkoła podstawowa	gimnazjum	szkoła ponadgimnazjalna	szkoła wyższa	
2013/2014	85 620	175 281	78 104	88 067	217 924	644 996
2014/2015	86 073	178 318	76 123	84 357	209 549	634 420
2015/2016	86 147	182 598	74 245	80 774	200 543	624 307
2016/2017	85 869	187 488	72 395	78 094	191 891	615 737
2017/2018	85 277	191 549	71 877	76 139	184 422	609 264
2018/2019	84 408	168 796	99 025	74 283	177 091	603 603
2019/2020	83 284	170 044	102 441	72 450	170 090	598 309
2020/2021	81 944	170 038	106 023	71 958	164 699	594 662

Źródło: P. Brezdeń, S. Górecka, P. Tomczak, *Analiza systemu edukacji w świetle zmian demograficznych i społecznych regionu. Określenie zapotrzebowania na edukację na różnych poziomach w regionie w świetle prognoz demograficznych i społecznych*, Wrocław 2010, str. 138

W końcu 2004 roku w miastach regionu zamieszkiwało 71,0% ogółu ludności, podczas gdy w końcu 1999 roku notowano już 71,5%. Proces ten związany jest z wyraźnie postrzeganym zjawiskiem suburbanizacji, polegającym na migracji ludności, zwłaszcza dużych ośrodków miejskich, i osiedlaniu się jej w podmiejskich miejscowościach wiejskich. Pod tym względem województwo dolnośląskie zajmuje 2. miejsce w kraju. W kraju przeciętnie 61,5% ludności zamieszkuje w miastach.⁶⁰ Proces ten

⁵⁶ *Ibidem*, s. 12

⁵⁷ *Ibidem*, s. 12

⁵⁸ P. Brezdeń, S. Górecka, P. Tomczak, *Analiza systemu edukacji w świetle zmian demograficznych i społecznych regionu. Określenie zapotrzebowania na edukację na różnych poziomach w regionie w świetle prognoz demograficznych i społecznych*, Wrocław 2010, s. 137

⁵⁹ *Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego*, Wrocław 2012, s. 15

⁶⁰ *Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego*, Wrocław 2012, s. 7

warunkuje działania mające na celu poprawę jakości i dostępności oferty edukacyjnej dla coraz większej liczby uczniów zamieszkujących na tych terenach.

Na obszarze województwa zróżnicowany jest także stan infrastruktury edukacyjnej na wszystkich poziomach kształcenia. Dlatego niezbędna jest **modernizacja infrastruktury i zaplecza poszczególnych placówek**, tak aby mogły one zaoferować uczniom możliwość zapoznania się z najnowszymi narzędziami i rozwiązaniami stosowanymi w kształconych zawodach.⁶¹ Zasadnicze znaczenie ma przy tym odpowiednio rozwinięta na poziomie lokalnym sieć placówek oświaty i wychowania.⁶² Wyrównanie różnic infrastrukturalnych pozwala na bardziej efektywną realizację spójnej polityki edukacyjnej. Prowadzone działania powinny mieć na celu poprawę jakości oferty edukacyjnej zgodnie z potrzebami lokalnego rynku pracy. W procesie niwelowania luki kwalifikacyjno-zawodowej na dolnośląskim rynku pracy szczególnie istotną rolę powinny odgrywać instytucje edukacyjne, których podstawowym zadaniem powinno być kształcenie młodzieży w taki sposób, by zapewniać im w przyszłości silną pozycję na rynku pracy.⁶³ Dlatego konieczne są działania w zakresie wsparcia dla zdegradowanej infrastruktury edukacyjnej w celu stworzenia odpowiednich warunków dla systematycznego podnoszenia jakości i standardów kształcenia uczniów.

Wychowanie przedszkolne

Jednym z ważniejszych czynników mogących wpływać na decyzję o posiadaniu dziecka, a co za tym idzie zapewnić poziom dzietności pozwalający na zachowanie naturalnej zastępowalności pokoleń (statystyczna liczba dzieci przypadająca na jedną kobietę wynosząca 2,1; w 2012 r. wskaźnik ten na Dolnym Śląsku wynosił 1,2), jest powszechny dostęp do opieki nad małymi dziećmi. Dzięki zwiększeniu dostępności tego typu placówek możliwe staje się utrzymanie wysokiej aktywności zawodowej rodziców (w szczególności kobiet) przy równoczesnym powiększaniu rodziny. Tymczasem w województwie dolnośląskim liczba oczekujących dzieci na miejsce w żłobku oraz przedszkolu rośnie (Tabela 4), a co za tym idzie dostępność tych placówek jest coraz mniejsza.

TABELA 4. LICZBA OCZEKUJĄCYCH DZIECI NA MIEJSCE W ŻŁOBKU I PRZEDSZKOLU W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM W LATACH 2009-2012.

Rok	Liczba oczekujących dzieci			
	2009	2010	2011	2012*
Żłobki	1 242	1 421	1 352	1 642
Przedszkola	4 807	5 627	6 698	7 527

*prognoza

Źródło: Załącznik do Uchwały nr 2497/IV/12 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 czerwca 2012 r., Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego, Wrocław 2012 s.11

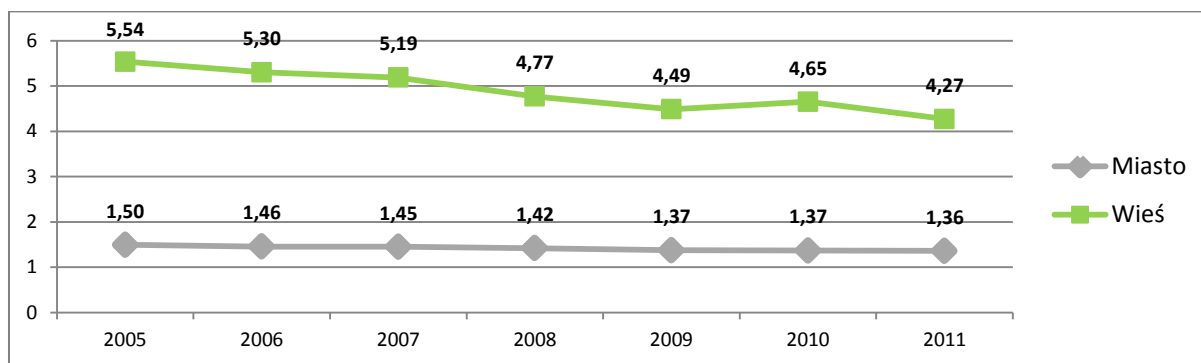
Dla zatrzymania tego negatywnego trendu niezbędne staje się rozwijanie infrastruktury przedszkolnej poprzez tworzenie nowych placówek oraz wspieranie powstawania nowych miejsc w już istniejących przedszkolach. Ważnym działaniem ułatwiającym wzrost jakości infrastruktury przedszkolnej może stać się adaptacja już istniejących budynków do pełnienia funkcji przedszkoli oraz placówek żłobkowo – przedszkolnych.

Odsetek 4-latków objętych wychowaniem przedszkolnym na Dolnym Śląsku wyniósł 63,9%, co jest wynikiem przeciętnym na tle kraju (8 miejsce). Znacznie gorzej wypada porównanie do średniej dla całej Unii Europejskiej, gdzie wskaźnik ten wynosi 90,45%.

⁶¹ Ibidem, s. 44

⁶³ Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 r., str. 42

W ostatnich latach liczba przedszkoli na wsiach rośnie, ale widocznie zarysowują się dysproporcje wewnątrz województwa między miastami a wsiami (Wykres 5). Stosunek ich właściwie się nie zmienił (z 3,6 w 2005 r. do 3,2 w 2011 r.). Ponadto w obrębie miast dominującą pozycję zajmuje Wrocław, skupiając niemalże jedną trzecią wszystkich przedszkoli znajdujących się ogółem w miastach (128 placówek spośród 449 w 2011 r.). Naturalną konsekwencją takiego układu przestrzennego występowania przedszkoli jest ogromna różnica upowszechnienia edukacji przedszkolnej: podczas gdy w miastach wynosi ona 80,3%, na wsiach jedynie 38,8% 4-latków objętych jest opieką przedszkolną.

WYKRES 5. LICZBA DZIECI W WIEKU 3-6 LAT, PRZYPADAJĄCA NA MIEJSCE W PRZEDSZKOLU.

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS

Szkolnictwo podstawowe oraz gimnazjalne

Zarysowane na wstępie uwarunkowania demograficzne i związane z nimi prognozy, a także obecnie obserwowane zachodzące zmiany zaznaczające się wyraźnie wahaniami liczby dzieci i młodzieży, oddziałują na szkolnictwo wszystkich szczebli, lecz szczególnie wpływają na sytuację szkolnictwa podstawowego oraz gimnazjalnego ze względu na obowiązującą rejonizację. Spadek liczebności roczników dzieci objętych edukacją podstawową oraz gimnazjalną stanowi zarazem zmniejszenie zapotrzebowania na usługi edukacyjne w tych grupach wieku. W związku z tym zachodzi istotna konieczność racjonalizacji systemu szkolnictwa. W praktyce oznacza to najczęściej likwidację niektórych placówek, co generuje niekiedy bardzo poważne konflikty społeczne i znacząco wpływa na sytuację szkolnictwa na poziomie podstawowym i gimnazjalnym szczególnie na obszarach wiejskich. Zmniejszanie liczby placówek decyduje także o utracie pracy nauczycieli, którzy mając za sobą kilku lub kilkunastoletnią praktykę pedagogiczną często stają w obliczu konieczności przekwalifikowania się bądź podjęcia pracy w nowym miejscu, z czym z kolei mogą być związane długotrwałe dojazdy lub zmiana miejsca zamieszkania.

W przypadku województwa dolnośląskiego struktura pracujących nauczycieli we wszystkich typach szkół pod względem awansu zawodowego (warunkowanego m.in. długością stażu pracy) wykazuje się podobieństwem w stosunku do pozostałych województw. Nauczyciele dyplomowani (najwyższy stopień awansu zawodowego) oraz nauczyciele mianowani stanowią odpowiednio 40% oraz 34,8% udział wśród całej kadry pedagogicznej na Dolnym Śląsku. Bardzo korzystnym zjawiskiem w świetle jakości nauczania w ujęciu przestrzennym jest brak wyraźnych różnic między miastem a wsią, bowiem w tych pierwszych nauczyciele dyplomowani stanowią 40%, a nauczyciele mianowani 35% spośród wszystkich nauczycieli, natomiast na wsi wskaźnik ten kształtuje się na poziomie odpowiednio 36% oraz 37%⁶⁴. W odniesieniu do średniej dla Polski udział nauczycieli dyplomowanych na Dolnym Śląsku w mieście i na wsi jest niższy (średnia odpowiednio po 49%), natomiast w przypadku nauczycieli mianowanych jest on wyższy: dla miast średnia wynosi 27%, dla wsi 28%.

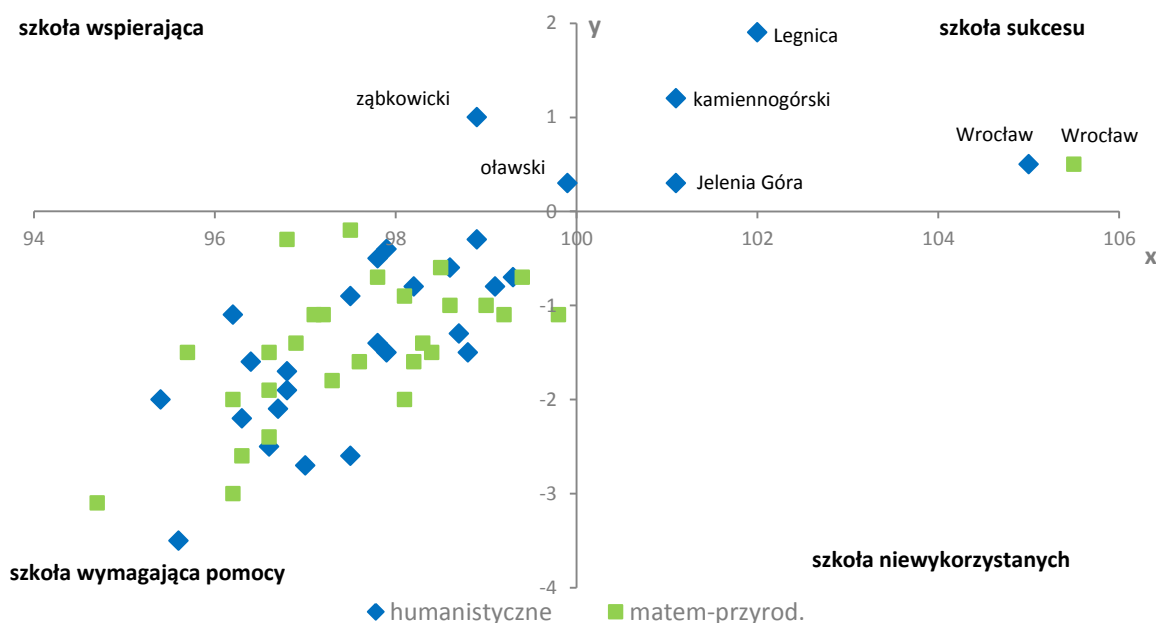
⁶⁴ Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012, GUS, Warszawa 2012, s. 123

Egzamin gimnazjalny

Analiza wyników egzaminu gimnazjalnego za pomocą edukacyjnej wartości dodanej (EWD) służy ocenie osiągnięć uczniów w świetle wymagań programowych oraz ewaluacji wyników i efektywności nauczania w danej szkole⁶⁵. Metoda ta, wprowadzona przez Centralną Komisję Egzaminacyjną, wykorzystuje szereg metod statystycznych pozwalających oszacować wkład szkoły w końcowe wyniki egzaminu przy uwzględnieniu zasobów *na wejściu*, które są niekiedy bardzo zróżnicowane w poszczególnych szkołach (miarą zasobów w gimnazjach są wyniki osiągnięte przez uczniów podczas sprawdzianu w VI klasie). Edukacyjną wartością dodaną są zatem wiedza i umiejętności, które udało się wypracować danej szkole. Z tego też powodu stanowi ona lepsze narzędzie dla porównywania efektywności nauczania niż np.: wyniki egzaminu gimnazjalnego lub matury. Wykres 6 przedstawia sposób prezentacji wyników EWD, gdzie na osi x prezentowany jest potencjał edukacyjny uczniów wyznaczony jako relacja osiągniętych przez nich wyników egzaminu gimnazjalnego do średniego wyniku w kraju, zaś na osi y edukacyjna wartość dodana.

Zdecydowana większość szkół, zarówno w części humanistycznej, jak i matematyczno-przyrodniczej znalazła się w grupie szkół wymagających pomocy, a zatem takich, gdzie występują niskie wyniki egzaminacyjne oraz niska efektywność nauczania. Ponadto jedynie w czterech powiatach Dolnego Śląska gimnazjaliści dysponowali wyższym niż średni w Polsce potencjałem w części humanistycznej, a z zakresu matematyczno-przyrodniczego byli to jedynie uczniowie z Wrocławia. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że posiadany potencjał uczniów z powiatów ząbkowickiego oraz oławskiego nie wskazywał na osiągnięcie EWD powyżej średniej, co jednak udało się osiągnąć dzięki efektywnej pracy nauczycieli.

WYKRES 6. EDUKACYJNA WARTOŚĆ DODANA W GIMNAZJACH NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 2010-2011.

Źródło: Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska, A. Jeżowski, Wrocław 2011

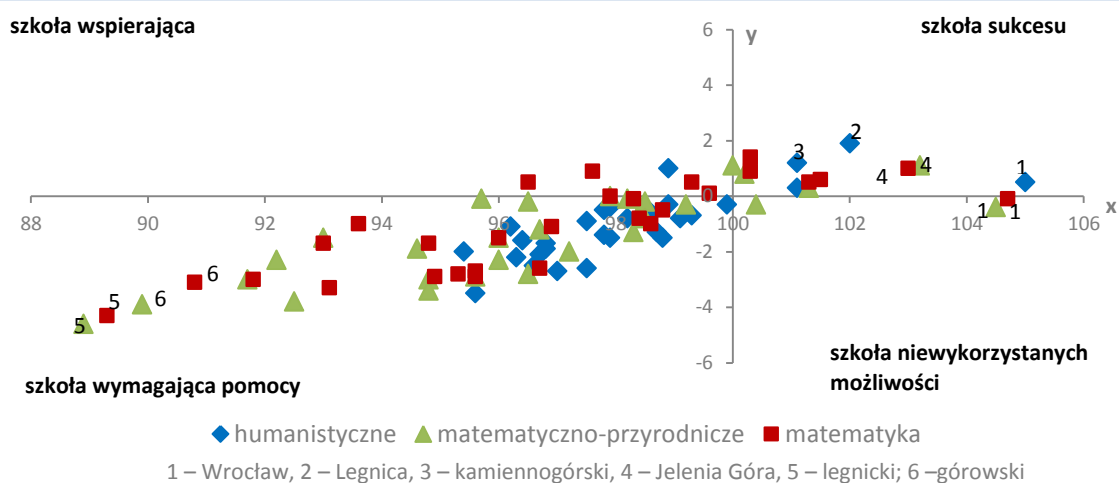
Egzamin Maturalny

Wyniki egzaminu maturalnego są obecnie podstawą rekrutacji na uczelnie wyższe. Biorąc pod uwagę współczynnik zdawalności egzaminu maturalnego w 2011 r. wśród osób, które podeszły do egzaminu

⁶⁵ Roman Dolata [red.]: *Edukacyjna Wartość dodana jako ocena efektywności nauczania na podstawie egzaminów zewnętrznych*. Warszawa 2008

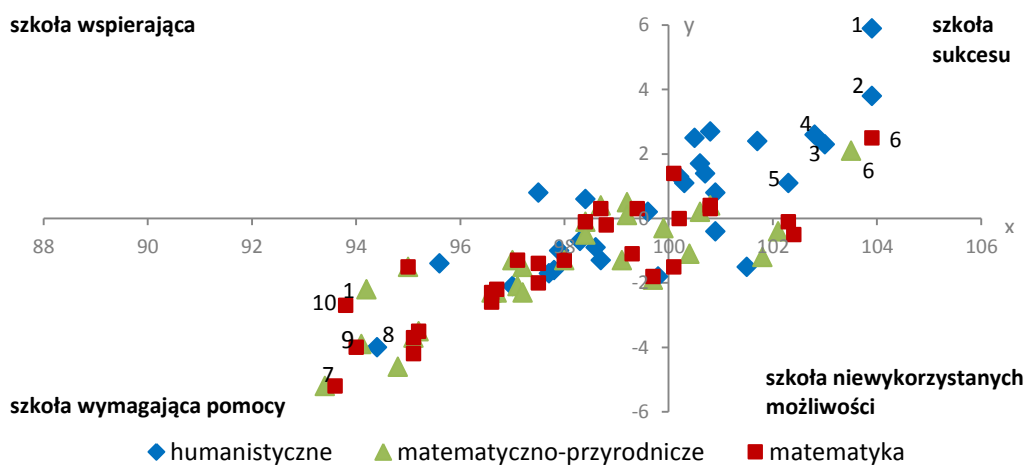
93,7% absolwentów dolnośląskich liceów ogólnokształcących uzyskało świadectwo dojrzałości, natomiast w przypadku absolwentów techników odsetek ten wynosił 73%. Porównanie jednak jedynie poziomu zdawalności jest niewystarczające dla oceny jakości kształcenia, gdyż miara ta nie uwzględnia zarówno osiągniętego przez uczniów wyniku egzaminu, jak i poziomu posiadanej przez nich wiedzy zdobytej na wcześniejszych etapach kształcenia. W tym przypadku zasobami, jakie wnoszą uczniowie są ich wyniki osiągnięte podczas egzaminu gimnazjalnego. Zarówno licea ogólnokształcące (Wykres 7), jak i technika (Wykres 8) zostały sklasyfikowane jako wymagające pomocy. Niepokojącym zjawiskiem jest relatywnie niewielka efektywność nauczania w liceach ogólnokształcących. Warto podkreślić również o wiele większy zakres wyników egzaminu (oś x), jaki osiągają uczniowie liceów ogólnokształcących w porównaniu do techników, co świadczyć może o większej dywersyfikacji tego typu szkół pod względem zdolności i posiadanej przez uczniów wiedzy, a co za tym idzie wymagających większego wsparcia w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych oraz podnoszenia jakości kształcenia.

WYKRES 7. Edukacyjna wartość dodana w liceach ogólnokształcących w powiatach na Dolnym Śląsku w latach 2010-2011.

Źródło: Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska, A. Jeżowski, Wrocław 2011

WYKRES 8. Edukacyjna wartość dodana w technikach w powiatach na Dolnym Śląsku w latach 2010-2011.

1 – polkowicki, 2 – zgorzelecki; 3 – milicki; 4 – oleśnicki; 5 – Jelenia Góra; 6 – bolesławiecki, 7 – wołowski, 8 – lubiński, 9 – średzki,
10 – głogowski, 11 – legnicki

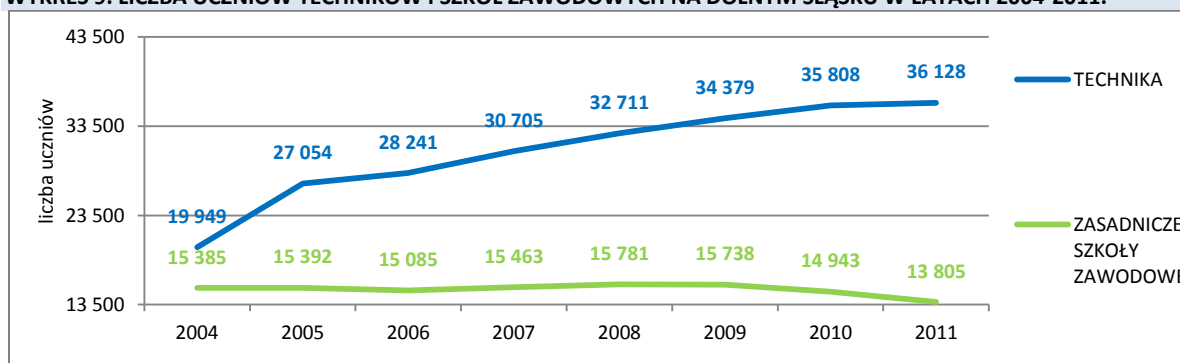
Źródło: Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska, A. Jeżowski, Wrocław 2011

Szkolnictwo zawodowe

Na skutek zmian demograficznych na przestrzeni lat 2004-2011 spadła liczba uczniów szkół ponadgimnazjalnych, w tym również w obszarze szkolnictwa zawodowego. Istotne znaczenie miała również zmiana preferencji uczniów, którzy zdecydowanie częściej wybierają technika niż licea profilowane i szkoły zawodowe. Konsekwencją tych zmian jest spadek liczby szkół (szczególnie radykalny w przypadku liceów profilowanych – 80%), który dotyczy również techników. W przypadku tych ostatnich spadek jest kompensowany zwiększeniem liczby oddziałów w istniejących szkołach z 738 w 2004 r. do 1 472 w 2011 r.

Ponadto absolwenci gimnazjów coraz częściej wybierają te ścieżki kształcenia, które dają możliwość nauki konkretnego zawodu, bądź lepiej przygotowują do podjęcia studiów na technicznych kierunkach niż licea ogólnokształcące. Coraz rzadszy wybór liceów profilowanych może być spowodowany tym, że szkoły te oferują „sprofilowaną” naukę Ogólnokształcącą, która wymaga uzupełnienia kwalifikacji w celu zdobycia konkretnego zawodu⁶⁶.

WYKRES 9. LICZBA UCZNIÓW TECHNIKÓW I SZKÓŁ ZAWODOWYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU W LATACH 2004-2011.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS

Szczególnie w przypadku szkolnictwa zawodowego kluczowym zagadnieniem jest stworzenie takiej oferty edukacyjnej, która będzie zwiększała szansę absolwentów na znalezienie pracy. Niezbędne wydaje się zatem dokładne rozpoznanie potrzeb rynku pracy i oczekiwań pracodawców względem kandydatów na konkretne stanowiska. Kształcenie na poziomie zawodowym powinno dążyć nie tylko do elastycznego reagowania na zmieniający się popyt na rynku pracy, ale także do wyposażania absolwentów w umiejętności praktyczne bez zaniedbywania wiedzy teoretycznej.

Wciąż brakuje jednak trwałych i skutecznych mechanizmów zapobiegających tworzeniu się swoistej luki kwalifikacyjno-zawodowej, wynikającej zarówno z niedopasowania jakościowego, jak i ilościowego przyszłych potencjalnych pracowników do zapotrzebowania zgłaszanego przez pracodawców⁶⁷. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać m.in. w następujących problemach różnych instytucji:

- **Niewystarczająca liczba zajęć praktycznych podczas nauki.** Aktualny system praktyk zawodowych nie gwarantuje przygotowania praktycznego absolwentów. Wiedza osób kończących szkoły o profilach zawodowych jest zbyt teoretyczna, a przy tym nieprzydatna z punktu widzenia pracodawców.
- **Brak dostępu do nowych technologii.** Zajęcia praktyczne, podczas których uczniowie przyuczani są do zawodu, prowadzone są bardzo często za pomocą przestarzałego technologicznie sprzętu. Zmiany zachodzące w poszczególnych zawodach znacznie przekraczają tempo modernizacji szkół,

⁶⁶ Edukacja i Szkolnictwo Wyższe dla Strategii Rozwoju Dolnego Śląska, A. Jeżowski, Wrocław 2011

⁶⁷ Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 r., s. 23

skutkiem czego absolwenci nie są przygotowani do spełnienia wymagań stawianych w tym zakresie przez przyszłego pracodawcę.

- **Brak oferty kształcenia modułowego** polegającego na dodawaniu nowych elementów kształcenia związanych z aktualnym popytem na rynku pracy do istniejących już programów nauczania⁶⁸.
- **Niski poziom świadomości możliwości zawodowych** oraz oczekiwań rynku pracy wśród młodzieży kontynuującej naukę na poziomie ponadgimnazjalnym⁶⁹, co związane jest m.in. z brakiem doradztwa edukacyjno-zawodowego opartego na realnej ocenie rynku pracy. Przykładowo dominującym kierunkiem kształcenia zawodowego w województwie dolnośląskim w 2011 r. był technik-ekonomista i jednocześnie wśród osób bezrobotnych na Dolnym Śląsku osoby z takim wykształceniem stanowią jedną z najliczniejszych grup⁷⁰. Taka sama sytuacja dotyczyła absolwentów szkół zawodowych, spośród których najwięcej osób otrzymało wykształcenie w takich zawodach jak: sprzedawca, cukiernik oraz kucharz podczas gdy zajmują one czołowe miejsca na liście zawodów nadwyżkowych⁷¹.
- **Niedostateczne umiejętności kadry nauczycielskiej** - braki w systemie kształcenia kadr w zakresie umiejętności praktycznych wykonywania zawodu wynikają głównie z niedostosowanych do realiów rynku pracy programów nauczania oraz braku odpowiednio wyposażonego zaplecza do realizowania praktyk.
- **Ograniczona współpraca szkół z pracodawcami⁷² oraz urzędami pracy.** System monitorowanych przez szkołę praktyk i staży bezpośrednio u pracodawcy oraz zwiększenie liczby tzw. klas patronackich mogłoby przyczynić się do ułatwienia wejścia absolwentów na rynek pracy.

Uczniowie niepełnosprawni oraz ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Na Dolnym Śląsku znikomy odsetek uczniów szkół innych niż specjalne to osoby niepełnosprawnych oraz ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (tab. 5), co odpowiada ogólnej sytuacji charakterystycznej dla całego kraju.

TABELA 5. UDZIAŁ UCZNIÓW ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI NIEPEŁNOSPRAWNYCH W SZKOŁACH – BEZ SZKÓŁ SPECJALNYCH.

	Szkoły podstawowe	Gimnazja	Licea i uzupełniające licea ogólnokształcące	Zasadnicze szkoły zawodowe
Polska	1,63 %	1,99 %	0,50 %	0,96 %
Dolny Śląsk	1,26 %	1,54 %	0,57 %	0,32 %

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, GUS, Warszawa 2012

Ponadto, co należy zauważyć, udział ten w szkołach ponadgimnazjalnych jest znacząco niższy niż w przypadku szkolnictwa niższych poziomów, co może sugerować bardzo wczesne kończenie edukacji przez osoby niepełnosprawne oraz te ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, lub też przenoszenie się tych osób ze szkół ogólnodostępnych do szkół specjalnych, co uniemożliwia integrację w ramach powszechnego systemu kształcenia na kolejnych etapach edukacji.

W tym kontekście istotne wydaje się przystosowanie szkół wszystkich typów do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, np.: osób niepełnosprawnych zarówno na poziomie usunięcia barier architektonicznych budynków oświatowych, jak i wyposażenia sal lekcyjnych i laboratoriów w sprzęt niezbędny do zapewnienia wysokiej jakości kształcenia.

⁶⁸ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Wrocław 2010 r., s. 353

⁶⁹ Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 s. 48

⁷⁰ Raport podsumowujący badania realizowane w ramach projektu Obserwatorium Dolnośląskiego Rynku Pracy i Edukacji, Wrocław 2013 r., s. 54

⁷¹ Raport podsumowujący badania realizowane w ramach projektu Obserwatorium Dolnośląskiego Rynku Pracy i Edukacji, Wrocław 2013 r., s. 55

⁷² Ibidem s. 35

Uczenie się przez całe życie oraz kształcenie ustawiczne

Pojęcie uczenia się przez całe życie, *life long learning* (LLL), jest różnie rozumiane i definiowane, ale najogólniej można powiedzieć, że są to różnego typu procesy edukacyjne, zarówno o charakterze formalnym (w systemie szkolnym i przedszkolnym), jak i nieformalnym, pozwalające na rozwijanie kompetencji, uzupełnienie posiadanego już wykształcenia oraz poszerzanie zakresu wiedzy. Dzięki uczeniu się przez całe życie wzrasta ogólne zainteresowanie wiedzą, możliwe staje się stałe rozwijanie zdolności, a także zmiana bądź udoskonalanie kwalifikacji zawodowych⁷³.

W Europie kształcenie ustawiczne jest powszechnie uznawane za skuteczną formę dostosowywania się potencjalnych pracobiorców do wymogów zmieniającego się rynku pracy (wskazuje na to m.in. Strategia Lizbońska). Jednak w Polsce, w tym również na obszarze Dolnego Śląska, ta forma podnoszenia kwalifikacji wciąż jest mało popularna. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy może być niska świadomość społeczeństwa odnośnie znaczenia kształcenia ustawicznego⁷⁴. Ponadto barierą może być także podstawowy system kształcenia, który nie przygotowuje absolwentów w sposób na tyle uniwersalny, by dzięki korzystaniu z kształcenia ustawicznego mogli w szybki sposób dostosowywać swoje kwalifikacje do wymogów pracodawców. Jednocześnie współczesny rynek wymaga od kandydatów do pracy posiadania miękkich kompetencji (w szczególności na stanowiskach wymagających kontaktu z klientem czy też współpracy zespołowej), w tym także gotowości do kształcenia ustawicznego, które uczniowie wciąż w niewielkim stopniu mogą nabywać podczas edukacji szkolnej⁷⁵. Upowszechnienie edukacji ustawicznej jest także znacznie zróżnicowane w zależności od aktualnie posiadanego poziomu wykształcenia. Osoby posiadające wyższe wykształcenie częściej są zainteresowane kształceniem ustawicznym niż osoby o niskich kwalifikacjach i relatywnie gorszej pozycji na rynku pracy.

W 2012 r. stopień upowszechnienia kształcenia ustawicznego (definiowanego jako odsetek osób w wieku 25-64 lata, które kształcą lub dokończają się) w UE 27 wyniósł 9%. Zgodnie z założeniami strategicznych ram współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia i szkolenia do 2020 r. co najmniej 15% populacji UE 27 we wskazanej grupie wieku. Na terenie Polski odsetek ten jest dużo niższy niż średni rezultat dla krajów UE 27 i na koniec 2012 r. ukształtował się na poziomie 4,5%⁷⁶. Większą aktywnością wykazują się kobiety – 5,1% z grupy wiekowej 25-64 lata uczestniczyło w 2012 r. w którejś z form LLL, natomiast wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł 3,8%⁷⁷.

Na Dolnym Śląsku na koniec 2011 r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie 4,5%, co oznacza, że ponad 78,5 tys. mieszkańców Dolnego Śląska we wskazanej grupie wieku uczestniczyło w jakiegokolwiek formie kształcenia ustawicznego⁷⁸. Rezultat ten plasuje Dolny Śląsk na 7 miejscu w kraju.

Kształcenie ustawiczne realizowane jest głównie w placówkach szkoleniowych. Na Dolnym Śląsku w 2011 r. zarejestrowanych było ogółem 689 instytucji, co plasowało region na czwartym miejscu w kraju (za województwami: mazowieckim – 1 419 instytucji, wielkopolskim – 840 oraz śląskim – 704)⁷⁹. Biorąc pod uwagę rozmieszczenie placówek kształcenia ustawicznego na Dolnym Śląsku widać wyraźnie dominującą pozycję Wrocławia - 2011 r. znajdowało się tam 279 instytucji o tym profilu.

⁷³ Analiza systemu edukacji w świetle zmian demograficznych i społecznych regionu Określenie zapotrzebowania na edukację a różnych poziomach w regionie w świetle prognoz demograficznych i społecznych; Wrocław, 2010 r., s. 46

⁷⁴ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Wrocław, 2010 r., s. 1

⁷⁵ Prognoza rozwoju dolnośląskiego rynku pracy, Warszawa 2010 r., s. 37

⁷⁶ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁷⁷ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

⁷⁸ BDL GUS

⁷⁹ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Raport podsumowujący badania, Wałbrzych 2011 r. s. 314

Ponadto instytucje skupiają się głównie w miastach na prawach powiatu oraz w większych miastach regionu⁸⁰. Sieć placówek uzupełniają również szkoły policealne oraz uczelnie wyższe oferujące studia podyplomowe. Opisany rozkład przestrzenny jest zrozumiały z ekonomicznego punktu widzenia, choć może generować pewne trudności związane z dostępnością szczególnie na obszarach wiejskich.

Pod względem grup tematycznych najczęściej oferowanymi szkoleniami były te z zakresu rozwoju osobowości i kariery zawodowej, usług transportowych (w tym nauka jazdy, obsługa wózków jezdniowych oraz transport towarów niebezpiecznych), a także informatyki i nowych technologii (obsługa programów rachunkowych, programów do edycji tekstu oraz programowanie)⁸¹.

Edukacja

POTENCJAŁ:

- Utrzymujące się dodatnie saldo migracji jest szansą na łagodzenie negatywnych następstw dla edukacji utrzymującego się ujemnego przyrostu naturalnego.
- Dolny Śląsk jest silnym ośrodkiem edukacyjno-kulturalnym przyciągającym młodzież spoza regionu, co sprzyja poprawie poziomu edukacji w regionie.
- Wrocław jako znaczący ośrodek akademicki w skali kraju oraz nowe uczelnie wyższe i szkoły policealne w ośrodkach subregionalnych pozwalają na wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży oraz stwarzają warunki rozwoju sieci placówek kształcenia ustawicznego dla dorosłych.
- Rosnąca liczba uczniów techników oraz niemalejąca popularność szkół zawodowych są szansą na lepsze dopasowanie kompetencji i kwalifikacji absolwentów do potrzeb rynku pracy.
- Stosunkowo dobrze rozwinięta w regionie baza przedsiębiorstw stanowiących potencjalnych pracodawców dla absolwentów szkół zawodowych.

WYZWANIA:

- Upowszechnienie edukacji przedszkolnej na wsi i w mieście poprzez rozwój infrastruktury przedszkolnej jako metoda wczesnej identyfikacji i eliminacji barier w dostępie do niej.
- Poprawa wyników i efektywności nauczania, potwierdzone egzaminami zewnętrznymi w szkołach.
- Upowszechnienie wysokiego poziomu komputeryzacji oraz dostępu do internetu na każdym poziomie kształcenia w obrębie całego regionu.
- Wzrost atrakcyjności oferty edukacyjnej i naukowej dla uczniów z regionu.
- Dostosowanie oferty edukacyjnej do wymagań gospodarki i rynku pracy.
- Odbudowa szkolnictwa zawodowego, w tym wyposażenie szkół zawodowych w sprzęt niezbędny do praktycznej nauki zawodu oraz modernizacja istniejącej infrastruktury.
- Zbudowanie platformy współpracy między szkołami zawodowymi, lokalnymi pracodawcami a instytucjami samorządowymi.
- Zwiększenie roli profesjonalnego doradztwa zawodowego w gimnazjach oraz szkołach ponadgimnazjalnych.
- Działania zmierzające do podniesienia poziomu kompetencji nauczycieli wszystkich poziomów edukacji, w tym rozwój kształcenia ustawicznego oraz nawiązanie ściślejszej współpracy ze środowiskiem pracodawców przez nauczycieli szkół zawodowych.
- Podjęcie działań ułatwiających nauczycielom po utracie pracy powrót do aktywności zawodowej.
- Wyposażenie placówek oświatowych w niezbędną infrastrukturę oraz kadre dydaktyczną w celu zwiększenia dostępu do szkolnictwa powszechnego osobom niepełnosprawnym oraz o specjalnych potrzebach edukacyjnych.
- Wzrost współczynnika kształcenia ustawicznego mieszkańców regionu.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 315

⁸¹ *Ibidem*, s. 315

- Tworzenie zaplecza nowoczesnej infrastruktury dydaktycznej, szczególnie w obszarze nauk matematyczno-informatycznych oraz przyrodniczych.

RYNEK PRACY

SYTUACJA NA DOLNOŚLĄSKIM RYNKU PRACY

Jednymi z najważniejszych wskaźników aktywności ekonomicznej ludności są: wskaźnik zatrudnienia, współczynnik aktywności zawodowej oraz stopa bezrobocia. Według danych GUS z 2012 r. województwo zanotowało stosunkowo niskie współczynniki aktywności zawodowej – 70,9% (Polska - 72,1%) i zatrudnienia -65,1% (Polska – 65,4%) oraz stopę bezrobocia (13,5%) na poziomie wyższym od wskaźnika dla Polski (13,4%). Ponadto biorąc pod uwagę prognozy demograficzne, istnieje realne zagrożenie, iż malejąca liczba osób w wieku produkcyjnym doprowadzi w przyszłości do spadku dostępnych zasobów siły roboczej.

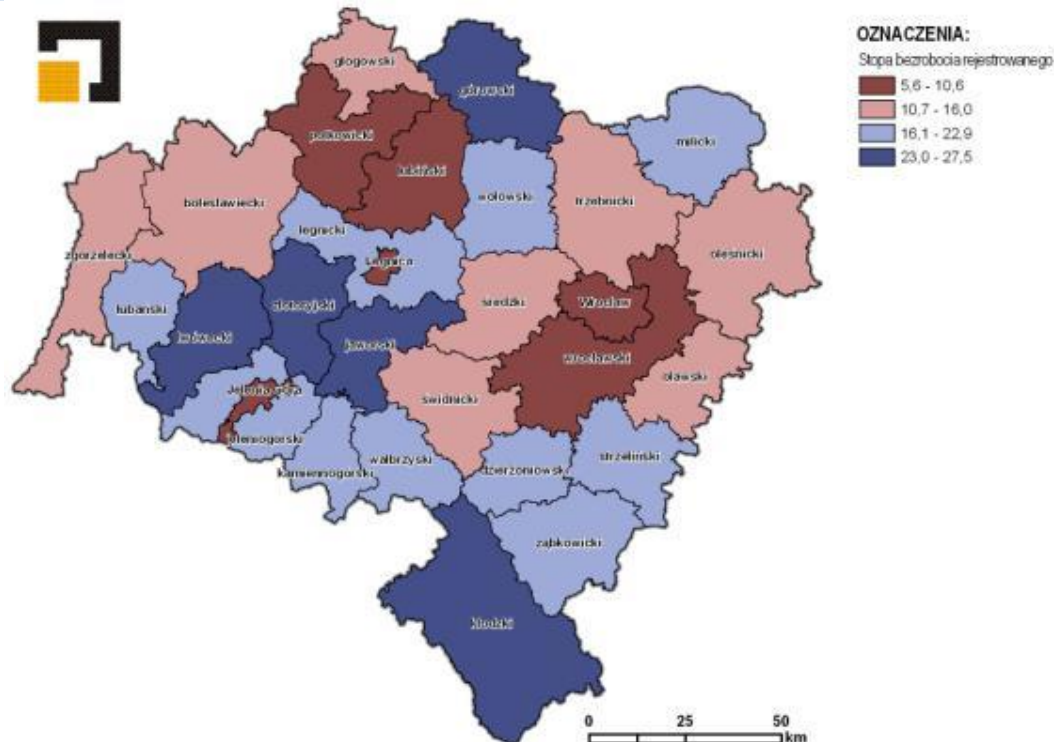
Warto zauważyć, iż wśród osób niepracujących istotną kategorię stanowią osoby bierne zawodowo, które z różnych przyczyn nie mogą lub nie chcą pracować. Ponadto istotnym problemem w województwie jest stosunkowo wysoka liczba osób długotrwale pozostających bez pracy, które w 2012 r. stanowiły 31,9% ogółu bezrobotnych. Pod tym względem Dolny Śląsk w 2012 r. zajmował szóstą pozycję wśród województw w Polsce.

W województwie dolnośląskim obserwuje się silne zróżnicowanie poziomu wskaźników rynku pracy pomiędzy powiatami i podregionami. Dolny Śląsk jest regionem bardzo niespójnym. Z jednej strony w stolicy województwa oraz powiatach czerpiących korzyści z faktu istnienia specjalnej strefy ekonomicznej mamy do czynienia z bardzo korzystną sytuacją: bezrobocie rejestrowane osiąga wartości jednocyfrowe, pracuje bardzo duża część mieszkańców w wieku produkcyjnym, a odsetek długotrwale bezrobotnych jest stosunkowo niski. Z drugiej strony na znacznych obszarach obserwujemy bardzo niekorzystne wartości wskaźników: dotyczy to szczególnie podregionu jeleniogórskiego i wałbrzyskiego, na terenie których znajdują się powiaty ze stopą bezrobocia przekraczającą 20%, a nawet 25%⁸².

⁸² Sytuacja na dolnośląskim..., s.17;

MAPA 9. STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO W DOLNOŚLĄSKICH POWIATACH W 2012 R.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Analiza wewnętrznego zróżnicowania stopy bezrobocia rejestrowanego w województwie dolnośląskim w 2012 r. (Mapa 9) wskazuje na najwyższy wskaźnik zanotowano w powiatach: górowskim, złotoryjskim, kłodzkim, lwóweckim i jaworskim. Powiatami, które wyróżniły się najlepszą sytuacją w tym zakresie były: wrocławski, miasto Wrocław, polkowicki, miasto Jelenia Góra, miasto Legnica oraz lubiński. Wszystkie ww. jednostki samorządu terytorialnego oraz powiat oławski osiągnęły stopę bezrobocia rejestrowanego niższą od wskaźnika dla Polski (13,4%).

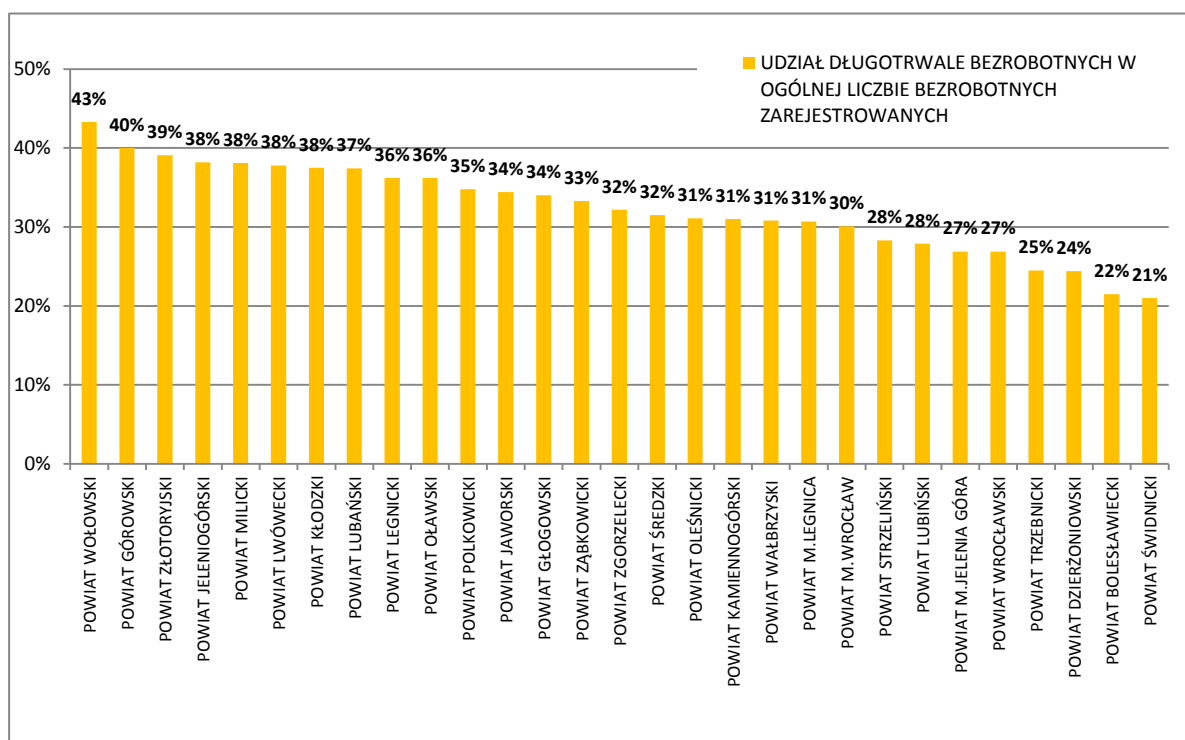
Można wskazać kilka przyczyn dużego zróżnicowania bezrobocia w regionie: długofalowe efekty restrukturyzacji gospodarki (upadek tradycyjnego przemysłu ciężkiego, w tym górnictwa węgla kamiennego), brak dużych ośrodków miejskich oraz niekorzystne położenie geograficzne (peryferyjność, duża odległość od głównych dróg kołowych, obecność linii kolejowych o niskich prędkościach szlakowych – wszystkie te cechy to szczególnie przypadłość obszaru Sudetów).⁸³ Kwestia bliskości dużych aglomeracji miejskich oraz korzystnie położonych szlaków komunikacyjnych jest czynnikiem bardzo istotnym zarówno z punktu widzenia kondycji przedsiębiorstw, jak i mobilności pracowników. Tezę tę potwierdzają stopy bezrobocia rejestrowanego w 2012 r. w powiatach: wrocławskim (5,6%), oławskim (11,8%), trzebnickim (14,3%), średzkim (14,6%) i świdnickim (15,1%), na które oddziałuje bliskość położenia Wrocławia i autostrady A4⁸⁴.

Województwo dolnośląskie w 2012 r. wyróżniało się również zróżnicowanym poziomem bezrobocia długotrwałego. Najwyższy udział długotrwanie bezrobotnych w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych miał miejsce w powiatach: wołowskim (43,3%), górowskim (40,0%), złotoryjskim (39,1%), jeleniogórskim (38,2%) oraz milickim (38,1%). Natomiast najniższe wartości wskaźnika zanotowano w powiatach: świdnickim (21,0%) i bolesławieckim (21,5%).

⁸³ Ibidem

⁸⁴ Ibidem

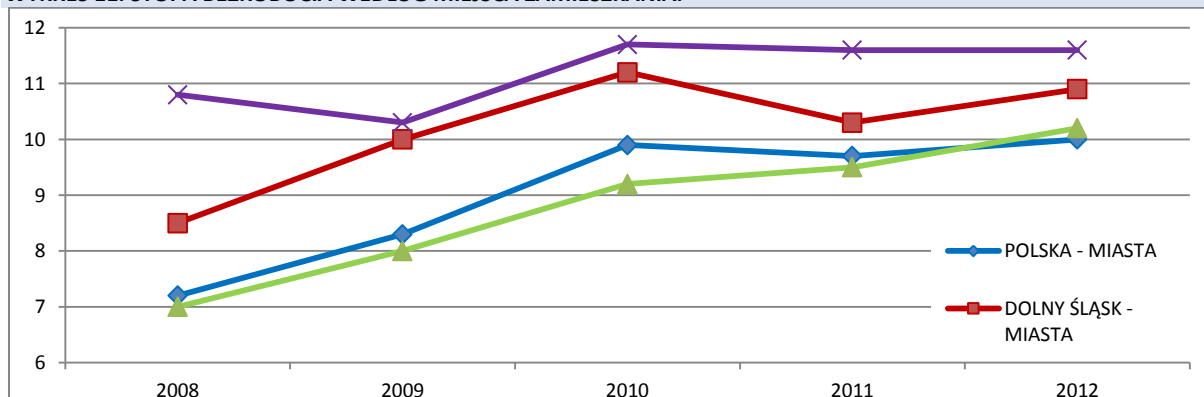
WYKRES 10. UDZIAŁ DŁUGOTRWALE BEZROBOTNYCH W OGÓLNEJ LICZBIE BEZROBOTNYCH ZAREJESTROWANYCH W 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Kolejne zróżnicowanie występuje na linii miasto-wieś. Osoby zamieszkujące na wsi mają często większy problem ze znalezieniem odpowiadającej im pracy, chociażby z powodu niewielkiej liczby ofert zlokalizowanych w danym rejonie. Według danych GUS w całym województwie dolnośląskim stopa bezrobocia na wsi w 2012 r. była równa 11,6%, a dla miast wynosiła 10,9%. Ponadto z porównania wskaźników dla miast i wsi na Dolnym Śląsku i w Polsce od 2008 r. do 2012 r. wynika, że poziom bezrobocia na dolnośląskich wsiach utrzymywał się na najwyższym poziomie przez cały badany okres.

WYKRES 11. STOPA BEZROBOCIA WEDŁUG MIEJSCA ZAMIESZKANIA.

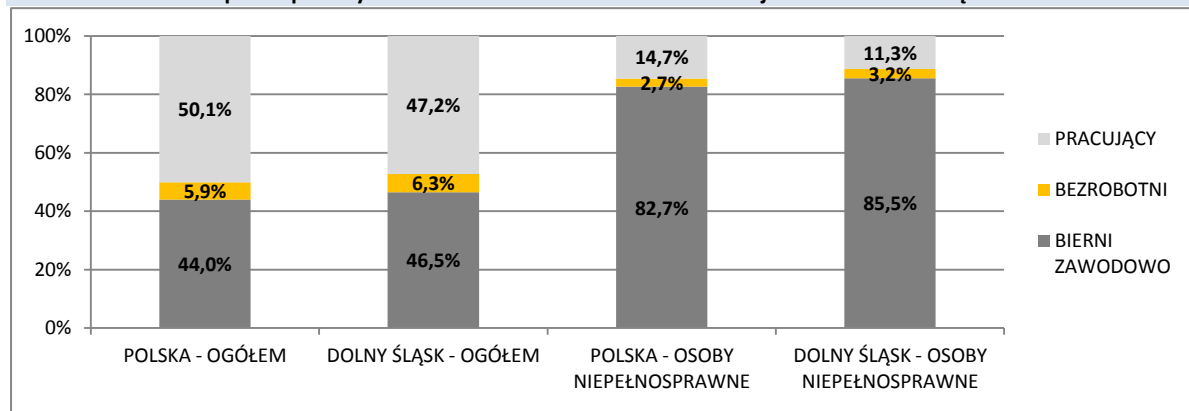
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych na Dolnym Śląsku

Sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy w województwie dolnośląskim należy do najgorszych w kraju – zarówno pod względem współczynnika aktywności zawodowej, jak i wskaźnika

zatrudnienia Dolny Śląsk zajmuje przedostatnie miejsce wśród województw (odpowiednio 12,3% i 9,7%).⁸⁵ Ogromna większość osób niepełnosprawnych w wieku powyżej 15 lat pozostaje bierna zawodowo – w I kwartale 2012 roku w Polsce ich odsetek wyniósł 82,7%, a w województwie dolnośląskim aż 85,5%. Na Dolnym Śląsku pracuje jedynie 11,3% osób niepełnosprawnych w wieku 16 i więcej lat, zaś 3,2% to osoby bezrobotne.

WYKRES 12. Udział osób pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo w wieku 16 lat i więcej – dla ogółu ludności i dla osób niepełnosprawnych w I kwartale 2012 r. w Polsce i w województwie dolnośląskim.

Źródło: *Badanie sytuacji osób niepełnosprawnych na dolnośląskim rynku pracy i edukacji, Obserwatorium dolnośląskiego rynku pracy i edukacji, Wrocław 2013, s. 110*

Jeden z najwyższych udziałów osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w 2012 r. zanotowano na Dolnym Śląsku – 3 miejsce w Polsce, ze wskaźnikiem równym 7,0% (BDL, GUS).

Zatrudnianie osób niepełnosprawnych jest rzadko spotykaną praktyką w województwie dolnośląskim. Nieco ponad co dziesiąta firma zatrudniająca pracowników (11%) deklaruje, iż pracują w niej osoby niepełnosprawne, kolejne zaś 3% miało takie doświadczenia w przeszłości. Największa liczba pracodawców (86%) nigdy nie zatrudniała osób niepełnosprawnych. Jedynie co dziesiąty pracodawca z terenu Dolnego Śląska zatrudnia 6% i więcej niepełnosprawnych pracowników⁸⁶.

Z badania średniego udziału ofert pracy dla osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie ofert w latach 2008-2012 wynika, iż Dolny Śląsk osiągnął wartość wskaźnika minimalnie wyższą od średniej dla Polski (Dolny Śląsk – 10,4%, Polska – 9,1%). Najmniejszym udziałem wyróżniały się powiaty: głogowski i jeleniogórski, w których w badanym okresie nie zanotowano ofert pracy dla osób niepełnosprawnych oraz powiaty: lwówecki, średzki, kamiennogórski, ząbkowicki, wołowski, polkowicki, bolesławiecki i trzebnicki, w których poziom wskaźnika nie przekroczył wartości 3,3%. Największy odsetek ofert dla osób niepełnosprawnych zarejestrowano w mieście Jelenia Góra (31,2%).

Samo położenie grupy niepełnosprawnych jest na tle ogółu osób bez pracy zdecydowanie trudniejsze – osoby te są w wieku starszym (powyżej 45 roku życia (68%)), gorzej wykształcone (aż 37% bezrobotnych niepełnosprawnych posiada wykształcenie co najwyżej gimnazjalne, zaś kolejne 35% to osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym) i dłużej pozostają bez pracy (61% bezrobotnych niepełnosprawnych nie ma pracy od co najmniej 6 miesięcy. Ponad połowa osób niepełnosprawnych (57%) nie ma żadnych życiowych doświadczeń związanych z pracą zawodową⁸⁷.

⁸⁵ *Badanie sytuacji osób niepełnosprawnych na dolnośląskim rynku pracy i edukacji, Obserwatorium dolnośląskiego rynku pracy i edukacji, Wrocław 2013, s. 110*

⁸⁶ *Ibidem*

⁸⁷ *Ibidem*

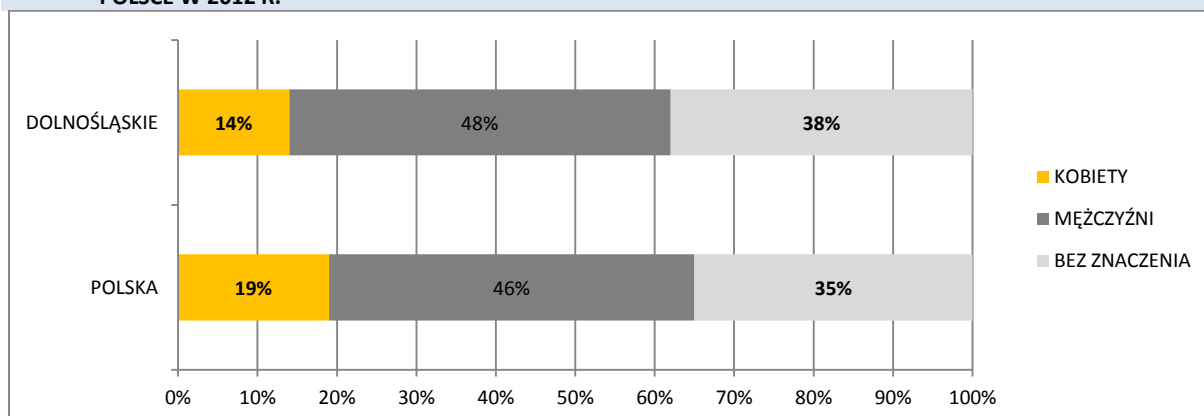

Aktywizacja zawodowa kobiet na Dolnym Śląsku

Udział kobiet w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych na Dolnym Śląsku w 2012 r. wynosił 51,0%, przy wskaźniku dla Polski równym 51,4%. Z analizy przestrzennego zróżnicowania wynika, że najwyższy odsetek kobiet wśród ogółu bezrobotnych w 2012 r. wystąpił w powiecie głogowskim (61,4%), a następnie – w powiatach lubińskim (59,3%), polkowickim (58,5%), milickim (56,7%), i zgorzeleckim (56,4%). Z kolei najniższe wartości wskaźnika odnotowano w powiatach: kamiennogórskim (41,1%), mieście Jelenia Góra (46,5%), średzkim (47,1%), ząbkowickim (47,3%) oraz jeleniogórskim (47,9%).

Warto zwrócić uwagę na kwestię związaną z równouprawnieniem mężczyzn i kobiet. Potwierdzeniem lepszej sytuacji mężczyzn na rynku pracy jest badanie „BKL – Badanie Pracodawców 2012” dotyczące preferowanej płci kandydatów do pracy. Wynika z niego, że prawie połowa ankietowanych na Dolnym Śląsku i w Polsce wskazała mężczyzn jako preferowaną płć w procesie rekrutacji (Wykres 13).

WYKRES 13. WYMAGANIA PRACODAWCÓW DOTYCZĄCE PŁCI KANDYDATÓW W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM I W POLSCE W 2012 R.

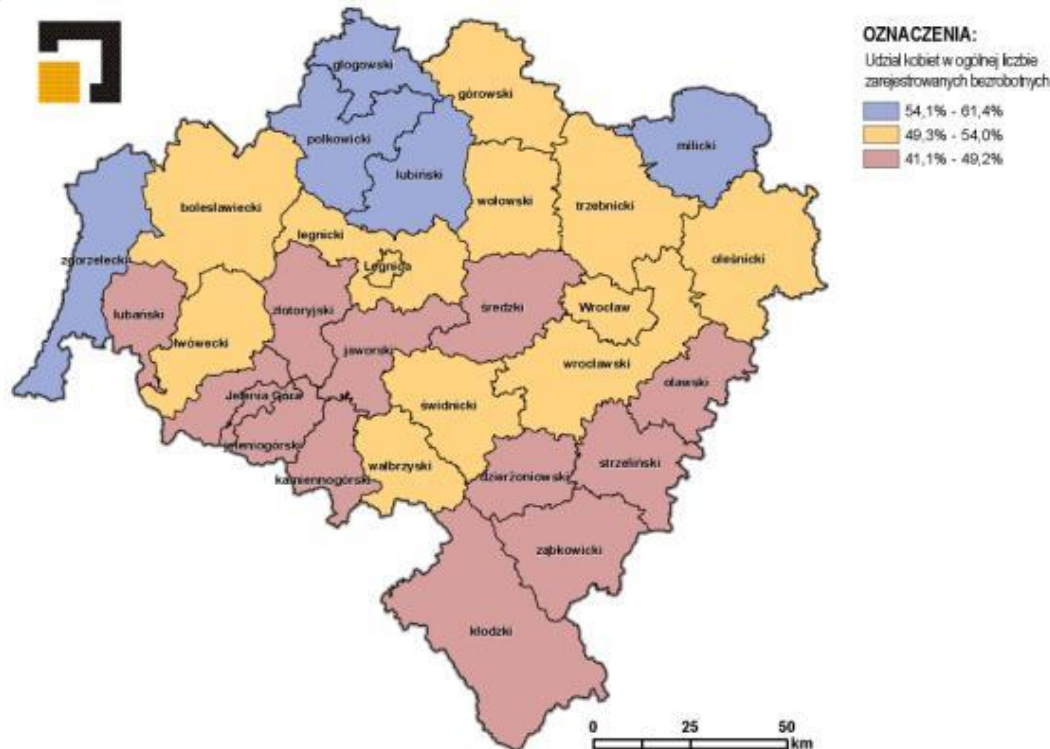

Źródło: Rynek pracy w województwie dolnośląskim w świetle danych z badań Bilans Kapitału Ludzkiego 2012, Patrycja Antosz, Krzysztof Kasperek, Mateusz magie rowski, Kraków-Wrocław 2013 r., s. 39

Analizując aktywność zawodową ludności według płci w województwie dolnośląskim w 2012 r., można zauważyć, że dla mężczyzn wartość współczynnika jest równa 61,9%. Dla porównania współczynnik aktywności kobiet wyniósł 46,5%. Analiza współczynników przeprowadzona dla obu płci wykazała, iż w latach 2008-2012 na Dolnym Śląsku współczynnik aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn był niższy od wskaźników mierzonych dla kraju.

MAPA 10. UDZIAŁ Kobiet W OGÓLNEJ LICZBIE BEZROBOTNYCH W 2012 R.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Istotny jest również fakt, iż w Polsce i na Dolnym Śląsku największą grupę biernych zawodowo w 2012 r. stanowiły kobiety, których udział w ogólnej liczbie osób biernych zawodowo wynosił kolejno: 61,3% i 61,1%. Dlatego też należy podejmować działania mające na celu zapobieżenie całkowitemu wycofywaniu się z rynku pracy kobiet decydujących się na macierzyństwo. Tego rodzaju polityka powinna być obliczona przede wszystkim na ułatwianie obojgu rodzicom godzenia opieki nad dziećmi z pracą zawodową (telepraca, dzielenie etatów, indywidualne umowy pracowników z pracodawcami dotyczące elastycznych godzin pracy i pracy w domu). Ważna jest również diagnoza stanu infrastruktury żłobków oraz prowadzenie polityki mającej na celu zapewnienie równego dostępu do tych form opieki dzieci, których rodzice pragną pozostać na rynku pracy.

Jednym z najbardziej efektywnych narzędzi pozwalających zapewnić wysoki poziom dzietności przy utrzymaniu wysokiej aktywności zawodowej rodziców (w szczególności kobiet) jest zapewnienie łatwego dostępu do instytucjonalnej i/lub pozarodzinnej opieki nad małym dzieckiem. Na Dolnym Śląsku w 2011 r. prowadzonych było 78 żłobków, do których na przyjęcie czekało aż 1 352 dzieci⁸⁸.

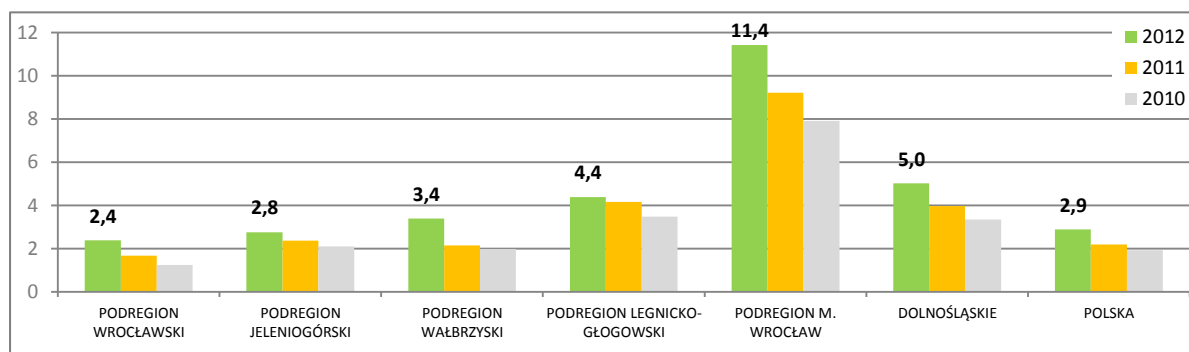
Biorąc pod uwagę liczbę dzieci oczekującą na miejsce w żłobku można wnioskować, iż inne formy opieki nad dzieckiem (kluby dziecięce, opiekun dzienny, niania)⁸⁹ będą się cieszyć również dużym zainteresowaniem. W 2012 r. w województwie dolnośląskim powstało 11 klubów dziecięcych, trzy w

⁸⁸ Przed wprowadzeniem w życie ustawy o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, żłobki działały jak zakłady opieki zdrowotnej (ZOZ), a ich funkcjonowanie określały przepisy ustawy o ZOZ-ach. Musiały być w nich przestrzegane przepisy dotyczące standardów sanitarnych i higienicznych takich jak np. w szpitalach, czy innych placówkach służby zdrowia. Także wymagania lokalowe musiały spełniać standardy zakładów opieki zdrowotnej. Sprostanie tym wymaganiom nie było łatwe, dlatego utworzenie żłobka niepublicznego stanowiło prawdziwe wyzwanie.

⁸⁹ Według nowej ustawy opieka nad dziećmi do lat 3 może być organizowana w formie żłobka lub klubu dziecięcego, a także sprawowana przez dziennego opiekuna oraz nianię.

podregionie wałbrzyskim w powiatach: dzierzoniowskim, świdnickim, ząbkowickim; trzy w podregionie wrocławskim w powiatach: milickim, oleśnickim, średzkim oraz pięć w mieście Wrocław. Powiat górowski jako jedyny nie posiadał żadnych miejsc w żłobkach oraz oddziałach żłobowych w latach 2010-2011. Z 91 miast na Dolnym Śląsku w 10 gminach miejskich oraz w 39 miastach gmin miejsko-wiejskich nie odnotowano w 2012 r. ani jednego miejsca w żłobkach, czy klubach dziecięcych.

WYKRES 14. MIEJSCA W ŻŁOBKACH I KLUBACH DZIECIĘCYCH NA 100 DZIECI W WIEKU 0-3 LATA W LATACH 2010-2012.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2012 r. wskaźnik miejsc w żłobkach i klubach dziecięcych przypadająca na 100 dzieci w wieku 0-3 lata dla Dolnego Śląska wynosił 5,0 (tylko Pomorskie miało wyższy 5,5) i był wyższy od wskaźnika dla Polski, który wynosił 2,9. Pomimo rosnącego z roku na rok wskaźnika (2010 = 3,4, 2011 = 4,0) i wysokiego wskaźnika w stosunku do pozostałych województw w 2012 r. ilość tych miejsc jest niewystarczająca.

Aktywizacja zawodowa osób poniżej 25 roku życia oraz osób po 50 roku życia na Dolnym Śląsku

Sytuację osób poniżej 25 roku życia na dolnośląskim rynku pracy można ocenić na podstawie wielkości wskaźnika udziału zarejestrowanych bezrobotnych w wieku 24 lata i mniej w liczbie aktywnych zawodowo w wieku 15-25 lat. Z analizy wynika, iż na Dolnym Śląsku stanowili oni 23,7%, przy wskaźniku dla kraju równym 25,9%. Na koniec 2012 r. osoby w wieku 24 lata i mniej w województwie dolnośląskim stanowiły 16,2% ogólnej liczby bezrobotnych, podczas gdy wskaźnik dla kraju wynosił: 19,9%. Takie wskaźniki dla osób młodych wynikają m.in. z ich niskiego udziału w ogólnej liczbie ludności. W odniesieniu do sytuacji w samym regionie mniejszy udział młodych bezrobotnych notuje się w powiatach grodzkich (najniższy we Wrocławiu – 8,4%), co wiąże się z późniejszym momentem kończenia edukacji oraz z reguły lepszym wykształceniem absolwentów. Z rekordowym w skali województwa udziałem młodzieży wśród bezrobotnych mamy do czynienia w powiatach polkowickim, milickim i lubińskim, gdzie udział młodych bezrobotnych wyniósł kolejno: 24,0%, 23,4% i 22,3%.

Z kolei sytuacja osób po 50 roku życia w regionie przedstawia się zupełnie inaczej. Na koniec 2012 r. w województwie dolnośląskim wśród zarejestrowanych bezrobotnych znalazło się 44,2 tys. osób powyżej 50 roku życia co stanowiło 28,1% ogółu zarejestrowanych. Stosunkowo wysoka wartość wskaźnika wynika z faktu, iż większa liczba starszych osób w ogólnej liczbie ludności regionu przekłada się też na liczbę bezrobotnych w tym wieku. Osoby w wieku przedemerytalnym często

posiadają wykształcenie nieadekwatne do aktualnych potrzeb rynku, są to osoby najmniej mobilne i najtrudniej poddające się przekwalifikowaniu⁹⁰.

Z analizy udziału bezrobotnych w wieku 55 lat i więcej w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych w województwie dolnośląskim w 2012 r. wynika, że najwyższy udział osób starszych zanotowano w powiatach: miasto Wrocław, miasto Jelenia Góra, wrocławski i jeleniogórski, a najniższy w powiatach położonych w północnej części województwa (lubiński, polkowicki, górowski, milicki, głogowski).

Analiza wskaźnika zatrudnienia w grupie powyżej 50 roku życia na Dolnym Śląsku w latach 2008 – 2012 można zauważyć pozytywne tendencje w tym zakresie (od 28,5% w 2008 r. do 30,5% w 2012 r.).

Rozwój przedsiębiorczości w województwie dolnośląskim w 2012 r.

Jednym ze wskaźników dobrze obrazujących rozwój przedsiębiorczości wśród mieszkańców Dolnego Śląska w 2012 r. jest liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym. Z analizy wynika, że poziom przedsiębiorczości w 2012 r. w województwie dolnośląskim oraz w kraju był na tym samym poziomie (wskaźnik równy 12). Pozwoliło to ulokować Dolny Śląsk na 5 pozycji wśród województw (razem z lubuskim i małopolskim).

Badając wewnętrzne zróżnicowanie Dolnego Śląska w zakresie poziomu przedsiębiorczości w 2012 r., można zauważyć, iż największą liczbę osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym zanotowały powiaty: miasto Wrocław (17), miasto Jelenia Góra (16), jeleniogórski (14), miasto Legnica (14) i wrocławski (14). Wyżej wymienione jednostki samorządu terytorialnego osiągnęły wartość wskaźnika wyższą od średniej krajowej (12). Najniższymi wskaźnikami wskazującymi na wysokość poziomu przedsiębiorczości wyróżniały się powiaty: wołowski (8), polkowicki (8), górowski (8), zgorzelecki (9), strzeliński (9), lwówecki (9) i bolesławiecki (9).

Pracujący i bezrobotni według sekcji gospodarki w 2012 r.

Analizując strukturę pracujących w 2012 r., można zauważyć, iż na Dolnym Śląsku dominują pracujący w grupach sekcji: przemysł i budownictwo (34%) oraz pozostałe usługi (31%). W Polsce również przeważają pracujący w ww. sekcjach, jednak ich udział w ogólnej strukturze jest mniejszy (28%) niż w przypadku województwa dolnośląskiego. Największa różnica pomiędzy analizowanymi strukturami występuje w przypadku udziału pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie, który na Dolnym Śląsku wyniósł 11%, natomiast w Polsce 22%.

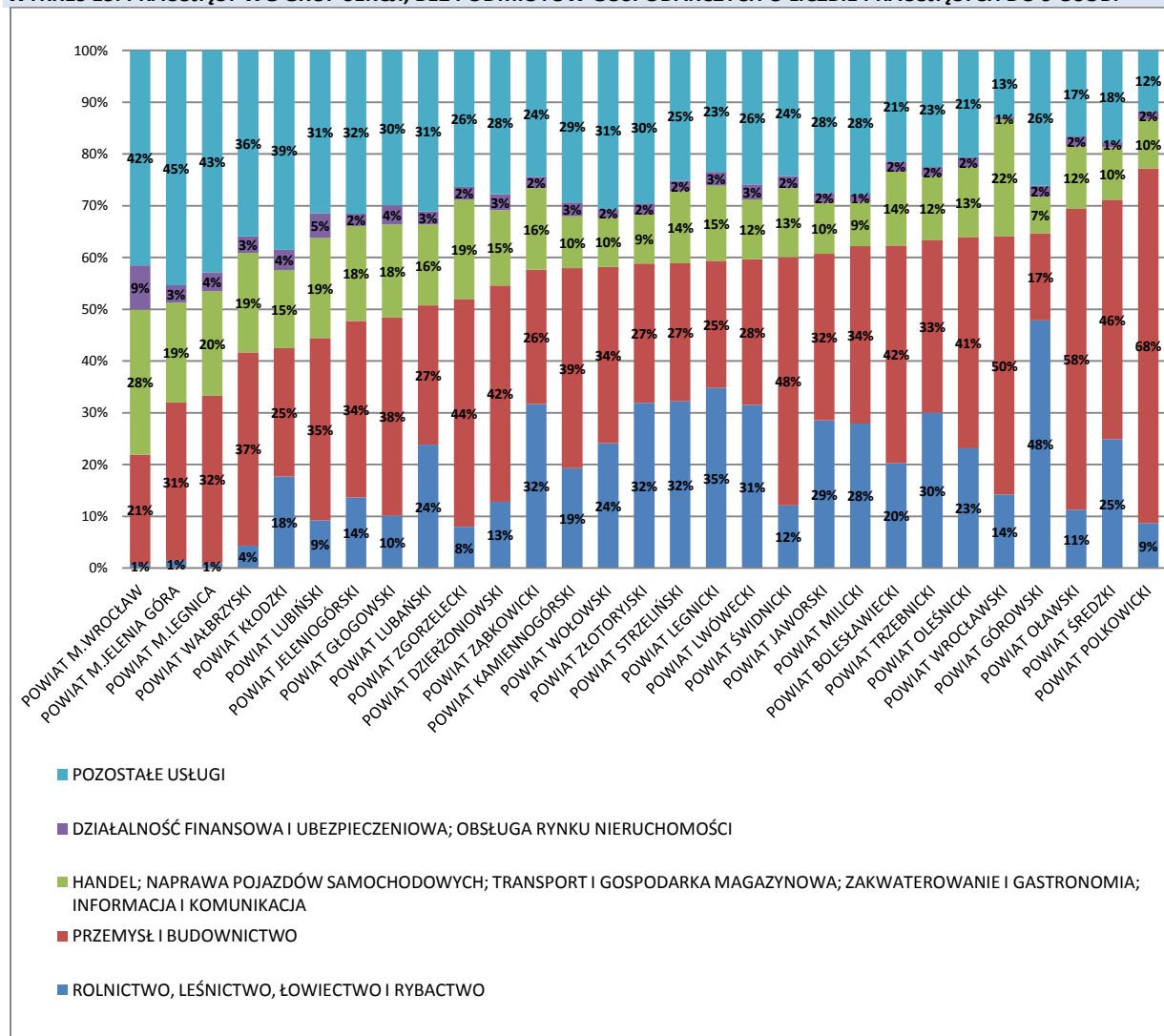
Z badania zróżnicowania struktury pracujących w 2012 r. wynika, iż prawie wszystkie dolnośląskie powiaty zanotowały większy udział pracujących w przemyśle i budownictwie od wskaźnika dla kraju, przy czym największy miał miejsce w powiatach: polkowickim, oławskim i wrocławskim, a najmniejszy w górowskim i mieście Wrocław. Większym od wskaźnika dla kraju udziałem pracujących w sekcjach usługowych wyróżniało się 8 powiatów. Największy udział zanotowano w powiatach grodzkich: Wrocław, Jelenia Góra i Legnica, natomiast najmniejszym charakteryzowały się powiaty: polkowicki, średzki i oławski. Największy udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie odnotowano w powiecie górowskim, a najmniejszy w powiatach grodzkich: Wrocław, Jelenia Góra i Legnica oraz w powiecie wałbrzyskim.

⁹⁰ Analiza potencjału dolnośląskich powiatów i gmin w zakresie rynku pracy i edukacji, Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, Wałbrzych 2011 r., s. 11

WYKRES 15. PRACUJĄCY WG GRUP SEKCJI, BEZ PODMIOTÓW GOSPODARCZYCH O LICZBIE PRACUJĄCYCH DO 9 OSÓB.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na Dolnym Śląsku W 2012 r. w powiatowych urzędach pracy wzrosła liczba zarejestrowanych bezrobotnych. Zarejestrowano 218 256 bezrobotnych, napływ wzrósł o 8 581 osób w porównaniu z 2011 r. W strukturze napływu bezrobotnych największy odsetek stanowiły osoby, które przed nabyciem statusu bezrobotnego pracowały w następujących sekcjach gospodarki: przetwórstwo przemysłowe (33 328 osób, tj. 18,1% poprzednio pracujących), handel hurtowy i detaliczny (26 518 osób, tj. 14,4%), budownictwo (16 300 osób, tj. 8,8%), działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca (13 642 osoby, tj. 7,4%), administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne (7 514 osób, tj. 4,1%). Największy wzrost napływu bezrobotnych, w porównaniu z 2011 r. wystąpił w grupie osób pracujących poprzednio w sekcji działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca (wzrost o 2 455 osób) oraz budownictwo (wzrost o 2 085 osób). Wzrosła też o 3 735 liczba zarejestrowanych osób, dla których nie zidentyfikowano sekcji działalności gospodarczej. Natomiast zmniejszyła się o 2 119 osób liczba nowo zarejestrowanych bezrobotnych, którzy wcześniej nie pracowali. Struktura napływu bezrobotnych w układzie sekcji gospodarki wskazuje, że więcej niż co czwarty rejestrujący się bezrobotny pracował przed rejestracją w przetwórstwie przemysłowym i budownictwie (26,9%), stąd

też 36,6% napływu bezrobotnych posiadających zawód stanowiły osoby reprezentujące wielkie grupy zawodów – robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy oraz operatorzy maszyn i urządzeń.

W 2012 r. zarejestrowało się 65638 bezrobotnych posiadających zawody z tych grup. Negatywnym zjawiskiem jest fakt, że znaczna liczba absolwentów rejestruje się w zawodach o największej liczbie bezrobotnych.⁹¹

W oparciu o wskaźnik intensywności nadwyżki (deficytu) zawodów, zidentyfikowano w województwie dolnośląskim w 2012 r.: 295 zawodów deficytowych (bez zawodów o deficycie maksymalnym), 94 zawody zrównoważone (bez zawodów o maksymalnej nadwyżce), 819 zawodów nadwyżkowych. W 2012 r. w zawodach deficytowych sklasyfikowano 6,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, 6,6% napływu bezrobotnych oraz 43,9% napływu ofert pracy. W zawodach nadwyżkowych sklasyfikowano 72,5% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, ponadto zawody nadwyżkowe objęły 69,8% napływu bezrobotnych oraz 50,9% napływu ofert pracy. Zawody zrównoważone objęły 1,2% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, 1,3% napływu bezrobotnych oraz 4,4% ogólnej liczby zgłoszonych ofert pracy. Liczną grupę nadwyżkową na rynku pracy stanowią bezrobotni bez zawodu. Stanowili oni w omawianym okresie 15,4% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych oraz 18,0% napływu bezrobotnych⁹².

Kwalifikacje Dolnego Śląska w perspektywie lat 2015–2020

Popyt na pracowników o określonych kwalifikacjach i umiejętnościach w danym województwie w istotnym stopniu warunkuje struktura branżowa podmiotów gospodarczych działających na jego obszarze. Zarysowujące się zmiany na dolnośląskim rynku pracy będą w sposób znaczący oddziaływać na rodzaj kwalifikacji zatrudnionych.

W woj. dolnośląskim pracodawcy najczęściej poszukujący pracowników działają w branży: **usługi specjalistyczne** (co trzeci pracodawca z branży poszukiwał pracowników), co przewyższa wynik ogólnopolski, gdzie co piąty pracodawca z tej kategorii poszukiwał pracowników. Wyraźnie niższe zainteresowanie zatrudnieniem nowych pracowników niż przeciętna ogólnopolska widoczne jest w przypadku branż **opieka zdrowotna i pomoc społeczna** (16 pkt. procentowych różnicy), **edukacja** (7 pkt. procentowych różnicy) oraz **przemysł i górnictwo** (6 pkt. procentowych różnicy).

Trzy kategorie zawodowe pracowników na które zgłaszano największy popyt wśród pracodawców w dolnośląskim to kolejno:

- **robotnicy wykwalifikowani.** Najczęściej wymieniano mechaników pojazdowych, dekarzy, konserwatorów budynków, operatorów obrabiarek, ślusarzy, monterów instalacji sanitarnych, murarzy, monterów ociepleń budynków oraz monterów sieci wodno-kanalizacyjnych),
- **technicy i personel średniego szczebla.** Wśród nich najczęściej poszukiwano: księgowych, agentów ubezpieczeniowych, agentów ds. pozyskiwania gruntów pod nieruchomości, zaopatrzeniowców, techników mechaników oraz spedytorów.
- **specjaliści.** Najczęściej wymieniano: spec. ds. marketingu i handlu, architektów, spec. ds. rozwoju systemów informacyjnych, spec. ds. sprzedaży, inżynierów mechaników oraz chemików⁹³.

Mając na uwadze rozwój sektora usług - wzrośnie zapotrzebowanie na umiejętności o charakterze komunikacyjnym, w tym umiejętności analitycznego myślenia. Biorąc natomiast pod uwagę rozwój

⁹¹ Ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie dolnośląskim w 2012 r. część diagnostyczna, Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, Kwiecień 2011, s. 4-5

⁹² Ranking zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie dolnośląskim w 2012 r. część diagnostyczna, Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, Kwiecień 2011, s. 35-36

⁹³ Fragment prezentuje wyniki badań BLK przeprowadzonych w 2012 r. przez PARP wśród 16000 pracodawców z Dolnego Śląska.

technologii teleinformatycznych, również umiejętności w tym zakresie będą dla regionu znaczące. Niezbędną wiedzą nt. elastyczność w sferze zatrudnienia będą musieli wykazać się dolnośląscy przedsiębiorcy (umiejętności związane z problematyką zarządzania czasem pracy, a także z zagadnieniem łączenia życia zawodowego z życiem rodzinnym)⁹⁴.

Wyniki badania przeprowadzonego w 2012 wśród 16000 przedstawicieli przedsiębiorstw z Dolnego Śląska pokazują następujące zapotrzebowanie na kwalifikacje:

W województwie ankietowani **najczęściej wskazywali na umiejętności somoorganizacyjne** (ponad połowa pracodawców) oraz **umiejętności zawodowe i interpersonalne**. Wyniki badania wykazały, że u nowo zatrudnionych pracowników pracodawcy poszukują przede wszystkim kompetencji takich jak: zaangażowanie, motywacja, komunikatywność, umiejętności interpersonalne, umiejętność pracy w grupie, samodzielność, umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji.

Jako nowe wyzwanie można traktować języki obce w obszarze specjalistycznym czy też znajomość języków krajów dynamicznie rozwijających się, np. chińskiego. Okazało się również, iż w przyszłości najbardziej będą poszukiwani specjaliści, których kwalifikacje zostały potwierdzone przez niezależne, najchętniej międzynarodowe środowiska branżowe. Zapotrzebowanie firm na specjalistów, szczególnie w przemyśle high-tech jest tak duże, że niemal niezależnie od kraju i stopy bezrobocia nie mają oni problemów z zatrudnieniem. Szczególnie specjaliści w dziedzinie informatyki, telekomunikacji, biotechnologii, nowych materiałów są w czasach rozwoju gospodarki opartej na wiedzy niezbędni. Dobrzy pracownicy są na rynku województwa dolnośląskiego „dobrem rzadkim”. Szacunkowo 60% dolnośląskich przedsiębiorców uważa, że znalezienie następcy pracownika, który nagle odszedł z firmy byłoby trudne (w tym 15% sądzi, że to bardzo trudne). Z tego względu pracodawcy starają się zachęcić pracowników do związania się z firmą – oferują w tym celu rozmaite świadczenia. 43% badanych pracodawców prowadziło ostatnio szkolenia dla swoich załóg, a 40% zamierza takie szkolenia przeprowadzić w najbliższej przyszłości. Najliczniejsi jednak są tacy pracodawcy, którzy nie prowadzili i nie zamierzają prowadzić żadnych szkoleń dla swoich pracowników. Na ogół twierdzą, że nie ma takiej potrzeby. Najczęściej oferowane przez pracodawców szkolenia to kursy językowe (prawie wyłącznie język angielski, w pojedynczych przypadkach inne języki) oraz kursy pozwalające zdobyć specjalistyczne uprawnienia zawodowe. Szkolenia oferują przede wszystkim firmy duże, które charakteryzują się profesjonalnym podejściem do rozwoju zasobów ludzkich⁹⁵.

RYNEK PRACY

POTENCJAŁ:

- Położenie Dolnego Śląska to wielki potencjał do wykorzystania. Znaczne zagęszczenie ważnych perspektywnie dla Polski i Europy szlaków transportowych, tworzących szanse dla rozwoju gospodarczego regionu, sprzyjają mobilności pracowników i podejmowaniu pracy w miastach innych niż stałe miejsce zamieszkania.
- Dolny Śląsk charakteryzuje się stosunkowo wysokim, zróżnicowanym obszarem poziomem przedsiębiorczości mieszkańców.
- Dolny Śląsk dzięki wysokiemu wskaźnikowi urbanizacji oraz jednej z największych liczb

⁹⁴ Fragment prezentuje wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 2010 r. wśród 789 przedstawicieli przedsiębiorstw z Dolnego Śląska. Koncepcja badań, jak i ich realizacja będące przedmiotem niniejszego opracowania jest autorstwa Teresy Kupczyk, W: Zapotrzebowanie na kwalifikacje i szkolenia pracowników przedsiębiorstw z Dolnego Śląska, Wyd. Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław 2011.

⁹⁵ Zespół The Gallup Organization Poland Sp. z o.o., SYTUACJA NA DOLNOSLASKIM RYNKU PRACY – BADANIE ZAPOTRZEBOWANIA NA ZAWODY, KWALIFIKACJE I UMIEJETNOSCI, Wałbrzych 2011, s. 25-26.

zarejestrowanych podmiotów gospodarczych posiada potencjał do tworzenia nowych miejsc pracy.

- Województwo dolnośląskie na tle kraju wyróżnia się wysoką liczbą organizacji i stowarzyszeń społecznych, wspierających wzrost aktywizacji zawodowej bezrobotnych, w szczególności znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy.
- Duża aktywność społeczna i gospodarcza mieszkańców i przedsiębiorców skierowana na kreowanie nowych produktów turystycznych, a co za tym idzie kreowanie nowych miejsc pracy w województwie⁹⁶.
- Istotne znaczenie dla rynku pracy ma koncentracja specjalistycznych placówek służby zdrowia na Dolnym Śląsku (kliniki i szpitale specjalistycznych) jako szansa na przedłużenie aktywności zawodowej osób pracujących np. w warunkach szkodliwych oraz cierpiących na choroby cywilizacyjne, będące najistotniejszą przyczyną niezdolności do pracy.
- Wrocław jako silny i rozpoznawalny ośrodek akademicki z dużym potencjałem naukowo-badawczym, to miejsce gdzie kształcenie ustawiczne mieszkańców regionu, ale i także z całej Polski, jest dużo łatwiejsze. Ludzie młodzi posiadający różnorodne wykształcenie mogą zaspokoić potrzeby regionalnego rynku pracy.
- Dolny Śląsk jest silnym ośrodkiem edukacyjno-kulturalnym przyciągającym młodzież spoza regionu, co sprzyja wspieraniu mobilności młodych pracowników.
- Wysoka atrakcyjność inwestycyjna, występowanie dogodnych obszarów dla inwestycji gospodarczych i tworzenia miejsc pracy to kolejny atut sprzyjający aktywizacji zawodowej mieszkańców regionu.

WYZWANIA:

- Wspieranie i pobudzanie aktywności zawodowej Dolnego Śląska.
- Włączenie wszystkich grup społecznych Dolnego Śląska (w tym przede wszystkim młodzieży, seniorów, niepełnosprawnych, kobiet, jak również rodziców wracających na rynek pracy) w aktywne życie zawodowe⁹⁷.
- Wspieranie osób bezrobotnych o kwalifikacjach niedostosowanych do potrzeb rynku pracy, w szczególności ludzi młodych, starszych i kobiet.
- Wspieranie równości mężczyzn i kobiet na rynku pracy oraz godzenia życia zawodowego i rodzinnego, zwłaszcza poprzez wspieranie elastycznych form zatrudnienia oraz opieki nad dziećmi do 3 roku życia i osobami zależnymi.
- Rozwój i wspieranie innowacyjnych rozwiązań w zakresie profilaktyki zdrowotnej służące m.in. wspieraniu aktywności zawodowej mieszkańców Dolnego Śląska.
- Dostosowanie wsparcia do przestrzennego zróżnicowania sytuacji na dolnośląskim rynku pracy⁹⁸.
- Aktywna polityka prozatrudnieniowa województwa zapewniająca wsparcie mobilności pracowników.
- Wspieranie przystosowania przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian na rynku pracy.
- Wykorzystanie wsparcia, jakiego udziela Unia Europejska na współfinansowanie projektów infrastrukturalnych oraz na bezpośrednią pomoc dla sektora przedsiębiorstw zorientowaną na wzrost wydajności pracy i kapitału. Tworzenie miejsc pracy przy nowych inwestycjach.
- Przeciwdziałanie wysokiemu wieloletniemu bezrobociu na obszarach wiejskich.

WŁĄCZENIE SPOŁECZNE

⁹⁶ *Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020, s. 15*

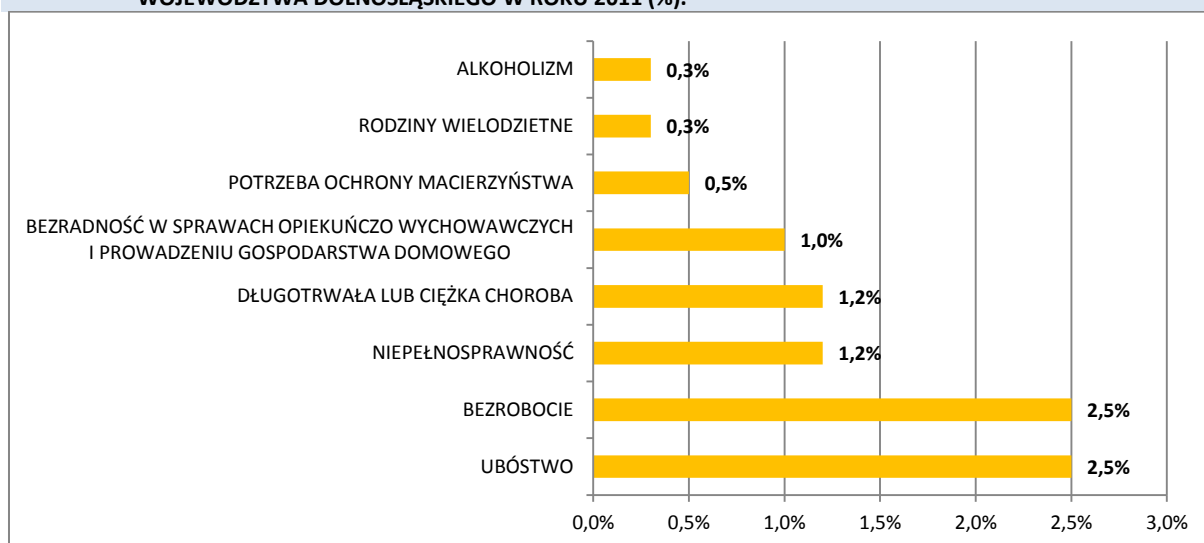
⁹⁷ *Ibidem, s.6.*

⁹⁸ *Ibidem, s.12.*

Analiza grup zagrożonych ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym

W Polsce wsparcie z systemu pomocy społecznej udzielane jest osobom i rodzinom, które nie są w stanie same pokonać trudnych sytuacji życiowych, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości⁹⁹. Poziom ww. wsparcia najlepiej obrazuje wskaźnik deprivacji lokalnej (liczba osób korzystających z pomocy społecznej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców), który w województwie dolnośląskim w 2011 r. wyniósł 43. Niższy odnotowano tylko w 4 województwach. Najczęstsze powody uprawniające osoby i rodziny do korzystania ze wsparcia instytucji pomocy społecznej to ubóstwo i bezrobocie (Wykres 16).

WYKRES 16. ODSETEK KORZYSTAJĄCYCH Z POMOCY SPOŁECZNEJ W GMINACH W OGÓLNEJ LICZBIE MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO W ROKU 2011 (%).

Źródło: DOPS, Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego, Wrocław 2012, s. 15

Ubóstwo

Ubóstwo określa się jako stan, w którym jednostce lub grupie społecznej brakuje środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych¹⁰⁰. Polska należy do państw o wysokim poziomie zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, który w 2011 r. wynosił 27,2% (przy średniej dla UE 24,1%), jednak notuje się stopniowy spadek wartości tego wskaźnika¹⁰¹.

W 2011 r. problem ubóstwa dotyczył 58% Dolnoślązaków korzystających z pomocy społecznej. Z powodu ubóstwa wsparciem objęto 69 938 osób, w tym 46 640 rodzin¹⁰². Gospodarstwo domowe (tym samym osoby wchodzące w jego skład) zostały uznane za ubogie (zagrożone ubóstwem), jeżeli poziom jego wydatków jest niższy od wartości przyjętej za granicę ubóstwa: relatywna granica ubóstwa, ustawowa granica ubóstwa, minimum egzystencji (ubóstwo skrajne)¹⁰³.

Z analiz ubóstwa wykorzystujących wyniki badań budżetów gospodarstw domowych w województwach wynika, że odsetek osób w gospodarstwach domowych o dochodach nie pozwalających na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych w 2012 r. w województwie

⁹⁹ Art. 2.1. ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku

¹⁰⁰ A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Księżopolskiego (red), *Polityka społeczna: materiały do studiowania*, Katowice: "Śląsk", 1998, s. 137.

¹⁰¹ Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2011 r., źródło danych Eurostat

¹⁰² Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego; Wrocław 2012, s.

16

¹⁰³ www.stat.gov.pl „Ubóstwo w Polsce w 2011 r.(na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych”, s.2.

dolnośląskim kształtował się na poziomie 4,6%, natomiast wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 12,1%. Według tzw. ustawowej granicy ubóstwa, która wg ustawy o pomocy społecznej wynosi 542 zł dla osoby samotnie gospodarującej i 519 zł dla osoby w rodzinie, żyło 6,1% osób w gospodarstwach domowych. Z prowadzonych w Polsce badań w 2011 r. wynika, że dzieci są bardziej narażone na ubóstwo (ok. 22% ogółu dzieci w Polsce), niż dorośli (poniżej 17% populacji w wieku 18 lat i więcej w Polsce)¹⁰⁴. W sposób szczególny należy walczyć z biedą wśród osób zależnych, tj. dzieci (zagrożenie dziedziczenia ubóstwa) oraz osób starszych. W grupie osób w wieku produkcyjnym w 2012 r. w województwie dolnośląskim zagrożenie ubóstwem wyniosło 11,8% (kraj 10,1%). Na tle pozostałych regionów kraju Dolny Śląsk plasuje się na 4. miejscu.

Osoby niepełnosprawne

Według NSP w 2011 r. w województwie dolnośląskim odnotowano 383 tys. osób z niepełnosprawnością, co stanowi 13,2% ogółu ludności województwa (w kraju 12,2%). Z NSP wynika, że w 2011 r. na Dolnym Śląsku w miastach żyło 280 tys. niepełnosprawnych, na wsi zaś 133,6 tys. Osoby niepełnosprawne zamieszkałe w miastach są lepiej wykształcone i mają mniejsze trudności z dotarciem do instytucji zajmujących się ich aktywizacją zawodową. Warto zwrócić uwagę na to, iż sytuacja osób niepełnosprawnych na rynku pracy w województwie dolnośląskim należy do najgorszych w kraju.¹⁰⁵ Według szacunków GUS w 2011 r. poniżej minimum egzystencji znalazło się niemal 10% osób w gospodarstwach domowych z co najmniej jedną osobą niepełnosprawną. Z kolei odsetek osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej relatywnej granicy ubóstwa w przypadku osób niepełnosprawnych od 2005 r. utrzymuje się na poziomie 22-23% i jest to o 5-7 % więcej w porównaniu z rokiem 2011, niż w przypadku gospodarstw bez osób niepełnosprawnych. Powyższe dane wskazują, iż osoby niepełnosprawne są grupą silniej niż przeciętnie zagrożoną ubóstwem¹⁰⁶. Niepełnosprawność stanowi jeden z wiodących czynników zagrożenia wykluczeniem społecznym, co potwierdza fakt, iż 82% osób niepełnosprawnych na Dolnym Śląsku jest dotkniętych jakimś wymiarem wykluczenia¹⁰⁷. Zdecydowanie najpowszechniejszym wymiarem jest wykluczenie z produkcji, co związane jest z ich bardzo małą aktywnością zawodową (Wykres 17). Dużym problemem dla osób niepełnosprawnych jest niedostosowany do ich potrzeb system edukacji na wszystkich jej poziomach. Na Dolnym Śląsku jedynie 9% osób niepełnosprawnych może legitymować się wykształceniem wyższym. Wykształcenie gimnazjalne i niższe posiada 26% osób niepełnosprawnych, średnie 6%, zaś zasadnicze zawodowe 40%¹⁰⁸. Niski poziom wykształcenia oraz brak dostatecznych umiejętności ogranicza szanse na rynku pracy i zwiększa zagrożenie wykluczenia społecznego.

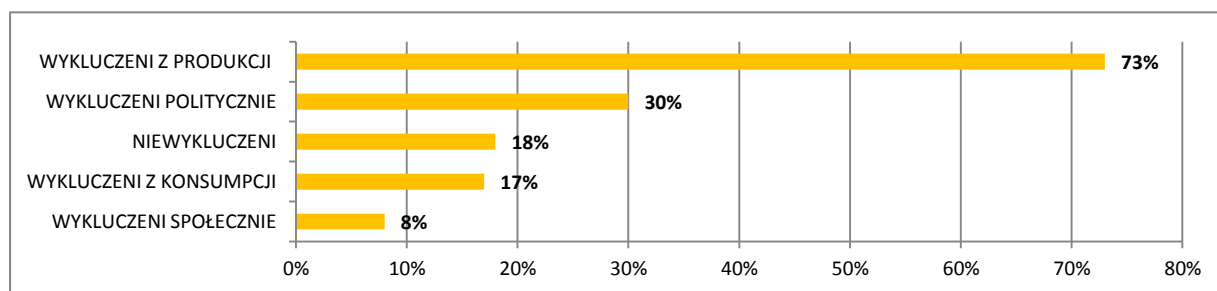
¹⁰⁴ *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2011) s.144*

¹⁰⁵ *Diagnoza dotycząca osi priorytetowej nr 9 – Rynek pracy*

¹⁰⁶ *„Badanie sytuacji osób niepełnosprawnych na dolnośląskim rynku pracy i edukacji” Raport podsumowujący badania realizowane w ramach projektu „Obserwatorium Dolnośląskiego”, s.40*

¹⁰⁷ *Ibidem, s.43*

¹⁰⁸ *Ibidem*

WYKRES 17. ZASIĘG POSZCZEGÓLNYCH WYMIARÓW WYKLUCZENIA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU.

Źródło: Badania PAPI z osobami niepełnosprawnymi

Pod względem odsetka uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, województwo dolnośląskie (2,9%) znajduje się w grupie województw o udziale uczniów niepełnosprawnych nieznacznie powyżej przeciętnej (kraj 2,6%). W województwie dolnośląskim udział uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych wśród ogółu uczniów szkół i przedszkoli jest przeciętnie wyższy w południowej części województwa (za wyjątkiem powiatu kamiennogórskiego), zaś niższy w części północnej (za wyjątkiem powiatu wołowskiego). Do powiatów o najwyższym udziale uczniów z orzeczeniem należą: powiat lwówecki (4,9%), wołowski (4,1%), strzeliński (3,9%) oraz świdnicki (3,9%). Natomiast powiaty o najniższym odsetku uczniów z orzeczeniem to: powiat legnicki (1,1%), polkowicki (1,4%), kamiennogórski (1,6%), średzki (1,7%) i zgorzelecki (2,4%).

Grupą osób również wymagającą wsparcia są osoby z zaburzeniami rozwoju. Przyjmuje się, że w Polsce żyje co najmniej 30 000 osób z autyzmem (Dolny Śląsk około 1 200 osób), ale są to dane szacunkowe, oparte na wskaźnikach epidemiologicznych z innych krajów. Problem wykluczenia społecznego, związanego [m.in.](#) z rynkiem pracy dotyczy w naszym kraju ok. 10 tys. autystycznych osób dorosłych, przy czym na Dolnym Śląsku wg. wstępnych szacunków takich osób jest ok. 300. Po zakończeniu obowiązku szkolnego pozostają one bierne, w większość przypadków pozostając pod opieką rodziny bez szans na pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Osoby autystyczne funkcjonują na każdym poziomie inteligencji, od głęboko upośledzonych umysłowo do niezwykle utalentowanych, dlatego też istotne jest, aby wsparcie do nich skierowane odpowiadało na ich specyficzne problemy, dzięki czemu dostaną szansę na poprawę jakości ich życia oraz życia ich rodzin.

Przemoc w rodzinie, alkoholizm, narkomania

Przemoc w rodzinie to jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych (w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego), a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą¹⁰⁹.

W roku 2012 w województwie dolnośląskim liczba rodzin i osób w rodzinach objętych pomocą w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców wynosi odpowiednio 28,9 i 88,6. Na tle innych województw Dolny Śląsk w odniesieniu do rodzin objętych pomocą plasuje się na drugim miejscu, natomiast w przypadku osób w rodzinach objętych pomocą zajmuje pierwszą pozycję. Dla Polski wskaźniki, o których mowa, wyniosły w 2012 r. odpowiednio: 48,6 i 163,6. Jako główny czynnik przyczyniający się do przemocy w rodzinie wskazywano nadużywanie alkoholu. Do pozostałych przyczyn należy zaliczyć problemy związane z sytuacją materialno-zawodową, kłopoty w relacjach z najbliższymi oraz bycie ofiarą przemocy w rodzinie. Statystyki Niebieskiej Linii z 2010 r. wykazują, że od kilku w kraju lat

¹⁰⁹ Zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180 poz. 1493 ze zm.)

narasta problem przemocy ekonomicznej wobec członków rodziny (2007-15%, 2008-17%, 2009-21%, 2010-24% zgłoszeń). Ze względu na ścisłą korelację takich czynników jak uzależnienie ekonomiczne od sprawcy oraz prawdopodobieństwo wyjścia z sytuacji przemocy w rodzinie, istnieje potrzeba specjalnego wsparcia, które przyczyni się do aktywizacji społeczno – zawodowej.

Na terenie województwa dolnośląskiego obecnie funkcjonują dwa ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie: Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie we Wrocławiu oraz SOW i Interwencji Kryzysowej w Wałbrzychu. Celem tych jednostek jest udzielanie stosownej pomocy osobom pokrzywdzonym przemocą w rodzinie, w tym zapewnienia im bezpiecznego schronienia w ośrodku.

Obszarem działania z zakresu polityki społecznej jest również problem narkomanii. Dotyka on mniejszej liczby osób niż alkoholizm i często występuje w tych samych rodzinach co powyższy. W 2012 r. w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 229,4 rodziny objęto pomocą z powodu alkoholizmu, a 12,4 z powodu narkomanii. Oba wskaźniki są wyższe od średniej krajowej (odpowiednio 228,5 i 8,8) i plasują Dolny Śląsk odpowiednio na 9. i 4. miejscu wśród województw (świadczą o tym, że oferta pomocy społecznej dla rodzin i osób borykających się z problemem narkomanii jest szczególnie rozwinięta)¹¹⁰. Z analizy liczby osób w rodzinach objętych pomocą z powodu problemu alkoholowego na 100 tys. mieszkańców w 2012 r. wynika, że województwo dolnośląskie na tle innych województw zanotowało jeden z najniższych wskaźników – 434 (Polska – 484). Natomiast liczba rodzin objętych pomocą z powodu problemu alkoholowego w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców w 2012 r. uplasowała Dolny Śląsk na 9 pozycji wśród województw, osiągając wartość równą wskaźnikowi dla kraju (229). W przypadku liczby osób w rodzinach objętych pomocą z powodu problemu narkotykowego w 2012 r. na 100 tys. mieszkańców województwo dolnośląskie zanotowało jeden z najwyższych wskaźników w kraju – 18 (Polska – 13,5), zajmując piątą pozycję w zestawieniu. Podobny wskaźnik, tyle że liczony dla rodzin objętych pomocą ulokował Dolny Śląsk na czwartej pozycji wśród województw -12,4 (Polska – 8,8)¹¹¹.

Bezdomność

Według danych z NSP 2011 r. w województwie dolnośląskim na 100 tys. mieszkańców przypadało prawie 90 osób bezdomnych. Jest to jeden z najwyższych wskaźników w kraju, który ulokował Dolny Śląsk na 4. miejscu wśród województw. Dla porównania wartość wskaźnika dla Polski wyniosła 66,9. Ponadto województwo dolnośląskie zajmuje siódme miejsce w kraju pod względem zagrożonych z powodu bezdomności (108,5 – w przypadku liczby rodzin objętych pomocą i 134,6 – w przypadku osób w rodzinach).

Instytucjonalne wsparcie na rzecz osób starszych

Na Dolnym Śląsku funkcjonuje 17 domów pomocy społecznej (stan na 15.03.2013 r.). Domy te zaliczane są do placówek stacjonarnego wsparcia dla osób, które wymagają całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności, a które nie mogą samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu, oraz którym nie można zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania. Ważnym rodzajem ośrodka wsparcia są placówki o charakterze dziennych domów pomocy - DDP (realizacja wobec osób potrzebujących środowiskowych form wsparcia służących utrzymaniu osoby z jej naturalnym środowiskiem). DDP są formą półstacjonarną przeznaczoną głównie dla starszych mieszkańców. W DDP można skorzystać z usług opiekuńczych, terapii zajęciowej, usług rehabilitacyjnych, posiłków itp. Na Dolnym Śląsku funkcjonowało 19 takich jednostek organizacyjnych, które w 2011 r. udzieliły różnych form wsparcia 1 579 osobom

¹¹⁰ Serwis Informacyjny Narkomania nr 2 (62) 2013, s.42

¹¹¹ Statystyki Ministerstwa Pracy i Polityki społecznej

przewyższając swoje możliwości lokalowe – liczbę miejsc dla osób, którym można pomóc¹¹². Ze względu na starzenie się społeczeństwa i rosnący odsetek osób w podeszłym wieku zapotrzebowanie na miejsca w takich domach będzie rosnąć. Zapewnienie opieki nad osobami zależnymi jest o tyle istotne, iż umożliwi członkom rodziny aktywizację zawodową i poprawę sytuacji materialnej gospodarstwa domowego.

Więźniowie i osoby opuszczające zakłady karne

Szansą dla osadzonych jest zatrudnienie, które w odniesieniu do znacznej części skazanych wypełnia idee ekonomii społecznej. Na koniec 2011 roku liczba kobiet i mężczyzn, osadzonych w aresztach śledczych i zakładach karnych wynosiła blisko 81,5 tys. (z czego ok. 73 tys. to osoby skazane), podczas gdy w tym samym okresie w ZK zatrudnionych było łącznie 22,8 tys. osadzonych. Oznacza to, że, co trzeci skazany zdolny do pracy był zatrudniony (31,2%)¹¹³. Jak wskazuje w publikacji D. Woźniakowska¹¹⁴ osoby skazane zazwyczaj mają niskie wykształcenie. Poważny rozmiar osiąga analfabetyzm funkcjonalny rozumiany jako brak zrozumienia czytanych tekstów. W więzieniach istnieje możliwość nauki w szkołach różnych typów. Z uwagi na fakt, iż nie wszyscy skazani mogą z niej skorzystać (ze względu na długość wyroku, możliwości intelektualne, wiek czy brak miejsc), w warunkach więziennych dobrze sprawdzają się krótkie kursy zawodowe. Kolejny problem polega na tym, że skazani niejednokrotnie w ogóle nie funkcjonowali na rynku pracy (czasami mimo dojrzałego wieku), wielu z nich formalnie nigdy nie pracowało lub miało długą, nierzadko kilkuletnią czy kilkunastoletnią przerwę w zatrudnieniu. *Poważną bolączką jest także brak umiejętności społecznych*, takich jak: zdolność racjonalnego gospodarowania czasem, autoprezentacja, sztuka rozmowy i spokojnego argumentowania. Takie umiejętności przesądzają o szansie na znalezienie pracy bardziej niż umiejętność poprawnego napisania życiorysu.

Romowie

Według danych GUS, w Polsce żyje prawie 13 tys. Romów, z czego na Dolnym Śląsku mieszka prawie 1.400 przedstawicieli tej mniejszości. Dolny Śląsk, po Małopolsce, jest drugim regionem w Polsce, w którym żyje najliczniejsza grupa Romów. Mieszkają przede wszystkim w miastach. Najwięcej jest ich we Wrocławiu. Duże skupiska występują również m.in. w Kłodzku, Kamiennej Górze, Legnicy i Przemkowie. Mieszkają zazwyczaj w lokalach komunalnych, często skupieni w jednej z dzielnic miasta. Regularna nauka szkolną objęte jest około 70 % dzieci polskich Romów. Pełnomocnik wojewody ocenia, że wśród dolnośląskich Romów ponad 50% nie ukończyło szkoły podstawowej, a jedynie dwie osoby na tysiąc mają wyższe wykształcenie. Ponadto wskazuje, iż wśród dolnośląskich Romów panuje 90% bezrobocie. Brak wykształcenia, czy wręcz analfabetyzm, jest jednym z najważniejszych powodów niskiego statusu społecznego i upośledzenia ekonomicznego dużej części Romów.

Wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej

Przepisy ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wyznaczają dwa zasadnicze obszary działania. Pierwszy z nich kładzie nacisk na utrzymanie dzieci w naturalnym środowisku, drugi natomiast – na zapewnienie sprawnie funkcjonującego systemu pieczy zastępczej w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowywania przez rodziców. W ramach instytucjonalnych form pieczy zastępczej wymienia się między innymi: placówki opiekuńczo-

¹¹² „Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego”, s.23

¹¹³ Informacja statystyczna o ewidencji spraw i orzecznictwie w sądach powszechnych oraz o więziennictwie, cz. VIII
Więziennictwo w 2011 r. Warszawa 2012

¹¹⁴ D. Woźniakowska, *Skazani i byli skazani na rynku pracy – ocena problemu z punktu widzenia organizacji pozarządowych*, Warszawa 2006

wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne oraz interwencyjne ośrodki preadopcyjne.

Według danych z 2013 r. liczba placówek opiekuńczo – wychowawczych w powiatach województwa dolnośląskiego wynosi 91. Głównie są to świetlice funkcjonujące jako placówki wsparcia dziennego, najczęściej ukierunkowane na dzieci i młodzież wywodzące się z rodzin patologicznych lub mających trudną sytuację materialną. Najwięcej, placówek oprócz Wrocławia (28), jest w powiecie kłodzkim (8). Najgorsza sytuacja, miała miejsce w dwóch powiatach: górowskim i lwóweckim, gdzie nie odnotowano żadnej placówki opiekuńczo – wychowawczej. W większości powiatów, znajdujących się na terenie województwa dolnośląskiego, liczba placówek wahała się pomiędzy 1 a 3.

Działalność ośrodka preadopcyjnego jest kluczowa dla wsparcia procesu adopcji i późniejszego wzmocnienia rodzinnych – a nie instytucjonalnych – form opieki nad dzieckiem. Na terenie województwa dolnośląskiego nie funkcjonuje ośrodek tego typu. Rodzina może otrzymać wsparcie przez działania placówek wsparcia dziennego, asystentów rodziny, rodzin wspierających oraz innych podmiotów lub instytucji działających na rzecz dziecka i rodziny.

W 2011 r. w województwie dolnośląskim funkcjonowały 104 placówki wsparcia dziennego (9. miejsce wśród województw)¹¹⁵, z czego aż 35 placówek zlokalizowanych było na terenie Wrocławia. Na drugim miejscu uplasował się powiat wałbrzyski z ilością 18 placówek. Z kolei w 11 powiatach (złotoryjski, głogowski, górowski, legnicki, lubiński, polkowicki, ząbkowicki, średzki, trzebnicki, wołowski oraz wrocławski) nie funkcjonowała żadna placówka tego typu.

W 2011 r. na terenie Dolnego Śląska funkcjonowało 35 rodzinnych domów dziecka, dysponujących 224 miejscami, z których w ciągu roku skorzystało 249 dzieci. Ponadto w województwie funkcjonowało 3 724 rodziny zastępcze spokrewnione z dzieckiem, w których znajdowało się 4 697 podopiecznych oraz 436 niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych, mających pod opieką ok. 618 dzieci.

Na terenie województwa dolnośląskiego w 2012 r. działały 33 jednostki specjalistycznego poradnictwa. Obejmowały one w szczególności poradnictwo prawne, psychologiczne i rodzinne, świadczone osobom i rodzinom, które miały trudności lub wykazywały potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód.

Najwięcej jednostek odnotowano we Wrocławiu (6) oraz w powiecie dzierżoniowskim (5). W 11 powiatach (bolesławieckim, górowskim, jeleniogórowskim, kamiennogórowskim, kłodzkim, oleśnickim, oławskim, średzkim, ząbkowickim, zgorzeleckim i złotoryjskim) nie odnotowano żadnej jednostki specjalistycznego poradnictwa.

Wspieranie usług na rzecz sektora ekonomii społecznej

Ekonomia społeczna inaczej przedsiębiorczość społeczna to sfera łącząca aktywność gospodarczą z realizacją celów społecznych. Jej kluczową zasadą jest pierwszeństwo działań na rzecz ludzi nad osiągnięciem zysków. Za pośrednictwem podmiotów ekonomii społecznej prowadzone są działania umożliwiające aktywizację społeczną i zawodową osobom zagrożonym marginalizacją społeczną. Najbardziej klasyczną formą przedsiębiorstwa społecznego są spółdzielnie socjalne. W 2011 r. w województwie dolnośląskim działały 22 spółdzielnie socjalne. Jest to znaczny wzrost w porównaniu z latami wcześniejszymi (w 2009 r. było tych instytucji 11).¹¹⁶ Według stanu na koniec maja 2012 r., zgodnie informacjami Ogólnopolskiego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Socjalnych, w Krajowym Rejestrze Sądowym zarejestrowanych było 478 spółdzielni socjalnych z czego 46 w woj. dolnośląskim,

¹¹⁵ W jednostce tej dziecku można zagospodarować czas wolny, zapewnić opiekę i wychowanie, a także poddać specjalistycznym oddziaływaniom terapeutycznym w razie zdiagnozowanej potrzeby.

¹¹⁶ „Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego; Wrocław 2012, s. 9

w tym 36 aktywnych (analiza Fundacji Rozwoju Ekonomii Społecznej). Wynik ten pozwolił uplasować się regionowi na 7. pozycji w kraju.

Na terenie województwa dolnośląskiego działało 6 Centrów Integracji Społecznej (Wrocław, Bystrzyca Kłodzka, Kłodzko, Kłodzko-Krosnowice, Kamieniec Ząbkowicki, Ząbkowice Śląskie)¹¹⁷ oraz 10 Klubów Integracji Społecznej¹¹⁸. Dodatkowo Dolny Śląsk posiada na swoim terenie 4 Zakłady Aktywności Zawodowej: we Wrocławiu, w Mikoszowie, w Świerzawie oraz w Jeleniej Górze¹¹⁹.

Działalność ekonomiczną dla realizacji celów społecznych podejmuje część z liczego grona organizacji pozarządowych zarejestrowanych na Dolnym Śląsku. W 2012 r. wskaźnik fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych przypadających na 10 tys. mieszkańców w województwie dolnośląskim wyniósł 32. Do ośrodków o wysokim poziomie aktywności społecznej zaliczono gminy, w których wskaźnik wyniósł ponad 40. Największą wartość wskaźnika osiągnęły miasta Karpacz i Prusice (62).

Gminy o średnim poziomie aktywności społecznej, w których wskaźnik mieścił się w przedziale od 25 do 41, stanowiły największą grupę. Do gmin o małym poziomie aktywności społecznej zaliczono ośrodki, w których wskaźnik liczby stowarzyszeń i fundacji, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, był mniejszy niż 25. Najgorzej w tym zestawieniu wypadły gminy Wąsosz (6) i Piława Górna (7).

Ponadto na terenie Dolnego Śląska istnieją instytucje wspierające rozwój ekonomii społecznej. W ramach współfinansowania z EFS funkcjonuje obecnie 5, działających subregionalnie, Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej.

¹¹⁷ Dolnośląski Urząd Wojewódzki, Wydział Polityki Społecznej, stan na 13.06.2013r.

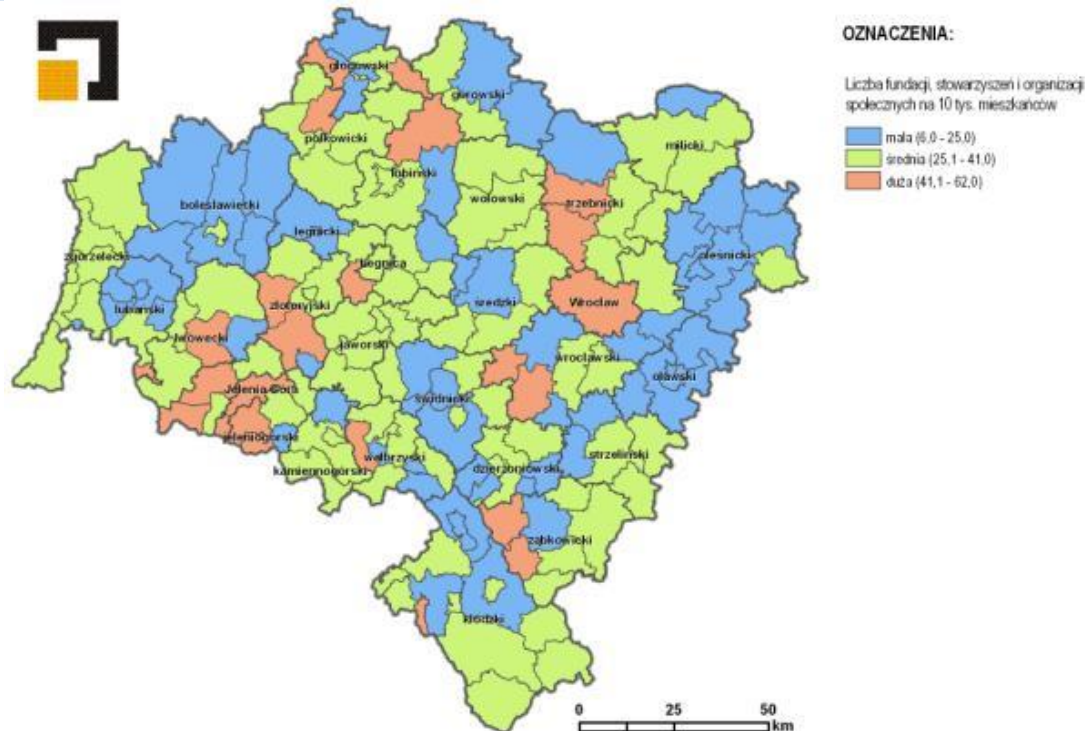
¹¹⁸ „Ocena zasobów pomocy społecznej w gminach i powiatach województwa dolnośląskiego; Wrocław 2012, s.

9

¹¹⁹ <http://bazy.ngo.pl>

MAPA 11. POZIOM AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ W 2012 R.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

WŁĄCZENIE SPOŁECZNE

POTENCJAŁ:

- W 2012 r. Dolny Śląsk zaliczany był do województw w najmniejszym stopniu zagrożonych ubóstwem skrajnym (2 miejsce w kraju – po śląskim – 4,4%)¹²⁰.
- W 2012 r. województwo dolnośląskie na tle kraju wyróżniało się wysoką liczbą organizacji pozarządowych. Pod względem liczby organizacji Dolny Śląsk zajmuje trzecie miejsce po województwie mazowieckim i warmińsko-mazurskim.
- Wysoki wskaźnik udzielania pomocy społecznej rodzinom i osobom w rodzinach z powodu narkomanii (4 miejsce w kraju).
- Wzrost liczby klubów seniora i Uniwersytetu III Wieku.

WYZWANIA:

- Zintegrowane podejście do rozwiązywania problemów społecznych i jednoczesna inwestycja w infrastrukturę pomocy społecznej.
- Organizowanie opieki nad osobą w podeszłym wieku oddalającą całodobową opiekę instytucjonalną na rzecz tworzenia opieki krótkoterminowej. Tworzenie oferty półstacjonarnej i domowej tj. korzystnych społecznie i tańszych wariantów usług opiekuńczych m.in. dla osób w podeszłym wieku.
- Wzrost aktywności edukacyjnej osób wykluczonych społecznie, zwłaszcza osób niepełnosprawnych.
- Zwiększenie oferty pomocy społecznej dla rodzin i osób w rodzinach borykających się z problemem alkoholowym, przemocą w rodzinie.
- Zwiększenie wsparcia dla grup korzystających z instytucjonalnych form opieki.

¹²⁰ Publikacja „Ubóstwo w Polsce w 2012 r. (na podstawie budżetów w gospodarstwach domowych) s. 9

- Przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego, w tym wśród młodzieży w wieku 15-24 lata, niepełnosprawnych, osób opuszczających zakłady karne.
- Poprawa sytuacji życiowej (poprzez aktywizację zawodową polegającą na zwiększeniu dostępu do usług użyteczności publicznej) osób w sposób szczególny narażonych na wykluczenie.
- Zapewnienie realnego wzmocnienia rodzinnego poprzez działania placówek wsparcia dziennego, asystentów rodziny, rodzin wspierających oraz innych podmiotów lub instytucji działających na rzecz dziecka i rodziny.
- Profilaktyka na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu poprzez rozwój oferty spędzania czasu wolnego dla dzieci (placówki wsparcia dziennego).
- Organizacja i finansowanie usług wsparcia i aktywizacji rodzin marginalizowanych (asystent rodziny, poradnictwo).
- Wsparcie procesów adopcyjnych.
- Wzmocnienie instytucji ekonomii społecznej poprzez wypracowanie i wdrożenie zintegrowanego systemu wsparcia dla osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym za pośrednictwem udziału podmiotów ekonomii społecznej.
- Wsparcie rodzin i osób zagrożonych bezdomnością.

Uzasadnienie wyboru celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych

Cele oraz priorytety Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 (RPO WD) stanowią odpowiedź na wyzwania rozwojowe regionu, określone z jednej strony w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020, a z drugiej w strategiach szczebla krajowego (m.in. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030, Strategia Rozwoju Kraju 2020, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego) oraz europejskiego (Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu – Europa 2020). W związku z powyższym **cel główny programu** został określony jako:

Wzrost konkurencyjności Dolnego Śląska zapewniający poprawę poziomu życia jego mieszkańców przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Istota celu głównego RPO wyraźnie akcentuje wzrost konkurencyjności regionu w aspekcie osiągnięcia sukcesu w gospodarczej, krajowej i europejskiej rywalizacji. Zarówno podniesienie poziomu gospodarczej i społecznej konkurencyjności regionu, jak i poprawa jakości życia mieszkańców, musi uwzględniać użytkowanie zasobów naturalnych zgodnie z zasadami ekorozwoju. Z uwagi na konieczność koncentracji postawionych w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 celów rozwojowych oraz efektywność wykorzystania dostępnych środków, planowana interwencja została skierowana na obszary o strategicznym znaczeniu dla rozwoju województwa. Stąd nie wszystkie priorytety inwestycyjne określone w rozporządzeniach szczegółowych dot. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego będą realizowane.

Wzrost konkurencyjności dolnośląskiej gospodarki, przy jednoczesnym podnoszeniu jakości życia społeczności regionu i poprawie stanu środowiska, wymaga wdrażania następujących osi priorytetowych RPO, które przyczynią się do realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020:

Oś priorytetowa – Przedsiębiorstwa i Innowacje

Realizacja powyższej osi priorytetowej przysłuży się wsparciu działalności badawczo-rozwojowej w przedsiębiorstwach, usprawni procesy komercjalizacji wiedzy oraz stworzy warunki dla rozwoju współpracy w obszarze innowacji. Stworzone zostaną także warunki sprzyjające rozwojowi przedsiębiorczości i skutkujące wzrostem konkurencyjności dolnośląskich firm, głównie poprzez działania wspomagające przedsiębiorstwa na rynku lokalnym, krajowym i zagranicznym.

Oś priorytetowa – Technologie Informacyjno-komunikacyjne

Wdrażanie osi pozwoli na rozwój e-usług, ze szczególnym uwzględnieniem usług publicznych stymulować będzie również korzystne trendy na rynku i pozytywnie wpłynie na budowę społeczeństwa informacyjnego w regionie.

Oś priorytetowa – Gospodarka niskoemisyjna

Realizacja działań w tej osi priorytetowej wpłynie na poprawę konkurencyjności gospodarki przy jednoczesnym zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. Zrównoważenie popytu na energię przy jednoczesnym spełnieniu wymogów dotyczących ochrony środowiska będzie możliwe jedynie poprzez: zwiększenie efektywności energetycznej całej gospodarki, wprowadzenie nowych energooszczędnych technologii oraz wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.

Oś priorytetowa – Środowisko i zasoby

Podejmowane interwencje przyczynią się do realizacji zaleceń Rady dla Polski w zakresie gospodarki wodnej i gospodarki odpadami. Ochrona bioróżnorodności oraz ochrona zabytków zapewni zachowanie najbardziej wartościowych zasobów województwa, zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń, a pośrednio przyczyni się do rozwoju gospodarki regionu.

Oś priorytetowa – Transport

Kluczowym założeniem osi priorytetowej jest zwiększenie wewnątrzregionalnej spójności oraz integracja przestrzeni regionu z przestrzenią reszty kraju i krajów sąsiednich. Istotą inwestycji jest podniesienie efektywności sieci transportowej w celu wzmocnienia konkurencyjności gospodarki regionu, szczególnie w transporcie drogowym i kolejowym. Niezbędnym staje się zatem rozwijanie przyjaznych dla środowiska systemów transportowych.

Oś priorytetowa – Infrastruktura spójności społecznej

Realizacja powyższej osi skoncentruje się na poprawie jakości życia regionalnej społeczności oraz podniesieniu konkurencyjności regionu. Niezbędne będą zatem inwestycje infrastrukturalne wspomagające system opieki nad osobami zależnymi oraz przyczyniające się do poprawy ochrony zdrowia mieszkańców województwa. Istotne będą również przedsięwzięcia przyczyniające się do poprawy sytuacji gospodarczej i społecznej najbardziej zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich.

Oś priorytetowa – Infrastruktura edukacyjna

W celu poprawy jakości życia mieszkańców województwa, kolejnym obszarem wymagającym interwencji jest rozwój infrastruktury edukacyjnej. Inwestycje infrastrukturalne realizowane na

poszczególnych etapach edukacji, w szczególności na obszarach, gdzie odnotowuje się deficyt tego typu infrastruktury – wpłynie pozytywnie nie tylko na jakość nauczania, ale także na większą efektywność systemu kształcenia.

Oś priorytetowa – Rynek pracy

Działania realizowane w ramach powyższej osi priorytetowej przysłużą się aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych, nieaktywnych zawodowo oraz poszukujących pracy. Działania te będą uwzględniać indywidualną charakterystykę społeczno-gospodarczą każdego obszaru obejmowanego wsparciem. W przypadku przedsiębiorstw niezbędne jest, aby wszelkie działania uwzględniały zróżnicowanie terytorialnie struktury zatrudnienia Dolnego Śląska oraz odpowiadały na potrzeby pracodawców i lokalnego rynku.

Oś priorytetowa – Włączenie społeczne

Priorytetowe kierunki interwencji w zakresie osi będą się skupiać na zwiększeniu aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, zmniejszeniu ubóstwa w grupach najbardziej nim zagrożonych, zapewnieniu dostępu i określonych standardów usług publicznych oraz integracji przestrzennej dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych.

Oś priorytetowa – Edukacja

Realizacja osi priorytetowej przyczyni się do zapewnienia jakości wykształcenia odpowiadającego standardom społeczeństwa opartego na wiedzy, przy równoczesnym ściślejszym dopasowaniu kierunków wykształcenia do wymogów lokalnego rynku pracy. Obszarem objętym interwencją będzie edukacja przedszkolna, podstawowa oraz ponadpodstawowa ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia zawodowego. Wdrożone zostaną również rozwiązania służące pogłębianiu wiedzy, umiejętności oraz kwalifikacji zawodowych zgodnie z ideą uczenia się przez całe życie (lifelong learning).

Powyżej przedstawione osie priorytetowe RPO będą realizowane zgodnie z politykami horyzontalnymi Unii Europejskiej, w szczególności z zasadą partnerstwa, równości mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacji, jak również zrównoważonego rozwoju.

Cel główny RPO wraz ze strategią jego osiągnięcia przedstawia poniższa tabela:

Cel główny programu	Cel szczegółowy osi priorytetowej	Oś priorytetowa
Wzrost konkurencyjności Dolnego Śląska zapewniający poprawę poziomu życia jego mieszkańców przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju	Wzrost konkurencyjności i rozwój gospodarki regionu w oparciu o badania i rozwój, innowacje oraz nowe rozwiązania dla przedsiębiorstw	Przedsiębiorstwa i innowacje
	Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych w regionie	Technologie informacyjno-komunikacyjne
	Zmniejszenie emisyjności gospodarki oraz wzrost udziału energii wytworzonej ze źródeł odnawialnych i zwiększenie	Gospodarka niskoemisyjna

	efektywności energetycznej	
	Poprawa stanu środowiska oraz zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych	Środowisko i zasoby
	Poprawa dostępności transportowej regionu oraz jakości i standardów transportu na Dolnym Śląsku	Transport
	Zapewnienie infrastruktury dla spójności społecznej i poprawy jakości życia, w szczególności ubogich społeczności	Infrastruktura spójności społecznej
	Modernizacja i wzmocnienie infrastruktury edukacyjnej	Infrastruktura edukacyjna
	Wzrost zatrudnienia i mobilności pracowników	Rynek pracy
	Włączenie społeczne, podnoszenie poziomu i jakości życia	Włączenie społeczne
	Podniesienie jakości i dostępności edukacji	Edukacja
	Zapewnienie sprawnego i efektywnego wykorzystania środków funduszy strukturalnych w ramach RPO WD	Pomoc techniczna

ROZKŁAD ŚRODKÓW FINANSOWYCH

Uzasadnienie podziału środków pomiędzy cele tematyczne i priorytety inwestycyjne

Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji	Wzmacnianie potencjału B+R jednostek naukowych (PI 1.1)	W 2011 roku w B+R zatrudnionych było 9 302 osób z czego w szkołach wyższych (6707 osób). Mimo to województwo charakteryzuje się umiarkowanymi nakładami w zakresie działalności badawczo-rozwojowej. W 2011 roku ich wielkość wyniosła 725,2 mln zł, co daje dopiero 5 miejsce w kraju. W relacji do PKB z 2010 roku (w cenach bieżących) oznacza to, iż stanowią one 0,52% PKB.
Podniesienie konkurencyjności MŚP, sektora rolnego oraz sektora rybołówstwa i		Innowacyjne
		W 2011 roku nakłady na działalność

akwakultury	przedsiębiorstwa (PI 1.2)	<p>innowacyjną poniosło w regionie wyłącznie 7,23% przedsiębiorstw z sektora usług, co plasuje region na 10 miejscu w kraju.</p> <p>Wg danych GUS na Dolnym Śląsku wśród przedsiębiorstw w sektorze usług innowacyjne przedsiębiorstwa stanowią 9,56%, co plasuje region na 11 miejscu w kraju (PL-11,57%).</p> <p>Wśród przedsiębiorstw przemysłowych na Dolnym Śląsku za innowacyjne w 2011 można uznać 15,04% - 12 miejsce w kraju.</p>
	Rozwój przedsiębiorczości (PI 3.1)	<p>Sektor MŚP choć przeważający pod względem liczby podmiotów gospodarczych, w zakresie generowanych przychodów i inwestycji nie jest już tak dominujący. W sektorze MŚP pracuje 67,1% ogółu zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw. Sektor ten odpowiada za 52,9% przychodów ogółu przedsiębiorstw oraz 50,8% nakładów inwestycyjnych ponoszonych przez firmy.</p>
	Internacjonalizacja przedsiębiorstw (PI 3.2)	<p>Eksport przedsiębiorstw regionu stanowi 7,7% eksportu MSP w Polsce, co lokuje województwo na piątym miejscu w kraju.</p> <p>Rozwojowi przedsiębiorczości, wzmocnieniu i wzrostowi konkurencyjności sprzyja tworzenie sieci klastrowych, które znajdują się, początkowej fazie swego rozwoju.</p> <p>Możliwość wykorzystania korzystnego położenia dla wymiany międzynarodowej.</p>
	Rozwój produktów i usług w MŚP (PI 3.3)	<p>Nakłady inwestycyjne w dolnośląskich przedsiębiorstwach (bez mikrofirm) w 2011 r. zamknęły się kwotą 12 386,4 mln zł i był to w cenach bieżących wzrost o 25,3%. N (119,7%).</p> <p>W sektorze MŚP pracuje 67,1% ogółu zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw. Sektor ten odpowiada za 52,9% przychodów ogółu przedsiębiorstw oraz 50,8% nakładów inwestycyjnych ponoszonych przez firmy.</p> <p>Główną barierą rozwoju MŚP, jest przede wszystkim niedostateczny zasób własnych środków przeznaczonych na rozwój.</p>
Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii	E-usługi publiczne (PI 2.3)	<p>70 proc. dolnośląskich urzędów ma elektroniczny system zarządzania dokumentacją, tylko 36 proc. informowało o możliwości realizacji usługi za pośrednictwem platformy ePUAP.</p> <p>34,7 proc. osób w wieku 16-74 w regionie</p>

informacyjno-komunikacyjnych		południowo-zachodnim Polski korzysta z Internetu, by szkolić się i kształcić, 30,8 proc., by uzupełniać wiedzę. Usługi z zakresu e-zdrowia są wciąż na wstępnym etapie rozwoju. 4,2 proc. osób w wieku 16-74 umawiało się przez Internet w 2012 r. na wizytę lekarską.
Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach	Produkcja energii ze źródeł odnawialnych (PI 4.1)	Niski udział produkcji energii z odnawialnych źródeł energii w ogólnej produkcji energii elektrycznej regionu w 2012 roku (235,7 MW (5,9 %) Województwo Dolnośląskie posiada znaczący potencjał rozwojowy w zakresie: energii wiatru i słońca oraz biomasy (słoma i uprawy energetyczne), jak również energetyki wodnej (geotermia płytka i głęboka). Dolny Śląsk jest postrzegany jako region atrakcyjny pod kątem inwestycji w zakresie OZE, zajmując 4 miejsce w rankingu Instytut Energetyki Odnawialnej.
	Efektywność energetyczna i użycie OZE w przedsiębiorstwach (PI 4.2)	Zwiększanie efektywności energetycznej MŚP, w świetle ciągle rosnącego zapotrzebowania na energię w tym sektorze przy jednoczesnym, sukcesywnym wzroście jej kosztów, zapewni zrównoważenie popytu na energię przy jednoczesnym spełnieniu wymogów dotyczących ochrony środowiska oraz będzie bogatym źródłem innowacji organizacyjnych i technologicznych, które w perspektywie zwiększą zarówno zyski (poprzez zmniejszenie kosztów działalności), jak i zmniejszą obciążenia środowiskowe podmiotów.
	Efektywność energetyczna w budynkach publicznych i sektorze mieszkaniowym (PI 4.3)	W bilansie energetycznym ponad 70% energii służy do ogrzewania pomieszczeń, a w około 15% do podgrzewania wody, dlatego tak istotne jest ograniczenie strat ciepła. Dolny Śląsk posiada duży potencjał poprawy efektywności energetycznej poprzez m.in. promowanie działań służących obniżaniu energochłonności, np. dzięki kompleksowym termomodernizacjom i wykorzystaniu OZE.
	Wdrażanie Strategii Niskoemisyjnych (PI 4.5)	Pod względem emisji zanieczyszczeń do powietrza Dolny Śląsk znajduje się corocznie na jednym z czołowych miejsc w kraju (w 2010 - 3 miejsce zanieczyszczenia pyłowe i 4 – zanieczyszczenia gazowe.

	Wysokosprawna kogeneracja (PI 4.7)	W regionie stosunkowo niewielka część (40%) odbiorców ogrzewana jest centralnie w sposób zbiorowy. Ze względu na duże koncentracje mieszkańców w miastach i w zwartej zabudowie wiejskiej istnieje duży potencjał do rozwoju ogrzewnictwa układami kogeneracji średniej lub małej o wyższej wydajności i generującej mniejsze straty energetyczne.
Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów	Gospodarka odpadami (PI 6.1)	Na Dolnym Śląsku w 2010 roku zebrano 994 tys. Mg odpadów komunalnych; Masa wytworzonych w regionie odpadów na 1 mieszkańca wynosi 379 kg, a zebranych ogółem 345,6 kg, co stanowi najwyższy wskaźnik w Polsce. Ilość wyselekcjonowanych odpadów komunalnych < 10% ogólnej masy zagospodarowanych odpadów komunalnych (w 2010 r. było to 70,76 tys. Mg); Z masy 25,5 tys. Mg selektywnie zebranych odpadów opakowaniowych 89% przekazano do odzysku (czyli ok.9 kg/mieszkańca. Jest to ilość niewystarczająca.
	Gospodarka wodno-ściekowa (PI 6.2)	Pobór wody wynosił w 2010 r. ogółem - 465,2 hm ³ (w tym 104 hm ³ na cele produkcyjne), co sytuuje województwo na 7. miejscu w kraju; Na koniec 2011 r. w województwie w wodociąg wyposażonych było 99,7% mieszkań w miastach oraz 96,5% na wsi. w 2010 r. z kanalizacji korzystało 69,3% ogółu ludności województwa, z tego w miastach 86,3% i na wsi 30,1; Z oczyszczalni ścieków korzystało 76,8% ludności regionu. W miastach z oczyszczalni korzystało 95,2% ludności, natomiast na wsi tylko 34,3% ludności.
	Ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych i kulturowych (PI 6.3 i 6.4)	Dolny Śląsk jest regionem o najbogatszych zasobach zabytkowych w kraju. Według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, województwo dolnośląskie posiada łącznie ponad 8 tys. obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Bogate walory historyczne Dolnego Śląska przyczyniają się do rozwoju turystyki kulturowej zasilającej ważną gałąź regionalnej gospodarki. W tym zakresie za czynniki obniżające atrakcyjność regionu należy uznać zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych. Bogate zasoby przyrodnicze,

Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszych infrastruktur sieciowych	Drogowa dostępność transportowa (PI 7.2)	Sieć drogowa województwa wymaga uzupełnienia w celu wzmocnienia słabych powiązań transportowych ze stolicą kraju oraz w kierunku półn. i półd., jak również efektywniejszego skomunikowania stolicy regionu z częścią ośrodków subregionalnych. Jakość dróg, ich stan techniczny, przepustowość oraz poziom bezpieczeństwa nie są dopasowane do potrzeb rozwijającej się motoryzacji (przewóz ładunków w drogowym transporcie międzynarodowym 5.547 tys. ton w 2011 r.).
	System transportu kolejowego (PI 7.4)	Pod względem gęstości (8,9 km na 100 km ²) sieć kolejowa województwa (stanowiąca 8,8% długości linii w całym kraju), zajmuje trzecie miejsce w Polsce. Stan techniczny linii kolejowych oraz infrastruktury towarzyszącej wymaga interwencji. Niezadowolające parametry powodują spadek prędkości przewozu osób i towarów oraz ich jakość, co w konsekwencji doprowadza do odpływu klientów zniechęconych długim czasem podróży.
Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników	Zapewnianie dostępu do zatrudnienia (PI 8.5)	Konieczność wzrostu współczynnika aktywności zawodowej mieszkańców Dolnego Śląska. Wysoka stopa bezrobocia wg BAEL w województwie na tle kraju (10,6%, PL-9,7%), w tym 11,2% wśród kobiet (PL-10,9%) oraz 10,1% wśród mężczyzn (PL-8,8%). Jedna z najwyższych w kraju stopa bezrobocia długookresowego wg BAEL (3,9%, PL-3%). Jeden z najniższych w kraju poziom zatrudnienia osób niepełnosprawnych (15,5%, PL-20,8%).
	Samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy (PI 8.7)	Niski poziom nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw aktywnych z sektora MŚP na przedsiębiorstwo w województwie na tle kraju (37,7 tys. PLN, PL-41,4 tys. PLN). Liczba podmiotów wykreślonych z rejestru REGON na 10 tys. ludności w województwie należy do najwyższych w Polsce (115, PL-100);

		Niski udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w województwie w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem na tle kraju (69,6%, PL-74,2%).
	Godzenie życia zawodowego i prywatnego (PI 8.8)	Ok. 4,5% dzieci w Polsce do lat 3 jest objętych opieką w żłobkach, klubach dziecięcych i u dziennego opiekuna (6,9% w województwie dolnośląskim) - w przypadku Dolnego Śląska brakuje ok. 19,5 tys. miejsc. W zaledwie 20% gmin w województwie dolnośląskim funkcjonują instytucje opieki nad dziećmi do lat 3. Niekorzystna sytuacja demograficzna w województwie - przewidywany udział osób w wieku poprodukcyjnym w 2035 r. wyniesie 31,6%.
	Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian (PI 8.9)	Niski na tle kraju odsetek przedsiębiorstw inwestujących w rozwój pracowników w odniesieniu do małych przedsiębiorstw (78%, PL-80%). Pracodawcy na Dolnym Śląsku widzą potrzebę szkolenia kadry w zakresie kompetencji zawodowych (58% pracodawców) samoorganizacyjnych (23%) i interpersonalnych (17%). 3/4 pracodawców wskazuje na trudności ze znalezieniem odpowiednich pracowników (82% w województwie dolnośląskim), przy czym w przypadku 36% pracodawców głównym problemem są braki kompetencyjne.
	Aktywne i zdrowe starzenie się (PI 8.10)	Relatywnie niski poziom zatrudnienia osób w wieku 55-64 lata w województwie dolnośląskim na tle kraju (35,1%, PL-36,9%); Wysoki udział chorób cywilizacyjnych jako przyczyn zgonów w województwie. Wysoki udział nowotworów wśród przyczyn zgonów w województwie (26,2%, PL-25,6%). Niski wskaźnik zgłaszalności na badania profilaktyczne raka piersi (25,6%) i raka szyjki macicy (24,2%) w województwie.
Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Wspieranie włączenia społecznego	Inwestycje w infrastrukturę społeczną (PI 9.1)	Konieczność wspierania działań niwelujących skutki niekorzystnych trendów demograficznym i epidemiologicznym oddziałujących na obecną i przyszłą sytuację społeczno-gospodarczą. Ok. 4,5% dzieci w Polsce do lat 3 jest objętych opieką w żłobkach, klubach dziecięcych i u

		<p>dziennego opiekuna (6,9% w województwie dolnośląskim) - w przypadku Dolnego Śląska brakuje ok. 19,5 tys. miejsc.</p> <p>Niekorzystna sytuacja demograficzna w województwie - przewidywany udział osób w wieku poprodukcyjnym w 2035 r. wyniesie 31,6%.</p>
	<p>Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną (PI 9.1)</p>	<p>Konieczność wsparcia działań niwelujących niekorzystne trendy demograficzne oddziałujących na sytuację społeczno-gospodarczą.</p> <p>Ograniczona dostępność do wysokiej jakości usług medycznych.</p> <p>Trudna sytuacja epidemiologiczna w szczególności w zakresie zachorowalności na choroby nowotworowe oraz choroby płuc oraz inne choroby cywilizacyjne.</p> <p>Konieczność wsparcia opieki perinatalnej, wobec spadającej dzietności i wysokiego wskaźnika umieralności niemowląt.</p> <p>Zdekaptalizowana infrastruktura ochrony zdrowia, stanowiąca barierę rozwojową.</p>
	<p>Rewitalizacja zdegradowanych obszarów (PI 9.2)</p>	<p>Konieczność poprawy sytuacji życiowej mieszkańców województwa w sposób szczególny narażonych na ekskluzję.</p> <p>Konieczność przeciwdziałania zjawisku wykluczenia społecznego.</p>
	<p>Aktywna integracja (PI 9.4)</p>	<p>Konieczność poprawy sytuacji życiowej mieszkańców województwa w sposób szczególny narażonych na ekskluzję.</p> <p>Konieczność przeciwdziałania zjawisku wykluczenia społecznego.</p> <p>Wysoki odsetek osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce (PL-27,2%, UE27-24,2%).</p> <p>Jeden z najwyższych w kraju odsetek gospodarstw domowych o bardzo niskiej intensywności pracy (8,5%, PL-6,9%).</p> <p>Wysoki poziom wskaźnika pogłębionej deprivacji materialnej na tle kraju (16%, PL-13%).</p>
	<p>Dostęp do wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych (PI 9.7)</p>	<p>Konieczność poprawy sytuacji życiowej mieszkańców województwa w sposób szczególny narażonych na ekskluzję.</p> <p>Konieczność przeciwdziałania zjawisku wykluczenia społecznego.</p> <p>Konieczność zapewnienia równego dostępu do usług opieki zdrowotnej.</p>

	Wspieranie gospodarki społecznej (PI 9.8)	<p>Konieczność wsparcia rozwoju sektora ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorczości społecznej.</p> <p>Konieczność stymulowania powstawania nowych miejsc pracy w obszarze ekonomii społecznej.</p> <p>Niski udział aktywnych stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w regionie w ogóle organizacji społecznych w Polsce (7,3%).</p> <p>Bardzo niski odsetek osób zakładających spółdzielnie socjalne.</p>
Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny RPO WD	Uzasadnienie
Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie	Zapewnienie jakości i równego dostępu do edukacji przedszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej (PI 10.1)	<p>Konieczność upowszechnienia wychowania przedszkolnego, w tym zwłaszcza zwiększenia udziału w edukacji przedszkolnej dzieci w wieku 3-4 lat z obszarów wiejskich oraz o nasilonych procesach suburbanistycznych (relatywnie niski na tle kraju poziom upowszechnienia edukacji przedszkolnej na obszarach wiejskich w województwie (48,5%).</p> <p>Konieczność podniesienia jakości edukacji przedszkolnej.</p> <p>Konieczność poprawy wyników nauczania, potwierdzanych egzaminami zewnętrznymi w szkołach.</p> <p>Przestarzałe wyposażenie pracowni przedmiotowych w szkołach.</p> <p>Niższy od średniej dla kraju poziom wykonania zadań z matematyki podczas egzaminu gimnazjalnego (46%, PL-47%).</p> <p>Bardzo niskie na tle kraju średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim (język polski: 54%, PL-57%; matematyka: 45%, PL-48%; przedmioty przyrodnicze: 56%, PL-59%).</p>
	Zapewnienie jakości i równego dostępu do kształcenia ponadgimnazjalnego (PI 10.1)	<p>Konieczność poprawy wyników nauczania, potwierdzanych egzaminami zewnętrznymi w szkołach.</p> <p>Przestarzałe wyposażenie pracowni przedmiotowych w szkołach;</p> <p>Niższe od średniej dla kraju przeciętne wyniki matury z matematyki na poziomie podstawowym (54%, PL-56%).</p> <p>Niska jakość oferowanego kształcenia zawodowego, niedostosowana do potrzeb rynku pracy.</p> <p>Słaba współpraca szkół zawodowych z ich</p>

		otoczeniem na rzecz podniesienia jakości kształcenia zawodowego.
	Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie (PI 10.3)	Potrzeba dostosowania wykształcenia do wymagań gospodarki i rynku pracy. Potrzeba wzrostu współczynnika kształcenia ustawicznego mieszkańców regionu. Relatywnie niski na tle kraju odsetek osób, które kształciły się w jakiegokolwiek formie (kursy i szkolenia lub samokształcenie) w ciągu ostatnich 36 m-cy (21%, PL-23%).
	Inwestycje w edukację przedszkolną, podstawową i gimnazjalną (PI 10.4)	Konieczność upowszechnienia wychowania przedszkolnego, w tym zwłaszcza zwiększenia udziału w edukacji przedszkolnej dzieci w wieku 3-4 lat z obszarów wiejskich oraz o nasilonych procesach suburbanistycznych (relatywnie niski na tle kraju poziom upowszechnienia edukacji przedszkolnej na obszarach wiejskich w województwie (48,5%). Przestarzałe wyposażenie pracowni przedmiotowych w szkołach; Wysoki odsetek uczniów (60%), którzy nigdy nie wykonywali doświadczeń w laboratorium podczas zajęć lekcyjnych.
	Inwestycje w edukację ponadgimnazjalną (PI 10.4)	Przestarzałe wyposażenie pracowni przedmiotowych w szkołach; Wysoki odsetek uczniów (60%), którzy nigdy nie wykonywali doświadczeń w laboratorium podczas zajęć lekcyjnych.

ZAŁOŻENIA I OPIS OSI PRIORYTETOWYCH

Przedsiębiorstwa i innowacje

OŚ PRIORYTETOWA 1 PRZEDSIĘBIORSTWA I INNOWACJE

Cel ogólny Osi Priorytetowej

Wzrost konkurencyjności i rozwój gospodarki regionu w oparciu o badania i rozwój, innowacje oraz nowe rozwiązania dla przedsiębiorstw

Wysoka ocena atrakcyjności inwestycyjnej regionu oraz zróżnicowana struktura gospodarcza, w tym rosnące znaczenie eksportu w PKB, sytuują Dolny Śląsk jako jeden z najprężniej rozwijających się gospodarczo regionów w Polsce. Województwo dolnośląskie posiada duży potencjał badawczo-rozwojowy, przekraczający średnią krajową, jednak nie jest on w pełni ukierunkowany na zastosowania gospodarcze.

Konieczne jest wsparcie działalności badawczo-rozwojowej, zarówno w jednostkach naukowych jak i w przedsiębiorstwach. Działania te powinny prowadzić do uzyskania pozycji polskiego lidera w obszarach wskazanych jako regionalne specjalizacje naukowo-technologiczne.

Wdrażanie nowych technologii i szersze wykorzystanie postępu i innowacji nie jest możliwe bez udziału w tym procesie przedsiębiorców. Wszelkie działania jakie będą prowadzone w celu pobudzenia rozwoju technologicznego i powstałych w wyniku tego innowacji nie mogą mieć większego oddziaływania na gospodarkę do momentu ich praktycznego wykorzystania, szczególnie przez sektor małych i średnich przedsiębiorstw, który jest kluczowy dla rozwoju gospodarczego Dolnego Śląska.

Dla podniesienia atrakcyjności oraz konkurencyjności dolnośląskiej gospodarki przez innowacje, niezbędne jest stworzenie odpowiednich warunków oraz wsparcie sektora małych i średnich przedsiębiorstw, jako kluczowego dla rozwoju gospodarczego. Poprawa konkurencyjności dolnośląskich firm i powstanie trwałych miejsc pracy, nastąpi dzięki zwiększeniu ich aktywności inwestycyjnej m.in. poprzez działania obejmujące wprowadzanie na rynek nowych produktów i usług oraz promocję i ekspansję na rynkach krajowym i zagranicznych. Wsparcie to przyczyni się także do stopniowej poprawy innowacyjności przedsiębiorstw.

Działania realizowane w niniejszej osi wpisują się również w założenia „Autostrady Nowej Gospodarki”, wskazanej w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 (SRWD 2020) jako obszaru dynamicznego rozwoju przemysłu, opartego na najnowocześniejszych technologiach oraz nowoczesnych usługach.

Oś ta będzie kluczowym instrumentem na rzecz wzrostu innowacyjności, a w konsekwencji konkurencyjności dolnośląskiej gospodarki oraz inteligentnego rozwoju. Jej realizacja przyczyni się do osiągnięcia na poziomie krajowym wzrostu poziomu nakładów na badania (w tym uruchomienie nakładów prywatnych w szczególności MŚP) na sferę B+R, co przyczyni się na poziomie regionalnym do wypełnienia zobowiązań Polski względem Strategii Europa 2020, określonych w Krajowym Programie Reform.

Oś priorytetowa obejmuje 2 cele tematyczne: Wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji (CT 1) oraz Podnoszenie konkurencyjności MŚP, sektora rolnego oraz sektora rybołówstwa i akwakultury (CT 3), do czego przesłanką jest podjęcie kompleksowych działań na rzecz rozwoju przedsiębiorczości w regionie.

Integracja interwencji ukierunkowanej na poszczególne obszary w zakresie dwóch celów tematycznych (1 i 3), zwiększy jej efektywność. Rozwiązanie to jest zgodne z polityką rozwoju dążącą do stymulacji wzrostu gospodarczego opartego na poprawie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu.

Oba Cele tematyczne przyczyniają się do realizacji tego samego celu głównego Umowy Partnerstwa: „Zwiększenie konkurencyjności gospodarki”.

Priorytet inwestycyjny: Wzmacnianie potencjału B+R jednostek naukowych (PI 1.1)

Infrastruktura badawczo-rozwojowa jest jednym z głównych czynników wpływających na poziom innowacyjności regionu. Potencjał badawczy województwa jest powyżej średniej krajowej pod względem nakładów na działalność B+R oraz nakładów na działalność innowacyjną w gospodarce. Na tle Europy Dolny Śląsk znajduje się w drugiej setce regionów pod względem innowacyjności. Nadal zauważalne są spore potrzeby w porównaniu z innymi ośrodkami europejskimi. Należy dążyć do wzrostu potencjału innowacyjnego na Dolnym Śląsku, poprzez inwestycje w infrastrukturę naukowo-badawczą dolnośląskich jednostek naukowych oraz upowszechnianie wiedzy o nauce i postawach innowacyjnych w społeczeństwie. Działania infrastrukturalne powinny być skupione na rozwoju regionalnych specjalizacji, które stanowiąc będą dźwignię dynamicznego rozwoju i powinny być skoordynowane ze wsparciem krajowym.

Priorytet inwestycyjny	Wzmacnianie potencjału B+R jednostek naukowych (PI 1.1)
Cele szczegółowy	Rozwój potencjału B+R jednostek naukowych.
Oczekiwane efekty	Podniesienie poziomu inwestycji publicznych w badania i rozwój.
Kierunki wsparcia	Dofinansowanie będą mogły otrzymać projekty związane z rozwojem infrastruktury badawczej realizowane przez jednostki naukowe w ramach inteligentnych specjalizacji regionu. W ramach priorytetu możliwe będzie ponadto wsparcie tworzenia i rozwoju instytucji popularyzujących naukę i innowacje wśród mieszkańców regionu.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki naukowe; • konsorcja jednostek naukowych; • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia w zakresie tworzenia instytucji popularyzujących naukę; • jednostki organizacyjne jst w zakresie tworzenia instytucji popularyzujących naukę.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna

Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • projekty w ramach kooperacji jednostek naukowych; • stanowiące element uzupełniający istniejące zasoby.
Kategorie interwencji	060
Planowane duże projekty	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Wzrost nakładów na działalność badawczo-rozwojową w relacji do PKB	%	Region słabiej rozwinięty	0,52	2010		GUS	raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba jednostek naukowych objętych wsparciem w zakresie inwestycji w infrastrukturę B+R	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba wspartych instytucji popularyzujących naukę i innowacje	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Innowacyjne przedsiębiorstwa (PI 1.2)

Wysoka aktywność innowacyjna oraz efektywne wykorzystywanie osiągnięć naukowych przez podmioty gospodarcze są kluczowymi czynnikami decydującymi o atrakcyjności i konkurencyjności gospodarki, zarówno w skali krajowej, jak i europejskiej. Sprawnie działający system transferu i absorpcji efektów działalności innowacyjnej i badawczo-rozwojowej w regionie pozwala na aktywne jego uczestnictwo na gospodarczej arenie Europy i świata oraz na rozwój tzw. Autostrady Nowej Gospodarki wskazanej w SRWD 2020.

Na Dolnym Śląsku potencjał innowacyjny przedsiębiorstw wykorzystywany jest w niewystarczającym stopniu. Niski jest udział przedsiębiorstw prowadzących prace badawczo-rozwojowe, a także przedsiębiorstw korzystających z dostępnych wyników badań. Istotnym czynnikiem wspomagającym rozwój przedsiębiorczości w regionie jest funkcjonowanie infrastruktury wspierającej tworzenie i rozwój przedsiębiorstw oraz korzystanie z potencjału naukowego regionu.

Oferta Instytucji Otoczenia Biznesu działających w regionie wymaga dostosowania do bieżących wyzwań gospodarki opartej na wiedzy.

Priorytet Inwestycyjny	Innowacyjne przedsiębiorstwa (PI 1.2)
Cele szczegółowy	Rozwój innowacyjności i działalności B+R przedsiębiorstw z wykorzystaniem potencjału naukowego regionu.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie nakładów na działalność B+R w przedsiębiorstwach.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie będzie się koncentrować na pracach B+R w przedsiębiorstwach, w tym prowadzonych we współpracy z jednostkami naukowymi, szkołami wyższymi, IOB lub podmiotami leczniczymi (np. w obszarach innowacyjnych metod diagnozowania i terapii chorób cywilizacyjnych) oraz w ramach inicjatyw klastrowych, umożliwiających w szczególności realizację regionalnych inteligentnych specjalizacji.</p> <p>Dodatkowo finansowany będzie rozwój zaplecza badawczo-rozwojowego w przedsiębiorstwach, służącego działalności innowacyjnej przedsiębiorstwa m.in. utworzenie centrów badawczo - rozwojowych.</p> <p>Wsparcie przedsiębiorstw obejmować będzie także wdrożenie wyników badań naukowych/technologii oraz praw do własności intelektualnej związanej z wdrażanym produktem lub usługą. Wsparcie to może przyjąć m.in formę instrumentu typu „Bon na innowacje” (dla projektów do 200 tys. euro) .</p> <p>Ponadto, zakłada się finansowanie profesjonalnych usług proinnowacyjnych i podstawowych, świadczonych przez instytucje otoczenia biznesu. Usługi te powinny w sposób kompleksowy przyczyniać się do wspierania procesów innowacji (od badań do komercjalizacji).</p> <p>W ograniczonym zakresie wspierane będą projekty IOB dotyczące rozwoju</p>

	<p>niezbędnej infrastruktury udostępnianej przedsiębiorcom (w tym laboratoriów) na potrzeby działalności innowacyjnej.</p> <p>Uzupełnieniem przedsięwzięć związanych z rozwojem potencjału B+R będzie finansowanie działań związanych z podnoszeniem kwalifikacji kadr przedsiębiorstw z zakresu wykorzystania infrastruktury B+R, czy realizacji procesu innowacyjnego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorstwa; • IOB; • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • podmioty zarządzające klastrami; • konsorcja przedsiębiorstw z jednostkami naukowymi lub spółkami celowymi stworzonymi przez jednostki naukowe lub szkołami wyższymi lub podmiotami leczniczymi lub jednostkami badawczo-naukowymi.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość udzielania wsparcia poprzez instrumenty terytorialne, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • w zakresie regionalnych inteligentnych specjalizacji; • których elementem będzie stworzenie etatów badawczych; • przedsięwzięć realizowane przez konsorcja; • realizowane w ramach powiązań klastrowych.
Kategorie interwencji	058, 059, 060, 061, 062, 063, 064, 065
Planowane duże projekty	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Zwiększenie nakładów przedsiębiorst	tys. zł	Region słabiej rozwinięty	2 081 419	2011		GUS	raz na rok

w na	działalność	innowacyjną						
------	-------------	-------------	--	--	--	--	--	--

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundus z	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba przedsiębiorstw objętych wsparciem w zakresie inwestycji w infrastrukturę B+R	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Rozwój przedsiębiorczości (PI 3.1)

Rola sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów oraz niwelowaniu skutków przekształceń strukturalnych jest trudna do przecenienia. MŚP są siłą napędową gospodarki. Stanowią główne źródło zatrudnienia, wywierają istotny wpływ na rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności, a tym samym mają kluczowe znaczenie dla zwiększenia konkurencyjności. Sektor małych i średnich przedsiębiorstw w dużej mierze uzależniony jest od sprawnego funkcjonowania systemu instrumentów i instytucji wspierających rozwój przedsiębiorczości. Na Dolnym Śląsku występuje znaczne zróżnicowanie w zakresie poziomu aktywności gospodarczej, mierzonego liczbą podmiotów gospodarczych przypadających na 10 tys. mieszkańców. Problemy te są ściśle powiązane z lokalnymi rynkami pracy. Konieczne jest, zgodnie z założeniami Autostrady Nowej Gospodarki wskazanej w SRWD 2020, tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości.

Priorytet Inwestycyjny	Rozwój przedsiębiorczości (PI 3.1)
Cele szczegółowy	Tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości.
Oczekiwane efekty	Wzrost przedsiębiorczości na Dolnym Śląsku.

Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane jest na tworzenie i wspomaganie rozwoju inkubatorów przedsiębiorczości (w tym akademickich). Możliwe będzie tworzenie nowej infrastruktury inwestycyjnej lub rewitalizacja istniejącej infrastruktury w celu dostosowania jej do nowych funkcji gospodarczych (w tym uzbrojenie terenu, rekultywacja gruntów, w ograniczonym zakresie budowa/modernizacja dróg w celu udostępnienia ww. infrastruktury).</p> <p>Planuje się również wsparcie inwestycyjne dla nowopowstałych firm (start up), wspomagające uruchomienie fazy komercyjnej oraz fazy rozruchu – obejmujące finansowanie rozwoju produktu lub usług jak również pierwszych działań marketingowych. Wsparcie będzie kierowane do nowopowstałych podmiotów w początkowym okresie ich funkcjonowania, nie dłuższym niż 12 miesięcy).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • MŚP • jednostki naukowe; • szkoły wyższe; • IOB; • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst;
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość udzielania wsparcia poprzez instrumenty terytorialne, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ukierunkowane w szczególności na obszary o wysokim bezrobociu; • wykorzystujące już istniejącą infrastrukturę; • wpisujące się w obszar interwencji Autostrada Nowoczesnej Gospodarki (zgodnie ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020).
Kategorie interwencji	069, 072
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym	szt.	Region słabiej rozwinięty	29780	2012		GUS	raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba wspartych instytucji otoczenia biznesu - ośrodki przedsiębiorczości	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba nowych wspieranych przedsiębiorstw	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Internacjonalizacja przedsiębiorstw (PI 3.2)

Jednym z ważniejszych wyzwań dla dolnośląskich MŚP jest zwiększenie zdolności do zdobywania nowych rynków zbytu. Będzie to osiągnięte poprzez umiędzynarodowienie działalności firm. Internacjonalizacja MŚP wspierana będzie poprzez m.in. działania w zakresie nawiązywania kontaktów gospodarczych oraz tworzenia lub wzmocnienia powiązań sieciowych i kooperacyjnych pomiędzy przedsiębiorstwami, wdrażanie w firmach nowoczesnych metod zarządzania oraz promocję przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych.

Aby wzmocnić wizerunek regionu (w wymiarze zarówno krajowym jak i międzynarodowym) należy również promować jego gospodarcze i turystyczne zasoby.

Priorytet Inwestycyjny	Internacjonalizacja przedsiębiorstw (PI 3.2)
Cel szczegółowy	Tworzenie korzystnych warunków do międzynarodowej współpracy gospodarczej przedsiębiorstw.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie eksportu oraz internacjonalizacji MŚP.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie koncentrować się będzie na wzmacnianiu międzynarodowej współpracy gospodarczej przedsiębiorstw (w tym grup producentów rolno-spożywczych) oraz zwiększeniu ich aktywności na rynkach zagranicznych.</p> <p>Wspierane projekty obejmą dofinansowanie m.in. wizyt studyjnych i misji zagranicznych, udziału w międzynarodowych targach branżowych, targach i wystawach za granicą, a także w innych ważnych dla wybranej branży wydarzeniach o charakterze międzynarodowym.</p> <p>Realizowane będą działania ukierunkowane na promocję przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych (w tym m.in. branż rolno-spożywczych), a także na wzmocnienie wizerunku dolnośląskiej gospodarki, obejmujące m.in. promocję gospodarczą i turystyczną regionu (w wymiarze krajowym i międzynarodowym)</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • MŚP; • IOB; • NGO; • LGD; • podmioty zarządzające klastrami • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • zakłady lecznictwa uzdrowiskowego; • sanatoria uzdrowiskowe; • grupy producentów rolnych; • wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość udzielania wsparcia poprzez instrumenty terytorialne, np. ZIT.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • realizowane w ramach powiązań klastrowych.
Kategorie interwencji	065, 074, 075, 076, 077
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu.

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.							GUS	raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba wspartych przedsięwzięć informacyjno-promocyjnych o charakterze krajowym i międzynarodowym	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Rozwój produktów i usług w MŚP (PI 3.3)

Jak wykazują badania i analizy, główną barierą rozwoju MŚP, jest przede wszystkim niedostateczny zasób własnych środków przeznaczonych na rozwój. Aby nastąpił wzrost gospodarczy regionu i zwiększenie zatrudnienia, należy wspierać działania prowadzące do trwałego rozwoju istniejących przedsiębiorstw. Jednym z czynników, które warunkują dynamiczny wzrost przedsiębiorstw jest wprowadzanie na rynek nowych produktów i usług (w tym opartych na technologiach informacyjno-komunikacyjnych), ze szczególnym uwzględnieniem bazy regionalnych zasobów (w tym turystycznych), i potencjału wytwórczego.

Pomoc o charakterze bezzwrotnym możliwa będzie wyłącznie przy tworzeniu wraz z inwestycją trwałych miejsc pracy, w szczególności na terenach wymagających specyficznego wsparcia np.

tracących swoje funkcje społeczno – gospodarcze lub o dużym bezrobociu w celu poprawienia konkurencyjności rynku pracy.

Priorytet Inwestycyjny	Rozwój produktów i usług w MŚP (PI 3.3)
Cel szczegółowy	Zwiększenie zdolności przedsiębiorstw w zakresie rozwoju produktów i usług.
Oczekiwane efekty	Podniesienie konkurencyjności i zwiększenie aktywności inwestycyjnej MŚP oraz wzrost zatrudnienia w przedsiębiorstwach.
Kierunki wsparcia	<p>Interwencja ukierunkowana będzie na wsparcie istniejących mikro, małych i średnich przedsiębiorstw. Finansowane będą inwestycje poprawiające potencjał konkurencyjny firm, zapewniające ich rozwój.</p> <p>Wspierane będą przedsięwzięcia prowadzące do wprowadzenia na rynek nowych produktów/usług (w tym turystycznych) lub dokonanie zasadniczych zmian w sposobie świadczenia usług lub procesie produkcyjnym.</p> <p>Wsparcie obejmować będzie również rozwój produktów i usług opartych na technologiach informacyjno-komunikacyjnych, sprzedaż produktów i usług w internecie (handel elektroniczny), tworzenie i udostępnianie usług elektronicznych, wprowadzanie procesów ułatwiających optymalizację wykorzystania zasobów przedsiębiorstwa za pomocą rozwiązań informatycznych oraz zakup i wdrożenie rozwiązań o charakterze technicznym i informatycznym, które prowadzą do realizacji procesów biznesowych między przedsiębiorcami w formie elektronicznej.</p> <p>Pomoc o charakterze bezzwrotnym możliwa będzie wyłącznie przy tworzeniu wraz z inwestycją trwałych miejsc pracy, w szczególności na terenach wymagających specyficznego wsparcia np. o niskim poziomie aktywności społeczno - gospodarczej.</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • MŚP; • grupy producentów rolnych; • podmioty zarządzające instrumentami inżynierii finansowej.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna • instrumenty zwrotne • instrumenty mieszane <p>Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.</p>
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość udzielania wsparcia poprzez instrumenty terytorialne.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • skutkujące zwiększeniem zatrudnienia;

	<ul style="list-style-type: none"> branż o największym potencjale rozwoju / inteligentnych specjalizacji; partnerskie ukierunkowane na współpracę.
Kategorie interwencji	01, 081
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Zwiększenie wartości produkcji sprzedanej produktów nowych lub istotnie ulepszonych wprowadzonych na rynek w ostatnich 3 latach w relacji do wartości produkcji sprzedanej ogółem w badanym roku	%	Region słabiej rozwinięty	6,46	2011		GUS	raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundus z	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba przedsiębiorstw	szt.	EFRR	Region słabiej			

	wspieranych w celu wprowadzenia na rynek nowych produktów			rozwinie y			
2.	Liczba przedsiębiorstw wspieranych w celu wprowadzenia produktów nowych dla firmy	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinie y			

Kierunkowe zasady wyboru projektów lub operacji

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

W ramach osi planowane jest oprócz pomocy bezzwrotnej wykorzystanie instrumentów inżynierii finansowej w formie instrumentów zwrotnych i mieszanych.

Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Wydatki kwalifikowalne w zatwierdzonych wnioskach beneficjenta o płatność	PLN	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba jednostek naukowych objętych wsparciem w zakresie inwestycji w infrastrukturę B+R	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba przedsiębiorstw otrzymujących wsparcie	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba wspartych przedsięwzięć informacyjno-promocyjnych o charakterze krajowym i międzynarodowym	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba przedsiębiorstw wspieranych w celu wprowadzenia produktów nowych dla firmy	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					

Technologie informacyjno-komunikacyjne

OŚ PRIORYTETOWA 2 TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE

**Cel ogólny Osi
Priorytetowej**

**Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii
informacyjno-komunikacyjnych w regionie**

Technologie informacyjno-komunikacyjne, będąc technologiami ogólnego zastosowania, przenikają przez wszystkie aspekty życia społeczno-gospodarczego. Zwiększenie postępu technologicznego przejawiającego się m.in. powszechnym stosowaniem narzędzi TIK, będzie wpływać na rozwój gospodarczy i społeczny regionu. Rozwój e-usług, ze szczególnym uwzględnieniem usług publicznych, wspierany w ramach niniejszego priorytetu będzie stymulować korzystne trendy na rynku i wpływać na budowę społeczeństwa informacyjnego w regionie.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celów głównych Umowy Partnerstwa: „Zwiększenie konkurencyjności gospodarki”, „Poprawa spójności społecznej i terytorialnej”, „Podniesienie sprawności i efektywności państwa”.

Priorytet inwestycyjny: E-usługi publiczne (PI 2.3)

Perspektywa finansowa 2007-2013 znacznie przyspieszyła cyfryzację treści i usług publicznych, jednak proces ten jest daleki od zakończenia. Poprawy wymaga zakres oferowanych funkcjonalności oraz poziom „e-dojrzałości”¹²¹ szeregu usług, których migracja do sfery cyfrowej już się rozpoczęła.

Rozbudowa i dalsza cyfryzacja usług publicznych świadczonych przez administrację na rzecz obywateli i przedsiębiorców, powinna przekładać się na budowę przyjaznego obywatelowi i przedsiębiorcy otwartego państwa.

Potencjałem naszego regionu jest wyższa niż w innych częściach kraju chęć i umiejętność aktywnego udziału w życiu publicznym za pośrednictwem Internetu, w tym publikowania własnych treści. Nowe technologie mogą odegrać sporą rolę we wzmacnianiu kapitału społecznego na Dolnym Śląsku, a tym samym przyczynić się do realizacji wizji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 („Blisko siebie – blisko Europy. Dolny Śląsk jako **zintegrowana wspólnota regionalna**, region konkurencyjny, spójny, otwarty, dynamiczny...”). Oznacza to, że w ramach działań na rzecz rozbudowy e-administracji należy dbać o wyposażenie jej w stosowne narzędzia i umiejętności pozwalające na przykład na regularne prowadzenie e-konsultacji. Należy również rozszerzyć istniejącą ofertę e-usług publicznych w regionie m.in. poprzez inwestycje w e-edukację i e-szkolę, wprowadzenie nowych usług medycznych świadczonych drogą elektroniczną czy budowę systemów obsługujących zasoby turystyczne i kulturalne. TIK oddziaływać będzie także na system bezpieczeństwa publicznego poprzez możliwość zastosowania technologii internetowych dla potrzeb modernizacji systemu ratownictwa medycznego.

¹²¹ „e-dojrzałość” oznacza zakres, w jakim dana sprawa może zostać załatwiona przez internet. Jest mierzona według pięciostopniowej skali opracowanej przez firmę Capgemini na zlecenie KE.

Szeroka oferta e-usług publicznych stanowi wsparcie działań na rzecz integracji nakierowanych na grupy zagrożone wykluczeniem cyfrowym i powinna przyczynić się do realizacji zapisów Europejskiej Agencji Cyfrowej, prowadzących do powstania społeczeństwa informacyjnego.

Priorytet Inwestycyjny	E-usługi publiczne (PI 2.3)
Cel szczegółowy	Rozwój e-usług publicznych w regionie.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie uczestnictwa obywateli w życiu publicznym poprzez poprawę dostępności informacji i zasobów publicznych.
Kierunki wsparcia	<p>Realizowane będą projekty zakładające rozwój elektronicznych usług publicznych szczebla regionalnego i lokalnego oraz zwiększenie do nich dostępu dla obywateli, w tym m.in. projektów z zakresu e-administracji, e-zdrowia, e-edukacji, e-szkoły, e-kultury, e-turystyki, e-bezpieczeństwa i systemów informacji przestrzennej.</p> <p>Finansowanie będą mogły uzyskać także przedsięwzięcia z zakresu digitalizacji zasobów kulturowych, naukowych i edukacyjnych będących w posiadaniu instytucji szczebla regionalnego i lokalnego, a także zapewniające powszechny i otwarty dostęp w postaci cyfrowej do tych zasobów.</p> <p>Ponadto wspierane będą projekty ukierunkowane na tworzenie i integrację baz danych i zasobów cyfrowych wspomagających procesy decyzyjne i upowszechniające komunikację elektroniczną instytucji publicznych.</p> <p>Wsparcie będzie ukierunkowane także na budowanie kompetencji cyfrowych uczniów, w tym rozwijanie praktycznych umiejętności wykorzystywania nowoczesnych technologii w procesie nauki.</p> <p>Wsparcie będzie ukierunkowane także na projekty umożliwiające społeczeństwu korzystanie z zasobów cyfrowych m.in. poprzez budowę publicznych punktów dostępu do Internetu z w miejscach publicznych, dostępu do nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych w szkołach.</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia ; • jednostki organizacyjne jst; • kościoły, związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych; • podmioty lecznicze niebędące przedsiębiorcami oraz ich konsorcja; • instytucje kultury, ich związki i porozumienia; • organizacje pozarządowe (w tym organizacje turystyczne); • szkoły wyższe, ich związki i porozumienia; • służby zapewniające bezpieczeństwo publiczne; • jednostki organizacyjne Służby Więziennej.

Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. W przypadku miast i ich obszarów funkcjonalnych projekty realizowane mogą być w formule ZIT.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • partnerskie ukierunkowane na współpracę; • gwarantujące interoperacyjność proponowanych rozwiązań z już istniejącymi systemami.
Kategorie interwencji	078, 079, 080
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
	do uzupełnienia							

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundus z	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba uruchomionych systemów teleinformatycznych w instytucjach publicznych	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba urzędów, które usprawniły funkcjonowanie dzięki awansowi	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

cyfrowemu						
-----------	--	--	--	--	--	--

Kierunkowe zasady wyboru projektów lub operacji

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

Planowaną formą wsparcia w ramach Priorytetu będzie pomoc bezzwrotna, w efekcie nie planuje się wykorzystania instrumentów finansowych.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Wydatki kwalifikowalne w zatwierdzonych wnioskach	PLN							

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

beneficjenta o płatność								
Liczba urzędów, które usprawniły funkcjonowanie dzięki awansowi cyfrowemu	szt.							

Gospodarka niskoemisyjna

OŚ PRIORYTETOWA 3 GOSPODARKA NISKOEMISYJNA

Cel ogólny Osi Priorytetowej

Zmniejszenie emisyjności gospodarki oraz wzrost udziału energii wytworzonej ze źródeł odnawialnych i zwiększenie efektywności energetycznej

Rozwój społeczno-gospodarczy, wzrost produkcji, podnoszenie jakości życia mieszkańców niesie ze sobą wzrost zapotrzebowania na energię. Wzrost jakości życia nie jest możliwy bez poprawy jakości otaczającego środowiska na co niebagatelny wpływ ma zmniejszenie emisyjności gospodarki.

Dla poprawy konkurencyjności gospodarki przy jednoczesnym zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska koniecznym jest podjęcie działań w zakresie zmniejszenia energochłonności całej gospodarki regionu zarówno w sektorze prywatnym jak i publicznym.

Przewiduje się, że zapotrzebowanie na energię na Dolnym Śląsku jak i w całej Polsce w perspektywie roku 2025 będzie stale wzrastało, szczególnie dalszy wzrost dotyczy konsumpcji energii w gospodarstwach domowych. Zrównoważenie popytu na energię przy jednoczesnym spełnieniu wymogów dotyczących ochrony środowiska będzie możliwe jedynie poprzez: zwiększenie efektywności energetycznej całej gospodarki, wprowadzenie nowych energooszczędnych technologii np. do budownictwa, rozwój i większe wykorzystanie kogeneracji oraz wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.

Dla wzrostu bezpieczeństwa energetycznego regionu Dolnego Śląska konieczna jest realizacja działań, z wykorzystaniem najlepszych dostępnych technologii, w zakresie wzrostu produkcji energii ze źródeł odnawialnych - dywersyfikacja źródeł energii oraz budowy i modernizacji sieci dystrybucyjnych niskiego i średniego napięcia.

Działania te są również niezwykle istotne dla ochrony środowiska, ponieważ zmniejszenie zużycia energii oraz wykorzystanie odnawialnych źródeł energii niesie za sobą ograniczenie emisji zanieczyszczeń do powietrza. Duże znaczenie dla zmniejszenia emisyjności gospodarki będą miały także działania podejmowane w zakresie „czystego” transportu i komunikacji publicznej.

W ramach osi priorytetowej wsparcie uzyskają działania obejmujące zwiększenie wykorzystania odnawialnych zasobów energii, zwiększenie efektywności energetycznej i użycia odnawialnych źródeł energii w sektorze przedsiębiorstw szczególnie MŚP, zwiększenie efektywności energetycznej i wykorzystania OZE w budynkach mieszkalnych i komercyjnych oraz promocja wysokosprawnej Kogeneracji energii ciepłej i elektrycznej.

Dla zapewnienia odpowiednich możliwości rozwojowych OZE konieczne są także inwestycje w zakresie przyłączeń tych źródeł do sieci elektroenergetycznej oraz budowy i modernizacji sieci dystrybucyjnych niskiego i średniego napięcia dedykowanych przyłączeniu nowych jednostek wytwórczych OZE.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa: „Zwiększenie konkurencyjności gospodarki”.

Priorytet inwestycyjny: Produkcja i dystrybucja energii ze źródeł odnawialnych (PI 4.1)

Uwarunkowania zewnętrzne wynikające z pakietu 3x20 i międzynarodowych regulacji narzucają konieczność rozwoju energetyki w oparciu o źródła odnawialne. Wiąże się to z dynamicznym rozwojem nowych, nieingerujących w środowisko, prooszczędnościowych i proefektywnościowych technologii w tym segmencie rynku (coraz większa grupa OZE to technologie dojrzałe i sprawdzone). Demonopolizacja i prywatyzacja sektora energetycznego, umożliwiająca budowę źródeł w pobliżu odbiorców końcowych wykorzystujących lokalne zasoby energii, sprzyjają rozwojowi generacji rozproszonej.

Jak wskazuje przeprowadzona diagnoza¹²², zainteresowanie pozyskiwaniem „zielonej energii”, na Dolnym Śląsku jest coraz większe. Ponad 55 % gmin regionu przewiduje wzrost zapotrzebowania na energię z OZE w najbliższych latach. Ta tendencja daje szerokie możliwości dla rozwoju szeregu technologii produkcji i dystrybucji energii z OZE, w tym mikrogeneracji (małe elektrownie wiatrowe oraz wodne, systemy fotowoltaiczne, mikrobiogazownie), co zaowocuje w przyszłości zwiększeniem roli sektora OZE, jako aktywnie wspierającego rynek pracy w województwie (w obecnej chwili pracodawcy sektora deklarują zatrudnienie na poziomie - 1-5 osób).

Naturalne uwarunkowania województwa dolnośląskiego powodują, iż posiada ono znaczący potencjał rozwojowy w zakresie: energetyki wodnej (w tym geotermii płytkiej i głębokiej), energii wiatru, słońca oraz biomasy (słoma i uprawy energetyczne) i to właśnie technologie związane z wykorzystaniem tych źródeł odnawialnych, będą miały największy potencjał rozwoju w województwie w najbliższych latach.

Na dalszy rozwój OZE będą miały niewątpliwie również niebagatelny wpływ: szybki spadek kosztów inwestycyjnych dla wszystkich technologii OZE oraz niskie koszty eksploatacyjne (wiatr, słońce geotermia i woda dają niemalże zerowe koszty eksploatacyjne).

Priorytet Inwestycyjny	Produkcja i dystrybucja energii ze źródeł odnawialnych (PI 4.1)
Cel szczegółowy	Zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w ogólnym bilansie energetycznym województwa.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie zdolności wytwarzania energii odnawialnej w województwie.
Kierunki wsparcia	Wsparciem objęte będą przedsięwzięcia polegające na budowie oraz modernizacji (w tym zakup niezbędnych urządzeń) infrastruktury służącej wytwarzaniu energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych, np.: energii spadku wody, energii słonecznej, energii wiatru, energii geotermalnej i biopaliw (biogaz, biomasa, bioolej), mające na celu produkcję energii elektrycznej i/lub ciepłej wraz z podłączeniem tych źródeł do sieci dystrybucyjnej/przesyłowej. W ramach priorytetu finansowana będzie również infrastruktura służąca do odbioru wytworzonej energii.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • jednostki sektora finansów publicznych, inne niż wymienione powyżej; • przedsiębiorstwa energetyczne;

¹²² „Aktualizacja studium przestrzennych uwarunkowań rozwoju energetyki wiatrowej w województwie dolnośląskim 2011”, WBU, Wrocław, grudzień 2011

	<ul style="list-style-type: none"> • organizacje pozarządowe; • spółdzielnie mieszkaniowe i wspólnoty mieszkaniowe; • towarzystwa budownictwa społecznego; • jednostki naukowe; • szkoły wyższe ich związki i porozumienia; • organy administracji rządowej w zakresie związanym z prowadzeniem szkół; • PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne; • podmioty zarządzające instrumentami inżynierii finansowej.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna • instrumenty zwrotne • instrumenty mieszane <p>Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.</p>
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych., np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • partnerskie i zapewniające wysoki efekt środowiskowy; • zgodne z planami dotyczącymi gospodarki niskoemisyjnej; • z zakresu energetyki wodnej; • kompleksowe, obejmujące istotny fragment gminy bądź cały jej obszar, np. w formie programów inicjowanych przez jst., obejmujących działania o charakterze prosumenckim, zmierzających do ograniczenia niskiej emisji oraz zwiększenia udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym.
Kategorie interwencji	011,012,013,014,
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1	udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej	%	Region słabiej rozwinięty	5,3	2011		GUS	raz na rok

ogółem							
--------	--	--	--	--	--	--	--

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundus z	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba wybudowanych/zmodernizowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba wybudowanych/zmodernizowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Efektywność energetyczna i użycie OZE w przedsiębiorstwach (PI 4.2)

Kluczowym elementem każdego scenariusza rozwoju energetyki jest efektywność energetyczna. Wobec mniejszych ograniczeń środowiskowych dla niewielkich inwestycji OZE, rosnącej podaży technologii małoskalowych oraz rozproszonego potencjału inwestycyjnego krajowych inwestorów w latach 2014-2020, należy zakładać znacznie większy niż dotychczas udział inwestycji małoskalowych w pojedyncze projekty o wartości 20 tys. zł – 2 mln zł., przy czym znacznie większą rolę niż dotychczas odegrają inwestycje w MŚP. Badania przeprowadzone w firmach, potwierdzają, że zrównoważony rozwój jest bogatym źródłem innowacji organizacyjnych i technologicznych, które w dłuższej perspektywie zwiększają zarówno zyski (poprzez zmniejszenie kosztów działalności), jak i przychody tych podmiotów. 38% użytkowników OZE wśród przedsiębiorstw zadeklarowało oszczędności w kosztach utrzymania na poziomie 10 % z tego tytułu¹²³. Oprócz możliwości wykorzystania OZE, najpopularniejszym sposobem zwiększenia efektywności energetycznej są: podnoszenie efektywności energetycznej w procesach technologiczno- produkcyjnych oraz termomodernizacja mocno zdekapitalizowanych, starych i bardzo energochłonnych obiektów, będących zapleczem działalności MŚP w województwie. Dzięki wdrożeniu wsparcia, przedsiębiorcy będą w stanie zmniejszyć zużycie energii oraz osiągnąć zadawalające oszczędności.

¹²³ badanie Sigma w 2010 roku

Priorytet Inwestycyjny	Efektywność energetyczna i użycie OZE w przedsiębiorstwach (PI 4.2)
Cel szczegółowy	Zwiększenie efektywności energetycznej oraz wykorzystania OZE w przedsiębiorstwach.
Oczekiwane efekty	Spadek zapotrzebowania na energię konwencjonalną w sektorze MŚP.
Kierunki wsparcia	Wsparciem objęte zostaną projekty dotyczące modernizacji energetycznej obiektów, w tym także wymiany lub modernizacji źródła energii, mające na celu zwiększenie efektywności energetycznej poprzez zmniejszenie strat energii, ciepła, wody, ze szczególnym uwzględnieniem OZE oraz zakładające zastosowanie technologii efektywnych energetycznie w przedsiębiorstwie (w tym modernizacja i rozbudowa linii produkcyjnych na bardziej efektywne energetycznie).
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • MŚP. • grupy producentów rolnych; • podmioty zarządzające instrumentami inżynierii finansowej;
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna • instrumenty zwrotne • instrumenty mieszane Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych, np.: ZIT. Dopuszcza się ukierunkowanie wsparcia także na wybrane obszary, np. gminy uzdrowiskowe.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • uwzględniające w swoim zakresie wykorzystanie OZE.
Kategorie interwencji	017
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
	do uzupełnienia							

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba przedsiębiorstw, które w wyniku wsparcia poprawiły efektywność energetyczną	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Efektywność energetyczna w budynkach publicznych i sektorze mieszkaniowym (PI 4.3)

W województwie dolnośląskim, podobnie jak w całej Polsce, sektor mieszkaniowy w dużej mierze to osiedla „bloków z wielkiej płyty” (50% budynków w Polsce posiada 1-warstwowe, duże płyty betonowe jako ściany zewnętrzne), a instytucje publiczne w większości mieszczą się w starych, nieefektywnych energetycznie budynkach. Ogrzanie budynków tak mieszkalnych, jak i użyteczności publicznej wymaga dużego nakładu energii i powoduje wysokie emisje CO₂ spowodowane procesami spalania przy wytwarzaniu ciepła grzewczego. Ogrzanie przeciętnego, niezmodernizowanego mieszkania w „bloku z wielkiej płyty” wynosi, w zależności od stopnia oddziaływania wytwarzania i rozsyłu ciepła grzewczego, około 1 do 1,5 t oleju rocznie (= ok. 1000 do 1500 m³ gazu ziemnego), jednak zużycie ciepła grzewczego można zmniejszyć o połowę (do w rezultacie ok. 70 do 80 kWh na m² powierzchni mieszkalnej w roku) stosując stosunkowo proste i korzystne pod względem kosztów działania prace termomodernizacyjne, prowadzące do redukcji przeciętnych emisji CO₂ na poziomie 1 do 1,4 t rocznie na mieszkanie (redukcja niskiej emisji). Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w mieszkalnictwie oraz obiektach użyteczności publicznej dodatkowo może wzmocnić efekt ekologiczny i przede wszystkim ekonomiczny modernizacji energetycznych obiektów, np. poprzez zastosowanie OZE w systemie podgrzewania wody użytkowej.

Prognoza zapotrzebowania gospodarstw domowych na energię finalną, podana w Polityce energetycznej Polski do 2030 roku (przyjętej przez Radę Ministrów 10 listopada 2009 r.), przewiduje dla okresu 2010–2020 wzrost o aż 2,1 %. Wobec wzrastającej liczby oddawanych do użytku mieszkań oznacza to, że wzrost zapotrzebowania na energię finalną w gospodarstwach domowych powinien być łagodzony poprawą efektywności jej wykorzystania. W obu przypadkach – wznoszenia nowych budynków i remontowania starych – potrzebne są zachęty i informacja, które mogłyby przyczynić się do transformacji rynku. Ważną rolę mają do odegrania standardy minimalne, które powinny skutecznie eliminować z rynku przestarzałe rozwiązania, pod warunkiem skutecznego ich egzekwowania.

Priorytet Inwestycyjny	Efektywność energetyczna w budynkach publicznych i sektorze mieszkaniowym (PI 4.3)
Cel szczegółowy	Zwiększenie efektywności energetycznej oraz udziału odnawialnych źródeł energii w budynkach publicznych i sektorze mieszkaniowym.

Oczekiwane efekty	Spadek zapotrzebowania na energię w sektorze mieszkaniowym oraz publicznym.
Kierunki wsparcia	Wspierane będą kompleksowe inwestycje podnoszące efektywność energetyczną części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych oraz budynków użyteczności publicznej, w tym przedsięwzięcia termomodernizacyjne oraz dotyczące wymiany oświetlenia na energooszczędne. W ramach priorytetu możliwa będzie również m.in. modernizacja systemów grzewczych wraz z wymianą i podłączeniem do źródła ciepła, systemów wentylacji i klimatyzacji, oraz instalacja OZE w modernizowanych energetycznie budynkach wraz zastosowaniem systemów zarządzania energią.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • jednostki sektora finansów publicznych, inne niż wymienione powyżej; • kościoły, związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych; • podmioty lecznicze niebędące przedsiębiorcami oraz ich konsorcja; • organizacje pozarządowe; • spółdzielnie mieszkaniowe i wspólnoty mieszkaniowe; • towarzystwa budownictwa społecznego; • PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne; • podmioty zarządzające instrumentami inżynierii finansowej; • szkoły wyższe oraz ich związki i porozumienia; • organy administracji rządowej w zakresie związanym z prowadzeniem szkół; • służby zapewniające bezpieczeństwo publiczne;
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna • instrumenty zwrotne • instrumenty mieszane <p>Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.</p>
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kompleksowe, obejmujące istotny fragment gminy bądź cały jej obszar, w formie programów inicjowanych przez jst, obejmujących działania o charakterze prosumenckim, zmierzających do ograniczenia niskiej emisji oraz zwiększenia udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym. • wykorzystujące systemy zarządzania energią; • zgodne z planami dotyczącymi gospodarki niskoemisyjnej;
Kategorie interwencji	015, 016
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
	do uzupełnienia							

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Wdrażanie strategii niskoemisyjnych (PI 4.5)

W Województwie Dolnośląskim problem niskiej emisji jest jednym z najważniejszych związanych z jakością i ochroną powietrza. Wymaga on natychmiastowej interwencji w postaci różnorodnych inwestycji i działań zmierzających do ograniczania emisji pyłu oraz szkodliwych związków (główne zanieczyszczenia gazowe powietrza w skali regionalnej i lokalnej to tlenki azotu (NO_x), dwutlenek siarki (SO₂), tlenek węgla (CO) oraz wiele różnych węglowodorów (głównie benzo(a)pirenu) oraz sukcesywnej eliminacji jej źródeł i promowania niskoemisyjnych rozwiązań w dwóch głównych jej źródłach, jakimi są energetyka oraz transport (czynnik o coraz większym znaczeniu wpływającym na skalę zjawiska).

W świetle polityki Wspólnoty dotyczącej środowiska, klimatu i energii, konieczne jest zwiększanie w niej udziału sektora transportowego poprzez promowanie i rozwój nieszkodliwego, proekologicznego, zrównoważonego transportu oraz ukierunkowanie rozwoju miejskiego na komplementarne współdziałanie różnych systemów transportu, stosownie do wymagań ekonomicznych i ekologicznych (transport publiczny, pieszy i rowerowy).

Priorytet Inwestycyjny	Wdrażanie strategii niskoemisyjnych (PI 4.5)
Cel szczegółowy	Ograniczenie niskiej emisji wraz z obniżeniem zużycia energii w ramach kompleksowych strategii niskoemisyjnych.
Oczekiwane efekty	Redukcja zanieczyszczeń powietrza związanych szczególnie z niską emisją.
Kierunki wsparcia	<p>Wspierane będą wyłącznie przedsięwzięcia wynikające z planów gospodarki niskoemisyjnej (zgodne z tym dokumentem strategicznym), prowadzące do obniżenia emisji zanieczyszczeń do powietrza (niskiej emisji) szczególnie na obszarach, gdzie stwierdzono przekroczenia standardów jakości powietrza.</p> <p>W tym celu wsparciem objęte będą m.in. projekty związane ze zrównoważoną mobilnością miejską i podmiejską dotyczące zakupu niskoemisyjnego taboru szynowego i autobusowego dla połączeń miejskich i podmiejskich oraz kolejowego do obsługi połączeń wewnątrz aglomeracyjnych a także inwestycje ograniczające ruch drogowy w centrach miast np. P&R, zintegrowane centra przesiadkowe, ścieżki rowerowe, itp., uzupełnione poprzez inwestycje związane z energooszczędnym oświetleniem miejskim wraz zastosowaniem systemów zarządzania ruchem i energią. W ramach priorytetu możliwe do realizacji będą również publiczne inwestycje w zakresie budownictwa pasywnego w budynkach użyteczności publicznej.</p> <p>Wsparcie dla transportu publicznego w przypadku miast wojewódzkich i ich obszarów funkcjonalnych związane ze zrównoważoną mobilnością miejską, realizowane będzie poprzez projekty dotyczące budowy, przebudowy infrastruktury transportu publicznego w celu ograniczania ruchu drogowego w centrach miast, stanowiące uzupełnienie infrastruktury finansowanej z poziomu krajowego.</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • jednostki sektora finansów publicznych, inne niż wymienione powyżej; • przedsiębiorcy – w zakresie transportu zbiorowego; • kościoły, związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych; • organizacje pozarządowe; • spółdzielnie mieszkaniowe i wspólnoty mieszkaniowe; • towarzystwa budownictwa społecznego; • PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne;
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • w miastach powyżej 20 tyś. mieszkańców • poprawiające dostępność do obszarów koncentracji ludności i/lub

	aktywności gospodarczej, a także do rynku pracy i usług publicznych.
Kategorie interwencji	046, 047, 082, 083
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
	do uzupełnienia							

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba zakupionych lub zmodernizowanych jednostek taboru pasażerskiego w publicznym transporcie zbiorowym komunikacji miejskiej	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba wybudowanych zintegrowanych węzłów przesiadkowych /zintegrowanych centrów przesiadkowych	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Priorytet inwestycyjny: Wysokosprawna kogeneracja (PI 4.7)

Wytwarzanie podstawowych nośników energetycznych przez energetykę przemysłową i zawodową (energia elektryczna i ciepła), realizowane jest przy pomocy procesów cieplnych wykorzystujących energię chemiczną lub jądrową paliw kopalnych. Sprawność przetwarzania energii paliwa dla rozwiązań konwencjonalnych (układy rozdzielone) rzadko przekracza 40% (ograniczenia termodynamiczne), stąd konieczność wdrażania rozwiązań kogeneracyjnych, lub trójkogeneracyjnych, umożliwiających konwersję chemiczną paliw w pojedynczym urządzeniu lub grupie urządzeń do skojarzonych nośników (prąd, ciepło, zimno) przy sprawności bliskiej 90%. Kogeneracja jest możliwa w elektrociepłowniach scentralizowanych dużej mocy (zawodowe, przemysłowe) oraz rozproszonych małej mocy (szpitale, osiedla, szkoły, hotele, restauracje, obiekty sportowe, lotniska, szklarnie, zakłady przemysłowe, chłodnie, itp.). Coraz częściej stosowane są instalacje małej mocy (rzędu nawet od kilkunastu kilowatów do kilku megawatów elektrycznych) budowane w pobliżu odbiorcy końcowego – kogeneracja rozproszona. Elektrociepłownie rozproszone spełniają ważną rolę przyczyniając się do redukcji strat powstających przy przesyłaniu energii elektrycznej, zwiększenia bezpieczeństwa i niezawodności zasilania odbiorców oraz wykorzystania istniejących lokalnych zasobów paliw.

Dzięki skojarzonemu wytwarzaniu energii elektrycznej i ciepła osiąga się zatem znaczącą oszczędność paliwa pierwotnego (węgla kamiennego czy gazu ziemnego). To z kolei powoduje niższą emisję zanieczyszczeń do atmosfery - tym samym kogeneracja jest najtańszym sposobem ograniczania emisji CO₂.

Według szacunków Komisji Europejskiej podwojenie produkcji energii elektrycznej wytwarzanej w skojarzeniu z ciepłem pozwoli wypełnić połowę zobowiązań Unii w zakresie obniżania emisji CO₂ w odniesieniu do energetyki.

Blisko 59% dolnośląskich mieszkań (przy jednoczesnej dużej ich koncentracji) ogrzewanych jest indywidualnie, co powoduje znaczne straty oraz nadmierną emisję zanieczyszczeń, uzasadnionym jest zastępowanie pojedynczych źródeł większymi jednostkami o wydajności równej potrzebom cieplnym lokalnej zbiorowości, które również oprócz większej efektywności zazwyczaj posiadają bardziej rozbudowane systemy regulacji i ochrony środowiska.

Do obszarów szczególnie nadających się do takiej modyfikacji zaliczyć można wiele dolnośląskich wsi o łańcuchowej zabudowie, osiedla domków jednorodzinnych, stare dzielnice mieszkaniowe mieszkaniami wyposażonymi w tzw. „junkersy” itp.

Priorytet Inwestycyjny	Wysokosprawna kogeneracja (PI 4.7)
Cel szczegółowy	Zwiększenie udziału wysokosprawnych systemów kogeneracyjnych w produkcji energii cieplnej i elektrycznej regionu.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie wykorzystania energii z kogeneracji w pokryciu zapotrzebowania energetycznego w regionie.
Kierunki wsparcia	Wspierane będą przedsięwzięcia dotyczące budowy lub przebudowy jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła w wysokosprawnej kogeneracji (również z OZE) wraz z niezbędnymi przyłączeniami, jak również działania mające na celu zastąpienie istniejących jednostek wytwarzania energii, jednostkami w wysokosprawnej kogeneracji.

Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • przedsiębiorstwa energetyczne;
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • zakładające wykorzystanie OZE; • zgodne z planami dotyczącymi gospodarki niskoemisyjnej.
Kategorie interwencji	019
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
	do uzupełnienia							

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
2.	Liczba wybudowanych / zmodernizowanych jednostek	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej w ramach kogeneracji							
---	--	--	--	--	--	--	--

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

W ramach osi planowane jest oprócz pomocy bezzwrotnej wykorzystanie instrumentów inżynierii finansowej w formie instrumentów zwrotnych i mieszanych.

Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana
--	-------------------	---------	-----------	---------------------	--------------------	---------------	---	---

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

								w 2019 r.
Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE	szt.							
Liczba przedsiębiorstw, które w wyniku wsparcia poprawiły efektywność energetyczną	szt.							
Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków	szt.							
Liczba zakupionych lub zmodernizowanych jednostek taboru pasażerskiego w publicznym transporcie zbiorowym komunikacji miejskiej								

Środowisko i zasoby

OŚ PRIORYTETOWA 4 ŚRODOWISKO I ZASOBY

Cel ogólny Osi Priorytetowej

Poprawa stanu środowiska oraz zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych

Zasoby naturalne stanowią podstawę funkcjonowania gospodarki europejskiej i światowej oraz mają wpływ na jakość naszego życia. Obejmują one nie tylko surowce takie jak paliwa, minerały i metale, lecz również żywność, glebę, wodę, powietrze, krajobraz i ekosystemy.

Stały wzrost zapotrzebowania na zasoby uniemożliwia dalsze stosowanie obecnego modelu ich gospodarowania.

Konieczne jest m.in. opracowanie nowych sposobów ograniczania nakładów, minimalizacji ilości odpadów, poprawy zarządzania zapasami zasobów. Jest to niezbędne ze względu na ochronę wartościowych zasobów ekologicznych, na funkcje jakie one pełnią, oraz jakość życia zarówno obecnych, jak i przyszłych pokoleń.

Ważnym impulsem do podejmowania działań w obszarze środowiska jest konieczność przyspieszenia i dokończenia procesu implementacji prawa UE, szczególnie w odniesieniu do gospodarki wodno-ściekowej oraz gospodarki odpadami. Słaba jakość wód oraz powietrza w regionie wymaga realizacji przedsięwzięć redukujących zanieczyszczenia przedostające się do tych komponentów środowiska.

Ważnym wyzwaniem na Dolnym Śląsku jest ochrona zabytków oraz ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych, które przyczyniają się w istotny sposób do dywersyfikacji lokalnej gospodarki, np. poprzez rozwój turystyki, tworzenie produktu regionalnego/lokalnego).

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu Umowy Partnerstwa: Zwiększenie konkurencyjności gospodarki.

Priorytet inwestycyjny: Gospodarka odpadami (PI 6.1)

Jednym z kluczowych elementów zapewniających wysoką jakość środowiska jest sprawny system gospodarki odpadami. W tym celu niezbędna jest realizacja inwestycji wynikających w szczególności z dyrektywy odpadowej i dyrektywy składowiskowej, tj. inwestycji związanych z gospodarką odpadami komunalnymi (ze zwróceniem szczególnej uwagi na odpady ulegające biodegradacji i niebezpieczne), podejmowanych zgodnie z hierarchią postępowania z odpadami (kolejno: zapobieganie powstawaniu odpadów, przygotowanie do ponownego użycia, recykling oraz unieszkodliwianie).

Przeważający obecnie sposób zagospodarowania odpadów poprzez składowanie musi być zastąpiony innymi bardziej zrównoważonymi metodami. Wyzwaniem jest zatem stworzenie efektywnego systemu selektywnego zbierania odpadów oraz infrastruktury do odzysku.

Wsparcie będzie oparte przede wszystkim o Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego (wskazuje on konieczne do realizacji celu i działania w zakresie poszczególnych rodzajów odpadów oraz przedstawia ogólny zarys funkcjonowania całego systemu gospodarowania odpadami na terenie województwa) lub plany inwestycyjne w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi zatwierdzone przez Ministra Środowiska.

Priorytet Inwestycyjny	Gospodarka odpadami (PI 6.1)
Cel szczegółowy	Stworzenie systemu gospodarki odpadami zgodnego z zasadą zrównoważonego rozwoju i opartego na hierarchii sposobów postępowania z odpadami.
Oczekiwane efekty	Zmniejszenie ilości odpadów kierowanych na składowiska odpadów wraz ze wzrostem poziomu odzysku odpadów.
Kierunki wsparcia	<p>Wspierane będą przedsięwzięcia dotyczące rozwoju niezbędnej infrastruktury na potrzeby selektywnego zbierania, składowania i unieszkodliwiania odpadów oraz wdrażania systemów i technologii odzysku i recyklingu odpadów.</p> <p>Dofinansowanie będą mogły uzyskać przedsięwzięcia z zakresu rozwoju instalacji do przetwarzania odpadów, w tym także instalacji do zagospodarowania komunalnych osadów ściekowych i odpadów ulegających biodegradacji oraz innych elementów systemu gospodarowania odpadami, niezbędnych do jego prawidłowego funkcjonowania.</p> <p>W zakresie działań dotyczących bezpiecznego składowania odpadów dofinansowanie będą mogły uzyskać projekty dot. rekultywacji terenów składowisk odpadów i terenów zdegradowanych w wyniku składowania odpadów między innymi tzw. „dzikich wysypisk”.</p> <p>Wsparcie otrzymają projekty dot. unieszkodliwiania odpadów niebezpiecznych przede wszystkim kompleksowe programy usuwania i unieszkodliwiania azbestu.</p> <p>Uzupełniającym elementem wsparcia będą działania z zakresu edukacji ekologicznej promującej właściwe postępowanie z odpadami.</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • podmioty świadczące usługi w zakresie gospodarki odpadowej w ramach realizacji zadań jednostek samorządu terytorialnego; • organizacje pozarządowe; • podmioty prowadzące działalność gospodarczą.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wskazane w Wojewódzkim Planie Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012; • poprawiające stan środowiska na obszarach cennych przyrodniczo i turystycznie.
Kategorie interwencji	020, 021, 022
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Odpady komunalne zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku	%	Region słabiej rozwinięty	7,2	2011		GUS	raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba wybudowanych/ rozbudowanych/ zmodernizowanych zakładów zagospodarowania odpadów	Szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty		
2	Liczba zmodernizowanych, zamkniętych lub zrehabilitowanych składowisk odpadów	Szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty		

Priorytet inwestycyjny: Gospodarka wodno-ściekowa (PI 6.2)

Ze względu na rosnącą antropopresję, postępujące zmiany klimatu oraz ograniczone zasoby wodne, największym wyzwaniem dla Polski w najbliższych latach w zakresie ochrony wód, będzie wypełnienie zobowiązań wynikających z prawa unijnego, w tym realizacja wymagań dyrektywy ściekowej i ramowej dyrektywy wodnej. Sektor komunalny, obok zanieczyszczeń obszarowych z rolnictwa, jest głównym źródłem substancji, stanowiących zagrożenie dla jakości wód powierzchniowych i powodujących ich eutrofizację. Pomimo intensywnej rozbudowy infrastruktury

odprowadzania oraz oczyszczania ścieków w przeciągu ostatnich kilkunastu lat, której efektem jest znaczna redukcja presji wywieranej na środowisko ze strony sektora komunalnego, potrzeby w tym zakresie są nadal znaczące.

Konieczne jest zakończenie realizacji priorytetowych inwestycji przewidzianych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych. Ważnym zadaniem jest niwelowanie dysproporcji w dostępie mieszkańców do sieci, przede wszystkim kanalizacyjnej (a także wodociągowej). Znaczna część istniejącej już infrastruktury wymaga modernizacji, m.in. poprzez zastosowanie nowoczesnych technologii i podwyższonego stopnia oczyszczania lub zwiększenia przepustowości systemu, ze względu na rozbudowę sieci kanalizacyjnej. Działania te powinny przyczynić się również do ograniczenia energochłonności systemów, a tym samym mieć pozytywny wpływ na politykę klimatyczną oraz ograniczanie zużycia zasobów naturalnych.

Priorytet Inwestycyjny	Gospodarka wodno-ściekowa (PI 6.2)
Cel szczegółowy	Wspieranie racjonalnej gospodarki wodno-ściekowej.
Oczekiwane efekty	Budowa infrastruktury służącej zaspokojeniu potrzeb w zakresie gospodarki wodno-ściekowej.
Kierunki wsparcia	Wspierane będą przede wszystkim przedsięwzięcia dotyczące budowy lub rozbudowy zbiorczych systemów odprowadzania i oczyszczania ścieków komunalnych (w tym instalacje dot. zagospodarowania osadów ściekowych jako element projektu), w aglomeracjach do 10 tys. RLM wyznaczonych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych. Na obszarach, gdzie zakładanie sieci kanalizacyjnych nie ma ekonomicznego bądź technicznego uzasadnienia, wspierane będą zintegrowane projekty dotyczące przydomowych oczyszczalni ścieków. Wspierane będą także: budowa linii wodociągowych (pod warunkiem zapewnienia odbioru ścieków) i modernizacja linii wodociągowych (w tym inteligentne systemy zarządzania sieciami wodociągowymi, systemy zaopatrzenia w wodę, ujęcia i stacje uzdatniania wody), a także zakup urządzeń i aparatury (np. mobilne laboratoria, instalacje kontrolno-pomiarowe).
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • podmioty świadczące usługi wodno-ściekowe w ramach realizacji zadań jednostek samorządu terytorialnego.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwości realizacji w ramach instrumentu terytorialnego np. w formule ZIT.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • z zakresu infrastruktury kanalizacyjnej zmierzające do wypełnienia zobowiązań akcesyjnych • realizowane na obszarach wiejskich

Kategorie interwencji	023, 024, 025
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w % ogólnej liczby ludności	%	Region słabiej rozwinięty	77,2	2012		GUS	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba wybudowanych/ rozbudowanych lub zmodernizowanych oczyszczalni ścieków komunalnych	Szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty		
2	Długość wybudowanej/ rozbudowanej lub zmodernizowanej kanalizacji sanitarnej	km	EFRR	Region słabiej rozwinięty		

Priorytet inwestycyjny: Ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych i kulturowych (PI 6.3 i PI 6.4)

Różnorodność biologiczna Dolnego Śląska stanowi kapitał, którego zachowanie w dobrym stanie stanowi determinantę zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego regionu. Lekceważenie tego faktu może prowadzić do wielopłaszczyznowych negatywnych skutków dla

gospodarki i społeczeństwa m.in. związanych z utratą miejsc pracy w sektorach uzależnionych od stanu środowiska przyrodniczego takich jak np.: turystyka.

Pomimo stosunkowo bogatych zasobów przyrodniczych, ich stan zachowania jest dalece niewystarczający lub zły. Niezbędne jest przeciwdziałanie czynnikom i zjawiskom powodującym ubożenie różnorodności biologicznej. Występowanie na terenie województwa wielu siedlisk przyrodniczych, gatunków fauny i flory, nakłada na cały region szczególną odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa przyrodniczego.

Przedsięwzięcia realizowane w ramach tej osi powinny być realizowane w szczególności na terenach atrakcyjnych turystycznie i przyrodniczo, tak by region zachował najcenniejsze gatunki i walory przyrodnicze. Dolny Śląsk jest także regionem o najbogatszych zasobach zabytkowych w kraju. Stanowią one zasadniczy czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej a także określają i wyznaczają w dużym stopniu uwarunkowania rozwoju województwa, będąc szansą promocji całego regionu. Konieczne jest dofinansowanie przedsięwzięć dot. ochrony i opieki najwyższej rangi obiektów zabytkowych, w celu uniknięcia ich zniszczenia.

Priorytet Inwestycyjny	Ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych i kulturowych (PI 6.3 i PI 6.4)
Cel szczegółowy	Ochrona bioróżnorodności oraz udostępnianie zasobów przyrodniczych i kulturowych Dolnego Śląska.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów przyrodniczych i kulturowych regionu.
Kierunki wsparcia	Dofinansowane będzie wyposażenie parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody przyczyniające się bezpośrednio do czynnej ochrony przyrody. W celu utrzymania równowagi przyrodniczej wspierane będzie tworzenie centrów ochrony bioróżnorodności w oparciu o gatunki rodzime oraz zapewnienie niezbędnej infrastruktury związanej z ochroną siedlisk przyrodniczych i gatunków. Umożliwiona będzie realizacja projektów dot. wykorzystania i udostępnienia lokalnych zasobów przyrodniczych m.in. na cele turystyczne (np. tereny wypoczynkowe, ścieżki rowerowe, ścieżki konne). Wsparcie otrzymają także działania z zakresu ochrony i zachowania zabytków nieruchomych (zabytków najwyższej rangi, które są udostępniane do zwiedzania i generują znaczący ruch turystyczny) wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków wraz z ich otoczeniem, jak również działania związane z przebudową, remontem i wyposażeniem budynków instytucji kultury. Wsparcie nakierowane będzie również na przedsięwzięcia dot. rozbudowy ośrodków edukacji ekologicznej oraz kampanie informacyjno-edukacyjne.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • administracja rządowa; • PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne; • kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych; • organizacje pozarządowe, w tym regionalne i lokalne organizacje turystyczne; • LGD;

	<ul style="list-style-type: none"> • podmioty prowadzące działalność gospodarczą; • Instytucje kultury: samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z Ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwości realizacji w ramach instrumentu terytorialnego np. w formule ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wynikające z Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego; • realizowane na terenach cennych przyrodniczo i turystycznie; • wynikające z właściwych planów opieki nad zabytkami; • poprawiające dostęp osób niepełnosprawnych do obiektów zabytkowych.
Kategorie interwencji	088, 089, 090, 091, 092, 093
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Długość ścieżek rowerowych na 10 tys. km ²	km	Region słabiej rozwinięty	295,1	2012		GUS	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty		

				y		
2	Liczba wybudowanych/ przebudowanych lub zmodernizowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty		
3	Liczba ośrodków prowadzących działalność w zakresie edukacji ekologicznej objętych wsparciem	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty		

Kierunkowe zasady wyboru projektów lub operacji w osi priorytetowej „Zasoby i środowisko”

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

Planowaną formą wsparcia w ramach Priorytetu będzie pomoc bezzwrotna, w efekcie nie planuje się wykorzystania instrumentów finansowych.

Wykorzystanie instrumentów finansowych.

W ramach osi planowane jest oprócz pomocy bezzwrotnej wykorzystanie instrumentów inżynierii finansowej w formie instrumentów zwrotnych i mieszanych.

Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Liczba wybudowanych/rozbudowanych/zmodernizowanych zakładów zagospodarowania odpadów	Szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Długość wybudowanej/rozbudowanej lub zmodernizowanej kanalizacji sanitarnej	km	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					

Transport

OŚ PRIORYTETOWA 5 TRANSPORT

Cel ogólny Osi Priorytetowej

Poprawa dostępności transportowej regionu oraz jakości i standardów transportu na Dolnym Śląsku

Kluczowym założeniem inwestycji transportowych na Dolnym Śląsku jest zwiększenie wewnątrzregionalnej spójności oraz integracja przestrzeni regionu z przestrzenią reszty kraju i krajów sąsiednich. Istotą inwestycji jest podniesienie efektywności sieci transportowej w celu wzmocnienia konkurencyjności gospodarki regionu, szczególnie w transporcie drogowym i kolejowym.

Polityka transportowa województwa dolnośląskiego, realizując zasadę zrównoważonego rozwoju, ukierunkowana jest na kompromis oraz bilans pomiędzy korzyściami z rozwoju systemów transportowych, a kosztami zewnętrznymi poniesionymi przez region, zarówno w aspekcie środowiskowym, jak i społeczno – ekonomicznym.

W realizacji tej polityki należy wziąć pod uwagę trzy priorytety:

- racjonalizację zapotrzebowania na usługi transportowe, tj. dostosowanie systemów transportowych do potrzeb,
- dążenie do minimalizacji pracy przewozowej przez zanieczyszczające środki transportu na korzyść tych proekologicznych,
- stosowanie najlepszych dostępnych i przyjaznych środowisku technik oraz technologii.

Niezbędnym staje się zatem rozwijanie przyjaznych dla środowiska systemów i środków transportowych poprzez implementowanie nowych technologii, rozwiązań i koncepcji transportu, zaawansowanych technik dążących do poprawy jakości, bezpieczeństwa, komfortu i racjonalności ekonomicznej oraz zwiększania bezpieczeństwa.

Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju systemu transportowego w województwie jest możliwa jedynie wtedy, gdy transport jest traktowany jako jeden, zintegrowany system. Dając użytkownikom różnorodne możliwości realizacji indywidualnych potrzeb, pomaga kształtować ich proekologiczne zachowania transportowe oraz reguły postępowania zgodne z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa: „Poprawa spójności społecznej i terytorialnej”.

Priorytet inwestycyjny: Drogowa dostępność transportowa (PI 7.2)

Wśród najważniejszych, zewnętrznych powiązań województwa z jego międzyregionalnym i transgranicznym otoczeniem, wskazać należy przede wszystkim na transportowe osie drogowe wschód - zachód oraz północ-południe.

Aby system transportowy mógł spełniać swoją funkcję, ważne jest odpowiednie powiązanie zewnętrznych połączeń drogowych z istniejącym systemem dróg oraz z rozwiniętą siecią osadniczą na Dolnym Śląsku, na którą składa się 91 miast. Obecnie znaczna ich liczba ma słabe powiązania transportowe z ośrodkiem wojewódzkim i głównymi korytarzami transportowymi województwa. Niezadawalająca jest również sieć powiązań wewnętrznych, szczególnie pomiędzy miastami subregionalnymi oraz głównymi skupiskami ludności w południowej i częściowo także w północnej części regionu. Niedostateczna jest także przepustowość istniejącej sieci drogowej wobec rosnących potrzeb, oraz jej znaczna degradacja, co wpływa bezpośrednio negatywnie na stan bezpieczeństwa

drogowego. Dlatego też, konieczna jest interwencja polegająca głównie na modernizacji i remontach dróg, szczególnie dróg wojewódzkich. Inwestycje zmierzające do eliminacji wąskich gardeł dolnośląskiego systemu transportowego zwiększą jego atrakcyjność inwestycyjną, poprawią standardy dostępu do usług dla mieszkańców i gości regionu oraz umożliwią lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów i potencjału.

Priorytet Inwestycyjny	Drogowa dostępność transportowa (PI 7.2)
Cel szczegółowy	Podniesienie jakości oraz zwiększenie bezpieczeństwa regionalnej sieci drogowej uzupełniającej sieć TEN-T.
Oczekiwane efekty	Spójny, spełniający normy regionalny system drogowy, umożliwiający skomunikowanie najważniejszych ośrodków wojewódzkich oraz terenów peryferyjnych z siecią TEN-T.
Kierunki wsparcia	Wsparciem objęte będą drogi publiczne poprawiające dostępność transportową ośrodków regionalnych i subregionalnych do infrastruktury sieciowej i węzłowej TEN-T. W ramach priorytetu realizowane będą przedsięwzięcia polegające na budowie, przebudowie i remoncie układów drogowych, poprawą bezpieczeństwa i przepustowości ruchu drogowego (ITS, BRD).
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne powołane do wykonywania zadań leżących w kompetencji samorządów; • zarządcy dróg publicznych; • służby zapewniające bezpieczeństwo publiczne.
Forma finansowania	pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • poprawiające dostępność do obszarów koncentracji ludności i aktywności gospodarczej, a także do rynku pracy i usług publicznych, w szczególności z obszarów dla których dostępność komunikacyjna jest barierą rozwojową; • odciążające od ruchu tranzytowego obszary intensywnie zamieszkałe.
Kategorie interwencji	033, 034, 035, 037
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Odsetek długości dróg wojewódzkich w dobrym i zadowalającym stanie technicznym	%						

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Długość wybudowanych, przebudowanych lub wyremontowanych dróg	km.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: System transportu kolejowego (PI 7.4)

Istotą prawidłowo funkcjonującego układu sieci kolejowej województwa, podobnie jak w przypadku sieci drogowej, jest komunikacyjne powiązanie potencjałów, liniami odpowiadającymi standardom umożliwiającym sprawny przepływ towarów i ludzi. W województwie dolnośląskim zdefiniowane zostały następujące¹²⁴ potencjały: Bolesławiec, Dzierżoniów (jako trójmiasto Dzierżoniów/Bielawa/Pieszycy), Głogów, Jelenia Góra, Legnica, Lubin (wraz z Polkowicami), Świdnica, Wałbrzych, Wrocław i Zgorzelec/Görlitz - największe pod względem liczby mieszkańców miasta i jednocześnie największe skupiska miejsc pracy, oraz Kłodzko - istotny węzeł komunikacyjny położony w strategicznym miejscu województwa.

Jak wskazuje diagnoza stanu transportu kolejowego w województwie, dla poprawy dostępności komunikacyjnej kolejowej na Dolnym Śląsku, konieczna jest w szczególności rehabilitacja istniejących linii. Wszystkie ważne ośrodki województwa są ze sobą powiązane siecią kolejową, jej czynnymi lub

¹²⁴ źródło: „Wytyczne kierunkowe do kształtowania sieci drogowej i kolejowej w województwie dolnośląskim”

wyłączonymi z ruchu liniami. Powodem słabej dostępności (szczególnie do południowo zachodniej części województwa) jest przede wszystkim zły stan techniczny linii (powodujący m.in. liczne ograniczenia prędkości), dekapitalizacja infrastruktury towarzyszącej (szczególnie infrastruktury dworcowej) oraz brak nowoczesnego spełniającego normy taboru.

Dla poprawy dostępności głównych ośrodków w województwie niezbędne jest podniesienie prędkości na wiążących ośrodkach liniach kolejowych oraz elektryfikacja niektórych jej odcinków. Uzyskiwane obecnie prędkości handlowe nie przekraczają 60 km/h, przez co czas dostępu do danego ośrodka transportem kolejowym jest zdecydowanie dłuższy niż czas dostępu transportem kołowym. Jest to podstawowa przyczyna odpływu pasażerów i klientów kolei od transportu szynowego do transportu kołowego indywidualnego, publicznego i towarowego. Aby podnieść konkurencyjność kolei względem innych środków transportu, konieczne są inwestycje w szeroko rozumianą infrastrukturę kolejową z zachowaniem jej interoperacyjności. Zakupywany tabor kolejowy będzie obsługiwał linie na terenie województwa, przy czym nie wyklucza się możliwości jego wykorzystania do przewozów poza teren Dolnego Śląska, jeśli będzie to uzasadnione społecznie, gospodarczo, czy technicznie.

Priorytet Inwestycyjny	Systemu transportu kolejowego (PI 7.4)
Cel szczegółowy	Poprawa jakości i wzrost wykorzystania regionalnych linii kolejowych.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie znaczenia transportu kolejowego w systemie transportowym regionu.
Kierunki wsparcia	Wsparciem objęte będą projekty szczególnie ważne dla przewozów regionalnych, położone poza siecią połączeń krajowych i międzynarodowych, polegające na budowie, modernizacji oraz rehabilitacji (remontu) infrastruktury liniowej, punktowej (dworce kolejowe, stacje i przystanki kolejowe) oraz towarzyszącej (w tym działania podnoszące bezpieczeństwo i konkurencyjność transportu kolejowego), a także projekty związane z zakupem i modernizacją taboru kolejowego obsługującego połączenia wojewódzkie.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne powołane do wykonywania zadań leżących w kompetencji samorządów; • zarządcy infrastruktury lub przewoźnicy kolejowi zgodnie z ustawą z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym (Dz. U. nr 86, poz. 789 ze zmianami)
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • kompleksowe (modernizacja infrastruktury liniowej i punktowej w ramach jednego projektu).
Kategorie interwencji	029,030,

Planowane duże projekty	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]
--------------------------------	---

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Brak dostępnych wskaźników strategicznych na stronach instytucji statystycznych – na poziomie regionu

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
	do uzupełnienia							

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Całkowita długość przebudowanych, zmodernizowanych lub zrehabilitowanych linii kolejowych	km	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba zakupionych lub zmodernizowanych jednostek taboru kolejowego [szt.]	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

Planowaną formą wsparcia w ramach Priorytetu będzie pomoc bezzwrotna, w efekcie nie planuje się wykorzystania instrumentów finansowych.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych linii kolejowych	km	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba zakupionych lub zmodernizowanych jednostek taboru kolejowego	szt.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Długość wybudowanych, przebudowanych lub wyremontowanych dróg wojewódzkich	km.	EFRR	Region słabiej rozwinięty					

Infrastruktura spójności społecznej

OŚ PRIORYTETOWA 6 INFRASTRUKTURA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Cel ogólny Osi Priorytetowej

**Zapewnienie infrastruktury dla spójności społecznej i poprawy jakości życia,
w szczególności ubogich społeczności**

Oś priorytetowa „Infrastruktura spójności społecznej” koncentruje się na trzech podstawowych kwestiach, tj. stworzeniu warunków dla świadczenia wysokiej jakości powszechnych usług medycznych, usług społecznych oraz rewitalizacji ubogich społeczności miejskich i wiejskich.

Działając w ramach priorytetowych obszarów Europy 2020 niezwykle istotne jest wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną, a więc stworzenie warunków do rozwoju regionu sprzyjającego włączeniu społecznemu. Realizacja powyższych założeń nie jest możliwa bez sprawnie funkcjonującego systemu zapewniania powszechnych usług zdrowotnych oraz pomocy skierowanej do osób zagrożonych wykluczeniem, w szczególności osób ubogich. Ze względu na występującą często koncentrację negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych w przestrzeni, konieczne jest podjęcie działań pozwalających na wyprowadzenie takich obszarów ze stanu kryzysowego, poprzez nadanie im nowej jakości funkcjonalnej i stworzenie warunków do rozwoju, w oparciu o charakterystyczne uwarunkowania endogeniczne.

Wsparcie w ramach Osi będzie udzielane wyłącznie w związku ze zdiagnozowanymi deficytami na poziomie lokalnym i regionalnym, ściśle powiązane z interwencją podejmowaną ze środków EFS.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa: „Poprawa spójności społecznej i terytorialnej”.

Priorytet inwestycyjny: Inwestycje w infrastrukturę społeczną (PI 9.1)

Jednym z istotnych wyzwań rozwojowych regionu jest zwiększenie dostępności oraz jakości specjalistycznych usług pomocy oraz integracji społecznej. Służyć temu będą działania w zakresie wzmocnienia infrastruktury prowadzące do profesjonalizacji i zwiększenia skuteczności instytucji pomocy i integracji społecznej w rozwiązywaniu problemu wykluczenia społecznego. Wsparcie w tym zakresie będzie się koncentrowało na rozwoju infrastruktury domów pomocy społecznej, dziennych domów pomocy, hospicjów oraz innych ośrodków świadczących opiekę paliatywną.

Niezbędnymi w polityce aktywizacji długotrwale bezrobotnych są działania mające na celu zapobieżenie całkowitemu wycofywaniu się z rynku pracy osób sprawujących opiekę nad osobami zależnymi, w szczególności rodziców decydujących się na posiadanie potomstwa. Z tego punktu widzenia istotna jest zatem - obok działań społecznych mających na celu zapewnienie równego dostępu do różnych form opieki nad dzieckiem – również poprawa stanu infrastruktury tych miejsc, a w szczególności żłobków. Na Dolnym Śląsku w 2011 r. prowadzonych było 78 żłobków, w których miejsca nie znalazło aż 1.352 dzieci. Biorąc pod uwagę istniejące duże zapotrzebowanie na miejsca w żłobkach niezbędny jest rozwój infrastruktury dla świadczenia usług opieki nad dziećmi do 3 roku

życia. Potrzeby są także w zakresie zapewnienia infrastruktury opieki nad pozostałymi grupami osób zależnych, w szczególności osobami niepełnosprawnymi, osobami starszymi oraz obłożnie chorymi.

Priorytet Inwestycyjny	Inwestycje w infrastrukturę społeczną (PI 9.1)
Cel szczegółowy	Zapewnienie infrastruktury dla świadczenia wysokiej jakości usług opieki nad osobami zależnymi.
Oczekiwane efekty	Poprawa standardu i dostępności usług opieki nad osobami zależnymi.
Kierunki wsparcia	Wsparcie w ramach priorytetu zostanie ukierunkowane na tworzenie i rozwój domów pomocy społecznej, dziennych domów pomocy, hospicjów oraz ośrodków udzielających świadczeń opieki paliatywnej. Planowane wsparcie będzie obejmować również tworzenie i rozwój infrastruktury (w tym wyposażenie) opieki nad dziećmi do 3 roku życia. W tym wypadku wsparcie powinno przyczyniać się do tworzenia nowych miejsc opieki nad dziećmi do lat trzech i wypełniać luki w dostępie do tego typu usług.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • organizacje pozarządowe; • podmioty zajmujące się całodobową opieką osób starszych; • podmioty zajmujące się opieką nad dziećmi do 3 roku życia; • podmioty lecznicze;
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Przewiduje się możliwość zastosowania instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • realizowane w partnerstwie; • polegające na adaptacji istniejących budynków do pełnienia nowych funkcji.
Kategorie interwencji	054, 057
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	do uzupełnienia		Region słabiej rozwinięty					

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundus z	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba wybudowanych/ przebudowanych/ rozbudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną (PI 9.1)

System ochrony zdrowia na Dolnym Śląsku charakteryzuje się występowaniem obszarów deficytu w zakresie dostępności do świadczeń medycznych, determinowanych w szczególności uwarunkowaniami demograficznymi – starzenie się społeczeństwa i wynikający z tego faktu gwałtowny przyrost ludzi cierpiących na schorzenia z kategorii szeroko rozumianej geriatry oraz epidemiologicznymi – stale rosnąca zachorowalność na tzw. choroby cywilizacyjne.

W dziedzinie opieki zdrowotnej na Dolnym Śląsku konieczny jest zatem właściwie stymulowany rozwój infrastruktury, gwarantujący poprawę dostępności i jakości udzielania świadczeń medycznych, szczególnie w odniesieniu do podmiotów leczniczych udzielających świadczeń w dziedzinach, w których zdiagnozowano występowanie deficytów. Wsparciem przewiduje się objąć działania związane z zakupem sprzętu i aparatury medycznej, przeznaczonymi do udzielania świadczeń deficytowych, a także budową, remontem, przebudową oraz rozbudową istniejącej infrastruktury.

Dofinansowanie otrzymają w szczególności ośrodki o znaczeniu subregionalnym oraz regionalnym, świadczące usługi medyczne, kluczowe z punktu widzenia interesu bezpieczeństwa życia i zdrowia mieszkańców regionu, na które istnieje stale rosnące zapotrzebowanie, udzielające świadczeń w

obszarach zdiagnozowanych niedoborów, w tym w szczególności w takich dziedzinach, jak: onkologia, ortopedia, rehabilitacja, psychiatria, perinatologia, neurologia oraz geriatrya. Wsparcie w głównej mierze zostanie skierowane do podmiotów świadczących usługi w ramach publicznego systemu ochrony zdrowia, dostępnego w szczególności dla ubogiej części społeczeństwa.

Priorytet Inwestycyjny	Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną (PI 9.1)
Cele szczegółowy	Dostosowanie systemu ochrony zdrowia na Dolnym Śląsku do długofalowych trendów epidemiologiczno-demograficznych oraz zrównoważenie dostępności i podniesienie standardu udzielania świadczeń leczniczych.
Oczekiwane efekty	Poprawa standardu i dostępności powszechnych usług medycznych.
Kierunki wsparcia	Wsparcie będzie ukierunkowane na budowę, remont, przebudowę, rozbudowę infrastruktury (w tym wyposażenie) placówek ochrony zdrowia oraz obiektów lecznictwa uzdrowiskowego. Działania powyższe będą ukierunkowane na likwidację obszarów deficytu specjalistycznych usług medycznych, kluczowych z punktu widzenia interesu bezpieczeństwa życia i zdrowia mieszkańców regionu, na które istnieje stale rosnące zapotrzebowanie, w tym w szczególności w takich dziedzinach, jak: onkologia, ortopedia, rehabilitacja, psychiatria, perinatologia, neurologia oraz geriatrya. Podstawą realizacji priorytetu będą projekty kluczowe.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • podmioty lecznicze; • organizacje pozarządowe; • zakłady lecznictwa uzdrowiskowego; • sanatoria uzdrowiskowe.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • dotyczące następujących specjalności: onkologia, ortopedia, rehabilitacja, psychiatria, perinatologia, neurologia, geriatrya; • o znaczeniu co najmniej subregionalnym; • realizowane w formule partnerstwa.
Kategorie interwencji	055
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	do uzupełnienia		Region słabiej rozwinięty					

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundus z	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba wspartych podmiotów leczniczych	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Rewitalizacja zdegradowanych obszarów (PI 9.2)

Zjawisko degradacji obszarów miejskich i wiejskich ma kilka wymiarów, wśród których najistotniejsze to wymiar gospodarczy, społeczny i środowiskowy. Na tych obszarach najczęściej występuje kumulacja negatywnych zjawisk, takich jak ubóstwo, niski poziom aktywności gospodarczej, wysokie bezrobocie, wyższe niż w innych rejonach natężenie występowania zjawisk patologicznych, wysoki stopień przestępczości. Wobec widocznej wieloaspektowej degradacji wielu obszarów miejskich i wiejskich nasila się potrzeba ich trwałych przeobrażeń. Niezbędne są zatem inwestycje w infrastrukturę, która będzie przede wszystkim służyć poprawie warunków życia ubogich społeczności zamieszkujących ww. obszary.

Priorytet Inwestycyjny	Rewitalizacja zdegradowanych obszarów (PI 9.2)
Cel szczegółowy	Odbudowa zdolności do rozwoju zdegradowanych społecznie, gospodarczo i fizycznie obszarów miejskich i wiejskich.
Oczekiwane efekty	Poprawa warunków życia mieszkańców zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich.
Kierunki wsparcia	Wsparcie zostanie ukierunkowane na poprawę jakości życia mieszkańców oraz ożywienie gospodarcze i społeczne zdegradowanych obszarów miejskich

	<p>i wiejskich, gdzie doszło do kumulacji negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych. Działania rewitalizacji infrastrukturalnej będą służyły rozwiązywaniu zdiagnozowanych problemów społecznych i podporządkowane będą działaniom finansowanym z EFS. Kompleksowe działania w tym zakresie obejmą modernizację i adaptację istniejących budynków do funkcji społecznych, kulturalnych i edukacyjnych, zagospodarowanie przestrzeni publicznych, a także inwestycje w tzw. drogi lokalne, możliwie jedynie, gdy będą one stanowiły element szerszej koncepcji związanej z rewitalizacją, oraz odnowę zabytkowych zasobów mieszkaniowych (części wspólne budynków).</p> <p>Wsparcie będzie udzielane w oparciu o kompleksowy Lokalny Program Rewitalizacji, obejmujący kwestie rewitalizacji w wymiarze społecznym, fizycznym, gospodarczym i przestrzennym. Punktem wyjścia do opracowania takiego Programu jest nasilenie problemów społecznych na danym terytorium powiązane z dewastacją/degradacją przestrzeni. Finansowanie infrastruktury w przedsięwzięciach dotyczących rewitalizacji musi stanowić element uzupełniający dla realizacji celów społecznych finansowanych z EFS. Wsparcie infrastruktury musi być zatem uzasadnione brakiem możliwości osiągnięcia założonych w LPR rezultatów bez realizacji wskazanych działań inwestycyjnych.</p> <p>Planowane wsparcie będzie obejmować również działania dotyczące kompleksowej rewitalizacji społecznej, fizycznej, gospodarczej, środowiskowej oraz przestrzennej miejscowości uzdrowiskowych, w szczególności poprzez odnowę: ogólnodostępnej infrastruktury uzdrowiskowej, przestrzeni publicznej oraz charakterystycznej architektury uzdrowiskowej na podstawie LPR.</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • wspólnoty i spółdzielnie mieszkaniowe; • towarzystwa budownictwa społecznego; • organizacje pozarządowe; • uzdrowiska; • podmioty lecznicze.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Przewiduje się możliwość zastosowania instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • realizowane w partnerstwie.
Kategorie interwencji	056, 057
Planowane duże projekty:	[do uzupełnienia na późniejszym etapie]

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	do uzupełnienia		Region słabiej rozwinięty					

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundus z	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba nowych / przebudowanych/ przekształconych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria

wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

Planowaną formą wsparcia w ramach Priorytetu będzie pomoc bezzwrotna, w efekcie nie planuje się wykorzystania instrumentów finansowych.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Liczba wybudowanych / przebudowanych / rozbudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba wspartych podmiotów leczniczych	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Liczba nowych / przebudowanych / przekształconych	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty					

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

h obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanyc h obszarach								
---	--	--	--	--	--	--	--	--

Infrastruktura edukacyjna

OŚ PRIORYTETOWA 7 INFRASTRUKTURA EDUKACYJNA

Cel ogólny Osi Priorytetowej

Modernizacja i wzmocnienie infrastruktury edukacyjnej

Wzrost gospodarczy oraz poprawa zatrudnienia nie są możliwe bez zapewnienia wysokiej jakości infrastruktury systemu oświaty. Infrastruktura ta powinna służyć budowie społeczeństwa opartego na wiedzy, przy równoczesnym ściślejszym dopasowaniu kierunków wykształcenia do wymogów lokalnego rynku pracy.

Obszarem wymagającym interwencji jest rozwój infrastruktury przedszkolnej umożliwiającej wyrównanie szans edukacyjnych dzieci na początkowym etapie edukacji, w szczególności w obszarach, gdzie odnotowuje się deficyt tego typu infrastruktury - szczególnie na obszarach wiejskich. Kolejnym obszarem wymagającym interwencji jest infrastruktura szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Pomimo prognoz demograficznych wskazujących na ogólny spadek liczby uczniów tych szkół, odnotowuje się wiele lokalnych potrzeb, gdzie istniejąca infrastruktura jest niewystarczająca dla zapewnienia wysokiej jakości kształcenia. Wynika to m.in. z powodu stopniowego obniżania obowiązkowego wieku szkolnego, zmian programów nauczania oraz migracji ludności.

Wsparcie w ramach osi będzie udzielane wyłącznie w związku ze zdiagnozowanymi deficytami na poziomie lokalnym i regionalnym, ściśle powiązane z interwencją podejmowaną ze środków EFS.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa: „Zwiększenie konkurencyjności gospodarki” oraz „Poprawa spójności społecznej i terytorialnej”.

Priorytet inwestycyjny: Inwestycje w edukację przedszkolną, podstawową i gimnazjalną (PI 10.4)

W kontekście upowszechniania edukacji przedszkolnej i wyrównywania szans edukacyjnych dzieci z terenów miejskich i wiejskich ważne są inwestycje w infrastrukturę przedszkolną. Umożliwienie dzieciom korzystania z edukacji przedszkolnej, stymuluje ich rozwój, przez co lepiej przygotowuje je do podjęcia edukacji szkolnej. Tymczasem w województwie dolnośląskim odsetek dzieci uczęszczających do różnych placówek wychowania przedszkolnego w 2011 roku wyniósł dla dzieci w wieku 3-6 lat 83,3% w miastach i 47,9% na terenach wiejskich. Dzieci z terenów wiejskich uczęszczające do przedszkoli i innych placówek zapewniających im edukację przedszkolną stanowią nadal niemal o połowę mniej liczną grupę niż ich rówieśnicy zamieszkujący miasta. Wsparcie placówek, szczególnie na terenach wiejskich i intensywnych procesów suburbanizacji, jest niezwykle istotne zarówno ze względu na wciąż niezaspokojone potrzeby.

Ponadto dla sprawnego funkcjonowania systemu kształcenia dzieci i młodzieży obok wykwalifikowanych kadr nauczycielskich kluczowe znaczenie ma dostępność wysokiej jakości

infrastruktury edukacyjnej. Bezpieczne i komfortowe warunki nauczania, a także dostęp do zróżnicowanych pomocy dydaktycznych, w tym multimedialnych, determinują w dużej mierze osiągnięte wyniki nauczania. Tymczasem dostęp do pomocy naukowych, w szczególności w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych i technologii informacyjno-telekomunikacyjnych jest nadal ograniczony. Ponadto w wielu miejscach nauczanie odbywa się w zdekapitalizowanych budynkach. Ponadto poprawy sytuacji wymaga dostępność szkół dla osób niepełnosprawnych. Choć usunięto większość barier architektonicznych, umożliwiających dostęp do budynku szkoły, konieczne jest nadal podjęcie działań związanych z zapewnieniem miejsca nauki dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Budowa nowych obiektów przedszkolnych i szkolnych jest objęta znacznymi ograniczeniami i takie działania będą mogły być podejmowane jedynie w wyjątkowych sytuacjach.

Priorytet Inwestycyjny	Inwestycje w edukację przedszkolną, podstawową i gimnazjalną (PI 10.4)
Cel szczegółowy	Stworzenie na Dolnym Śląsku warunków koniecznych do rozwoju społeczeństwa o wysokich kwalifikacjach zawodowych.
Oczekiwane efekty	Poprawa jakości infrastruktury edukacyjnej na Dolnym Śląsku.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie zostanie ukierunkowane na tworzenie i rozwój infrastruktury przedszkoli i innych form wychowania przedszkolnego, obejmującej także wyposażenie, w celu tworzenia nowych miejsc dla dzieci w wieku przedszkolnym i wypełniania luki w dostępie do tego typu usług. Powyższe wsparcie obejmuje także obiekty żłobkowo-przedszkolne.</p> <p>Wspierane będą działania w zakresie wyposażenia laboratoriów funkcjonujących w szkołach w nowoczesne narzędzia do nauczania nauk matematyczno-przyrodniczych i cyfrowych oraz sprzętu specjalistycznego i pomocy dydaktycznych do wspomaganie rozwoju uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, np. uczniów niepełnosprawnych.</p> <p>Wsparcie zostanie ukierunkowane także na rozwój infrastruktury szkół, prowadzący bezpośrednio do poprawy warunków nauczania w szczególności w zakresie nauk przyrodniczych oraz informatyczno-matematycznych. Dodatkowo wspierane będą inwestycje poprawiające dostęp szkół dla uczniów niepełnosprawnych.</p> <p>Budowa nowych obiektów przedszkolnych i szkolnych jest możliwa wyłącznie w sytuacji, gdy przebudowa, rozbudowa lub adaptacja istniejących budynków nie jest możliwa lub jest nieuzasadniona ekonomicznie.</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • organy prowadzące przedszkola i inne formy wychowania przedszkolnego; • organy prowadzące szkoły; • specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze;

Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Przewiduje się możliwość zastosowania instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	<p>W ramach edukacji przedszkolnej preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zlokalizowane na obszarach wiejskich; • dotyczące przedszkoli integracyjnych. <p>W ramach edukacji podstawowej i gimnazjalnej preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dostosowujące szkoły do pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.
Kategorie interwencji	053, 054
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1	Faktyczna liczba użytkowników infrastruktury opieki nad dziećmi lub edukacyjnej wspartej w programie	[osoby]	Region słabiej rozwinięty					

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba szkół, których pracownice przedmiotowe zostały wyposażone w programie [szt.]	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Potencjalna liczba użytkowników infrastruktury opieki nad dziećmi lub edukacyjnej wspartej w programie	[osoby]	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Priorytet inwestycyjny: Inwestycje w edukację ponadgimnazjalną (PI 10.4)

Rynek edukacji ponadgimnazjalnej w województwie dolnośląskim stoi przed dużym wyzwaniem i koniecznością natychmiastowych zmian, ponieważ struktura edukacyjna w regionie nie jest ciągle w pełni przystosowana do potrzeb rynku pracy. Inicjowanie i jednocześnie stymulowanie podaży wysokiej jakości kształcenia i szkolenia zawodowego to wyzwanie, które rynek edukacyjny musi kontynuować w celu dostosowywania oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy oraz sprostania oczekiwaniom nie tylko pracodawców, ale także uczestników „procesu edukacyjnego” i przyszłych absolwentów gimnazjów. Sprostanie tym wyzwaniom wiąże się z koniecznością realizacji zadań inwestycyjnych w zakresie edukacji ponadgimnazjalnej.

W ramach tego działania wsparcie udzielane będzie w zakresie poprawy jakości m.in. stosowanych pomocy naukowych, w szczególności w zakresie nauk technicznych, matematyczno-przyrodniczych i technologii informacyjno-telekomunikacyjnych, obiektów dydaktycznych, infrastruktury technicznej i sanitarnej. Dotyczy to szczególnie dostosowywania placówek dydaktycznych do potrzeb nowoczesnych programów nauczania. Preferowane będą przedsięwzięcia uwzględniające w swym zakresie przystosowanie budynków do potrzeb osób niepełnosprawnych, tym usuwanie barier architektonicznych. Nie przewiduje się budowy nowych szkół.

Priorytet Inwestycyjny	Inwestycje w edukację ponadgimnazjalną (PI 10.4)
Cel szczegółowy	Stworzenie na Dolnym Śląsku warunków koniecznych do rozwoju społeczeństwa o wysokich kwalifikacjach zawodowych.
Oczekiwane efekty	Poprawa jakości infrastruktury edukacyjnej na Dolnym Śląsku.
Kierunki wsparcia	Wspierane będą działania w zakresie wyposażenia laboratoriów funkcjonujących w szkołach ponadgimnazjalnych w nowoczesne narzędzia do nauczania nauk technicznych, matematyczno-przyrodniczych i technologii informacyjno-

	<p>telekomunikacyjnych oraz sprzętu specjalistycznego i pomocy dydaktycznych do wspomaganie rozwoju uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, np. uczniów niepełnosprawnych.</p> <p>Wsparcie zostanie ukierunkowane także na rozwój infrastruktury szkół ponadgimnazjalnych, prowadzący bezpośrednio do poprawy warunków nauczania w szczególności w zakresie nauk przyrodniczych oraz informatyczno-matematycznych. Dodatkowo wspierane będą inwestycje poprawiające dostęp szkół dla uczniów niepełnosprawnych.</p> <p>Wspierane będzie tworzenie i rozwój ukierunkowanych branżowo centrów kształcenia zawodowego. Dodatkowo wsparcie ukierunkowane będzie na tworzenie w szkołach kształcenia zawodowego warunków zbliżonych do rzeczywistego środowiska pracy zawodowej poprzez wyposażenie/doposażenie szkół w nowoczesny sprzęt i materiały dydaktyczne zapewniające wysoką jakość kształcenia.</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> • jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia; • jednostki organizacyjne jst; • organy prowadzące szkoły; • specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze;
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Przewiduje się możliwość zastosowania instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dostosowujące szkoły do pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.
Kategorie interwencji	052, 053
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Zestawienie specyficznych dla programu wskaźników rezultatu dla EFRR/ FS, w podziale na cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego Art. 87.2b.ii

Lp.	Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Kategoria regionu	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Faktyczna	[osoby]	Region słabiej					

	liczba użytkowników infrastruktury opieki nad dziećmi lub edukacyjnej wspartej w programie		rozwinęty					
--	--	--	-----------	--	--	--	--	--

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFRR, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Potencjalna liczba użytkowników infrastruktury opieki nad dziećmi lub edukacyjnej wspartej w programie	[osoby]	EFRR	Region słabiej rozwinięty			
2.	Liczba placówek i ponadgimnazjalnych szkół zawodowych wyposażonych w sprzęt i materiały dydaktyczne niezbędne do realizacji kształcenia zawodowego	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty			

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

Wykorzystanie instrumentów finansowych

Planowaną formą wsparcia w ramach Priorytetu będzie pomoc bezwrotna, w efekcie nie planuje się wykorzystania instrumentów finansowych.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Liczba placówek i ponadgimnazjalnych szkół zawodowych wyposażonych w sprzęt i materiały dydaktyczne niezbędne do realizacji kształcenia zawodowego	[szt.]	EFRR	Region słabiej rozwinięty					
Potencjalna liczba użytkowników infrastruktury	[osoby]	EFRR	Region słabiej rozwinięty					

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

opieki nad dziećmi lub edukacyjnej wspartej w programie								
---	--	--	--	--	--	--	--	--

Rynek pracy

OŚ PRIORYTETOWA 8 RYNEK PRACY

Cel ogólny Osi Priorytetowej

Wzrost zatrudnienia i mobilności pracowników

Aktywizacja zawodowa osób bezrobotnych, nieaktywnych zawodowo oraz poszukujących pracy stanowi podstawowe wyzwanie dla polityki zatrudnieniowej nie tylko państwa, ale i poszczególnych regionów, szczególnie w kontekście ciągle dokonujących się przemian społecznych, gospodarczych i demograficznych, które wpływają na strukturę rynku pracy. Województwo dolnośląskie jest regionem o bardzo zróżnicowanej sytuacji na rynku pracy. Jest to największe wyzwanie dla regionu, ponieważ wymaga zastosowania w poszczególnych obszarach różnych rozwiązań w zakresie polityki zatrudnieniowej.

Działania podejmowane w obszarze rynku pracy uwzględniać muszą indywidualną charakterystykę społeczno-gospodarczą każdego obszaru obejmowanego wsparciem. Wobec postępującego procesu starzenia się społeczeństwa, pomoc kierowana do osób bezrobotnych i biernych zawodowo będzie realizowana z wykorzystaniem prognoz demograficznych dla kraju i regionu. Wszelkie działania w obszarze rynku pracy będą prowadzone z uwzględnieniem zasady równości mężczyzn i kobiet poprzez wprowadzanie rozwiązań umożliwiających godzenie pracy z życiem prywatnym. Natomiast w przypadku przedsiębiorstw wszelkie działania uwzględnią zróżnicowanie terytorialnie struktury zatrudnienia Dolnego Śląska oraz będą odpowiadały na potrzeby pracodawców i lokalnego rynku.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa: „Zwiększenie konkurencyjności gospodarki”.

Priorytet inwestycyjny: Zapewnianie dostępu do zatrudnienia (PI 8.5)

Wsparcie w ramach priorytetu będzie koncentrowało się na grupach docelowych, których sytuacja na rynku pracy jest szczególnie trudna, czyli mających problemy z wejściem na rynek pracy, a następnie z utrzymaniem się na nim. Grupy te to przede wszystkim **bezrobotni: do 30 roku życia, długotrwale b, powyżej 50 roku życia, korzystający ze świadczeń z pomocy społecznej, posiadający dzieci do 6 roku życia lub dzieci niepełnosprawne do 18 roku życia oraz bezrobotni niepełnosprawni**. Powyższe grupy społeczne najdotkliwiej odczuwają wszelkie konsekwencje kryzysu gospodarczego i doświadczają największych trudności związanych z wejściem i utrzymaniem się na rynku pracy.

W ramach priorytetu zostanie położony nacisk na rozwój obszarów cechujących się największymi opóźnieniami społeczno-gospodarczymi. Skuteczność podejmowanych działań będzie zależała głównie od instytucji rynku pracy, które będą świadczyć usługi wysokiej jakości, m.in. poprzez udzielanie zintegrowanego wsparcia dopasowanego do potrzeb osób poszukujących pracy oraz aktywne kojarzenie popytu i podaży pracy.

Priorytet Inwestycyjny	Zapewnienie dostępu do zatrudnienia (PI 8.5)
Cel szczegółowy	Zapewnienie dostępu do zatrudnienia osobom nieaktywnym zawodowo, bezrobotnym i poszukującym pracy.
Oczekiwane efekty	Wzrost poziomu zatrudnienia mieszkańców Dolnego Śląska.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz zwiększenia aktywizacji oraz mobilności zawodowej mieszkańców Dolnego Śląska. Wsparcie zostanie skoncentrowane na osobach będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy.</p> <p>Ważnym elementem wsparcia w ramach priorytetu jest tworzenie warunków sprzyjających podnoszeniu zdolności do zatrudnienia osób bezrobotnych, i nieaktywnych zawodowo obejmujące m.in. działania na rzecz dalszego doskonalenia, bądź zmiany kwalifikacji zawodowych w formie szkoleń, kursów i praktyk oraz możliwości zdobycia doświadczeń zawodowych w miejscu pracy.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych), w szczególności publiczne służby zatrudnienia, w tym Powiatowe Urzędy Pracy oraz inne instytucje rynku pracy. <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> osoby poszukujące pracy; osoby nieaktywne zawodowo; osoby bezrobotne.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> skierowane do osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy; koncentrujące się na terenie powiatów o najwyższej stopie bezrobocia.
Kategorie interwencji	0100
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób zatrudnionych po opuszczeniu programu (w tym samozatrudnieni)	osoby		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok
2.	Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	osoby		0	osoby	2012		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób długotrwale bezrobotnych	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

	objętych wsparciem w programie			y			
2.	Liczba osób niepełnosprawnych objętych wsparciem w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	
3.	Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	
4.	Liczba osób w wieku do 30 lat objętych wsparciem w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	

Priorytet inwestycyjny: Samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy (PI 8.7)

Rozwój przedsiębiorczości stanowi jedną z form skutecznego przeciwdziałania bezrobociu, podnoszenia poziomu aktywności zawodowej społeczeństwa, a także stymulowania rozwoju ekonomicznego i społecznego regionu. Problem dostępu do kapitału stanowi główną barierę w wejściu na rynek dla osób planujących rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej. Efektywność udzielanego wsparcia uzależniona jest również w dużej mierze od dywersyfikacji dostępnych instrumentów oraz źródeł finansowania, a także od dostosowania form wsparcia do potrzeb poszczególnych grup docelowych. Istotnym elementem wsparcia jest zatem wyposażenie jego odbiorców w niezbędną wiedzę i kompetencję z zakresu przedsiębiorczości zarówno na etapie zakładania działalności gospodarczej, jak również w początkowym okresie jej funkcjonowania. **Pomoc o charakterze bezzwrotnym powinna być skierowana w pierwszej kolejności do osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy. Z kolei pomoc zwrotna powinna być skierowana do pozostałych osób planujących założyć własną działalność gospodarczą.**

Priorytet Inwestycyjny	Samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy (PI 8.7)
Cel szczegółowy	Wspieranie i pobudzanie aktywności zawodowej mieszkańców regionu.
Oczekiwane efekty	Rozwój przedsiębiorczości wśród mieszkańców Dolnego Śląska.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz rozwoju samozatrudnienia, przedsiębiorczości i tworzenia nowych miejsc pracy, obejmując m.in. doradztwo, szkolenia oraz usługi finansowo-prawne adresowane do osób pragnących rozpocząć własną działalność gospodarczą, także zapewnienie dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania – w formie zwrotnej lub bezzwrotnej. Mechanizm bezzwrotny przewidziany jest przede wszystkim dla osób będących w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy.</p> <p>Przedsięwzięcia w RPO związane ze wsparciem finansowym dla nowopowstałych podmiotów będą uzupełniane wsparciem szkoleniowo-doradczym przygotowującym do samodzielnego prowadzenia działalności</p>

	<p>gospodarczej oraz wspomagającego odbiorcę wsparcia w początkowym etapie prowadzenia działalności gospodarczej.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych), w szczególności publiczne służby zatrudnienia, w tym Powiatowe Urzędy Pracy oraz inne instytucje rynku pracy; podmioty zarządzające instrumentami inżynierii finansowej. <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> osoby fizyczne zamierzające rozpocząć działalność gospodarczą; osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą MŚP; osoby bezrobotne, niezatrudnione, poszukujące pracy.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna; instrumenty zwrotne; instrumenty mieszane. <p>Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.</p>
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość realizacji w ramach instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> koncentrujące się na terenie powiatów o najwyższej stopie bezrobocia; koncentrujące się na obszarach o niskim poziomie aktywności gospodarczej.
Kategorie interwencji	0102
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób zatrudnionych po opuszczeniu programu (w tym samozatrudnieni)	osoby		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób, które otrzymały środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Godzenie życia zawodowego i prywatnego (PI 8.8)

Polityka sprzyjająca godzeniu życia zawodowego z prywatnym zyskała w ostatnich latach na wadze jako jedno z narzędzi służących zapewnieniu równości kobiet i mężczyzn oraz odpowiedzi na wyzwania natury gospodarczej i demograficznej. Nie można bowiem mówić o równości płci, nie zwracając uwagi na czynnik ekonomiczny. Rozwiązania ułatwiające godzenie życia zawodowego i prywatnego to inwestycja, która zapoczątkuje w przyszłości. W regionie sytuacja kobiet i mężczyzn na rynku pracy nadal jest różna. Jak pokazują ogólnodostępne dane istotne różnice w zakresie godzin płatnej pracy wykonywanej przez mężczyzn i kobiety występują, ponieważ kobiety pracują z reguły krócej niż mężczyźni i częściej w niepełnym wymiarze etatu. Segregacja zawodowa i utożsamianie pracy w niepełnym wymiarze etatu z zajęciami wymagającymi mniejszych umiejętności, a także

stosunkowo niższe wynagrodzenia w przypadku pracy rozliczanej godzinowo stanowią barierę dla równości i rozwoju zawodowego (szczególnie kobiet) na rynku pracy.

Niejednokrotnie krótsze godziny pracy, zarówno kobiet i mężczyzn, związane są bezpośrednio z obowiązkami rodzinnymi i tymi wynikającymi z pełnienia opieki nad osobami zależnymi, co w konsekwencji wpływa na ogólny poziom przychodów w ciągu kariery zawodowej.

Priorytet Inwestycyjny	Godzenie życia zawodowego i prywatnego (PI 8.8)
Cel szczegółowy	Wdrożenie rozwiązań na rzecz godzenia życia zawodowego i rodzinnego oraz wyrównywania szans kobiet i mężczyzn w dostępie do zatrudnienia.
Oczekiwane efekty	Wzrost poziomu zatrudnienia mieszkańców Dolnego Śląska.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz osób znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy ze względu na konieczność opieki nad członkami rodziny poprzez tworzenie i rozwijanie miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 oraz nad osobami zależnymi. Działania będą się skupiać przede wszystkim na wspieraniu usług opieki nad dziećmi do 3 roku życia i osobami zależnymi, wdrożeniu elastycznych form zatrudnienia, wspieraniu aktywizacji rodziców powracających na rynek pracy po urloпах macierzyńskich czy wychowawczych oraz po okresie opieki nad osobami zależnymi.</p> <p>Interwencja będzie również obejmować wdrożenie na poziomie lokalnym i regionalnym idei flexicurity, poprzez tworzenie i rozwijanie w zakładach pracy elastycznych form zatrudnienia i metod organizacji pracy oraz uelastycznianie czasu pracy pracownika.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty – z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na przepisów odrębnych). <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> osoby podejmujące pracę po przerwie związanej z urodzeniem dziecka i/lub wychowaniem dzieci; opiekunowie osób zależnych powracający na rynek pracy; pracodawcy i pracownicy objęci wsparciem w zakresie elastycznych form zatrudnienia.

Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwości realizacji w ramach instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> • skierowane do osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy; • koncentrujące się na obszarach o największym opóźnieniu społeczno-gospodarczym.
Kategorie interwencji	0103
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób zatrudnionych po opuszczeniu programu (w tym samozatrudnieni)	[osoby]		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób opiekujących się	[osoby]	EFS	Region słabiej		IZ RPO	Raz na rok

	osobami zależnymi objętych wsparciem w programie			rozwinęty			
2.	Liczba utworzonych miejsc opieki nad dziećmi do lat trzech;	[szt.]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian (PI 8.9)

Podstawowym czynnikiem budowania przewagi konkurencyjnej jest zdolność przedsiębiorstw do bycia elastycznym i dostosowania się do aktualnych wyzwań rynku. Działania będą skupiać się przede wszystkim na rozwoju kwalifikacji zawodowych pracowników zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami przedsiębiorstw, wsparciu procesów restrukturyzacyjnych (przekwalifikowanie pracowników, pomoc w zmianie profilu działalności przedsiębiorstw) oraz wsparciu doradczo-szkoleniowym dla MŚP w obszarach pozwalających na ich rozwój.

Szczególnej uwagi i wyraźnego wsparcia w kontekście dynamiki zmian liczby podmiotów gospodarczych w regionie, wymagają działania zaradcze oraz instrumenty szybkiego reagowania w przypadku wystąpienia niespodziewanej zmiany gospodarczej. Niwelowaniu negatywnych zjawisk wynikających z restrukturyzacji zatrudnienia i adaptacji zwalnianych pracowników służyć będą programy *outplacementu*, których celem jest łagodzenie negatywnych skutków, jakie niosą ze sobą zwolnienia zarówno dla pracowników, jak i dla całej firmy.

Priorytet Inwestycyjny	Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian (PI 8.9)
Cel szczegółowy	Wspieranie przystosowania pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian.
Oczekiwane efekty	Rozwój kapitału ludzkiego w przedsiębiorstwach Dolnego Śląska.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz MŚP oraz ich pracowników i obejmie rozwój kwalifikacji pracowników zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami przedsiębiorstw oraz kompleksowe usługi rozwojowe odpowiadające na potrzeby przedsiębiorstw.</p> <p>Interwencja będzie również obejmować wsparcie dla przedsiębiorstw i pracowników w zakresie dostosowania się do zmian gospodarczych tj.: zapewnienie przedsiębiorcy, który znalazł się w sytuacji kryzysowej wsparcia doradczego, wsparcie outplacementowe dla pracowników zwalnianych lub zagrożonych zwolnieniem w przedsiębiorstwach przechodzących proces restrukturyzacji.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>

Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> przedsiębiorstwa i ich pracownicy; pracodawcy przechodzący procesy restrukturyzacyjne i ich pracownicy; osoby, które utraciły pracę z przyczyn dotyczących zakładu pracy.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	Brak
Kategorie interwencji	0104
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	osoby		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób zatrudnionych objętych wsparciem w programie (w tym samozatrudnieni)	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok
2.	Liczba mikroprzedsiębiorstw oraz małych i średnich przedsiębiorstw objętych wsparciem w programie	szt.		Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok
3.	Liczba pracowników zagrożonych zwolnieniem z pracy oraz osób zwolnionych z przyczyn dotyczących zakładu pracy objętych wsparciem w programie	osoby		Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Aktywne i zdrowe starzenie się (PI 8.10)

W prognozie demograficznej obejmującej horyzont czasowy 2007-2020, Dolny Śląsk jawi się jako obszar ubytku ludności wynoszący ok. 2,7%. Aby sprostać wyzwaniu, jakie niosą zmiany demograficzne, należy przyjąć podejście zorientowane na wykorzystanie potencjału osób starszych. Celem priorytetu jest stworzenie tym osobom warunków do dłuższej aktywności zawodowej i zapewnienie odpowiedniej motywacji do dalszej pracy, jak również stworzenie warunków do starzenia się w dobrym zdrowiu i samodzielności. Działania kluczowe dla priorytetu to m.in. programy przekwalifikowania pracowników pracujących w warunkach negatywnie wpływających na zdrowie, programy w zakresie profilaktyki zdrowotnej i rehabilitacji służące wspieraniu aktywności zawodowej, projekty niwelujące skutki chorób cywilizacyjnych.

Priorytet Inwestycyjny	Aktywne i zdrowe starzenie się (PI 8.10)
Cel szczegółowy	Wsparcie i aktywizacja osób starszych.
Oczekiwane efekty	Zwiększenie poziomu zatrudnienia wśród osób 50+ na Dolnym Śląsku.
Kierunki wsparcia	Wsparcie ukierunkowane będzie na działania z zakresu przekwalifikowania osób starszych pracujących w trudnych warunkach, pozwalając im na zdobycie

	<p>kwalifikacji do wykonywania prac, które będą uwzględniały ich umiejętności i stan zdrowia.</p> <p>Interwencja będzie również obejmować priorytetowe programy w zakresie profilaktyki zdrowotnej służące wspieraniu aktywności zawodowej, dotyczące w szczególności chorób onkologicznych oraz chorób istotnych w kontekście specyficznych uwarunkowań regionalnych. Działania będą obejmowały także opracowanie i wdrożenie programów rehabilitacji ułatwiającej powrót do pracy.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> grupy zawodowe/grupy pracowników narażone na czynniki wywołujące choroby zawodowe; osoby, u których warunki pracy spowodowały wystąpienie choroby zawodowej (stwierdzono chorobę zawodową) lub orzeczono niezdolność do pracy na danym stanowisku; pracodawcy i ich pracownicy w wieku 50 lat i więcej.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> o znaczeniu regionalnym; realizowane w formule partnerstwa.
Kategorie interwencji	0105
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	osoby		0		2014		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób w wieku 50 lat i więcej objętych wsparciem w programie;	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok
2.	Liczba osób objętych badaniami profilaktycznymi w programie lub programami rehabilitacji medycznej ułatwiającymi powrót do pracy	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Wpływ na realizację celów tematycznych 1-7 (tzw. „secondary theme”)

Działania podejmowane w ramach priorytetów inwestycyjnych wymienionych w powyższej osi priorytetowej przyczynią się do realizacji innych celów tematycznych. Poprzez realizację PI *Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian* nastąpi rozwój kwalifikacji zawodowych pracowników zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami przedsiębiorstw, wsparcie procesów adaptacyjnych i modernizacyjnych oraz wsparcie doradczo-szkoleniowe dla MŚP w obszarach pozwalających na ich rozwój. Powyższe wpłynie na wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw, czyli pośrednio na realizację celu tematycznego 3 – *Podnoszenie konkurencyjności MŚP, sektora rolnego oraz sektora rybołówstwa i akwakultury*. Również wszelkie działania podnoszące kwalifikacje oraz kompetencje, realizowane poprzez działania PI *Zapewnienie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo* oraz PI *Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian*, w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych, zwłaszcza w celu zdobycia umiejętności ich wykorzystania wpłyną pośrednio na realizację celu tematycznego 2 – *Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych*. Wspierane będzie także dostosowanie umiejętności i kwalifikacji w celu tworzenia nowych miejsc pracy w sektorach związanych ze środowiskiem naturalnym i energią.

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa oraz dla projektów polegających na wspieraniu realizacji zadań publicznych, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

W ramach osi planowane jest oprócz pomocy bezzwrotnej wykorzystanie instrumentów inżynierii finansowej w formie instrumentów zwrotnych i mieszanych. Ostateczna decyzja w sprawie zakresu planowanych instrumentów finansowych, zostanie podjęta po przeprowadzeniu ekspertyzy ex-ante.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej.

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednos tka pomia ru	Fundus z	Kateg oria	Cel pośredni (2018)	Cel końco wy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania , która zostanie ostateczni e alokowana w 2019 r.
Liczba osób bezrobotnych objętych wsparciem w programie								
Liczba osób zatrudnionych objętych wsparciem w programie (w tym samozatrudnieni)								
Liczba osób objętych badaniami profilaktycznymi w programie lub programami rehabilitacji medycznej ułatwiającymi powrót do pracy								

Włączenie społeczne

OŚ PRIORYTETOWA 9 WŁĄCZENIE SPOŁECZNE

Cel ogólny Osi Priorytetowej

Włączenie społeczne, podnoszenie poziomu i jakości życia

Przyspieszonym procesom restrukturyzacyjnym i rozwojowym towarzyszy rozwarstwienie społeczne, przebiegające w wielu wymiarach: dochodowym, generacyjnym, zdrowotnym, edukacyjnym, jak też terytorialnym. Utrzymujące się zróżnicowanie społeczne może stać się barierą utrzymania dynamicznego rozwoju w przyszłości.

Priorytetowe kierunki interwencji publicznej w tym zakresie to zwiększenie aktywności społeczno - zawodowej osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, zmniejszenie poziomu ubóstwa, zapewnienie dostępu i określonych standardów usług, integracja dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, w szczególności obszarów wiejskich. Sfera społeczna powinna objąć działania prowadzące do rozwiązania problemów społeczności wykluczonych, takich jak postępująca pauperyzacja, narastające nierówności, wysoki stopień przestępczości czy niski poziom wykształcenia ludności. Ryzyko wykluczenia i sfera ubóstwa dotyczy przede wszystkim rodzin, których członkowie wywodzą się z grup znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy i borykają z problemem bezrobocia. Dlatego też niezbędne są działania ukierunkowane przede wszystkim na zwiększenie szans w znalezieniu zatrudnienia przez wspomniane grupy, wyrównywanie deficytów wynikających z braku dostępu do określonych dóbr i usług, braku posiadanych kwalifikacji czy też z innych czynników powodujących ograniczenie szans określonych grup społecznych na równoprawny z większością społeczeństwa udział w życiu rodzinnym, społecznym i zawodowym.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa: „Poprawa spójności społecznej i terytorialnej”.

Priorytet inwestycyjny: Aktywna integracja (PI 9.4)

Ubóstwo i wykluczenie społeczne to zjawiska powiązane ze sobą, a ich przezwyciężanie jest jednym z najważniejszych priorytetów w polityce zarówno Unii Europejskiej, jak i Polski. Niezbędne jest zatem podejmowanie działań prewencyjnych wobec osób zagrożonych wykluczeniem, a także zadań przewyższających ten stan wobec osób już defaworyzowanych. Wśród najistotniejszych problemów w tym zakresie można wymienić: wysoki odsetek osób dotkniętych ubóstwem oraz bezrobociem, zagrożenie przestępczością, duża liczba osób uzależnionych, bariery rozwoju oraz niski poziom zatrudnienia wśród niepełnosprawnych, a także starzejące się społeczeństwo. Kluczem do ich rozwiązania będzie wykorzystanie instrumentów aktywnej integracji, w szczególności aktywizacji zawodowej. Spośród osób zagrożonych bądź dotkniętych wykluczeniem można wyodrębnić społeczności w sposób szczególny doświadczające marginalizacji. Są to grupy, które wymagają równoległe objęcia ich wsparciem integracyjnym (o charakterze społecznym, zawodowym, zdrowotnym, edukacyjnym) oraz działaniami antydyskryminacyjnymi, zwalczającymi istniejącą wobec nich niechęć oraz ostracyzm otoczenia. Do grup, które w szczególny sposób wymagają specjalnego wsparcia należy zaliczyć: członków mniejszości etnicznych, grupy osób niepełnosprawnych, osoby

chore psychiczne, osoby z zaburzeniami rozwoju, młodzież zagrożoną wykluczeniem społecznym oraz osoby odbywające karę pozbawienia wolności.

Dodatkowym elementem wsparcia na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich będzie rozwój lokalnych inicjatyw na tych obszarach skierowany do osób doświadczających wykluczenia społecznego oraz rozwój inicjatyw ukierunkowanych na podnoszenie zdolności do zatrudnienia, zwiększenia mobilności i aktywności społecznej mieszkańców.

Priorytet Inwestycyjny	Aktywna integracja (PI 9.4)
Cel szczegółowy	Aktywizacja zawodowa i społeczna osób i grup wykluczonych oraz narażonych na wykluczenie społeczne.
Oczekiwane efekty	Wzrost aktywności zawodowej i społecznej osób i grup wykluczonych oraz narażonych na wykluczenie społeczne.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w szczególności poprzez aktywizację zawodowo-społeczną wykorzystującą instrumenty aktywizacji edukacyjnej, zdrowotnej, społecznej, zawodowej.</p> <p>Wsparcie ukierunkowane będzie również na rzecz integracji społeczności marginalizowanych obejmujące kompleksowe działania z zakresu edukacji, zdrowia, zatrudnienia, pomocy społecznej. Działania prowadzić będą w głównej mierze do aktywizacji społecznej i zawodowej społeczności marginalizowanych.</p> <p>Dodatkowo realizowane będą działania rozwojowe na obszarach wiejskich, wykorzystujące potencjał endogeniczny danego obszaru, na rzecz aktywności społeczności lokalnych i rozwoju lokalnego.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty, w tym Ośrodki Pomocy Społecznej, Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, LGD, PFRON, OHP, Centralny Zarząd Służby Więziennej oraz okręgowe inspektoraty służby więziennej, Ministerstwo Sprawiedliwości oraz podmioty ekonomii społecznej, z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> osoby wykluczone bądź zagrożone wykluczeniem społecznym; członkowie społeczności marginalizowanych: osoby niepełnosprawne zaliczane do znacznego stopnia niepełnosprawności i osoby niepełnosprawne zaliczane do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną, osoby chore psychicznie, osoby z zaburzeniami rozwoju, osoby

	<p>cierpiące na choroby otępienne, w tym w szczególności chorobę Alzheimera, osoby odbywające karę pozbawienia wolności, osoby przebywające w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, ośrodkach kuratorskich oraz osoby z Romskiej mniejszości etnicznej;</p> <ul style="list-style-type: none"> • otoczenie osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz społeczności marginalizowanych (łączny udział z osobami wykluczonymi/ zagrożonymi/marginalizowanymi);
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Przewiduje się możliwość zastosowania instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • prowadzące do wzrostu zatrudnienia wśród grup osób objętych wsparciem; • realizowane w partnerstwie instytucji rynku pracy oraz podmiotów pomocy i integracji społecznej; • realizowane w partnerstwie, w szczególności z LGD.
Kategorie interwencji	0110, 0111
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania

1.	Liczba osób nieaktywnych zawodowo, poszukujących pracy po opuszczeniu programu	osoby		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok
2.	Liczba osób, które podjęły kształcenie i szkolenie po opuszczeniu programu	osoby		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok
3.	Liczba osób zatrudnionych po opuszczeniu programu	osoby		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

2.	Liczba osób niepełnosprawnych objętych wsparciem w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok
----	--	-------	-----	---------------------------	--	--------	------------

Priorytet inwestycyjny: Dostęp do wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych (PI 9.7)

Powszechny dostęp do usług publicznych podporządkowany jest zwiększeniu zatrudnienia: będą to usługi, które pozwolą zmniejszyć lub wyeliminować deficyty czy też dysfunkcje uniemożliwiające podjęcie pracy lub też skutkujące podejmowaniem zatrudnienia. Zwiększenie dostępu do usług publicznych związane będzie w pierwszej kolejności z dążeniem do wyrównywania standardów tych usług w terytorialnym układzie regionu, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich i peryferyjnych. Kluczowe jest zapewnienie powszechności opieki nad osobami niesamodzielnymi oraz poszerzenie oferty opiekuńczej, tak aby odpowiedzieć na wyzwania związane ze starzeniem się społeczeństwa i zapewnić wsparcie rodzinom, w których znajdują się osoby niesamodzielne.

Priorytet Inwestycyjny	Dostęp do wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych (PI 9.7)
Cel szczegółowy	Poprawa dostępu oraz podniesienie jakości usług społecznych i zdrowotnych.
Oczekiwane efekty	Zapewnianie dostępu do wysokiej jakości usług społecznych i zdrowotnych dla osób zagrożonych lub dotkniętych wykluczeniem społecznym.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz świadczenia spersonalizowanych i zintegrowanych usług społecznych (pomocy społecznej, wsparcia rodziny i pieczy zastępczej, opiekuńczych i zdrowotnych). Podstawowym celem interwencji będzie zwiększenie dostępności oraz jakości ww. usług.</p> <p>Realizowane przedsięwzięcia będą dotyczyć systemu opieki nad osobami niesamodzielnymi i w podeszłym wieku, opieki zdrowotnej i rehabilitacji medycznej, a także środowiskowych form pomocy i samopomocy, adresowanej w szczególności do osób cierpiących na choroby otępienne oraz konsekwencje procesów starzenia.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty – w tym podmioty ekonomii społecznej - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych); <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> osoby wykluczone bądź zagrożone wykluczeniem społecznym; otoczenie osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym

	(łączy udział z osobami wykluczonymi/ zagrożonymi) – jedynie jako element projektu właściwego.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwość zastosowania instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • realizowane przez organizacje pozarządowe, podmioty ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne; • realizowane w partnerstwie publiczno-prywatnym; • realizowane w partnerstwie podmiotów leczniczych oraz organizacji pozarządowych; • realizowane na obszarach o najniższym poziomie dostępu do dóbr i usług.
Kategorie interwencji	0113
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Do określenia								

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które skorzystały z usług społecznych w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Wspieranie gospodarki społecznej (PI 9.8)

Gospodarka społeczna stanowi narzędzie rozwoju społeczno-gospodarczego, komplementarne wobec sektora publicznego i prywatnego. Instytucje gospodarki społecznej przyczyniają się do tworzenia nowych usług i miejsc pracy na szczeblu lokalnym w ramach przedsięwzięć łączących w sobie ekonomiczne i społeczne aspekty aktywności obywatelskiej. Przedsiębiorstwa społeczne integrują zawodowo, rozwijają indywidualne usługi społeczne oraz prowadzą usługi użyteczności publicznej. Rozwój przedsiębiorczości społecznej jest rezultatem niedostatków wolnego rynku, zwłaszcza w zakresie dostarczania tych dóbr społecznych, do których dostęp mają wszyscy obywatele bez względu na status ekonomiczny, rozwoju nowych programów zatrudnienia i współpracy między partnerami społecznymi i gospodarczymi oraz skutkiem wzrostu popytu na usługi społeczne i usługi w miejscu zamieszkania. Tym samym dla zwiększenia skuteczności zwalczania wykluczenia społecznego i ubóstwa istotne znaczenie ma rozwój tego sektora. Niezbędne jest więc tworzenie sprzyjających warunków dla jego rozwoju oraz integracja osób i środowisk działających w obszarze ekonomii społecznej na Dolnym Śląsku, w tym tworzenie podmiotów oraz wspieranie już istniejących.

Priorytet Inwestycyjny	Wspieranie gospodarki społecznej (PI 9.8)
Cel szczegółowy	Wspieranie przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej oraz zwiększenie ich roli w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa.
Oczekiwane efekty	Rozwój sektora ekonomii społecznej.
Kierunki wsparcia	<p>Wspieranie w ramach priorytetu ukierunkowane będzie na rzecz tworzenia nowych oraz wsparcie istniejących podmiotów ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych, wraz ze wsparciem towarzyszącym obejmującym szkolenia, doradztwo indywidualne i grupowe, w tym doradztwo prawne, biznesowe i finansowe.</p> <p>Wspieranie ukierunkowane będzie również na rzecz tworzenia regionalnych i lokalnych partnerstw na rzecz rozwoju ekonomii społecznej.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-</p>

	financing).
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wszystkie podmioty – z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych), w tym LGD. <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • osoby zagrożone wykluczeniem lub już wykluczone społecznie • podmioty ekonomii społecznej; • przedsiębiorstwa społeczne; • przedsiębiorstwa • instytucje wspierające ekonomię społeczną; • publiczne służby zatrudnienia i inne instytucje rynku pracy oraz pomocy i integracji społecznej; • jednostki samorządu lokalnego i ich jednostki organizacyjne
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> • pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przyczyniające się do utworzenia miejsc pracy; • realizowane w partnerstwie z LGD; • realizowane na obszarach wiejskich.
Kategorie interwencji	0114
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
-----	--	-------------------	--	----------------	--	------------	-------------------------	---------------	----------------------------

1.	Liczba utworzonych podmiotów w ekonomii społecznej	[szt.]							IZ RPO	Raz na rok
----	--	--------	--	--	--	--	--	--	--------	------------

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba podmiotów ekonomii społecznej objętych wsparciem	[szt.]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Wpływ na realizację celów tematycznych 1-7 (tzw. „secondary theme”)

Działania podejmowane w ramach priorytetów inwestycyjnych wymienionych w powyższej osi priorytetowej przyczynią się do realizacji innych celów tematycznych. W ramach realizacji PI *Aktywna integracja* mogą zostać wspierane e-umiejętności w zakresie aktywizacji społeczno-zawodowej. Przyczyni się to do zwiększenia dostępności i wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych. Powyższe wpłynie pośrednio na realizację celu tematycznego 2 – *Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych*.

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa oraz dla projektów polegających na wspieraniu realizacji zadań publicznych, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

Planowaną formą wsparcia w ramach Priorytetu będzie pomoc bezzwrotna, w efekcie nie planuje się wykorzystania instrumentów finansowych.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym objętych programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty					
Liczba osób niepełnosprawnych objętych wsparciem w programie	osoby	EFS	Region słabiej rozwinięty					

Edukacja

OŚ PRIORYTETOWA 10 EDUKACJA

**Cel ogólny
Osi
Priorytetowej**

Podniesienie jakości i dostępności edukacji

Wzrost gospodarczy oraz poprawa zatrudnienia nie są możliwe bez zwiększenia skali inwestycji w system oświaty oraz podniesienia efektywności kształcenia. Coraz ściślejsze powiązanie gospodarki i systemu kształcenia narzuca większą potrzebę modernizowania instytucji oświatowych i programów kształcenia.

Konieczne jest zapewnienie jakości wykształcenia odpowiadającego standardom społeczeństwa opartego na wiedzy, przy równoczesnym ściślejszym dopasowaniu kierunków wykształcenia do wymogów lokalnego rynku pracy. Obszarem wymagającym interwencji jest rozwój edukacji przedszkolnej a co za tym idzie, wyrównanie szans edukacyjnych dzieci na początkowym etapie edukacji - szczególnie na obszarach wiejskich. Kolejnym obszarem wymagającym interwencji jest kształcenie ogólne na poziomie podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, w ramach którego będą realizowane działania służące podniesieniu jakości oferowanych przez szkoły usług edukacyjnych. Kierunki kształcenia zawodowego na szczeblu województwa wymagają ciągłego dostosowywania do regionalnych i lokalnych uwarunkowań rynku pracy. W celu zapewnienia wysokiej jakości kształcenia na każdym etapie, niezbędne jest również skierowanie wsparcia dla nauczycieli, w zakresie poprawy ich kwalifikacji zawodowych. Istotne jest także pogłębianie wiedzy, umiejętności oraz kwalifikacji zawodowych zgodnie z ideą uczenia się przez całe życie (life long learning) przez osoby dorosłe.

Oś priorytetowa przyczynia się do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa: „Zwiększenie konkurencyjności gospodarki” oraz „Poprawa spójności społecznej i terytorialnej”.

Priorytet inwestycyjny: Zapewnienie jakości i równego dostępu do edukacji przedszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej (PI 10.1)

Obszarem wymagającym interwencji jest upowszechnienie edukacji przedszkolnej szczególnie na obszarach, gdzie jej dostępność jest ograniczona, w tym na obszarach wiejskich. Adresatami wsparcia będą dzieci w wieku przedszkolnym wraz z rodzicami/opiekunami prawnymi. Zapewnienie wsparcia dla najmłodszych dzieci przyczyni się do wczesnej identyfikacji i eliminacji barier już na pierwszych etapach edukacji. Zapewnianie równego dostępu do edukacji w omawianym obszarze nastąpi m.in. poprzez wdrażanie dodatkowych zajęć edukacyjnych mających na celu rozwój dzieci na wczesnym etapie edukacji, m.in. w zakresie integracji i aktywności społecznej, językowej, poznawczej, artystycznej, ruchowej i zdrowotnej.

Kolejnym obszarem wsparcia będzie wyrównywanie szans edukacyjnych w dostępie do **edukacji podstawowej i gimnazjalnej**, co nastąpi poprzez wdrażanie programów nauczania mających na celu pomoc uczniom zdolnym oraz dzieciom i młodzieży z trudnościami w nauce, w celu umożliwienia im integracji w ramach powszechnego systemu kształcenia, w tym zmniejszanie nierówności w jakości nauczania oraz podnoszenie jej jakości. W ramach omawianego obszaru będą realizowane projekty pobudzające ciekawość świata, oraz działania skierowane do szkół i placówek oświatowych, służące podniesieniu jakości oferowanych przez nie usług edukacyjnych.

Grupą, która będzie w sposób szczególny wspierana na tym etapie edukacji, są osoby niepełnosprawne oraz doświadczające niechęci, ostracyzmu ze strony otoczenia np.: osoby autystyczne, osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Działania będą ukierunkowane na zwiększanie odsetka dzieci niepełnosprawnych uczęszczających do szkół powszechnych poprzez działania wspierające przechodzenie uczniów ze specjalnych szkół dla osób z niepełnosprawnością do szkół powszechnych.

Priorytet Inwestycyjny	Zapewnienie jakości i równego dostępu do edukacji przedszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej (PI 10.1)
Cel szczegółowy	Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych.
Oczekiwane efekty	Zapewnienie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej.
Kierunki wsparcia	<p>Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz tworzenia nowych miejsc w ośrodkach edukacji przedszkolnej, w tym również uruchamianie nowych ośrodków edukacji przedszkolnej i alternatywnych form opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym.</p> <p>Ważnym elementem wsparcia będą również dodatkowe zajęcia edukacyjne mające na celu rozwój dzieci na wczesnym etapie edukacji, w szczególności zajęcia rozwijające kreatywność i przedsiębiorczość oraz podbudzające ciekawość świata.</p> <p>Wsparcie ukierunkowane będzie na realizację inicjatyw związanych z kształtowaniem kompetencji kluczowych, w szczególności wsparcie nauki języków obcych, nauk matematyczno-przyrodniczych i cyfrowych, umiejętności pracy zespołowej i kreatywności, a także postaw przedsiębiorczych oraz opieki pedagogiczno-psychologicznej wśród uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych.</p> <p>Planowane wsparcie będzie obejmować również podniesienie kompetencji nauczycieli w zakresie pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, uczniem młodszym oraz rozwijanie kompetencji cyfrowych nauczycieli.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty – z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> dzieci w wieku przedszkolnym, określonym w <i>ustawie o systemie oświaty</i>; uczniowie szkół i placówek (w rozumieniu ustawy o systemie oświaty) prowadzących kształcenie ogólne (z wyłączeniem słuchaczy szkół dla dorosłych);

	<ul style="list-style-type: none"> nauczyciele i pracownicy pedagogiczni przedszkoli, szkół i placówek oświatowych.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwości realizacji w ramach instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	<p>W ramach edukacji przedszkolnej preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> na obszarach o niskim poziomie upowszechnienia edukacji przedszkolnej; realizowane na obszarach wiejskich; realizowane w partnerstwie publiczno-prywatnym i publiczno-społecznym; <p>W ramach edukacji podstawowej i gimnazjalnej preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> realizowane w szkołach osiągających najniższe wyniki edukacyjne; ukierunkowane na rozwój kompetencji z zakresu następujących dziedzin naukowych: języków obcych, nauk matematyczno-przyrodniczych i cyfrowych i wykorzystujące w nauczaniu technologie informacyjno-komunikacyjne.
Kategorie interwencji	0107
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
-----	--	-------------------	--	----------------	--	------------	-------------------------	---------------	----------------------------

1.	Liczba nauczycieli prowadzących zajęcia z wykorzystaniem TIK	[osoby]		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok
----	--	---------	--	---	-------	------	--	--------	------------

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dofinansowanych w programie;	[szt.]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok
2.	Liczba uczniów objętych wsparciem w programie;	[osoby]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok
3.	Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie;	[osoby]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Zapewnienie jakości i równego dostępu do kształcenia ponadgimnazjalnego (PI 10.1)

Wsparcie w ramach Priorytetu będzie koncentrowało się na wyrównywaniu szans edukacyjnych w dostępie do **kształcenia ponadgimnazjalnego**, co nastąpi poprzez wdrażanie programów nauczania mających na celu pomoc uczniom z trudnościami w nauce, w celu umożliwienia im integracji w ramach powszechnego systemu kształcenia, oraz zmniejszanie nierówności w jakości edukacji. Działania w ramach Priorytetu w zakresie ograniczania przedwczesnego kończenia nauki i promowania równego dostępu do stojącego na dobrym poziomie szkolnictwa będą się koncentrować na grupach docelowych, w których występują bariery w dostępie do edukacji oraz otrzymaniem wysokiej jakości usług. Wsparciem objęte zostaną także osoby niepełnosprawne, oraz doświadczające niechęci, ostracyzmu ze strony otoczenia np.: osoby autystyczne, osoby z zaburzeniami rozwoju. Niezbędne jest również skierowanie wsparcia dla nauczycieli oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu szkół w zakresie rozwoju ich kompetencji zawodowych.

Priorytet Inwestycyjny	Zapewnienie jakości i równego dostępu do kształcenia ponadgimnazjalnego (PI 10.1)
Cel szczegółowy	Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych.
Oczekiwane efekty	Zapewnienie równego dostępu do wysokiej jakości kształcenia ponadgimnazjalnego.
Kierunki wsparcia	<p>Wspierane będzie dostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku pracy i zwiększenie oferty dodatkowych zajęć specjalistycznych, w tym w obszarach kluczowych tj. języki obce, nauki techniczne, matematyczno-przyrodnicze, cyfrowe (nowe technologie), praca zespołowa i kreatywność, przedsiębiorczość.</p> <p>Planowane wsparcie będzie obejmować również podniesienie kompetencji nauczycieli w zakresie pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, oraz rozwijanie kompetencji cyfrowych nauczycieli.</p> <p>W ramach wsparcia będą realizowane również działania na rzecz podniesienia jakości oraz atrakcyjności szkolnictwa zawodowego oraz dostosowania kierunków kształcenia zawodowego do regionalnych uwarunkowań rynku pracy i gospodarki.</p> <p>Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).</p>
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<p>Potencjalni beneficjenci:</p> <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty – z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). <p>Główne grupy docelowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> uczniowie i słuchacze szkół i placówek prowadzących kształcenie ogólne lub zawodowe (z wyłączeniem słuchaczy szkół dla dorosłych); nauczyciele; instruktorzy praktycznej nauki zawodu.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa. Możliwości realizacji w ramach instrumentu terytorialnego, np. ZIT.
Preferencje	<p>Preferowane będą projekty:</p> <ul style="list-style-type: none"> realizowane w szkołach osiągających najniższe wyniki edukacyjne; realizowane w partnerstwie szkół z lokalnymi pracodawcami i instytucjami rynku pracy; ukierunkowane na rozwój kompetencji z zakresu następujących dziedzin naukowych: języki obce, nauki techniczne, matematyczno-przyrodnicze, cyfrowe i wykorzystujące w nauczaniu technologie informacyjno-komunikacyjne.

Kategorie interwencji	0107
Planowane duże projekty:	Nie przewiduje się.

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba nauczycieli prowadzących zajęcia z wykorzystaniem TIK	[osoby]		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba uczniów objętych wsparciem w programie;	[osoby]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok
2.	Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie.	[osoby]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Priorytet inwestycyjny: Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie (PI 10.3)

Umożliwienie dorosłym uczenia się jest kluczowym czynnikiem rozwoju społecznego i ekonomicznego. Edukacja dorosłych przynosi korzyści w postaci większego zaangażowania obywatelskiego, zwiększenia szans zatrudnienia i wyższych kompetencji zawodowych.

Kształcenie ustawiczne umożliwia osobom dorosłym uzupełnienie wykształcenia, wzbogacenie wiedzy, rozwinięcie zdolności, udoskonalenie kwalifikacji zawodowych lub zdobycie nowego zawodu. Dlatego wsparcie będzie adresowane do osób dorosłych, w szczególności osób o niskich kwalifikacjach, prowadzące przede wszystkim do zmniejszenia dysproporcji w dostępie do kształcenia (zwłaszcza na terenach wiejskich i miejskich zagrożonych degradacją) - do osób dorosłych zostanie skierowane wsparcie, które umożliwi uzupełnianie lub podwyższanie ich kompetencji oraz podwyższanie kwalifikacji formalnych (ogólnych i zawodowych).

Priorytet Inwestycyjny	Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie (PI 10.3)
Cel szczegółowy	Wsparcie kształcenia osób dorosłych zgodnie z ideą uczenia się przez całe życie.
Oczekiwane efekty	Wzrost kwalifikacji osób dorosłych na Dolnym Śląsku.
Kierunki wsparcia	Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz osób dorosłych chcących podnieść swoje umiejętności, wiedzę i kompetencje w zakresie języków obcych oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych, kończące się powszechnie uznawanymi certyfikatami. Udzielane wsparcie może być uzupełniane inwestycjami w wyposażenie i adaptację pomieszczeń w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia zakładanych celów projektu w ramach mechanizmu finansowania krzyżowego (cross-financing).
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	Potencjalni beneficjenci: <ul style="list-style-type: none"> wszystkie podmioty - z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych). Grupy docelowe: <ul style="list-style-type: none"> osoby w wieku od 18 lat.
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa
Preferencje	Preferowane będą projekty: <ul style="list-style-type: none"> realizowane na obszarach o wysokiej stopie bezrobocia; skierowane na rzecz osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy.
Kategorie interwencji	0109

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Planowane duże projekty:	Nie dotyczy
---------------------------------	-------------

Tabela: Wspólne oraz specyficzne wskaźniki rezultatu EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne.

Lp.	Wskaźnik rezultatu (bezpośredniego lub długoterminowego)	Jednostka pomiaru	Referencyjny wskaźnik produktu z listy wspólnych wskaźników w UE	Wartość bazowa	Jednostka pomiaru dla wartości bazowej i docelowej	Rok bazowy	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	[osoby]		0	osoby	2014		IZ RPO	Raz na rok

Tabela: Wskaźniki produktu dla EFS, w podziale na priorytety inwestycyjne

Lp.	Wskaźnik (nazwa wskaźnika)	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria regionu	Wartość docelowa (2023)	Źródło danych	Częstotliwość raportowania
1.	Liczba osób dorosłych, objętych wsparciem w programie z zakresu rozwoju kwalifikacji i umiejętności zawodowych;	[osoby]	EFS	Region słabiej rozwinięty		IZ RPO	Raz na rok

Wpływ na realizację celów tematycznych 1-7 (tzw. „secondary theme”)

Działania podejmowane w ramach priorytetów inwestycyjnych wymienionych w powyższej osi priorytetowej przyczynią się do realizacji innych celów tematycznych. Poprzez realizację PI *Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie* nastąpi rozwój kwalifikacji zawodowych osób

chcących podnieść swoje umiejętności, wiedzę i kompetencje. Zwłaszcza wszelkie wsparcie w celu zdobycia umiejętności w zakresie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych wpłyną pośrednio na realizację celu tematycznego 2 – *Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych*. Wpływ na realizację powyższego celu tematycznego będą również miały pozostałe PI, a więc *Zapewnienie jakości i równego dostępu do edukacji przedszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej, Zapewnienie jakości i równego dostępu do edukacji ponadgimnazjalnej* poprzez rozwijanie umiejętności cyfrowych uczniów i nauczycieli. Ponadto w ramach poszczególnych PI wspierane będą umiejętności związane z przedsiębiorczością.

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach osi priorytetowej przewiduje się wybór projektów w procedurze konkursowej oraz pozakonkursowej.

Procedura pozakonkursowa, będzie miała zastosowanie do projektów strategicznych dla województwa oraz dla projektów polegających na wspieraniu realizacji zadań publicznych, mających największy wpływ na realizację celu ogólnego oraz celów szczegółowych osi priorytetowej, przyspieszających i intensyfikujących wystąpienie jej częściowych i docelowych efektów.

Zastosowanie konkretnego trybu będzie uzależnione od specyfiki priorytetu inwestycyjnego oraz rodzaju projektów, które będą podlegały dofinansowaniu.

Nabory będą kierowane do wszystkich lub wybranych kategorii beneficjentów, także w zakresie wyboru terytorium i obszaru interwencji oraz osiągnięcia wybranego wskaźnika Programu.

Wybór projektów do dofinansowania będzie następował w wyniku oceny poszczególnych przedsięwzięć w oparciu o obiektywne kryteria zatwierdzone przez Komitet Monitorujący. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji celów określonych dla osi priorytetowej. Kryteria będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne.

Na etapie wyboru projektów zostaną zastosowane kryteria promujące równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz rozwiązania zapobiegające dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne lub rasowe, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek, a także orientację seksualną. Ponadto premiowane będą rozwiązania realizujące zasadę zrównoważonego rozwoju.

W celu osiągnięcia większej efektywności podejmowanej interwencji planuje się częściowe zastosowanie wsparcia za pomocą instrumentów terytorialnych, co pozwoli na dostosowanie rodzaju wsparcia do specyfiki poszczególnych terytoriów i zamieszkujących je społeczności. Zastosowanie instrumentów terytorialnych pozwoli na realizację powiązanych ze sobą projektów, uwzględniając tym samym zasadę zintegrowanego podejścia.

Planowaną formą wsparcia w ramach Priorytetu będzie pomoc bezwrotna, w efekcie nie planuje się wykorzystania instrumentów finansowych.

Tabela: Ramy wykonania osi priorytetowej

Kluczowy Etap Wdrażania Wskaźnik Produktu Wskaźnik postępu finansowego Wskaźnik rezultatu	Jednostka pomiaru	Fundusz	Kategoria	Cel pośredni (2018)	Cel końcowy (2023)	Źródło danych	Wyjaśnienie adekwatności wskaźnika (w stosownych przypadkach)	Kwoty rezerwy wykonania, która zostanie ostatecznie alokowana w 2019 r.
Liczba miejsc wychowania przedszkolnego o dofinansowan ych w programie	[szt.]	EFS						
Liczba uczniów objętych wsparciem w programie;	[osoby]	EFS						
Liczba nauczycieli objętych wsparciem w programie	[osoby]	EFS						

Pomoc techniczna

OŚ PRIORYTETOWA 11 POMOC TECHNICZNA

Cel ogólny Osi Priorytetowej	Zapewnienie sprawnego i efektywnego wykorzystania środków funduszy strukturalnych w ramach RPO WD
-------------------------------------	--

-
- Priorytet zapewnia wsparcie procesów zarządzania i wdrażania Programu, jak również efektywnego wykorzystania zasobów UE i krajowych, zgodnie z prawem i polityką Wspólnoty, poprzez:
  - Utrzymanie wysokiej jakości i spójności działań związanych z wdrażaniem Programu,
  - Zagwarantowanie zgodności wdrażanych projektów z regulacjami i polityką Wspólnot,
  - Wprowadzenie i realizację odpowiednich procedur zarządzania i kontroli, zgodnych ze standardami Komisji Europejskiej,
  - Organizację systemu informacji, promocji i szkoleń,
  - Wdrożenie i organizację systemu narzędzi informatycznych dla sprawnego zarządzania i wdrażania działań,
  - Realizację zasady partnerstwa – zapewnienie wsparcia dla partnerów społecznych z tytułu uczestnictwa w różnego rodzaju ciałach dialogu obywatelskiego związanych z wdrażaniem funduszy europejskich.
- Aby sprostać tym wymaganiom, na wszystkich szczeblach wdrażania musi być zapewniony przeszkolony personel posiadający odpowiednie kompetencje oraz dysponujący odpowiednim zapleczem technicznym i organizacyjnym oraz środkami niezbędnymi do realizacji wyznaczonych zadań.
- W ramach priorytetu finansowane będą również działania związane z zakończeniem wdrażania programów finansowanych z EFRR i EFS w latach 2007-2013 oraz te, związane z przygotowaniem do kolejnej perspektywy finansowej.

Priorytet	Pomoc techniczna
Cel szczegółowy priorytetu	Zapewnienie sprawnego i efektywnego wykorzystania środków funduszy strukturalnych w ramach RPO WD.
Oczekiwane efekty	Wzmocnienie potencjału instytucjonalnego oraz skuteczna absorpcja funduszy strukturalnych w ramach RPO WD.
Kierunki wsparcia	<p>Wspierane będą działania ukierunkowane na wzmocnienie potencjału administracyjnego, w ramach, którego mogą być realizowane projekty dotyczące m.in. zatrudnienia, podnoszenia kwalifikacji i zapewnienia odpowiednich warunków technicznych, powierzchni przeznaczonych na potrzeby programu osobom zaangażowanym we wdrażanie RPO WD, jak również projekty z zakresu komunikacji i promocji, w tym m.in. szkolenia dla beneficjentów.</p> <p>Wsparciem będzie objęte również wzmocnienie procesu zarządzania i wdrażania RPO WD, w ramach, którego mogą być realizowane działania dotyczące m.in. wsparcia organów opiniotawczo-doradczych, obsługi procedury naboru wniosków o dofinansowanie, wsparcia procesu ewaluacji</p>

	oraz weryfikacji dokumentacji projektowej dla strategicznych projektów. Dodatkowo wspierani będą partnerzy społeczni uczestniczący w procesie wdrażania funduszy europejskich, a także realizacja Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych innych niż w obszarze funkcjonalnym miasta Wrocław.
Potencjalni beneficjenci i grupy docelowe	<ul style="list-style-type: none"> instytucja zarządzająca RPO dla województwa dolnośląskiego instytucje pośredniczące, którym zostanie powierzone wdrażanie całości lub części zadań w ramach RPO WD województwa samorządowa jednostka organizacyjna - jednostka budżetowa podmioty zaangażowane w realizację ZIT
Forma finansowania	<ul style="list-style-type: none"> pomoc bezzwrotna
Terytorialny obszar realizacji	Realizacja na terenie całego województwa.
Preferencje	Nie dotyczy
Kategorie interwencji	0118, 0119, 0120
Planowane duże projekty:	Nie dotyczy

Wskaźnik	Jednostka pomiaru	Wartość bazowa	Rok bazowy	Wartość docelowa (2022)	Źródło danych	Częstotliwość monitorowania
Produkt						
Liczba etatomiesięcy finansowanych ze środków pomocy technicznej	[szt.]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał
Liczba uczestników form szkoleniowych dla instytucji	[osoby]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał
Liczba przeprowadzonych ewaluacji	[szt.]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał
Liczba projektów strategicznych objętych wsparciem	[szt.]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał
Liczba wspartych ZIT		0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał

					wania	
Liczba uczestników form szkoleniowych dla beneficjentów	[osoby]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał
Liczba działań informacyjno-promocyjnych o szerokim zasięgu	[szt.]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał
Liczba materiałów informacyjnych lub promocyjnych wydanych w formie elektronicznej	[szt.]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał
Rezultat bezpośredni						
Liczba wspartych projektów strategicznych, które uzyskały dofinansowanie	[szt.]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na rok
Liczba odwiedzin portalu informacyjnego/serwisu internetowego	[szt.]	0		n/d	System monitorowania	Co najmniej raz na kwartał

Kierunkowe zasady wyboru projektów lub operacji w osi priorytetowej „Pomoc techniczna”

Dla zapewnienia osiągnięcia celu priorytetu oraz założonych wartości docelowych wskaźników, wybór projektów następować będzie w ramach procedury systemowej.

PLAN FINANSOWY PROGRAMU

Tabela alokacji w podziale na fundusze i lata

do uzupełnienia po przedstawieniu wymaganych danych przez KE oraz MRR

Plan finansowy Programu w podziale na osie priorytetowe

	Fundusz	Kategoria regionu	Podstawa wyliczenia wkładu Unii (całkowite koszty kwalifikowalne lub publiczne koszty kwalifikowalne)	Wkład Unii (a)	Współfinansowanie krajowe (b)=+(d))	Indykatorywny podział współfinansowania krajowego		Łączne finansowanie (e)=(a)+(b)	Współfinansowanie (f)=(a)/(e)	Dla informacji
						Krajowe środki publiczne	Krajowe środki prywatne (d)			
Oś priorytetowa 1 Przedsiębiorstwa i innowacje	EFRR	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	338 352 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 2 Technologie informacyjno-komunikacyjne	EFRR	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	28 196 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 3 Gospodarka niskoemisyjna	EFRR	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	289 009 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 4 Środowisko i zasoby	EFRR	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	140 980 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 5 Transport	EFRR	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	394 744 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 6 Infrastruktura spójności społecznej	EFRR	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	162 127 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 7 Infrastruktura Edukacyjna	EFRR	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	56 392 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 8 Rynek pracy	EFS	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	256 032 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 9 Włączenie społeczne	EFS	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	121 920 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Oś priorytetowa 10 Edukacja	EFS	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	152 400 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
Pomoc techniczna	EFS	słabiej rozwinięty	całkowite koszty kwalifikowalne	79 248 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-
RAZEM	-	-	-	2 019 400 000	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	-

do uzupełnienia po przedstawieniu wymaganych danych przez KE oraz MRR

Tabela z alokacją przeznaczoną na inicjatywę YEI

do uzupełnienia po przedstawieniu wymaganych danych przez KE oraz MRR

Plan finansowy Programu w podziale na cele tematyczne

do uzupełnienia po przedstawieniu wymaganych danych przez KE oraz MRR

ZINTEGROWANE PODEJŚCIE TERYTORIALNE

W perspektywie finansowej 2014-2020 realizowane będą nowe instrumenty wspierające rozwój terytorialny, zgodnie z zaleceniem Komisji Europejskiej zawartym w projektach rozporządzeń dotyczących Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych (EFSI), a także zgodnie z zapisami Umowy Partnerstwa. Zintegrowane podejście terytorialne w RPO WD 2014-2020 zostanie zastosowane w tych obszarach, gdzie będzie to możliwe i zasadne, poprzez terytorialne adresowanie wsparcia według zdiagnozowanych potrzeb i potencjałów. Podejście sektorowe pozostaje jednak głównym sposobem realizacji programu.

Instrumenty Zintegrowanego Podejścia Terytorialnego w województwie dolnośląskim będą miały na celu realizację kluczowych postulatów określonych w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 (SRWD 2020) w oparciu o terytorialny wymiar polityki rozwoju. W tym celu wykorzystywana będzie specyfika potencjałów terytorialnych oraz likwidowane będą bariery rozwojowe poszczególnych obszarów.

Interwencja RPO zostanie skierowana na wybrane obszary na podstawie zapisów SRWD 2020 oraz zgodnie z celami polityki rozwoju określonymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020 (KSRR) i Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030).

Dla zapewnienia spójnego podejścia terytorialnego realizowane będą w województwie dolnośląskim trzy instrumenty:

- **Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT)**, wykorzystywane dla rozwoju miejskich obszarów funkcjonalnych zlokalizowanych w przestrzeni województwa. Będą się przyczyniać do realizacji zintegrowanych strategii rozwoju obszarów funkcjonalnych największych miast regionu.
- **Kontrakt Dolnośląski (KD)**, pozwoli ukierunkować wsparcie na wybrane obszary województwa w oparciu o zdiagnozowane potrzeby, przełamując bariery rozwojowe oraz wykorzystując ich potencjał endogeniczny. Instrument będzie kierowany do wybranych obszarów województwa przez pryzmat terytorialnego wymiaru polityki rozwoju zawarty w SRWD 2020.
- **Zrównoważony Rozwój Miast (ZRM)**, będący narzędziem wspierającym poprawę konkurencyjności miast, rozwój miejskich obszarów zdegradowanych, poprawę jakości życia mieszkańców, wzrost ich aktywności zawodowej oraz ożywienie społeczno-gospodarcze obszarów miejskich, będzie realizowany w miastach stanowiących centra rozwoju subregionalnego i lokalnego.

Ponadto prowadzona będzie interwencja na wyodrębnionych obszarach strategicznej interwencji (zgodnie z KSRR) oraz innych obszarach:

- Obszary wiejskie – działania z zakresu odnowy obszarów wiejskich, a także w zakresie poprawy dostępności do usług publicznych. Działania będą prowadzone w ramach różnych osi priorytetowych, poprzez skierowanie naborów dedykowanych lub w oparciu o preferencje określone w niektórych Priorytetach Inwestycyjnych.

- Obszary wymagające rewitalizacji – działania z zakresu restrukturyzacji i rewitalizacji miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze. Będą prowadzone w ramach różnych osi priorytetowych, w oparciu o nabory dedykowane, preferowane będą również projekty realizowane w partnerstwie.
- Uzdrowiska – działania z zakresu rewitalizacji społecznej i fizycznej uzdrowisk, prowadzone będą w ramach kilku osi priorytetowych, preferowane będą projekty partnerskie.

Instrumenty wspierające rozwój terytorialny będą się przyczyniały do realizacji celów szczegółowych RPO WD, przede wszystkim poprzez podniesienie poziomu gospodarczej i społecznej konkurencyjności oraz poprawy jakości życia mieszkańców.

Ramy realizacji RLKS

Rozwój lokalny jest szczególnie ważnym elementem, niezbędnym dla efektywnego i pełnego wykorzystania zasobów oraz potencjału regionu.

Zintegrowane podejście terytorialne na poziomie lokalnym osiągnie poprzez wsparcie dla działań inicjowanych oddolnie przez partnerów lokalnych w oparciu o preferencje określone w niektórych Priorytetach Inwestycyjnych.

Wspieranie rozwoju lokalnego odbywać się będzie w sposób horyzontalny, w ramach wybranych Priorytetów Inwestycyjnych, nie zaś poprzez utworzenie odrębnej Osi Priorytetowej. Dofinansowywane przedsięwzięcia powinny być realizowane w formule partnerstwa różnych podmiotów, w szczególności z Lokalnymi Grupami Działania, co zapewni ich realny współdział w modelowaniu lokalnego rozwoju.

Ramy realizacji przedsięwzięć z zakresu zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich (w tym ZIT), szacunkowa kwota wsparcia z EFRR oraz szacunkowa alokacja EFS

Zintegrowane podejście do zrównoważonego rozwoju miast, o którym mowa w art. 87.3.b Rozporządzenia ogólnego oraz art. 7.2 Rozporządzenia EFRR będzie realizowane przez dwa instrumenty: Zintegrowane Inwestycje Terytorialne oraz Zrównoważony Rozwój Miast. Działania prowadzone na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich będą miały charakter horyzontalny, będą wdrażane za pośrednictwem kilku Priorytetów Inwestycyjnych. Ponadto będą stanowiły również część instrumentu ZIT.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne:

Instrument ten będzie realizował politykę rozwoju współpracy i integracji na obszarach funkcjonalnych największych miast, stanowiących ośrodki o największym potencjale społeczno-gospodarczym Dolnego Śląska, pełniących istotną rolę pod względem ekonomicznym i geograficznym oraz mających wyraźny wpływ na rozwój regionu. Realizacja ZIT na obszarach funkcjonalnych miast

wynika z faktu, iż stanowią one centra rozwoju gospodarczego regionu, silnie oddziałujące na mniejsze ośrodki subregionalne.

Dokumentem strategicznym warunkującym wsparcie przedsięwzięć w tej formule jest Strategia ZIT, określająca przede wszystkim cele, kierunki rozwoju, zasady współpracy oraz najważniejsze działania do realizacji wynikające z analizy barier i potencjałów rozwojowych danego obszaru.

Instrument ZIT w Województwie Dolnośląskim będzie realizowany na obszarze funkcjonalnym miasta Wrocław – Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym (WrOF). Możliwa jest także realizacja instrumentu na innych obszarach funkcjonalnych głównych miast województwa: Wałbrzycha, Jeleniej Góry oraz pasma Legnica-Lubin-Polkowice-Głogów.

ZIT na Dolnym Śląsku przyczynić się ma przede wszystkim do zwiększania efektywności realizacji polityki spójności, m.in. poprzez:

- wzmacnianie zdolności do współpracy i integracji na obszarach funkcjonalnych miast;
- promowanie partnerskiego modelu współpracy różnych jednostek administracyjnych;
- realizację wzajemnie zależnych i komplementarnych projektów, odpowiadających w sposób kompleksowy na potrzeby i problemy wybranych obszarów;
- zwiększanie wpływu samorządów na kształt i sposób realizacji działań wspieranych na ich obszarze w ramach polityki spójności.

ZIT będzie służyć realizacji różnych tematycznie, jednakże wzajemnie zależnych i komplementarnych projektów, przynoszących wartość dodaną dla rozwoju całego obszaru funkcjonalnego. Dobór celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych do realizacji z wykorzystaniem instrumentu ZIT uzależniony będzie od zdiagnozowanych wyzwań rozwojowych wybranych obszarów oraz możliwości udzielania wsparcia finansowego w ramach RPO WD.

Kontakt Dolnośląski:

Będzie instrumentem wdrażania RPO w oparciu o Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego i zaakcentowane w niej zapisy dotyczące terytorialnego wymiaru polityki rozwoju.

Kontrakt Dolnośląski obejmie obszary współpracujących ze sobą jednostek samorządu terytorialnego, działających na podstawie zawartego porozumienia. Jego realizacja będzie możliwa na obszarach wskazanych w SRWD. Obszary te winny posiadać zidentyfikowane wspólne bariery i potencjały rozwoju. Interwencja bazować będzie na programie działań identyfikującym najważniejsze cele rozwojowe i wspólne przedsięwzięcia o znaczeniu ponadlokalnym. Istotnym elementem Kontraktu Dolnośląskiego będą negocjacje działań oraz wspólnych przedsięwzięć pomiędzy przedstawicielami obszaru oraz Zarządem Województwa. Jednostki samorządu terytorialnego objęte Kontraktem Dolnośląskim będą miały wpływ na wybór projektów do realizacji na danym obszarze, jednakże nie jest przewidywane delegowanie zadań Instytucji Zarządzającej RPO do partnerów porozumienia.

Zrównoważony Rozwój Miast:

Będzie to instrument wspierający przede wszystkim obszary zdegradowane, tracące swoje funkcje ekonomiczne i wymagające przemian jakościowych w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzennej i środowiskowej. W ramach niniejszego instrumentu finansowane będą między innymi przedsięwzięcia

mające na celu adaptację przestrzeni miejskich do pełnienia nowych funkcji, ograniczenie emisji zanieczyszczeń powietrza oraz inwestycje podnoszące efektywność energetyczną budynków. Narzędzie to kierowane jest także do ubogich społeczności miejskich celem włączenia społecznych osób wykluczonych oraz zwiększenia zaangażowania społeczności lokalnej w rozwój obszaru. Wsparcie skupiać się będzie na działaniach, których celem jest poprawa jakości życia mieszkańców, wzrost aktywności zawodowej oraz ożywienie społeczno-gospodarcze miejskiego obszaru funkcjonalnego.

Tabela 20: Szacunkowa kwota wsparcia dla zintegrowanego podejścia terytorialnego

Fundusz	Szacunkowa kwota wsparcia dla zintegrowanego podejścia terytorialnego (EUR)	Udział alokacji z kolumny 2 w całości alokacji funduszu na program
Łącznie EFRR	535 000 000	37,9%
Łącznie EFS	230 000 000	37,7%
Razem EFRR + EFS	765 000 000	37,9%

3 Ramy realizacji ZIT poza zintegrowanymi przedsięwzięciami z zakresu zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich oraz szacunkowa alokacja z poszczególnych osi priorytetowych

W ramach RPO WD 2014-2020 nie będą realizowane ZIT poza zintegrowanymi przedsięwzięciami z zakresu zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich.

Mechanizmy zapewniające koordynację przedsięwzięć opartych na współpracy, strategii makroregionalnych i strategii dla basenów morskich

Strategia Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego:

Strategia Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego (SUE RMB) ma odpowiedzieć – w skoordynowany, kompleksowy i ramowy sposób – na podstawowe wyzwania stojące przed regionem Morza Bałtyckiego oraz określić konkretne rozwiązania tych problemów. Celem SUE RMB jest podniesienie konkurencyjności całego regionu poprzez ochronę środowiska naturalnego, rozwój gospodarczy oraz społeczny. SUE RMB obejmuje makroregion, w skład którego wchodzi 8 państw: Niemcy, Dania, Szwecja, Finlandia, Estonia, Łotwa, Litwa oraz Polska.

1. Region zrównoważony środowiskowo:

Zgodność RPO WD z tym obszarem SUE RMB zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:
3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby).

2. Region dobrobytu:

Zgodność RPO WD z tym obszarem SUE RMB zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

1 (Przedsiębiorstwa i innowacyjność), 2 (Technologie informacyjno-komunikacyjne),
pośrednio:
4 (Środowisko i zasoby).

3. Region dostępny i atrakcyjny:

Zgodność RPO WD z tym obszarem SUE RMB zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia następujących osi priorytetowych:

3 (Gospodarka niskoemisyjna), 4 (Środowisko i zasoby), 5 (Transport), 6 (Infrastruktura spójności społecznej), 7 (Infrastruktura edukacyjna), 10 (Edukacja).

4. Region bezpieczny:

Zgodność RPO WD z tym obszarem SUE RMB zapewnią przede wszystkim cele i zakres wsparcia osi priorytetowej 4 (Środowisko i zasoby).

Mając na względzie powyższe należy stwierdzić, iż planowana w ramach wskazanych osi priorytetowych RPO WD interwencja wpisuje się w cele i założenia SUE RMB oraz w znacznym stopniu przyczyni się do skutecznego wdrożenia tejże Strategii na obszarze Dolnego Śląska w zakresie zadań możliwych do realizacji z poziomu regionalnego. Interwencja ta będzie również stanowiła niezaprzeczalny wkład w osiągnięciu globalnych celów SUE RMB.

ROZWIĄZANIA DEDYKOWANE OBSZAROM DOTKNIĘTYM ZJAWISKIEM UBÓSTWA, DYSKRYMINACJI LUB WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO ORAZ NATURALNYMI LUB DEMOGRAFICZNYMI BARIERAMI ROZWOJU.

Według danych przedstawionych w Dolnośląskiej Strategii Integracji Społecznej na lata 2005-2013 najczęstszym powodem korzystania w regionie z pomocy społecznej jest ubóstwo oraz bezrobocie. Brak pracy oraz mała elastyczność osób na nim funkcjonujących ma zasadniczy wpływ na zjawisko ubóstwa. Jednak brak zatrudnienia jest jednym z wielu czynników warunkujących ubóstwo. Często inne czynniki, jak np. brak dostępu do różnego rodzaju usług, infrastruktury, edukacji itp. występując obok czynników związanych z rynkiem pracy, potęgują lub wręcz warunkują proces pauperyzacji określonych społeczności lub osób.

W województwie dolnośląskim zasięg ubóstwa ustawowego rejestrowanego w 2010 r. wynosił 5,1%, czyli nieco mniej niż w skali całego kraju (6,1%). Należy jednak zauważyć, iż mieszkańcy Dolnego Śląska dotknięci problemem ubóstwa dysponowali najniższym przeciętnym dochodem w Polsce, wynoszącym 180 zł na 1 osobę, a przeciętny ich dochód był o 51,5% niższy od granicy ubóstwa. Wynika z tego, że mimo iż zjawisko ubóstwa jest w województwie dolnośląskim mniej rozpowszechnione niż w innych województwach, dla osób ubogich jest jednak bardziej dotkliwie. W 2010 r. w województwie dolnośląskim z pomocy społecznej skorzystało 86,7 tys. gospodarstw domowych i 202,9 tys. osób zamieszkujących te gospodarstwa, co stanowiło odpowiednio 7,6% ogółu gospodarstw domowych i 7,1% populacji w tym regionie. W samym województwie obserwowane jest zróżnicowanie odsetka ludności korzystającej z pomocy społecznej w podregionach i powiatach. W 2010 r. najwięcej osób skorzystało z pomocy społecznej w podregionie wałbrzyskim (9,3% populacji – powiaty: dzierzoniowski, kłodzki, świdnicki, wałbrzyski ząbkowicki), najmniej zaś we Wrocławiu (2,5% populacji) oraz podregionie wrocławskim (7,2%). W przypadku powiatów odsetek ludności korzystającej z pomocy społecznej był najwyższy w powiecie górowskim (17,2%), a wysokie wartości występowały także w powiatach legnickim, wołowskim, milickim, strzelińskim, głogowskim, zgorzeleckim, polkowickim, oławskim, średzkim, bolesławieckim, trzebnickim, oleśnickim, lubańskim, lwóweckim, złotoryjskim, jaworskim, kamiennogórowskim. Wysoki odsetek osób korzystających z pomocy społecznej na ogół pokrywa się z wyższą stopą bezrobocia rejestrowanego. We wskazanych wyżej powiatach w 2010 r. przekraczała ona 13%, a w niektórych przekraczała nawet 22% (np. powiaty jaworski, kamiennogórski, lubański, złotoryjski, górowski, dzierzoniowski, kłodzki, ząbkowicki).

Przedstawione wyżej obszary pokrywają się z wyodrębnionymi w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 obszarami interwencji, a mianowicie: Krainą Baryczy i Wzgórz Trzebnickich oraz Obszarem transgranicznym. Kraina Baryczy i Wzgórz Trzebnickich obejmuje północne tereny województwa, związane z doliną Baryczy i Stawami Milickimi. Obszar posiada potencjalne zaplecze dla turystyki kwalifikowanej i wyjątkowe warunki dla rozwijania ekologicznej gospodarki rolnej i rybnej. Szczególnej uwagi wymaga poprawa mobilności mieszkańców oraz silniejsze zintegrowanie tego obszaru z resztą województwa. Obszar transgraniczny z kolei obejmuje tereny leżące wzdłuż zachodniej i południowej granicy Dolnego Śląska. Obszar zagrożony jest peryferyzacją ze strony polityki kraju, a ze względu na swoje uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe a także trudną sytuację gospodarczo-społeczną wymaga wsparcia.

Problem ubóstwa ma jednak w większym stopniu wymiar społeczny niż terytorialny. Dotyka ono przede wszystkim osób samotnie wychowujących, osób w wieku produkcyjnym (bezrobotnych i pracujących z niskimi dochodami), osób starszych, niepełnosprawnych.

Województwo dolnośląskie jest wewnętrznie zróżnicowane pod względem udziału rodzin niepełnych w strukturze rodzin pobierających świadczenia rodzinne z pomocy społecznej. Największy odsetek rodzin niepełnych korzystających z pomocy społecznej przypadł na podregion wałbrzyski – 30%. Co czwarta rodzina pochodziła z podregionu jeleniogórskiego. Według danych DWUP w strukturze bezrobotnych zarejestrowanych w X 2011 r. kobiety stanowiły 54,7% - 74 918 osób. Z kolei 14 227

z nich to były kobiety, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka (10,4% ogółu bezrobotnych). Ponadto w X 2011 r. ponad co dziesiąta osoba zarejestrowana w powiatowych urzędach pracy na Dolnym Śląsku to była osoba samotnie wychowująca co najmniej jedno dziecko (11,4%) – istotnie więcej niż w skali całego kraju – 8,7%.

W październiku 2011r. stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie dolnośląskim wynosiła 12%. Region jest bardzo zróżnicowany wewnątrz pod względem występowania zjawiska bezrobocia. Największe bezrobocie pod koniec 2010r. odnotowano w dwóch podregionach - wałbrzyskim i jeleniogórskim. W trzech z pięciu powiatów w podregionie wałbrzyskim oraz sześciu z dziewięciu w podregionie jeleniogórskim w analizowanym okresie stopa bezrobocia wynosiła powyżej 20%. Powiaty te stanowią południową część województwa. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w powiecie górowskim w podregionie legnicko-głogowskim oraz powiecie złotoryjskim.

Wpływ poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych na sytuację społeczną i zawodową ludności szczególnie widać podczas analizy poziomu tych zmiennych w grupie osób bezrobotnych. Osoby o niskich kwalifikacjach stanowią znaczącą grupę wśród zarejestrowanych bezrobotnych. Według danych z X 2011r. osoby bez doświadczenia zawodowego stanowiły 20,9% zarejestrowanych osób bezrobotnych, zaś 31,7% nie posiadało kwalifikacji zawodowych. Dodatkowo prawie połowa zarejestrowanych w dolnośląskich PUP-ach osób (58%) posiada co najwyżej wykształcenie zasadnicze zawodowe, w tym prawie co trzecia co najwyżej gimnazjalne.

W 2010 r. w województwie dolnośląskim mieszkało ponad 490 tys. osób w wieku poprodukcyjnym, co stanowiło 17% ludności Dolnego Śląska. Najwyższy odsetek osób starszych odnotowano w Jeleniej Górze (21%), Wrocławiu (20%) i podregionie wałbrzyskim (18%) – powiaty dzierzoniowski, wałbrzyski i kłodzki. Społeczeństwo Dolnego Śląska, podobnie jak całej Polski, jest społeczeństwem starzejącym się – wzrastać będzie liczba osób w wieku poprodukcyjnym. W przypadku województwa dolnośląskiego proces ten jest nawet bardziej zaawansowany niż w całym kraju.

Według danych z 2009 r. w regionie zatrudnionych było 26 908 osób niepełnosprawnych, co stanowiło 11% wszystkich zatrudnionych niepełnosprawnych w kraju. Jedynie 16% z nich zatrudnionych było na otwartym rynku pracy – znacznie mniej niż w skali kraju (22%). Większość zatrudniona była w zakładach pracy chronionej. Osoby niepełnosprawne stanowiły w październiku 2011 r. 7,1% zarejestrowanych bezrobotnych (w skali kraju 5,3%). Była to jedna z najmniej licznych grup osób w szczególnej sytuacji na rynku pracy. Świadczy to raczej nie o niskim poziomie bezrobocia osób niepełnosprawnych, ale o ich bierności zawodowej – osoby te po prostu nie rejestrują się i nie podejmują zatrudnienia.

W celu poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów oraz grup docelowych najbardziej defaworyzowanych, w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 będą podejmowane adekwatne działania w głównej mierze w ramach osi priorytetowych:

- *Infrastruktura spójności społecznej;*
- *Infrastruktura edukacyjna;*
- *Rynek pracy;*
- *Włączenie społeczne;*
- *Edukacja.*

Inwestycje infrastrukturalne wspomagające system opieki nad osobami zależnymi oraz przyczyniające się do poprawy ochrony zdrowia mieszkańców województwa będą istotne z punktu widzenia poprawy sytuacji gospodarczej i społecznej obszarów, na których występuje kumulacja negatywnych zjawisk. Istotne będą również przedsięwzięcia przyczyniające się do poprawy sytuacji najbardziej zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich. W celu poprawy jakości życia mieszkańców województwa, kolejnym obszarem interwencji jest rozwój infrastruktury edukacyjnej. Inwestycje infrastrukturalne realizowane na poszczególnych etapach edukacji, w szczególności na obszarach, gdzie odnotowuje się deficyt tego typu infrastruktury – wpłynie pozytywnie nie tylko na jakość nauczania, ale także na większą efektywność systemu kształcenia.

W celu uzyskania jak najlepszych efektów udzielanego wsparcia, obok przedsięwzięć o charakterze inwestycyjnym ważne będą wszelkie działania ukierunkowane na pomoc oraz rozwój kapitału ludzkiego. Wspierana będzie aktywizacja zawodowa i społeczna osób a także grup wykluczonych oraz narażonych na wykluczenie społeczne, jak również integracja społeczności marginalizowanych, oraz zapewnienie równego dostępu do kształcenia. Działania realizowane w ramach aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych, nieaktywnych zawodowo oraz poszukujących pracy będą uwzględniać indywidualną charakterystykę społeczno-gospodarczą każdego obszaru obejmowanego wsparciem. W przypadku przedsiębiorstw niezbędne jest, aby wszelkie działania uwzględniały zróżnicowanie terytorialnie struktury zatrudnienia Dolnego Śląska oraz odpowiadały na potrzeby pracodawców i lokalnego rynku. Priorytetowe kierunki interwencji w zakresie włączenia społecznego będą się skupiać na zwiększeniu aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, zmniejszeniu ubóstwa w grupach najbardziej nim zagrożonych, zapewnieniu dostępu i określonych standardów usług publicznych oraz integracji przestrzennej dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych. Działania podejmowane w zakresie edukacji przyczyniać się będą do zapewnienia wysokiej jakości wykształcenia odpowiadającego standardom społeczeństwa opartego na wiedzy, przy równoczesnym ściślejszym dopasowaniu kierunków wykształcenia do wymogów lokalnego rynku pracy. Obszarem objętym interwencją będzie edukacja przedszkolna, podstawowa oraz ponadpodstawowa ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia zawodowego. Wdrożone zostaną również rozwiązania służące pogłębianiu wiedzy, umiejętności oraz kwalifikacji zawodowych zgodnie z ideą uczenia się przez całe życie (lifelong learning).

Mechanizm, który zapewni możliwość rozwiązania specyficznych potrzeb regionalnych będzie stosowanie odpowiednich kryteriów podczas wyboru projektów. Istotne będzie aby interwencja z zakresu rynku pracy, włączenia społecznego oraz edukacji trafiała na obszary deficytowe, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji.

Grupa docelowa/obszar geograficzny	Główne rodzaje planowanych działań, które stanowią część zintegrowanego podejścia	Oś priorytetowa	Priorytet inwestycyjny	Fundusz
Osoby samotnie wychowujące dzieci	Tworzenie i rozwój infrastruktury opieki nad osobami zależnymi	Infrastruktura spójności społecznej	Inwestycje w infrastrukturę społeczną	EFRR
	Wsparcie usług opieki nad osobami zależnymi, wdrożenie elastycznych form zatrudnienia, wsparcie osób powracających na rynek pracy po okresie opieki nad osobami zależnymi.	Rynek pracy	Godzenie życia zawodowego i prywatnego	EFS
	Wsparcie na rzecz świadczenia spersonalizowanych i zintegrowanych usług społecznych w celu zwiększenia ich dostępności i jakości.	Włączenie społeczne	Dostęp do wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych	EFS
Bezrobotni, osoby poszukujące pracy	Tworzenie i rozwój infrastruktury opieki nad osobami zależnymi	Infrastruktura spójności społecznej	Inwestycje w infrastrukturę społeczną	EFRR
	Działania ukierunkowane na likwidację obszarów deficytu specjalistycznych usług medycznych, kluczowych z punktu widzenia interesu bezpieczeństwa życia i zdrowia mieszkańców regionu.	Infrastruktura spójności społecznej	Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną	EFRR
	Działania na rzecz zwiększenia aktywizacji oraz mobilności zawodowej mieszkańców regionu.	Rynek pracy	Zapewnienie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym	EFS

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

			zawodowo	
	Działania na rzecz rozwoju samo zatrudnienia, przedsiębiorczości i tworzenia nowych miejsc pracy.	Rynek pracy	Samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy	EFS
	Działania na rzecz rozwoju kwalifikacji pracowników zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami przedsiębiorstw.	Rynek pracy	Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian	EFS
	Działania na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w szczególności poprzez aktywizację społeczno-zawodową.	Włączenie społeczne	Aktywna integracja	EFS
	Działania na rzecz osób dorosłych chcących podnieść swoje umiejętności, wiedzę i kompetencje.	Edukacja	Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie	EFS
Osoby starsze	Tworzenie i rozwój infrastruktury opieki nad osobami zależnymi	Infrastruktura spójności społecznej	Inwestycje w infrastrukturę społeczną	EFRR
	Działania ukierunkowane na likwidację obszarów deficytu specjalistycznych usług medycznych, kluczowych z punktu widzenia interesu bezpieczeństwa życia i zdrowia mieszkańców regionu.	Infrastruktura spójności społecznej	Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną	EFRR
	Działania z zakresu przekwalifikowania osób starszych pracujących w trudnych warunkach, które będą uwzględniały ich umiejętności i stan zdrowia.	Rynek pracy	Aktywne i zdrowe starzenie się	EFS
	Wsparcie na rzecz świadczenia spersonalizowanych i zintegrowanych usług społecznych w celu zwiększenia ich dostępności i jakości.	Włączenie społeczne	Dostęp do wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych	EFS
Osoby niepełnosprawne	Tworzenie i rozwój infrastruktury opieki nad osobami zależnymi	Infrastruktura spójności społecznej	Inwestycje w infrastrukturę społeczną	EFRR
	Działania ukierunkowane na likwidację obszarów deficytu specjalistycznych usług medycznych, kluczowych z punktu widzenia interesu bezpieczeństwa życia i zdrowia mieszkańców regionu.	Infrastruktura spójności społecznej	Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną	EFRR
	Działania na rzecz zwiększenia aktywizacji oraz mobilności zawodowej mieszkańców regionu.	Rynek pracy	Zapewnienie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo	EFS
	Działania na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, w szczególności poprzez aktywizację społeczno-zawodową.	Włączenie społeczne	Aktywna integracja	EFS
	Poprawa warunków nauczania uczniów niepełnosprawnych	Infrastruktura edukacyjna	Inwestycje w edukację przedszkolną, podstawową i gimnazjalną	EFRR

			Inwestycje w edukację ponadgimnazjalną	
	Podnoszenie kompetencji nauczycieli w zakresie pracy z uczniem niepełnosprawnym	Edukacja	Zapewnienie jakości i równego dostępu do edukacji przedszkolnej, podstawowej i gimnazjalnej Zapewnienie jakości i równego dostępu do kształcenia ponadgimnazjalnego	EFS

ROZWIĄZANIA DEDYKOWANE OBSZAROM DOTKNIĘTYM POWAŻNYMI NATURALNYMI I DEMOGRAFICZNYMI UTRUDNIENIAMI.

Obszary z nasileniem problemów demograficznych

Strategia Rozwoju Kraju *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności* (DSRK), wskazuje że w perspektywie 2030 roku Polskę czekają dwa istotne zjawiska jakimi są proces depopulacji oraz wyraźne zmiany w sferze struktury ludności – starzenie się populacji oraz zmniejszanie zasobów pracy. Jednym z istotnych wyzwań rozwojowych regionu są zmiany demograficzne, które będą warunkowały jego rozwój społeczno-gospodarczy. Czynnikiem decydującym o rozwoju i konkurencyjności jest potencjał (ilościowy i jakościowy) kapitału ludzkiego.

Największe znaczenie w kontekście wyzwań demograficznych mają: niska dzietność, rosnący udział w populacji osób w wieku poprodukcyjnym, ujemny bilans migracyjny, niska aktywność zawodowa pokolenia seniorów (SRK 2020). Problemy te są silnie powiązane lub wręcz stanowią wypadkową innych problemów, takich jak niemożność godzenia ról rodzinnych i zawodowych (niska dzietność), małe szanse na zatrudnienie (migracje za pracą), czy niska dostępność do wysokiej jakości usług publicznych (problemy na rynku pracy związane z niedostosowaniem lub brakiem kwalifikacji).

Działaniom mającym sprostać wyzwaniom demograficznym pomogą założenia poszczególnych osi priorytetowych, które przyczynia się do:

- 1) zwiększenia poziomu dzietności poprzez wspieranie rodziny dzięki m.in. tworzeniu warunków do łączenia funkcji zawodowych i rodzinnych (np. zwiększenie dostępu do opieki nad dziećmi w wieku 0-3, a także nad dorosłymi osobami zależnymi),
- 2) zwiększenia elastyczności form zatrudnienia,
- 3) zwiększenia aktywności zawodowej osób starszych (55+),
- 4) poprawy dostępu do profilaktyki, diagnostyki i rehabilitacji leczniczej,
- 5) upowszechniania nauki przez całe życie, co pozwoli na dostosowania kwalifikacji seniorów do potrzeb gospodarki,
- 6) zwiększenia dostępu do wysokiej jakości usług publicznych.

Szczególny wkład w przezwyciężanie problemów demograficznych wniosą następujące osie priorytetowe Programu:

Realizacja **Osi priorytetowa – Infrastruktura spójności społecznej** skoncentruje się na poprawie jakości życia regionalnej społeczności oraz podniesieniu konkurencyjności regionu poprzez inwestycje infrastrukturalne wspomagające system opieki nad osobami zależnymi oraz przyczyniające się do poprawy ochrony zdrowia mieszkańców województwa.

Działania realizowane w ramach **Oś priorytetowej – Rynek pracy** przysłużą się aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych, nieaktywnych zawodowo oraz poszukujących pracy. Działania te będą uwzględniać indywidualną charakterystykę społeczno-gospodarczą każdego obszaru obejmowanego wsparciem.

Priorytetowe kierunki interwencji w zakresie **Oś priorytetowej – Włączenie społeczne** będą się skupiać na zwiększeniu aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, zmniejszeniu ubóstwa w grupach najbardziej nim zagrożonych, zapewnieniu dostępu i określonych standardów usług publicznych oraz integracji przestrzennej dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych.

Realizacja **Osi priorytetowej – Edukacja** przyczyni się do zapewnienia jakości wykształcenia odpowiadającego standardom społeczeństwa opartego na wiedzy, przy równoczesnym ściślejszym dopasowaniu kierunków wykształcenia do wymogów lokalnego rynku pracy.

SYSTEM INSTYTUCJI ZAANGAŻOWANYCH W REALIZACJĘ PROGRAMU

Identyfikacja IZ, IC, IA, IP

Tabela 23: Wykaz IZ, IC, IA, IP oraz dane kontaktowe

Instytucja	Nazwa instytucji, departament lub inna jednostka organizacyjna	Kierownictwo instytucji (zajmowane stanowisko)
Podmiot udzielający desygnacji	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego	
Instytucja Zarządzająca	Zarząd Województwa Dolnośląskiego	
Instytucja Certyfikująca (jeśli dotyczy)	Zarząd Województwa Dolnośląskiego	
Instytucja Audytowa	Ministerstwo Finansów	
Instytucja odpowiedzialna za otrzymywanie płatności z KE	Ministerstwo Finansów	

Instytucja Zarządzająca (IZ)

Za przygotowanie programów operacyjnych oraz sprawne i efektywne funkcjonowanie systemów zarządzania i kontroli programów odpowiedzialne są instytucje zarządzające (IZ).

Rolę Instytucji Zarządzającej Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Dolnośląskiego na lata 2014-2020 (RPO WD 2014-2020) pełni Zarząd Województwa Dolnośląskiego.

Instytucja Zarządzająca w ramach RPO WD 2014-2020 odpowiada za całokształt zagadnień związanych z zarządzaniem programem, w zakresie określonym przepisami [art. 114] Rozporządzenia

ogólnego, zgodnie z zasadami należytego zarządzania finansowego. W celu zapewnienia prawidłowej realizacji zadań związanych z wdrażaniem programu instytucja zarządzająca przygotowuje i wydaje między innymi dokumenty - szczegółowy opis priorytetów programu operacyjnego i opis systemu zarządzania i kontroli. Regulują one szczegółowo zasady wdrażania programu, a także określają kompetencje instytucji zaangażowanych w realizację programu oraz wzajemne relacje między nimi. Instytucja Zarządzająca może też wydawać wytyczne programowe regulujące kwestie szczegółowe dla danego regionalnego programu operacyjnego oraz inne dokumenty.

Poza funkcjami związanymi z zarządzaniem i kontrolą, instytucjom zarządzającym powierzone zostały zadania związane z certyfikacją wydatków do Komisji Europejskiej, zgodnie z przepisami [art. 115] Rozporządzenia ogólnego. Warunkiem niezbędnym dla pełnienia przez IZ zadań związanych z certyfikacją w ramach danego programu operacyjnego jest zapewnienie rozdzielenia realizacji zadań zarządczo - kontrolnych od certyfikacji.

IZ RPO WD 2014-2020 może zlecić wykonywanie części swoich zadań o charakterze zarządczym lub operacyjnym innym podmiotom. Dokonując delegacji, IZ zachowuje całkowitą odpowiedzialność za całość realizacji RPO.

Instytucja Pośrednicząca

Instytucja Zarządzająca, zgodnie z art. 113 ust. 6 Rozporządzenia ogólnego, może powierzyć część swoich zadań związanych z zarządzaniem, kontrolą i monitorowaniem programu instytucji pośredniczącej, która będzie działać na rzecz IZ. Delegacja uprawnień odbywa się w drodze porozumienia, które określa zakres zadań instytucji pośredniczącej oraz prawa i obowiązki obu stron porozumienia. Delegacja uprawnień nie może dotyczyć zagadnień związanych z certyfikacją wydatków. Instytucja zarządzająca zachowuje całkowitą odpowiedzialność za całość realizacji programu.

Propozycja realizacji wybranych osi priorytetowych/priorytetów w zakresie Instytucji Pośredniczących		
Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy (DWUP)		Oś priorytetowa: Rynek pracy
	Priorytet	Zapewnianie dostępu do zatrudnienia osobom nieaktywnym zawodowo i poszukującym pracy
		Samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy
		Godzenie życia zawodowego i prywatnego
		Aktywne i zdrowe starzenie się
		Oś priorytetowa: Edukacja
		Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie

		Oś priorytetowa: Włączenie społeczne
	Priorytet	Aktywna integracja
		Dostęp do wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych
		Wspieranie gospodarki społecznej
Dolnośląska Instytucja Pośrednicząca (DIP)		Oś priorytetowa : Rynek pracy
	Priorytet	Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian
		Oś priorytetowa : Przedsiębiorstwa i innowacje
	Priorytet	Innowacyjne przedsiębiorstwa
		Rozwój przedsiębiorczości
		Internacjonalizacja przedsiębiorstw
		Rozwój produktów i usług w MŚP
	Oś priorytetowa : Gospodarka niskoemisyjna	
Priorytet	Efektywność energetyczna i użycie OZE w przedsiębiorstwach	

Instytucja Audytowa (IA)

Pełnienie funkcji instytucji audytowej, powoływanej zgodnie z art. 113 ust 4 Rozporządzenia ogólnego, zostanie powierzone Generalnemu Inspektorowi Kontroli Skarbowej, który swoje zadania będzie wykonywał przy pomocy jednego z departamentów w Ministerstwie Finansów oraz przy pomocy 16 urzędów kontroli skarbowej.

Instytucja audytowa:

- zapewnia prowadzenie audytów systemów zarządzania i kontroli, na podstawie stosownej próby działań oraz rocznego sprawozdania finansowego;
- dba o to, aby czynności audytowe uwzględniały uznane w skali międzynarodowej standardy audytu;
- w ciągu sześciu miesięcy od przyjęcia programu operacyjnego przygotowuje strategię audytu dla przeprowadzania audytów. Strategia audytu określa metodykę kontroli, metodę doboru próby w przypadku audytów operacji oraz plan audytów w odniesieniu do bieżącego roku obrotowego i dwóch następnych lat obrotowych. Strategia audytu jest corocznie uaktualniana począwszy od 2016 r. do 2022 r. włącznie;
- sporządza opinię z audytu na temat rocznego sprawozdania finansowego z poprzedniego roku obrotowego, której zakres obejmuje kompletność, dokładność i prawdziwość rocznego sprawozdania finansowego, funkcjonowanie systemu zarządzania i kontroli oraz legalność i prawidłowość operacji

leżących u ich podstaw oraz roczne sprawozdanie z kontroli, przedstawiające wyniki audytów przeprowadzonych w poprzednim roku obrotowym.

1. System monitorowania i sprawozdawczości

Monitorowanie Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 obejmuje zarówno efekty rzeczowe, jak i analizę postępu finansowego realizacji programu, z uwzględnieniem danych zebranych z poziomu projektów, obejmujących wartości osiągnięte sprawozdawane we wnioskach o płatność oraz wartości wymienionych w umowach o dofinansowanie projektu albo w decyzjach o dofinansowaniu projektu. W pozostałych przypadkach monitorowanie postępu rzeczowego może być prowadzone w szczególności w oparciu o wyniki ewaluacji projektu lub dane statystyki publicznej.

W procesie monitorowania, a w tym w sprawozdawczości, uczestniczą wszystkie podmioty zaangażowane w realizację Programu, na zasadach określonych w przepisach prawa oraz odpowiednich dokumentach programowych. Monitorowanie i sprawozdawczość przebiegać będzie w sposób systematyczny i terminowo przez cały okres programowania.

Obowiązek monitorowania i sprawozdawczości dotyczyć będzie wszystkich poziomów instytucjonalnych wdrażania programu oraz wszystkich beneficjentów programu operacyjnego.

Z realizacji programu IZ RPO WD 2014-2020 sporządzi sprawozdania na zasadach określonych w rozporządzeniu ogólnym. Zakłada ono dokonanie w 2019 oceny wykonania PO, która polegać będzie na sprawdzeniu stopnia osiągnięcia wyznaczonych wcześniej kamieni milowych (wartości pośrednich wskaźników) na poziomie poszczególnych osi priorytetowych. Podstawę dla tego procesu stanowią będą w szczególności wskaźniki produktu i wskaźniki finansowe.

Realizacja programu operacyjnego podlega monitorowaniu przez komitet monitorujący, o którym mowa w art. 41 Rozporządzenia ogólnego.

W terminie trzech miesięcy od daty powiadomienia państwa członkowskiego o decyzji dotyczącej przyjęcia programu państwo członkowskie w porozumieniu z instytucją zarządzającą ustanowi komitet w celu monitorowania realizacji programu. Zgodnie z art. 41 Rozporządzenia ogólnego IZ RPO WD 2014-2020, ustanowi jeden komitet monitorujący dla Programu.

Komitetu monitorujący będzie pełnił swoje funkcje zgodnie z zapisami Rozporządzenia ogólnego.

2. System ewaluacji

Obowiązek przeprowadzenia oceny (ewaluacji) programu operacyjnego wynika z zapisów art. 47 Rozporządzenia ogólnego. Oceny przeprowadza się w celu poprawy jakości projektowania i realizacji programów, jak również w celu analizy ich efektywności, skuteczności oraz ich wpływu.

Za koordynację działań w zakresie ewaluacji prowadzonych w ramach poszczególnych PO odpowiedzialna jest Krajowa Jednostka Ewaluacji.

Do obowiązków jednostki ewaluacyjnej wyodrębnionej w ramach IZ RPO WD należy w szczególności: realizacja i koordynacja procesu ewaluacji RPO (działań finansowanych z EFS i EFRR), współpraca z Krajową Jednostką Ewaluacji oraz budowa potencjału ewaluacyjnego na poziomie PO.

Proces ewaluacji PO realizowany będzie w oparciu o Plan Ewaluacji RPO WD 2014-2020 sporządzany przez IZ RPO WD. Plan ewaluacji obejmował będzie swoim zakresem cały okres programowania i zostanie przedstawiony KM nie później niż rok od przyjęcia RPO.

W perspektywie finansowej 2014-2020 realizowane będą następujące typy ewaluacji: ewaluacje ex ante, ewaluacje on-going oraz ewaluacja ex post.

o Ewaluacja ex ante, o której mowa w art. 48 Rozporządzenia ogólnego, na poziomie PO ewaluacja ex ante przeprowadzana jest na zlecenie jednostek ewaluacyjnych wyodrębnionych w strukturach instytucji zarządzających PO.

o Ewaluacje on-going oceniające skuteczność, efektywność oraz wpływ danej interwencji będą realizowane podczas okresu programowania zgodnie z przyjętymi planami ewaluacji. Zgodnie z art. 104.2 Rozporządzenia ogólnego do dnia 31 grudnia 2021 każda instytucja zarządzająca PO powinna dostarczyć do KE raport podsumowujący wyniki ewaluacji przeprowadzonych w ramach programu w całym okresie programowania.

o Ewaluacja ex post zostanie przeprowadzona nie później niż trzy lata po zakończeniu okresu programowania (zgodnie z art. 50 Rozporządzenia ogólnego do 31 grudnia 2023). Dokonana będzie przez KE we współpracy z PCz i instytucjami zarządzającymi PO (art. 104.3 Rozporządzenia ogólnego) biorąc pod uwagę ewaluacje przeprowadzone w trakcie okresu programowania.

Ewaluacje będą finansowane z budżetu Pomocy Technicznej RPO i budżetu Województwa Dolnośląskiego.

Wszystkie oceny są podawane będą do wiadomości publicznej w całości.

3. System kontroli

System kontroli realizacji programu będzie zgodny z regulacjami właściwymi w tym obszarze.

Instytucja Zarządzająca zobowiązana jest do prowadzenie kontroli realizacji programu operacyjnego, w tym weryfikacji prawidłowości wydatków ponoszonych przez beneficjentów.

W przypadku delegowania przez Instytucję Zarządzającą części funkcji związanych z wdrażaniem RPO do Instytucji Pośredniczącej, Instytucja Zarządzająca przeprowadza kontrolę systemową Instytucji Pośredniczącej w celu zapewnienia, że delegowane funkcje są realizowane właściwie.

Proces kontroli i audytu funduszy strukturalnych obejmuje w szczególności:

- kontrole realizowane w ramach systemu zarządzania i kontroli PO, w tym: kontrole systemowe, weryfikacje wydatków, kontrole na zakończenie realizacji projektu, kontrole trwałości;
- audyty wykonywane zgodnie z art. 116 Rozporządzenia ogólnego przez IA;

- kontrole weryfikujące zachowywanie zgodności z kryteriami desygnacji;
- audyty wykonywane przez KE i ETO.

4. System Informatyczny

Do uzupełnienia po przekazaniu informacji z MRR.

5. Systemu informacji i promocji:

IZ jest odpowiedzialna za zapewnienie właściwej informacji i promocji programu operacyjnego.

W celu zapewnienia skutecznej koordynacji działań komunikacyjnych prowadzonych przez poszczególne instytucje Polska, zgodnie z art. 106 Rozporządzenia ogólnego, opracowuje horyzontalny dokument - wspólną strategię komunikacji polityki spójności.

W oparciu o wspólną strategię komunikacji IZ, zgodnie z art. 106 Rozporządzenia ogólnego, opracowuje dla Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 strategię komunikacji, będącą podstawą prowadzenia działań informacyjnych i promocyjnych dla tego programu. IZ przygotowuje również roczne plany działań o charakterze wykonawczym. Działania informacyjne i promocyjne wspierają realizację krajowego/ regionalnego programu.

Wsparcie to będzie realizowane w szczególności poprzez:

- informowanie potencjalnych beneficjentów o możliwościach finansowania w ramach programu oraz sposobach jego pozyskania,
- dostarczanie beneficjentom informacji potrzebnych do realizacji projektów na ich różnych etapach,
- upowszechnianie wśród wybranych segmentów opinii publicznej i grup odbiorców [krajowy program] / mieszkańców województwa [regionalny program] roli oraz osiągnięć polityki spójności i funduszu /funduszy przez działania informacyjne i promocyjne na temat efektów i wpływu programu oraz poszczególnych projektów, a także w stosownym zakresie UP.

Kluczowe jest, aby realizując działania informacyjno-promocyjne w perspektywie programowej 2014-2020 dążyć do wzmocnienia koordynacji działań, celem utrzymania wysokiej spójności przekazu i komplementarności komunikatów oraz narzędzi.

Wyzwaniem leżącym u podstaw skutecznej komunikacji, będzie opracowanie dokumentów skierowanych do potencjalnych beneficjentów i beneficjentów, a także materiałów przeznaczonych do komunikacji w mediach, z zastosowaniem czytelnego i zrozumiałego powszechnie języka.

W okresie 2014-2020 należy położyć większy nacisk na wykorzystanie potencjału komunikacyjnego samych beneficjentów.

Kluczowe jest również wdrażanie polityk horyzontalnych, jak równy dostęp do informacji dla osób niepełnosprawnych, dbałość o środowisko naturalne oraz współpraca z partnerami społeczno-gospodarczymi.

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

6. Zarządzanie finansowe

Do uzupełnienia po przekazaniu informacji z MRR.

Rola partnerów zaangażowanych w przygotowanie, wdrażanie, monitorowanie, ewaluację PO

Zgodnie z art. 5 ust. 1 rozporządzenia ogólnego, który stanowi, że w odniesieniu do każdego programu operacyjnego poszczególne państwa członkowskie UE zobowiązane są do organizowania partnerstwa m.in. z następującymi podmiotami:

- a) właściwymi organami regionalnymi, lokalnymi, miejskimi i innymi władzami publicznymi,
- b) partnerami społeczno-gospodarczymi oraz
- c) zainteresowanymi podmiotami reprezentującymi społeczeństwo obywatelskie, w tym partnerami działającymi na rzecz ochrony środowiska, organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami odpowiedzialnymi za promowanie równości i niedyskryminacji.

Zarząd Województwa Dolnośląskiego w dniu 2 kwietnia 2013 r. podjął uchwałę Nr 3815/IV/13 w sprawie powołania Grupy roboczej wspierającej prace nad przygotowaniem regionalnego programu operacyjnego na lata 2014-2020 dla Województwa Dolnośląskiego.

Szeroki katalog partnerów wskazanych w składzie Grupy, zapewni realizację zasady Partnerstwa już na etapie tworzenia programu.

Zgodnie z zaleceniami ww. Zespołu oraz Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w skład Grupy wchodzi zarówno: związki zawodowe, organizacje pracodawców, organizacje pozarządowe, w tym podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie (m.in. partnerzy działający na rzecz ochrony środowiska, odpowiedzialne za promowanie równości i niedyskryminacji).

Skład Grupy przedstawiono w załączeniu.

Podczas spotkań Grupy omawiano następujące zagadnienia merytoryczne związane z nową perspektywą finansową:

- Założenia do Umowy Partnerstwa;
- Założenia i harmonogram przygotowania RPO WD;
- Założenia Linii Demarkacyjnej;
- Warunkowość ex-ante;
- Możliwości wykorzystania instrumentów inżynierii finansowej w RPO WD;
- Wstępne opisy osi priorytetowych RPO WD.

Członkowie Grupy aktywnie uczestniczą w procesie tworzenia opisów osi priorytetowych.

Opracowując skład Grupy roboczej, Zarząd Województwa kierował się zaleceniami Zespołu Międzyresortowego w tej kwestii.

Decydując o wyborze poszczególnych podmiotów zwracano uwagę przede wszystkim na zakres ich działalności – związany ściśle z zakresem wsparcia w ramach poszczególnych celów tematycznych.

Umożliwiono uczestnictwo w pracach Grupy zarówno związkom zawodowym, organizacjom pracodawców, izmom gospodarczym, szkołom wyższym, jak również gminom wiejskim, miejskim i dużym miastom z obszaru województwa dolnośląskiego (zgodne z zaleceniami Ministerstwa Rozwoju Regionalnego przedstawionymi w piśmie z dnia 10 maja br. (DZF-I-82208(2)-54-PSz/13).

Dokonując wyboru poszczególnych jednostek do Grupy, brano pod uwagę zarówno ich doświadczenie w pracach w podobnych gremiach (np. Komitet Monitorujący RPO 2007-2013, PKM PO KL w województwie dolnośląskim, jak również położenie geograficzne (każdy z subregionów ma swoich reprezentantów z poszczególnych typów jednostek samorządu terytorialnego).

Partnerzy społeczni i gospodarczy, organizacje pozarządowe (w tym podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie, m.in. partnerzy działający na rzecz ochrony środowiska, odpowiedzialne za promowanie równości i niedyskryminacji) wybrani zostali z grona najbardziej reprezentatywnych

w regionie (większość z nich to ciała zrzeszające wiele podmiotów o zbliżonym profilu działalności, co zapewnia jeszcze szerszy udział partnerów w procesie przygotowań RPO).

Wiele z instytucji zgłaszało się pisemnie z prośbą o uwzględnienie w Grupie. Każde z takich zgłoszeń było analizowane pod kątem ewentualnej wartości dodanej uczestnictwa danego podmiotu w pracach Grupy.

W okresie od 25 kwietnia 2013 r. do końca lipca 2013 r. odbyło się 6 spotkań Grupy. Częste spotkania zapewniały stały dostęp członków Grupy do informacji związanych z przygotowaniem RPO.

Utworzono zbiorczy adres e-mail gruparpo@dolnyslask.pl, skupiający adresy wszystkich członków Grupy, na który rozsyłane były wszelkie informacje związane z jej pracami.

Informacje dot. stanu prac nad RPO przedstawiane były także na spotkaniach m.in. takich gremiów jak Komitet Monitorujący RPO 2007-2013, PKM PO KL w województwie dolnośląskim.

Główną wartością dodaną partnerstwa są uwagi zgłoszone przez członków Grupy, które dotyczyły zarówno diagnozy sytuacji społeczno-ekonomicznej regionu, jak również kierunków wsparcia planowanych w RPO i katalogu potencjalnych beneficjentów.

Regulamin prac Grupy w województwie dolnośląskim umożliwia tworzenie zespołów roboczych. Dotychczas powołano 4 takie zespoły, w tym: „Rynek pracy”, „Ekonomia społeczna”, „Zrównoważony rozwój”, „Rozwój obszarów wiejskich i Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS)”.

Sam fakt tworzenia takich zespołów stanowi wartość dodaną partnerstwa, gdyż obliuguje ich członków (i środowisk z nimi związanych) do faktycznej współpracy przy opracowywaniu rozwiązań, sugestii przy tworzeniu RPO.

W proces programowania zaangażowane są także Dolnośląska Instytucja Pośrednicząca oraz Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy.

Ponadto zorganizowano warsztaty dla Radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego dot. nowego RPO WD.

Na etapie wdrażania kluczową rolę będzie pełnił Komitet Monitorujący RPO WD, którego katalog kompetencji zgodnie z art. 100 rozporządzenia ogólnego obejmie m.in. rozpatrywanie kwestii, które mają wpływ na wykonanie programu operacyjnego; ocenę rezultatów ewaluacji programu; rozpatrywanie i zatwierdzanie metodyki i kryteriów wyboru operacji oraz rocznych i końcowych sprawozdań z realizacji programu. Należy zatem zauważyć, że partnerzy – będąc członkami Komitetu Monitorującego – będą mieli realny wpływ na sposób wdrażania, monitorowanie i ewaluację programu.

Funkcjonowanie Komitetu będzie finansowane z PT RPO.

KOORDYNACJA Z INNYMI FUNDUSZAMI I INSTRUMENTAMI

Skuteczna koordynacja pomiędzy funduszami, a także instrumentami ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia komplementarności, a tym samym maksymalizacji efektów interwencji. Właściwe mechanizmy koordynacyjne przyczyniają się do osiągnięcia celów i związanych z nimi wskaźników, stymulowania komplementarności i synergii interwencji, służących zwiększeniu ich efektywności oraz zapewnienia spójności, skuteczności i efektywności systemu. Poniższa tabela przedstawia koordynację RPO WD 2014-2020 z innymi funduszami i instrumentami.

KOORDYNACJA Z INNYMI FUNDUSZAMI I INSTRUMENTAMI							
Oś priorytetowa	Komplementarny program, inicjatywa, polityka, instrument krajowy, EBI	CT (dotyczy tylko programów wspieranych z EFSI)	Możliwe obszary komplementarności i synergii	Praktyczne przykłady komplementarności	Mechanizmy koordynacyjne		Rozwiązania dot. koordynacji z PO EWT
					poziom programowania	poziom wdrażania	
OŚ PRIORYTETOWA 1 PRZEDSIĘBIORSTWA I INNOWACJE	Horyzont 2020	Wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji (CT 1); Podnoszenie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw, (CT 3)	Rozwój infrastruktury badawczej, wsparcie badań naukowych i rozwoju nowych technologii; wsparcie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw; zwiększenie konkurencyjności sektora MŚP; wspieranie współpracy międzynarodowej w celu poprawy wyników i zwiększenia atrakcyjności regionu; wspieranie przekształcania odkryć naukowych w innowacyjne produkty i usługi;	-	Identyfikacja wspólnych obszarów interwencji, kategorii beneficjentów, grup docelowych linia demarkacyjne, UP, KT oraz ZIT;	KM RPO WD 2014-2020 oraz działające w jego ramach podkomitety /grup robocze działające w jego ramach grupy robocze,	Tworzenie i uczestnictwo w pracach grup roboczych zajmujących koordynacją i komplementarnością działań podejmowanych w ramach
	COSME		Wspieranie konkurencyjności, w tym innowacyjności przedsiębiorstw; wsparcie konkurencyjności sektora MŚP; wspieranie				

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

			internacjonalizacji MŚP; wzmocnienie konkurencyjności przedsiębiorstw i stworzenie nowych miejsc pracy;			listy indykatywne, nabory kierowane, nabory pozakonkursowe, wspólne ogłaszanie naborów, projekty powiązane, itp. premiowanie projektów komplementarnych, kontrole krzyżowe - uniknięcie podwójnego finansowania	różnych RPO/EWT
	POIR		Rozwój infrastruktury badawczej, wsparcie badań naukowych i rozwoju nowych technologii; rozwój infrastruktury oraz usług instytucji otoczenia; wsparcie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw (działalność w ramach klastrów);				
	NCBiR oraz PARP		Wsparcie badań naukowych i rozwoju nowych technologii; współpraca MŚP z sektorem nauki (np. bony na innowacje); wsparcie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw, szczególnie sektora MŚP;				
	KT		Wzmacnianie potencjału jednostek naukowo-badawczych, wsparcie klastrów; parków technologicznych;				
	EBI		Wsparcie MŚP w dostępie do kapitału na inwestycje;				
	EFROW		Zwiększenia powiązań nauki z gospodarką - innowacje w rolnictwie;				
OŚ PRIORYTETOWA 2 TECHNOLOGIE INFORMACYJNO-KOMUNIKACYJNE	POCP	Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych (CT 2);	Zwiększenie zastosowania technologii informacyjno - komunikacyjnych w przedsiębiorstwach, wprowadzaniu do praktyki gospodarczej najnowocześniejszych rozwiązań cyfrowych w tym wspierającej działalności rynkową; zwiększenie zastosowania technologii informacyjno - komunikacyjnych w obszarze usług publicznych;	-	j.w.	j.w.	j.w.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

	KT		Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii komunikacyjno – informacyjnej;				
	EFROW		Umożliwienie dostępu do sieci szerokopasmowych;				
OŚ PRIORYTETOWA 3 GOSPODARKA NISKOEMISYJNA	COSME	Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach (CT 4);	Wsparcie w zakresie promowania rozwoju wykorzystania energii odnawialnej i efektywności energetycznej przez przedsiębiorców;	-	j.w. oraz możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych;	j.w.	j.w.
	LIFE+		Zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii;				
	KT		Poprawa efektywności energetycznej, źródła geotermalne;				
	POIŚ		Zwiększenie efektywności energetycznej, Zwiększenie wykorzystania OZE;				
	EFROW		Mikroinstalacje OZE;				
OŚ PRIORYTETOWA 4 ŚRODOWISKO I ZASOBY	LIFE+	Promowanie dostosowania do zmiany klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem (CT 5), Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności	Rozwój efektywnego systemu gospodarki odpadami; Ochrona i zrównoważone korzystanie z zasobów naturalnych, w tym gospodarki wodnej;	-	j.w. oraz możliwość realizacji w ramach instrumentów terytorialnych;	j.w.	j.w.
	KT		Uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej; likwidacja składowisk odpadów przemysłowych; ochrona i modernizacja kluczowych zasobów zabytkowych i kulturowych województwa dolnośląskiego;				
	POIŚ		Wsparcie działań nakierowanych na zapobieganie i minimalizację skutków wystąpienia ryzyk, m.in:				

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

		wykorzystywania zasobów (CT 6);	- powodzi - suszy - rozwój małej retencji; wsparcie w zakresie rozwoju systemu ratownictwa; rozwój systemu gospodarki odpadami ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych; ochrona, zachowanie i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych; podniesienie standardu bazy technicznej i wyposażenia parków narodowych i obszarów Natura 2000; ochrona bioróżnorodności;				
	KPOŚK		Budowa lub rozbudowa zbiorczych systemów odprowadzania i oczyszczania ścieków komunalnych w aglomeracjach od 2 do 10 tys. RLM;				
OŚ PRIORYTETOWA 5 TRANSPORT	POIŚ	Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszych infrastruktur sieciowych (CT 7);	Rozwój infrastruktury transportowej; zwiększenie dostępności do europejskiej sieci transportowej;	-	j.w., brak ZIT	j.w.	j.w.
	CEF		Uzupełnienie połączeń drugo- i trzeciorzędnych z siecią TEN-T;				
	Dokument implementacyjny do strategii rozwoju transportu do 2020 r. (z perspektywą do		Budowa spójnej sieci transportowej (inwestycje drogowe i kolejowe);				

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

	2030 r.)						
	Narodowy program przebudowy dróg lokalnych		Budowa, przebudowa i remonty dróg lokalnych (powiatowych i gminnych);				
	KT		Zwiększenie mobilności regionalnej poprzez łączenie węzłów drugorzędnych i trzeciorzędnych z infrastrukturą TEN-T, budowa obwodnic miast; poprawa dostępności kolejowej;				
OŚ PRIORYTETOWA 6 INFRASTRUKTURA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	POWER	Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem (CT 9);	Włączenie społeczne i walka z ubóstwem; działania na rzecz poprawy dostępu do wysokiej jakości usług medycznych; wsparcie na rzecz łączenia życia zawodowego i rodzinnego;	-	j.w.	j.w.	-
	EFS		Inwestycje w infrastrukturę będą ściśle powiązane i możliwe do realizacji łącznie z interwencją przewidzianą w ramach osi priorytetowych EFS;				
	KT		Dostosowanie regionalnej opieki zdrowotnej do długookresowych trendów demograficznych; poprawa dostępności oraz podniesienie jakości udzielania świadczeń;				
OŚ PRIORYTETOWA 7 INFRASTRUKTURA EDUKACYJNA	POWER	Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie (CT 10)	Wspieranie na rzecz łączenia życia zawodowego i rodzinnego; Poprawa jakości kształcenia; Lepszy dostęp do wysokiej jakości usług edukacyjnych;	-	j.w.	j.w.	Tworzenie i uczestnictwo w pracach grup roboczych zajmujących
	EFS		Inwestycje w infrastrukturę będą ściśle powiązane i możliwe do realizacji łącznie z				

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

			interwencją przewidzianą w ramach osi priorytetowych EFS;				koordynacją i komplemencją działań podejmowanych w ramach różnych RPO/EWT;
OŚ PRIORYTETOWA 8 RYNEK PRACY	POWER	Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników (CT 8);	Wsparcie na rzecz łączenia życia zawodowego i rodzinnego; wsparcie systemowe dla rozwoju MŚP i ich kadr;	-	Identyfikacja wspólnych obszarów interwencji, kategorii beneficjentów, grup docelowych; linia demarkacyjna, UP, KT, ZIT;	listy indykacyjne, nabory kierowane, nabory pozakonkursowe, wspólne ogłoszenie naborów, projekty powiązane, itp. premiowanie projektów komplementarnych, kontrole krzyżowe - uniknięcie podwójnego	Tworzenie i uczestnictwo w pracach grup roboczych zajmujących koordynacją i komplemencją działań podejmowanych w ramach różnych RPO/EWT;
	Erasmus dla wszystkich		Wzmacnianie umiejętności oraz szans na zatrudnienie; wspieranie przedsiębiorczości				
	COSME		Rozwój umiejętności i postaw sprzyjających; przedsiębiorczości, zwłaszcza wśród nowych przedsiębiorców,				
	Europejski Fundusz Dostosowań do Globalizacji		Kompleksowe wsparcie dla pracowników zwalnianych w wyniku zmian strukturalnych				
	EFRR		Inwestycje w infrastrukturę stanowią uzupełnienie działań w ramach osi priorytetowej				
	KT		Wsparcie na poziomie regionalnym rynku pracy				

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

	EFROW		Rozwój działalności pozarolniczej przyczyniającej się do wzrostu zatrudnienia na obszarach wiejskich;			finansowania , przekazanie wdrażania większości zakresu EFS do IP;	
OŚ PRIORYTETOWA 9 WŁĄCZENIE SPOŁECZNE	Europejski Fundusz Pomocy Najbardziej j Potrzebującym	Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem (CT 9);	Wsparcie integracji oraz aktywizacji osób najbardziej potrzebujących;	-	j.w.	j.w.	j.w.
	Europejski Fundusz Migracji i Azylu		Wsparcie integracji oraz aktywizacji obywateli państw trzecich;				
	POWER		Poprawa szans na włączenie społeczne osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej i zawodowej; działania na rzecz poprawy dostępu do wysokiej jakości usług zdrowotnych i społecznych;				
	Program na rzecz przemian i innowacji społecznych		Wsparcie przedsiębiorczości społecznej;				
	EFRR		Inwestycje w infrastrukturę stanowią uzupełnienie działań w ramach osi priorytetowej;				
	KT		Wsparcie na poziomie regionalnym w obszarze				

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

			włączenia Społecznego;				
OŚ PRIORYTETOWA 10 EDUKACJA	POWER	Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie (CT10)	Poprawa jakości kształcenia; Zwiększenie powiązania systemu edukacji i umiejętności osób z potrzebami rynku pracy. Lepszy dostęp do wysokiej jakości usług edukacyjnych;	-	j.w.	j.w.	j.w.
	Erasmus dla wszystkich		Możliwość uczenia się osób indywidualnych; Współpraca instytucjonalna między placówkami edukacyjnymi, a przedsiębiorstwami;				
	EFRR		inwestycje w infrastrukturę stanowią uzupełnienie działań w ramach osi priorytetowej;				
	KT		Wdrożenie systemowego programu edukacyjnego dla osób cierpiących na autyzm i zespół Aspergera; Kadry dla ochrony zdrowia (zawody pomocnicze);				

WARUNKOWOŚĆ EX ANTE

Zgodnie z Rozporządzeniem ogólnym dla funduszy objętych *Wspólnymi Ramami Strategicznymi 2014-2020*, ich uruchomienie będzie uzależnione od spełnienia wymogów warunkowości ex ante, tj. zapewnienia określonych warunków wyjściowych umożliwiających efektywną realizację programów współfinansowanych ze środków europejskich. Warunki te wiążą się zwykle z koniecznością zapewnienia odpowiednich ram strategicznych dla poszczególnych priorytetów inwestycyjnych bądź też transpozycją i realizacją wybranych elementów legislacji UE. Zgodnie z Załącznikiem V Rozporządzenia ogólnego, rozróżniono 2 rodzaje warunków: ogólne i tematyczne.

Warunki ogólne mają zastosowanie do wszystkich interwencji z funduszy WRS – mają na celu promocję stosowania zasad horyzontalnych UE (walka z dyskryminacją ze względu na niepełnosprawność, płeć czy z innych powodów), prawidłowe przestrzeganie horyzontalnych przepisów unijnych w zakresie pomocy publicznej, zamówień publicznych, oceny oddziaływania na środowisko oraz zapewnienie wysokiej jakości systemów monitorowania, zbierania i zarządzania danymi statystycznymi.

Warunki tematyczne powiązane są z 11 obszarami (celami) tematycznymi oraz przypisanymi do nich priorytetami inwestycyjnymi. Jeżeli spełnienie tematycznego warunku wstępnego przyczyni się do skuteczniejszej i bardziej efektywnej realizacji celów szczegółowych danej osi priorytetowej, to konieczne będzie jego spełnienie. Wybranie konkretnego priorytetu będzie pociągało konieczność spełnienia określonego warunku ex ante. Dodatkowo, należy pamiętać, że niektóre warunki ex ante będą musiały być spełnione również na poziomie regionalnym (dla każdego regionalnego programu operacyjnego), w którym będą przewidziane inwestycje tego typu. Unijna lista warunków ex ante wspomina o poziomie regionalnym w ramach następujących celów tematycznych: 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 11.

We współpracy z władzami krajowymi samorząd województwa dolnośląskiego zidentyfikował zakres stosowania warunków ex ante mających zastosowanie do PO RPO 2014 – 2020.

Identyfikacja zakresu stosowania warunków ex ante mających zastosowanie do PO oraz ocena ich spełnienia

Warunek ex ante obowiązujący program	Oś priorytetowa (lub osie priorytetowe) do której warunek ma zastosowanie	Spełnienie warunku ex ante: Tak/Nie/Częściowo	Kryteria	Spełnienie kryteriów: Tak/Nie	Odniesienie do dokumentów (strategie, inne odpowiednie dokumenty, z podaniem odpowiednich rozdziałów, artykułów, sekcji, wraz linkami do pełnej wersji dokumentu)	Wyjaśnienia

Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

DOLNY ŚLĄSK

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

<p>1.1. <i>Badania naukowe i innowacje:</i> Istnienie krajowych lub regionalnych strategii badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji, zgodnie z krajowym programem reform, w celu zwiększenia wydatków na badania i innowacje ze środków prywatnych, co jest cechą dobrze funkcjonujących krajowych lub regionalnych systemów badań i innowacji.</p>	<p>1. Przedsiębiorstwa i Innowacje 3. Gospodarka niskiemisyjna</p>	<p>Tak</p>	<p>– Gotowa jest krajowa lub regionalna strategia badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji, która: – opiera się na analizie SWOT, aby skoncentrować zasoby na ograniczonym zestawie priorytetów badań i innowacji, – przedstawia środki na rzecz pobudzenia prywatnych inwestycji w badania i rozwój, – obejmuje system monitorowania i przeglądu.</p>	<p>Tak</p>	<p>Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 – uchwała nr Sejmiku Województwa Dolnośląskiego 28 luty 2013 r. http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Rozwoj_regionalny/SRWD/SRWD_2020-final.pdf Rozdział 6 Makrosfery – str. 34 Rozdział 7 Monitoring SRWD i system wskaźników – str. 49 Regionalna Strategia Innowacji dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2011 – 2020 – uchwała nr 1149/IV/11 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 30 sierpnia 2011 r. http://www.innowacje.dolnyslask.pl/images/attachments/aktualizacja_rsi/rsi.pdf Regionalny System Innowacji – str. 33 Analiza SWOT – str. 52 System monitoringu i ewaluacji Regionalnej Strategii Innowacji – str. 92 - Źródła finansowania wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji – str. 106</p>	<p>W Województwie Dolnośląskim nie został przyjęty osobny dokument pod nazwą Regionalna Strategia Inteligentnej Specjalizacji. Aktualnie obowiązująca w woj. dolnośląskim wersja dokumentu to przyjęta przez Zarząd Województwa w 2011 r. „Regionalna Strategia Innowacji dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2011-2020”. W Strategii zostały zidentyfikowane tzw. branże kluczowe oraz specjalizacje naukowo-technologiczne regionu w przekroju funkcjonujących w regionie ośrodków naukowych oraz przedsiębiorstw. Dokument ten zawiera ponadto przygotowaną analizę SWOT oraz system monitoringu i ewaluacji oraz proponowane źródła finansowania. Najważniejsze wyzwania rozwojowe województwa w sferze innowacyjności i specjalizacji regionalnych zostały także uwzględnione w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 przyjętej przez Sejmik Województwa w lutym 2013 r. Niezależnie wraz z przyjęciem zaktualizowanej RSI w 2011 r. opracowany został również tzw. Plan Wykonawczy do Strategii na lata 2012 – 2014. Przedstawia on typy działań, które są możliwe do realizacji w województwie, przy założeniu współpracy wszystkich aktorów regionalnego systemu innowacji, a więc m.in. samorządowców, przedsiębiorców, instytucji otoczenia biznesu, jednostek naukowych. Przygotowanie Planu Wykonawczego zostało poprzedzone konsultacjami w ramach UMWD, z Grupami Roboczymi powołanymi na</p>
---	---	------------	--	------------	---	---

						<p>potrzeby przygotowania RIS, Komitetem Sterującym oraz konsultacjami społecznymi. W ramach Planu Wykonawczego do każdego celu i kierunku działań RIS zaproponowane zostały możliwe do zrealizowania działania wraz z potencjalnymi realizatorami, potencjalnymi beneficjentami oraz potencjalnymi źródłami finansowania i wskaźnikami monitorowania działań.</p> <p>Przewiduje się opracowanie kolejnego Planu Wykonawczego na lata 2015 – 2017.</p> <p>Przewiduje się przeprowadzenie badania monitoringowego RSI w roku 2014, a więc na zakończenie trzyletniego okresu, który obejmują działania zawarte w Planie Wykonawczym.</p>
<p>6.2. <i>Gospodarka odpadami:</i> Wykonanie dyrektywy 2008/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylającej niektóre dyrektywy, w szczególności opracowanie planów gospodarki odpadami, zgodnie z tą dyrektywą oraz hierarchią odpadów.</p>	<p>4. Środowisko i Zasoby</p>	<p>Tak</p>	<p>– państwo członkowskie przekazało Komisji sprawozdanie dotyczące postępów w osiągnięciu celów określonych w art. 11 dyrektywy 2008/98/WE, powodów niedociągnięć oraz zamierzonych działań prowadzących do osiągnięcia celów;</p> <p>– państwo członkowskie dopilnowało, aby jego właściwe organy sporządziły, zgodnie z art. 1, 4, 13 i 16 dyrektywy 2008/98/WE, jeden lub więcej planów gospodarki odpadami zgodnie z art. 28 dyrektywy;</p> <p>– nie później niż do dnia 12 grudnia</p>	<p>Tak</p>	<p>Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego przyjęty uchwałą nr XXIV/ 616/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 27 czerwca 2012 r.</p>	<p>W lutym 2013 r. Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego przesłał do Ministerstwa Środowiska w postaci „Karty przeglądu wojewódzkiego planu gospodarki odpadami” informację odnośnie zgodności WPGO 2012 z zapisami dyrektywy 2008/98/WE w sprawie odpadów pod kątem spełnienia wymagań warunkowości ex ante</p>

			<p>2013 r. państwo członkowskie sporządziło, zgodnie z art. 1 i 4 dyrektywy 2008/98/WE, programy zapobiegania powstawaniu odpadów, zgodnie z wymogami art. 29 dyrektywy;</p> <p>– państwo członkowskie podjęło niezbędne kroki w celu osiągnięcia celu na 2020 r. dotyczącego promowania ponownego wykorzystania i recyklingu, zgodnie z art. 11 dyrektywy 2008/98/WE.</p>			
<p>7.1. <i>Drogi:</i> Istnienie kompleksowego krajowego planu transportu, który we właściwy sposób ustala priorytety inwestycji w bazową transeuropejską sieć transportową (TEN-T), w sieć kompleksową (inwestycje inne niż w sieć bazową TEN-T) oraz we wtórną łączność (w tym transport publiczny na szczeblu regionalnym i lokalnym).</p>	5. Transport	Tak	<p>Gotowy jest kompleksowy planu transportu zawierający:</p> <p>– priorytety inwestycji w sieć bazową TEN-T, sieć kompleksową i wtórną łączność. priorytety uwzględniają wkład inwestycji w mobilność, trwały rozwój, zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych oraz wkładu w jednolitą europejską przestrzeń transportową,</p> <p>– realistyczne i dojrzałe ramy projektu (wraz z harmonogramem, budżetem),</p> <p>– strategiczną ocenę środowiskową, spełniającą wymogi prawne dotyczące planu transportu,</p> <p>– środki mające na celu zwiększenie</p>	Tak	Ranking projektów transportowych	<p>Samorząd województwa dolnośląskiego przygotował Ranking projektów transportowych przesłanych do MRR przewidzianych do realizacji na poziomie regionalnym, opartych o obiektywne kryteria, zawierający harmonogram realizacji ze wskazaniem kluczowych etapów oraz koszty i źródła finansowania. Kwestią kluczową było zapewnienie komplementarności list projektów regionalnych w stosunku do Dokumentu Implementacyjnego dla Strategii Rozwoju Transportu przygotowanego przez Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej.</p>

			zdolności instytucji pośredniczących i beneficjentów do realizacji projektów.			
--	--	--	--	--	--	--

REDUKCJA OBCIĄŻEŃ ADMINISTRACYJNYCH

Wyniki przeprowadzonych badań ewaluacyjnych¹²⁵ wskazują na występowanie w ramach perspektywy finansowej 2007 – 2013 nadmiernych obciążeń administracyjnych beneficjentów. Jako najbardziej uciążliwe beneficjenci wskazali zbyt skomplikowane procedury na etapie aplikowania oraz w trakcie realizacji projektów, problemy z interpretacją przepisów prawa, wytycznych, poradników czy zapisów samego programu oraz niedostateczną informację ze strony IZ w tym zakresie. Beneficjenci uznali również, że liczba dokumentów wymagana przez IZ w trakcie naboru projektów jest zbyt duża, a wobec braku szczegółowych informacji powoduje to konieczność ich poprawiania i przedkładania dodatkowych wyjaśnień. Wszystko to powoduje przewlekłość procedury oceny projektów oraz ich rozliczania, a w efekcie przekazywanie środków do beneficjentów z opóźnieniem. Podjęte w ramach okresu programowania 2007 - 2013 działania polegające na szerszym zastosowaniu narzędzi informatycznych, takich jak generator wniosków o dofinansowanie oraz generator wniosków o płatność spowodowały istotną poprawę poprzez sprawniejsze i szybsze generowanie dokumentów oraz mniejszą ilość popełnianych przez beneficjentów błędów. Wygenerowane elektroniczne wersje dokumentów ułatwiają eksport danych do systemów informatycznych. Z kolei wykorzystanie lokalnego i krajowego systemu informatycznego umożliwi z jednej strony szybkie i sprawne agregowanie danych na poziomie projektów oraz programu, z drugiej zaś ułatwia dostęp do zgromadzonych danych.

Powyższe kroki wymagają dalszych działań w kolejnym okresie programowania. Priorytetem będzie możliwie najszersze wykorzystanie narzędzi informatycznych usprawniających obieg i przechowywanie informacji. Działania te ponadto wpisują się będą w proces budowy e-administracji i w związku z tym powinny stanowić jeden z jej elementów.

W badaniach ewaluacyjnych beneficjenci wskazywali, oprócz powyższych postulatów, również konieczność usprawnienia komunikacji z IZ, szczególnie z wykorzystaniem takich narzędzi jak poczta elektroniczna i strona www. Usprawnienia wymaga również system informacji o możliwości uzyskania dofinansowania ze środków Unii Europejskiej oraz promocja projektów zrealizowanych z ich udziałem, co pozwoli na zwiększenie grupy potencjalnych beneficjentów, a także umożliwi – w razie potrzeby - prowadzenie konsultacji społecznych w oparciu o szerszy krąg zainteresowanych. Kolejnym istotnym działaniem powinno być doskonalenie instytucji zaangażowanych w proces wdrażania programu operacyjnego poprzez usprawnianie ich wewnętrznych procedur, zdefiniowanie i hierarchizację celów, skupienie się na nich zamiast na procesach, wypracowanie i wykorzystywanie mechanizmów oceny i ewaluacji oraz dalsze kształcenie i doskonalenie kadr.

Podjęte działania powinny ułatwić aplikowanie o środki dofinansowania oraz realizację i rozliczanie projektów. W powiązaniu z szerszym wykorzystaniem finansowania projektów w formie zaliczki podjęte działania przyczynią się do szybszej absorpcji środków unijnych oraz zwiększą potencjalną grupę beneficjentów o te podmioty, które bez systemu zaliczkowego nie byłyby w stanie zapewnić płynności finansowej projektu.

¹²⁵ Ewaluacja wpływu projektów wybranych do dofinansowania w ramach Priorytetu 3 „Transport” RPO WD na rozwój i podniesienie konkurencyjności Dolnego Śląska przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju; Ewaluacja wpływu projektów wybranych do dofinansowania przez IZ RPO WD dot. infrastruktury społecznej w zakresie Priorytetu 7 „Edukacja” i Priorytetu 8 „Zdrowie” na poprawę warunków bytowych ludności Dolnego Śląska oraz podniesienie konkurencyjności regionu

Główne działania planowane w celu zmniejszenia obciążeń administracyjnych obejmują w szczególności:

- Dopuszczenie możliwie szerokiego wykorzystania finansowania projektów w formie zaliczki – na etapie przygotowywania programu/uszczegółowienia;
- Opracowanie metod oceny i ewaluacji oraz mechanizmu korygowania systemu i reagowania w przypadku wystąpienia błędów lub niezadowolających efektów – na etapie tworzenia systemu zarządzania i kontroli;
- Uproszczenie procedur naboru i oceny wniosku o dofinansowanie projektu oraz w trakcie realizacji, rozliczania i kontroli – na etapie tworzenia systemu zarządzania i kontroli;
- Budowa narzędzi informatycznych służących zarówno informacji i promocji, jak również służących do wymiany, agregowania i przekazywania danych o projektach i programie – na etapie tworzenia systemu zarządzania i kontroli i w ramach budowy e-administracji;
- Przeprowadzenie szkoleń dla instytucji wdrażających program oraz dla potencjalnych beneficjentów - na etapie przygotowywania naborów projektów;

WKŁAD PROGRAMU W REALIZACJĘ ZASAD HORYZONTALNYCH

Realizacja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 jest spójna z założeniami głównych polityk horyzontalnych Unii Europejskiej. Spójność ta zakłada przede wszystkim zapewnienie konsensusu pomiędzy efektywnością przedsięwzięć wspieranych w ramach RPO WD a wymogami związanymi z zasadą zrównoważonego rozwoju, przy równoczesnym zachowaniu równości szans wszystkich osób, równouprawnienia kobiet i mężczyzn oraz zapobieganiu dyskryminacji.

Promowanie równości szans i niedyskryminacji

Równość szans i zapobieganie dyskryminacji jest jednym z fundamentów polityki spójności Unii Europejskiej. Należy podejmować wszelkie działania, których efektem będzie ograniczenie nierównego traktowania a także dyskryminacji na każdym jej podłożu – dyskryminacji, która może być okazywana m.in. ze względu na płeć, pochodzenie etniczne, rasę, orientację, sprawność, czy wiek. Zasada równego dostępu do rynku pracy, edukacji i niedyskryminacji w społeczeństwie realizowana będzie horyzontalnie w całym Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Dolnośląskiego 2014-2020, tzn. że będzie ona (łącznie z kwestią niedyskryminacji) uwzględniana na każdym etapie prowadzonych działań.

Obszary, w których działania w największym stopniu będą promować równość szans a także ograniczać dyskryminację zawierać się będą w głównej mierze w osiach priorytetowych:

- *Włączenie społeczne;*
- *Rynek pracy;*
- *Edukacja;*
- *Infrastruktura spójności społecznej;*
- *Infrastruktura edukacyjna.*

Poprzez eliminację wszelkich barier fizycznych, finansowych, socjalnych czy psychologicznych, utrudniających lub zniechęcających do brania pełnego udziału w życiu społeczeństwa wspierana będzie aktywizacja zawodowa i społeczna osób a także grup wykluczonych oraz narażonych na wykluczenie społeczne, jak również integracja społeczności marginalizowanych, oraz zapewnienie równego dostępu do kształcenia oraz innych usług publicznych. Wśród głównych grup docelowych uwzględnia się m.in. członków społeczności marginalizowanych, wykluczonych, osoby niepełnosprawne o znacznym i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, osoby u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe, chorobę psychiczną, czy też osoby z zaburzeniami rozwoju, jak również, osoby przebywające w zakładach poprawczych, ośrodkach kuratorskich oraz mniejszości etniczne i narodowe. Szczegółowy opis działań został zawarty w opisie osi priorytetowych.

Promowanie równouprawnienia kobiet i mężczyzn

Przez „promowanie równości” należy rozumieć działania przyczyniające się do zwiększenia trwałego udziału kobiet w zatrudnieniu i rozwoju ich kariery, ograniczenia segregacji na rynku pracy, zwalczania stereotypów związanych z płcią w dziedzinie kształcenia i szkolenia oraz propagowania godzenia pracy i życia osobistego kobiet i mężczyzn. Wyraża się to w konkretnym zakresie wsparcia: promowanie zatrudnienia i mobilności pracowników przez zapewnienie równości mężczyzn i kobiet

oraz godzenie życia zawodowego i prywatnego oraz promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa przez zwalczanie dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

W osi priorytetowej *Rynek pracy* wszelkie przewidziane działania będą prowadzone z uwzględnieniem zasady równości mężczyzn i kobiet poprzez wprowadzanie rozwiązań umożliwiających godzenie pracy z życiem prywatnym. W priorytecie inwestycyjnym *Zapewnianie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo* głównymi grupami docelowymi będą kobiety, osoby starsze, osoby z niepełnosprawnościami oraz osoby młode. Wsparcie ukierunkowane będzie na rzecz zwiększenia aktywizacji oraz mobilności zawodowej mieszkańców Dolnego Śląska.

Kolejne działania służące zapewnieniu równości kobiet i mężczyzn oraz stanowiące odpowiedź na wyzwania natury gospodarczej i demograficznej zostaną odzwierciedlone w priorytecie inwestycyjnym *Godzenie życia zawodowego i prywatnego*. Czynnikiem ekonomicznym to jeden z elementów, który odgrywa również znaczącą rolę w kwestii równości płci, co sprawia, że rozwiązania ułatwiające godzenie życia zawodowego i prywatnego stanowią inwestycje, która zaprocentuje w przyszłości. W regionie sytuacja kobiet i mężczyzn na rynku pracy nadal jest różna, jak pokazują ogólnodostępne dane istotne różnice w zakresie godzin płatnej pracy wykonywanej przez mężczyzn i kobiety występują, ponieważ kobiety pracują z reguły krócej niż mężczyźni i częściej w niepełnym wymiarze etatu. Szczegółowy opis działań został zawarty w opisie osi priorytetowych.

Podobnie jak w wypadku zasady równości szans i niedyskryminacji, mechanizmem, który będzie zapewniał na etapie wdrażania programu równouprawnienie kobiet i mężczyzn będzie stosowanie odpowiednich kryteriów podczas wyboru projektu. W ramach monitoringu wskaźniki dotyczące osób będą monitorowane w podziale na płeć, a dodatkowo w ramach ewaluacji badania będą uwzględniały kwestie równości, co przyczyni się do lepszego wglądu w sytuację kobiet i mężczyzn w różnych obszarach funkcjonowania i pozwoli na bardziej precyzyjne programowanie wsparcia.

Zrównoważony rozwój

Jedną z ważniejszych, decydujących kwestii wyboru projektów będzie zasada zrównoważonego rozwoju, która zakłada podejście do planowania i realizacji przedsięwzięć, które ukierunkowane jest na osiągnięcie realnego i trwałego zmniejszenia różnic społecznych i ekonomicznych z dużym naciskiem na zachowanie i ochronę środowiska naturalnego. Głównym jej założeniem jest takie prowadzenie polityki i działań w poszczególnych sektorach gospodarki i życia społecznego, aby zachować zasoby i walory środowiska w stanie zapewniającym trwałe i nie doznające uszczerbku możliwości korzystania z nich zarówno przez obecne, jak i przyszłe pokolenia, przy jednoczesnym zachowaniu trwałości procesów przyrodniczych oraz naturalnej różnorodności biologicznej. Istotą zrównoważonego rozwoju jest także równe traktowanie racji społecznych, ekonomicznych i ekologicznych.

Zgodnie z definicją zrównoważonego rozwoju działania, które mają zaspakajać podstawowe potrzeby poszczególnych społeczności lub obywateli teraźniejszego pokolenia jak i przyszłych - muszą uwzględniać długoterminowy horyzont czasowy. Liczne czynniki zrównoważonego rozwoju przypisuje się zwykle do trzech kategorii: środowiska naturalnego, gospodarki i społeczeństwa, które mimo, że są odmienne to ściśle ze sobą powiązane. Przyjmuje się, że:

- środowisko naturalne stanowi niezbędną **podstawę** zrównoważonego rozwoju;
- gospodarka jest **narzędziem** do osiągania zrównoważonego rozwoju;
- dobra jakość życia dla wszystkich ludzi (aspekt społeczny) jest **celem** zrównoważonego rozwoju;

Zasada zrównoważonego rozwoju będzie realizowana na obszarach:

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

- środowiska – m.in. poprzez zapewnienie wysokiej jakości systemu gospodarki odpadami ściśle powiązanego z hierarchią postępowania z odpadami (postrzeganie odpadów jako źródła zasobów a także ograniczanie ich powstawania), jak również racjonalną gospodarkę wodno-ściekową;
- energetyki poprzez racjonalne wykorzystywanie zasobów naturalnych i ograniczanie zanieczyszczeń emitowanych do środowiska, wspieranie projektów pro-środowiskowych ze szczególnym uwzględnieniem efektywności energetycznej i wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych;
- transportu – niskoemisyjnego i zrównoważonego, w tym również intermodalnego;
- ochrony zasobów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem konieczności adaptacji do zmian klimatu a w szczególności ochroną środowiska naturalnego;

Zasadzie zrównoważonego środowiska sprzyjać będą również projekty dotyczące prewencji oraz przedsięwzięcia z zakresu edukacji ekologicznej a także działania służące minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych, w szczególności powodzi i suszy, ukierunkowane na projekty dotyczące małej retencji oraz umożliwiające doposażenie jednostek ratowniczych (również z tworzeniem Lokalnych Programów Zarządzania Ryzykiem). Uszczegółowienie powiązań poszczególnych obszarów działań z zasadami zrównoważonego rozwoju zostało uwzględnione w opisie osi priorytetowych *Gospodarka niskoemisyjna* i *Środowisko i zasoby*. Dodatkowym narzędziem ułatwiającym uwzględnienie tej zasady w programie będzie przeprowadzona Strategiczna Ocena Oddziaływania na Środowisko (SOOŚ).

ZAŁĄCZNIKI

Wykaz dużych projektów

w opracowaniu

Lista partnerów zaangażowanych w przygotowanie RPO

Na dzień 1 sierpnia 2013 r. szczegółowy skład Grupy roboczej wspierającej prace nad przygotowaniem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020 przedstawia się następująco:

I. strona rządowa:

1. Przedstawiciel ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego jako koordynującego programowanie dokumentów strategicznych i wdrożeniowych w ramach polityki spójności na lata 2014-2020,
2. Przedstawiciel Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, jako koordynującego programowanie II filara Wspólnej Polityki Rolnej i Wspólnej Polityki Rybołówstwa;
3. Przedstawiciel Ministra Pracy i Polityki Społecznej;
4. Aleksander Marek Skorupa - Wojewoda Dolnośląski,
5. Przedstawiciel Kuratorium Oświaty we Wrocławiu,
6. Przedstawiciel Wojewody Dolnośląskiego – Instytucji Pośredniczącej w Certyfikacji.

II. strona samorządowa:

1. Rafał Jurkowlanec - Marszałek Województwa Dolnośląskiego,
2. Radosław Mołoń – Wicemarszałek Województwa Dolnośląskiego,
3. Jerzy Łuzniak – Wicemarszałek Województwa Dolnośląskiego,
4. Jerzy Tutaj – Członek Zarządu Województwa Dolnośląskiego,
5. Włodzimierz Chlebosz – Członek Zarządu Województwa Dolnośląskiego,
6. Elżbieta Berezowska – Skarbnik Województwa Dolnośląskiego,
7. Dariusz Kowalczyk – Sekretarz Województwa Dolnośląskiego,
8. Przedstawiciel Departamentu Marszałka UMWD,
9. Przedstawiciel Departamentu Prawnego i Kadr UMWD,
10. Przedstawiciel Departamentu Rozwoju Regionalnego UMWD,
11. Przedstawiciel Departamentu Funduszy Europejskich UMWD,
12. Przedstawiciel Departamentu Budżetu i Finansów UMWD,
13. Przedstawiciel Departamentu Infrastruktury UMWD,
14. Przedstawiciel Departamentu Polityki Zdrowotnej UMWD,
15. Przedstawiciel Departamentu Spraw Społecznych UMWD,
16. Przedstawiciel Departamentu Obszarów Wiejskich i Zasobów Naturalnych UMWD,

17. Jerzy Pokój - Przewodniczący Sejmiku Województwa Dolnośląskiego,
18. Przedstawiciel Klubu Radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego: Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej,
19. Przedstawiciel Klubu Radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego: Klub Radnych Rafała Dutkiewicza - Obywatelski Dolny Śląsk,
20. Przedstawiciel Klubu Radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego: Prawo i Sprawiedliwość,
21. Przedstawiciel Klubu Radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego: Sojusz Lewicy Demokratycznej - Polskie Stronnictwo Ludowe,
22. Przewodniczący Komisji Polityki Rozwoju Regionalnego i Gospodarki Sejmiku Województwa Dolnośląskiego,
23. Przedstawiciel Miasta Wrocław,
24. Przedstawiciel Miasta Wałbrzych,
25. Przedstawiciel Miasta Jelenia Góra,
26. Przedstawiciel Miasta Legnicy,
27. Przedstawiciel Miasta Oleśnicy (m),
28. Przedstawiciel Miasta Kudowy Zdroju (m),
29. Przedstawiciel Miasta Zgorzelec (m),
30. Przedstawiciel Miasta Złotoryja (m),
31. Przedstawiciel Miasta Jawor (m),
32. Przedstawiciel Gminy Góra (m-w),
33. Przedstawiciel Gminy Ząbkowice Śląskie (m-w),
34. Przedstawiciel Gminy Bolków (m-w),
35. Przedstawiciel Gminy Przemków, (m-w),
36. Przedstawiciel Gminy Kondratowice (w),
37. Przedstawiciel Gminy Łagiewniki (w),
38. Przedstawiciel Gminy Lubań (w),
39. Przedstawiciel Gminy Kunice (w),
40. Przedstawiciel Powiatu Milickiego,
41. Przedstawiciel Powiatu Świdnickiego,
42. Przedstawiciel Powiatu Bolesławieckiego,
43. Przedstawiciel Powiatu Złotoryjskiego,
44. Przedstawiciel Powiatu Kamiennogórskiego.

III. Partnerzy społeczni i gospodarczy:

1. Przedstawiciel Zarządu Regionu Dolny Śląsk NSZZ „Solidarność”,
2. Przedstawiciel Dolnośląskiego Zarządu Wojewódzkiego Forum Związków Zawodowych,
3. Przedstawiciel Rady OPZZ Województwa Dolnośląskiego,
4. Przedstawiciel Sudeckiego Związku Pracodawców,
5. Przedstawiciel Związku Pracodawców Polska Miedź,
6. Przedstawiciel Związku Pracodawców Dolnego Śląska,
7. Przedstawiciel Business Centre Club,
8. Przedstawiciel Agencji Rozwoju Regionalnego „AGROREG” S.A.,
9. Przedstawiciel Agencji Rozwoju Regionalnego „ARLEG” S.A.,
10. Przedstawiciel Centrum Wspierania Biznesu w Świdnicy,

11. Przedstawiciel Dolnośląskiej Agencji Rozwoju Regionalnego S.A.
12. Przedstawiciel Dolnośląskiej Agencji Współpracy Gospodarczej Sp. z o.o.,
13. Przedstawiciel Funduszu Regionu Wałbrzyskiego,
14. Przedstawiciel Karkonoskiej Agencji Rozwoju Regionalnego S.A.,
15. Przedstawiciel Wrocławskiego Centrum Transferu Technologii,
16. Przedstawiciel Wrocławskiej Agencji Rozwoju Regionalnego S.A.,
17. Przedstawiciel Dolnośląskiej Izby Gospodarczej,
18. Przedstawiciel Dolnośląskiej Izby Rzemieślniczej we Wrocławiu,
19. Przedstawiciel Zachodniej Izby Gospodarczej,
20. Przedstawiciel Polskiej Izby Firm Szkoleniowych,
21. Przedstawiciel Dolnośląskiej Organizacji Turystycznej,
22. Przedstawiciel Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
23. Przedstawiciel Fundacji EkoRozwoju,
24. Przedstawiciel Stowarzyszenia Eko-Edukacja,
25. Przedstawiciel Dolnośląskiej Federacji Organizacji Pozarządowych,
26. Przedstawiciel Regionalnego Centrum Wspierania Inicjatyw Pozarządowych,
27. Przedstawiciel Forum Partnerów Społeczno-Gospodarczych,
28. Przedstawiciel Dolnośląskiej Sieci Partnerstw LGD,
29. Przedstawiciel Dolnośląskiej Federacji Sportu,
30. Przedstawiciel Dolnośląskiego Forum Pomocy Społecznej,
31. Przedstawiciel Wrocławskiego Sejmiku Osób Niepełnosprawnych,
32. Przedstawiciel Demokratycznej Unii Kobiet – Klubu Wrocławskiego,
33. Przedstawiciel Polskiej Rady Organizacji Młodzieżowych,
34. Przedstawiciel Dolnośląskiej Rady ds. Młodzieży,
35. Przedstawiciel Spółdzielni Mieszkaniowych,
36. Przedstawiciel Politechniki Wrocławskiej,
37. Przedstawiciel Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu,
38. Przedstawiciel Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu,
39. Przedstawiciel Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu,
40. Przedstawiciel Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu,
41. Przedstawiciel Uniwersytetu Wrocławskiego,
42. Przedstawiciel Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych we Wrocławiu,
43. Przedstawiciel Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu,
44. Przedstawiciel Komendy Wojewódzkiej Państwowej Straży Pożarnej we Wrocławiu,
45. Przedstawiciel Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej we Wrocławiu,
46. Przedstawiciel KGHM LETIA Legnicki Park Technologiczny S.A.

Wykaz stosowanych skrótów

- BAEL** – Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
B+R – Badania i Rozwój
BRD – Bezpieczeństwo ruchu drogowego
B2B – Nazwa relacji występujących pomiędzy firmami (business to business)
B2C - Nazwa relacji występujących pomiędzy firmą a klientem końcowym (business to customer)
DSRK – Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności
EDI – Elektroniczna Wymiana Danych (Electronic Data Interchange)
EFMR – Europejski Fundusz Morski i Rybacki
EFS – Europejski Fundusz Społeczny
EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFRRROW – Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich
EPC – ekwiwalent pełnego czasu pracy
Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu
FS – Fundusz Spójności
GUS – Główny Urząd Statystyczny
IA – Instytucja Audytowa
IC – Instytucja Certyfikująca
ICT – Technologie informacyjne i komunikacyjne (*information and communication technologies*)
IOB – Instytucje otoczenia biznesu
IP – Instytucja Pośrednicząca
ITS – Inteligentne systemy transportowe
IZ – Instytucja Zarządzająca
JST – Jednostki samorządu terytorialnego
KE – Komisja Europejska
KPR – Krajowy Program Reform na rzecz realizacji strategii „Europa 2020”
KPKZ 2030 – Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie
LGD – Lokalna grupa działania
LGR – Lokalna grupa rybacka
LPR – Lokalny program rewitalizacji
MRR – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
MŚP – Małe i średnie przedsiębiorstwa
NGO – Organizacje pozarządowe
NSP – Narodowy Spis Powszechny
OHP – Ochotnicze Hufce Pracy
OZE – Odnawialne źródła energii
PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PI – Priorytet inwestycyjny
PKB – Produkt Krajowy Brutto
RLKS – Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność („community - led local development” – CLLD)
RML – Równoważna liczba mieszkańców
RPO WD – Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020
RSI WD – Regionalna Strategia Innowacji dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2011-2020

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

**DOLNY
ŚLĄSK**

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

SRK – Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo

SRWD 2020 – Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020

SUE RMB – Strategia Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego

TEN-T – Transeuropejska Sieć Transportowa (*Trans-European Transport Networks*)

UE – Unia Europejska

WPGO –Wojewódzki Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Dolnośląskiego 2012

WRS – Wspólne Ramy Strategiczne

YEI – Inicjatywa na rzecz zatrudnienia ludzi młodych (*Youth Employment Initiative*)

ZIT – Zintegrowane inwestycje terytorialne (integrated territorial investment – „ITI”)